

Araştırma Raporları

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME İÇİN

STRATEJİK DÖNÜŞÜM

2011
TÜRKİYE
EKONOMİSİ
RAPORU

ANA SPONSOR

alBaraka

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No: 28 34445 Beyoğlu-İSTANBUL Tel: +90 212 222 04 06 Faks: +90 212 210 50 82
www.musiad.org.tr | musiad@musiad.org.tr

ALTIN SPONSOR

GÜMÜŞ SPONSORLAR

MÜSİAD Araştırma Raporları: 74

Ekonomi Raporu 2011
Sürdürülebilir Büyüme için Stratejik Dönüşüm

Editör

Prof. Dr. İbrahim Öztürk

Katkıda Bulunanlar

Dr. Hatice Karahan
MÜSİAD Ekonomi Danışma Kurulu

Yayına Hazırlık

Yavuz Türk
Serkan Yüksel

Baskı ve Cilt

İMAK OFSET

Merkez Mah. Atatürk Cad. Göl Sk. No: 1
Yenibosna - İSTANBUL Tel : 0212 656 49 97

Basım Yeri ve Tarihi
İstanbul, Haziran 2011

Grafik Tasarım

PRESTİJ REKLAM

ISBN: 978-605-4383-15-3

© 2011

Her türlü yayın hakkı MÜSİAD'a aittir. MÜSİAD'dan izin almak veya MÜSİAD kaynak gösterilmek suretiyle telif mevzuatı çerçevesinde alıntı yapılabilir.

Kısaltmalar	IX
Sunuş	XI
1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER.....	01
1.1. KRİZ HAFIZAMIZI TAZELEYELİM	01
1.2. KRİZDEN ÇIKIŞ VE FAY HATLARINDA BİR GEZİNTİ: Büyüme, İstihdam, Enflasyon ve Finansal İstikrar	06
1.2.1. Büyüme Toparlanırken.....	07
1.2.2. İstihdam ve İşsizlik	09
1.2.3. Enflasyonda “Kriz Molası” Biterken... ..	11
1.2.4. Finansal İstikrarsızlık Derinleşiyor mu?	15
1.3. KRİZDEN ÇIKIŞ SÜRDÜRÜLEBİLİR Mİ?	17
1.3.1. Paradigma Sonrasını Düşünmek.....	17
1.3.2. Yaratıcı Yıkım, Doğal Ayıklanma.....	18
1.3.3. Büyümenin Devamı.....	18
2. MİLLİ GELİR, İSTİHDAM, GELİR DAĞILIMI.....	25
2.1. MİLLİ GELİR VE İSTİHDAM.....	25
2.2. TALEP YÖNÜNDEN MİLLİ GELİR ANALİZİ.....	29
2.2.1. Tüketim	31
2.2.2. Yatırımlar	33
2.3. ÜRETİM AÇISINDAN BÜYÜMEDEKİ GELİŞMELER	35
2.3.1. Tarım Sektörü.....	35
2.3.2. Sanayi Sektörü ve Alt Bileşenlerindeki Gelişmeler	36
2.3.3. Hizmetler Sektörü ve Alt Bileşenlerinde Gelişmeler.....	38
2.4. İSTİHDAM PİYASASINDAKİ GELİŞMELER	39
2.4.1. İstihdamdaki Gelişmeler.....	39
2.4.2. İşsizlikteki Gelişmeler.....	42
2.5. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK	45

3. KAMU MALİYESİ	51
3.1. TÜRKİYE'DE KAMU MALİYESİ	51
3.2. KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ	54
3.3. KAMU GELİRLERİNİN GELİŞİMİ.....	58
3.4. BORÇ YÖNETİMİNDE GELİŞMELER	61
3.5. SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME	63
4. MERKEZ BANKASI PARA POLİTİKASI.....	67
4.1. KRİZ TEDBİRLERİ	67
4.2. KRİZDEN ÇIKIŞ STRATEJİSİ.....	69
4.3. KRİZ SONRASI TEDBİRLER	75
4.4. SONUÇ	77
5. ENFLASYON	79
5.1. ENFLASYON NORMALLEŞMENİN EŞİĞİNDE.....	79
5.2. TÜFE ve ÜFE ENFLASYONUNDA 2010 YILI GELİŞMELERİ.....	82
5.3. SONUÇ	88
6. ÖDEMELER DENGESİ	91
6.1. BÜYÜME, FİNANSMAN VE DIŞ AÇIKLAR	91
6.2. ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER	92
6.2.1. Dış Ticaret Dengesi	93
6.2.2. Türkiye'nin Hizmet İhracatı.....	100
6.3. CARİ AÇIK VE FİNANSMANI	102
6.3.1. Ödemeler Dengesindeki Başlıca Eğilimler	102
6.3.2. Cari Açığın Finansmanında Yabancı Sermaye Girişleri.....	106
6.4. SONUÇ	111

7. GÖRÜŞ VE ÖNERİLER	113
YÜKSEK BÜYÜMENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİ SAĞLAMAK.....	113
7.1. CARİ AÇIK SORUNU	114
7.1.1. İktisat Politikası Gerek Koşul Fakat Yeter Koşul Değil.....	116
7.1.2. Kur Katkısı	116
7.1.3. Sermaye Giriş Çıkışlarının-Borç-Kredi Mekanizmasının İdaresi .	117
7.1.4. Reformlar	117
7.1.5. İthal İkameci Ancak Rekabetçi ve Piyasa Dostu Bir Korumacı Yaklaşım Gereği.....	118
7.1.6. Enerji Bağımlılığı Öncelikli Hale Gelmiştir.....	118
7.1.7. Yabancı Sermaye Çekmede Etkinlik Artırılmalı.....	120
7.1.8. Hizmet İhracatı Kalitesi Artırılmalı.....	120
7.1.9. Ticaret Savaşlarını Fark Etmek	120
7.2. REKABET GÜCÜ	121
7.2.1. AR-GE VE İNOVASYON TEŞVİK EDİLMELİDİR.....	127
7.2.2. İŞGÜCÜ PİYASASI ETKİNLEŞTİRİLMELİ VE İŞSİZLİKLE AKTİF BİR ŞEKİLDE MÜCADELE EDİLMELİDİR	131
7.2.2.1. Nitelikli İşgücü İhtiyacı	131
7.2.2.2. İşgücü Piyasasının Esnekleştirilmesi	133
7.2.2.3. Bölgesel Asgari Ücret.....	133
7.2.3. VERGİ UYGULAMALARINDA İYİLEŞTİRMELERE GİDİLMELİDİR.....	133
7.2.4. BÖLGESEL KALKINMAYA ÖNEM VERİLMELİDİR	135
7.2.5. İÇ PİYASALARDA HAKSIZ REKABET ÖNLENMELİDİR.....	136

7.3. EKONOMİK KALKINMADA ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER137

7.3.1. TARIM SEKTÖRÜ	137
7.3.2. GIDA SEKTÖRÜ	139
7.3.3. HAYVANCILIK SEKTÖRÜ	140
7.3.4. BİLİŞİM SEKTÖRÜ	141
7.3.5. TURİZM SEKTÖRÜ	144
7.3.6. İNŞAAT SEKTÖRÜ	145
7.3.7. MAKİNE SEKTÖRÜ	147
7.3.8. SAĞLIK SEKTÖRÜ	148
7.3.9. OTOMOTİV SEKTÖRÜ	150
7.3.10. BASIM, YAYIN ve REKLAM SEKTÖRÜ	152

EK/ GÜNCEL BİR DEĞERLENDİRME

Yeni Türk Ticaret Kanunu ile Getirilen Değişiklikler	155
---	------------

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge: Araştırma Geliştirme
CD: Cari İşlemler Dengesi
CDS: Credit Default Spread-Kredi Kefalet Anlaşmaları
CE: Conformité Européenne-Kalite Mutabakat Sertifikası
DB: Dünya Bankası
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü
ECB: European Central Bank - Avrupa Merkez Bankası
FDF: Faiz Dışı Fazla
FED: Federal Reserve - Amerika Merkez Bankası
G: Government - Kamu
G-20: Gelişmiş 20 Ülke Topluluğu
GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi
GOÜ: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ: Gelişmiş Ülkeler
I: Invest - Yatırım
IIF: International Institute of Finance - Uluslararası Finans Enstitüsü
IMF: International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu
İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
İŞKUR: Türkiye İş Kurumu
İTÜ: İstanbul Teknik Üniversitesi
KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği

M1: Para Arzı
M2: Para Arzı
M3: En Geniş Para Arzı
MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
NHN: Net Hata Noksan
ODTÜ: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD: Organisation for Economic Co-Operation and Development - Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
O/N: Overnight - Gecelik
OSB: Organize Sanayi Bölgesi
OVP: Orta Vadeli Plan
ÖD: Ödemeler Dengesi
ÖTV: Özel Tüketim Vergisi
PEST: Politik, Ekonomik, Sosyal ve Teknolojik Analiz
PPK: Para Politikası Kurulu
R&D: Research and Development - Araştırma Geliştirme
RH: Rezerv Hareketleri
S: Saving - Tasarruf
SHD: Sermaye Hareketleri Dengesi
SLS: Special Liquidity Scheme - Özel Likidite Planı
STA: Serbest Ticaret Anlaşması
SWOT: Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats - Güçlü Yanlar, Zayıf Yanlar, Fırsatlar Tehditler Analizi
T: Tax-Vergi
T.C.: Türkiye Cumhuriyeti
TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TL: Türk Lirası
TÜFE: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE: Üretici Fiyatları Endeksi

Ömer Cihad Vardan
Genel Başkan
MÜSİAD

SUNUŞ

SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜME İÇİN STRATEJİK DÖNÜŞÜM

2008 yılının son çeyreğinde Amerikan mali piyasalarında başlayıp büyük bir hızla tüm dünyayı saran küresel finansal kriz, aralıksız 27 çeyrek büyümüş olan Türkiye ekonomisini bir anda sekteye uğratmıştır. Krizin, dış kaynaklı bir şok niteliğinde olmasına rağmen sebep olduğu bu hasarda, maalesef, belli kesimlerin, ekonomiye yön veren piyasa beklentilerini olumsuz anlamda şekillendirmeye çalışması büyük rol oynamıştır. Böylece, oluşturulan ortam, hem tüketiciyi hem de yatırımcıyı panikletmiş ve 2009 yılında gerçekleşen % 4,9 oranındaki daralmanın da işaret ettiği gibi ekonomik etkilerini hızla göstermiştir.

Bu süreçten çıkışta ise, elbette ki, soğukkanlı kriz yönetiminin büyük faydaları olmuştur. Piyasalar bir krizin içine çekilmiş olsa dahi, krizin teğet geçileceğine dair kullanılan kararlı ifadeler, ekonomiye iyimserlik tohumları serpmiş ve 2010 yılında yepyeni bir canlanma getirmiştir. Uygulanan başarılı iktisadi politikaların ve reformların yanı sıra, Eylül 2010 referandumla, halkın, askeri vesayetin sürmeyeceği mesajını vermesi gibi anlamlı gelişmeler de, krizi atlattmak için şart olan demokrasi ve güven ortamının tesisinde önemli rol oynamıştır.

Bu gelişmelerin yaşandığı küresel kriz ve sonrası süreçte, birçok dünya ekonomisi zorlu bir dirilme çabası içerisindeyken, Türkiye, önemli makroekonomik uygulamalara imza atarak, % 8,9 oranında bir büyüme gerçekleştirmiştir. Tarihinde ilk kez 1 trilyon TL'yi geçen, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'daki (GSYH) bu artış, Türkiye'yi, büyüme hızı açısından dünya 3.sü ve Avrupa 1.si yapmıştır. Bu

da, ekonomideki genel performansın 2010 yılında ne denli sıra dışı olduğunu ve ülkemizin krizden hemen sonra, dinamizmini yeniden ortaya koyduğunu açıkça göstermektedir.

Bu tabloya detaylı olarak bakıldığında ise, kalkınmayı, özel yatırımların ve tüketim harcamalarının tetiklediği görülmektedir. Bu büyüme oranının yakalanmasında, özellikle, yatırımların 2010 yılında canlanmış olmasının büyük rolü vardır. Yatırımlar kaleminde de, en büyük pay, % 33,5'luk bir artış gösteren ve büyümeye 6,6 puanlık katkı sağlayan özel sektöre ait olmuştur. Ayrıca, tüketimin de toplam büyüme oranındaki 4,5 puanlık payı dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, harcamalar yöntemiyle hesaplanan GSYH verileri, 2010 yılında, piyasalardaki beklentilerin iyileşmiş olmasının ve kararlı politikalarla sürdürülen istikrarın oluşturduğu güven ortamının, ekonomiyi canlandırdığını net bir şekilde gözler önüne sermiştir.

Sektörel bazda ele alındığında ise, büyümeyi çeken motor güç, GSYH'nın dörtte birini oluşturan ve bu dönemde % 13,6 oranında büyüyen imalat sanayi olmuştur. İmalat sanayi, hem milli gelir içindeki ağırlıklı payıyla, hem de yüksek büyümesiyle % 8,9 oranındaki büyümenin 3,3 puanını oluşturarak ekonomideki belirleyici faktör olduğunu açıkça göstermiştir. Buna ilaveten, GSYH'nin %60'ı aşkın bir kısmını oluşturan hizmetler sektörü de, özellikle ulaştırma, ticaret ve inşaat alt sektörleriyle büyümeye önemli katkılar sağlamıştır. Bir başka dikkat çeken nokta da, 2009 yılına göre, imalat sanayi başta olmak üzere, adı geçen tüm bu sektörlerin milli gelir içindeki ağırlığının artmış olmasıdır.

Rekor seviyedeki büyümesinin yanı sıra, Türkiye'yi, 2010 yılında, bilhassa gelişmiş ülke ekonomilerinden ayırtıran en önemli özelliklerden bir diğeri de, kamu maliyesinde sağlanan disiplin olmuştur. Krizin bütçeye getirdiği zararları bir an önce toparlamak adına, sıkılaştırıcı bir maliye politikası uygulamasına geçilmiş ve taviz verilmeden uygulanan bu politika sayesinde, kamu borcunun GSYH'ye oranı, Maastrich kriteri olan % 3 oranına yaklaşarak % 3,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Hâlbuki bu oran, AB ülkelerinde ortalama % 8 civarlarında seyretmiştir. Türkiye ekonomisinin uzun dönemler boyunca yaşadığı ve bütçe açığı ile cari açığın paralel büyümesine işaret eden Keynezyen "ikiz açık" olgusu, böylelikle, 2010 yılında farklı bir seyir izlemiştir. Bu da, olumlu gelişme gösteren birçok makroekonomik göstergenin arasında, büyük ölçüde büyümenin bir sonucu olarak ortaya çıkarak olumsuz bir tablo çizen cari açığın, kamu kaynaklı olmadığını göstermiştir. Özel sektörden kaynaklanan cari dengenin bu açığın, kontrol noktasında da yine özel sektöre bağlı olması, risklerin orta vadede yönetilebilir olduğuna işaret etmektedir.

Bunun yanı sıra, 2010 yılında, ABD başta olmak üzere birçok gelişmiş ülkenin, Merkez Bankalarının para politikalarında ikinci bir niceliksel genişlemeye gitmesi, küresel likidite bolluğunun daha da artmasına ve diğer gelişmekte olan ülke-

ler gibi Türkiye'ye de kısa vadeli sermaye girişinin hızlanmasına neden olmuştur. Küresel olarak düşük düzeyde seyreden faiz oranlarıyla birleşen bu sermaye, ülkemize sıcak para olarak gelmiş ve artan iç taleple beraber büyük bir kredi genişlemesine ve ithalat artışına yol açmıştır. İç ve dış talebin büyüme sürecinde giderek ayrışması da, kredi genişlemesinin ve cari işlemler açığının bir sorun olarak karşımıza çıkmasına yol açmıştır.

Bu çerçevede, Merkez Bankası (TCMB), fiyat istikrarı yanında finansal istikrarı da korumak amacıyla, temel para politikası aracı olarak kullandığı kısa vadeli faiz oranlarının yanında likidite yönetimi ve zorunlu karşılık oranları gibi alternatif araçların da etkin biçimde kullanıldığı bir politika bileşimini benimsemiştir. Farklı ve cesur bir uygulama olan bu karma politikanın, bilhassa 2011 yılının ilk yarısından sonra dış ticaret dengesinde ve dolayısıyla cari açıkta iyileştirmeler sağlaması beklenen tedrici etkilerinin, Nisan 2011'den itibaren görülmeye başlanması oldukça olumlu bir gelişmedir. Ancak, bu noktada, yeni hükümetin, TCMB'yi yalnız bırakmayarak, mali politika desteği sağlaması da muhakkak surette sürece hız kazandıracaktır.

2010 yılının dikkat çeken ekonomik gelişmelerinin arasında, işsizlik oranındaki gözle görülen düşüş de, önemli bir yer teşkil etmektedir. Bir kriz sonrasında, toparlanması iki ila üç yıl arası bir zamana yayılan istihdam piyasaları, AB ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede hala kötü bir durumdayken, Türkiye'de hızlı ve şaşırtıcı bir düzelme sergilemiştir. Nitekim, 2010 yılı içerisinde 1 milyondan fazla kişi istihdam edilmiştir. Buna paralel olarak da, krizin başlangıcı olan Eylül 2008'de % 10,3 oranında gerçekleşen işsizlik oranı, Mart 2011 itibarıyla % 10,8 olarak kriz öncesi seviyelere yakınsamıştır.

Öte yandan, enflasyon da, yüksek büyümenin bir bileşeni olan, yüksek talep artışına rağmen, kontrol altında tutulabilmiş ve tüketici fiyatlarında yılsonu itibarıyla % 4 bandına kadar düşmüştür.

Tüm bu veriler ışığında, Türkiye ekonomisinin 2010 yılında dünya genelinde önemli bir başarı sağladığı aşikârdır. Özellikle 1980'lerde başlayan Türkiye ekonomisinin değişim sürecine geri dönüp bakıldığında, geline noktanın ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir. Zira, 1970'lerin sonunda artık kronik bir hale gelmiş olan şiddetli enflasyon ve cari açık problemlerini çözmek için alınmış 24 Ocak 1980 İstikrar Kararları, serbest piyasa ekonomisine geçişle yeni bir dönem başlatmış ve ihracatta ciddi bir atak yapılmıştır. Ancak, ilk etapta bir ilerleme trendi gösteren 1980'lerin ikinci yarısında ise bir gerileme yaşanmıştır. Özellikle enflasyon, hedefler arasında olmasına rağmen, oldukça yüksek seviyelerde seyretmeye devam etmiştir.

1990'lı yıllar ise, koalisyon hükümetlerinin zayıf politikalarına sahne olmuş ve adeta ekonomide bir tahribat dönemi olarak tarihteki yerini alarak "kayıp on

yıl” olarak adlandırılmıştır. 2001 krizinin de etkisiyle hasta adam olarak görülmeye başlanan Türkiye, 2002 yılı seçimlerinin ardından iktidara gelen tek parti hükümetinin gerçekleştirdiği başarılı reformlar ve istikrar ile silkinmiş ve nihayet kabuğunu kırarak, bugün çoğu imrenilecek düzeyde olan makroekonomik göstergeleriyle, en hızlı büyüyen ülkeler arasında yer almıştır.

Bundan sonra önemli olan ise, 2011 yılında ve sonrasında, bu başarının sürdürülebilmesidir. Hatta, 2023 hedeflerine doğru koşarken, değişen dünya düzeninde rol kapacak önemli hamleler yapabilmektir. Bu bağlamda, Haziran 2011 seçimlerinin, ülkedeki istikrarın sürmesi yönünde sonuçlanmış olması, piyasaların ihtiyacı olan güven ortamının devamı açısından büyük önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, yeni hükümetin, makro politikaların sürdürülmesine odaklanması şarttır. Bu minvalde, yeni oluşturulacak olan Kalkınma ve Ekonomi Bakanlıklarının da ciddi katkılar sağlanması beklenmektedir. Ayrıca, girilen yeni dönemde, zincirleri kıracak farklı yaklaşımlara açık olmak ve “stratejik bir dönüşüm” sağlamak da sürdürülebilir büyüme için anahtar niteliğindedir.

Bunun yanı sıra, % 6-6,5 civarı bir büyümeyle sonuçlanması beklenen 2011 yılında, ekonominin rekabet gücünü artırma hedefli planlara ağırlık verilmelidir. Bu da, enerji ve ara malı bağımlılığından kurtulmamıza ve yüksek katma değerli ürünler üretmemize yönelik çalışmalarla mümkün olacaktır. Emek piyasalarının etkinleştirilmesi ve buna bağlı olarak eğitim alanında yapılacak seferberlikler de önem taşımaktadır.

Hazırladığımız 2011 Türkiye Ekonomisi Raporu, 2010 yılına dair tüm bu makroekonomik gelişmelerin yanı sıra, Cumhuriyetin 100. yılında ulaşılması hedeflenen daha güçlü bir Türkiye için MÜSİAD’ın ortaya koyduğu önerileri de kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Akademik bir çerçevede ve detaylı analizlerle oluşturduğumuz Raporumuzun, karar alıcılara, üyelerimize ve tüm ilgililere faydalı olacağını ümit eder, başta, Ekonomi Başdanışmanımız Prof. Dr. İbrahim Öztürk olmak üzere, Ekonomi Danışma Kurulumuza ve çalışmada emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

TÜRKİYE'DE BAŞLICA MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER (2010)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
1. MİLLİ GELİR VE BÜYÜME									
GSYH (Cari Fiy. 1998 bazlı, milyar TL)	455	559	649	758	843	951	953	1105	*1.215
GSYH (Cari Fiy. 1998 bazlı, milyar \$)	303	392	482	529	649	730	614	736	*781
Kişi Başına Milli Gelir	4.602	5.862	7.108	7.766	9.422	10.484	8.711	10.079	*10.624
Büyüme Oranı (1998 bazlı %)	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,9	-4,7	8,9	*4,5
İşsizlik Oranı(%)	10,5	10,8	10,6	10,2	10,3	11	14	11,9	*12
2. MALİ GÖSTERGELER									
Faiz Dışı Fazla (FDF)/GSYH (%)	4,3	5,5	5	4,6	3,1	1,7	0,4	0,8	*1,2
Bütçe Dengesi/GSYH (%)	-8,8	-5,2	-1,1	-0,6	-1,6	-1,8	-5,5	-3,6	*-2,8
AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH (%)	67,4	59,2	52,3	46,1	39,4	39,5	45,5	*42,3	*40,6
Yurtiçi Borçlanma Ortalama Vade (Ay)	12	15	28	28	34	32	35	*44	-
3. FAİZ GÖSTERGELERİ									
Gösterge Faiz (% Nominal, Bileşik)	45	24,1	16	17,7	18	19	10,9	8,41	-
İç Borç Reel Faizi (%)	24	14,3	7,3	7,4	8,5	7,9	4,4	2	-
Faiz Harcamaları/Vergi Gelirleri (%)	71	56,3	38,2	33,4	31,9	30,1	30,9	23	-
Faiz Harcamaları/GSYH (%)	12,9	10,1	7	6,1	5,8	5,3	5,6	4,4	-
4. ÖDEMELER DENGESİ									
Cari İşlemler Dengesi (Milyar \$)	-8	-14	-22	-32	-38	-42	-14	-48	*-42
Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$)	-22	-34	-43	-54	-62	-70	-25	-56	*-72,5
Cari Denge/GSYH (%)	-2,5	-3,7	-4,6	-6,1	-5,9	-5,7	-2,3	-6,5	*-5,4
5. ENFLASYON									
TÜFE Yıl Sonu	18,4	9,4	7,7	9,7	8,4	10,1	6,5	6,4	*5,9
ÜFE Yıl Sonu	13,9	15,4	2,7	9,34	6,3	8,11	5,93	8,87	-

MÜSİAD 2011 YILI TAHMİNLERİ

Büyüme Oranı (%)	6-6,5
TÜFE (%)	7-7,5
Bütçe Açığının GSYH'ye Oranı (%)	2
Cari Açık (Milyar Dolar)	60-65
Cari Açığın GSYH'ye Oranı (%)	7,5-8
İşsizlik Oranı (%)	10

Birinci Bölüm

DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

1.1. KRİZ HAFIZAMIZI TAZELEYELİM

Hatırlanacağı üzere 2008-2009 tarihlerinde meydana gelen küresel kriz, İkinci Dünya Savaşı sonrasında tecrübe edilen en ciddi ekonomik kriz olarak kayıtlara geçmişti. Kriz öncesi, sırası ve sonrasında başta OECD ekonomileri olmak üzere, dünya ekonomisinde kaydedilen başlıca gelişmeler Tablo 1.1'de özetlenmektedir. Tablodaki en belirgin gözlem, global bazda ekonomilerin ciddi oranda küçülmesidir.

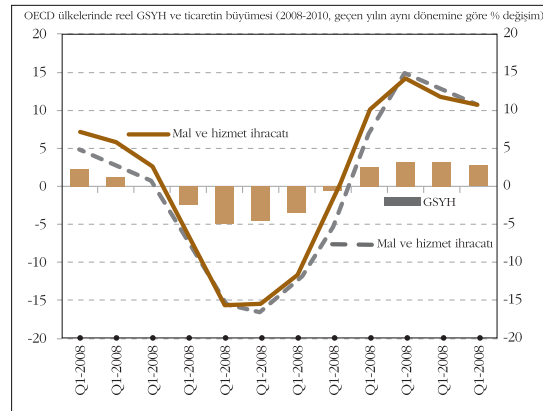
Bu küçülmede, azalan toplam talep nedeniyle dünya ticaretinde kaydedilen daralmanın payı bir hayli büyük olmuştur. Yapılan çalışmalarda, 2000'li yıllarda dünya GSYH'sinde kaydedilen reel büyüme ile dünya reel ticaret hacmi artış oranı arasında yakından bir ilişki olduğunu görülmektedir. Zira, 2009 yılında küresel ekonomideki % 1-2 civarındaki daralma, dünya ticaret hacminde % 11'leri bulan oranda bir gerilemeye neden olmuştu. Şekil 1.1, bu paralelliği OECD ülkeleri için açıkça göstermektedir.

Tablo 1.1. OECD Bölgesinde Başlıca Makroekonomik Göstergeler (%)

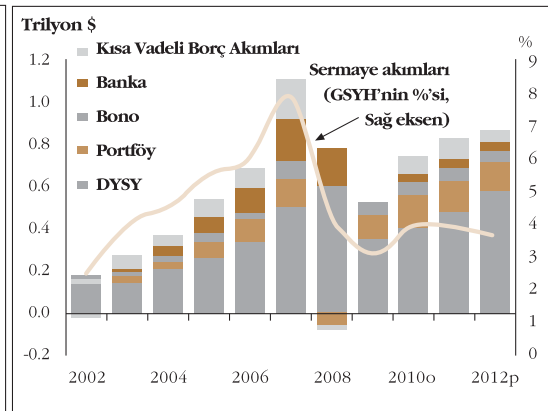
	1996-2007	2008	2009	2010
Reel GSYH büyümesi	2,7	0,3	-3,4	2,8
ABD	3	0	-2,6	2,7
AB	2,3	0,3	-4,1	1,7
Japonya	1,2	-1,2	-5,2	3,7
Çıktı Açığı (GSYH'ye oran)	0,3	0	-4,7	-3,5
İşsizlik Oranı (%)	6,4	6	8,1	8,3
Enflasyon (TÜFE, yıl sonu)	2,8	3,2	0,6	1,8
Mali Denge (GSYH'ye oran)	-2	3,3	-7,9	-7,6
Dünyada reel büyüme	3,8	2,6	-1	3,6
Dünyada reel ticari büyüme	6,8	3,1	-11,1	12,3

Kaynak: OECD.

Kaynak: DTÖ, World Trade 2010, Prospects For 2011, Basın Bülteni, 7 Nisan 2011.

Şekil 1.1. Küresel kriz ve OECD ülkeleri ticaretindeki değişimler (2008-2010).

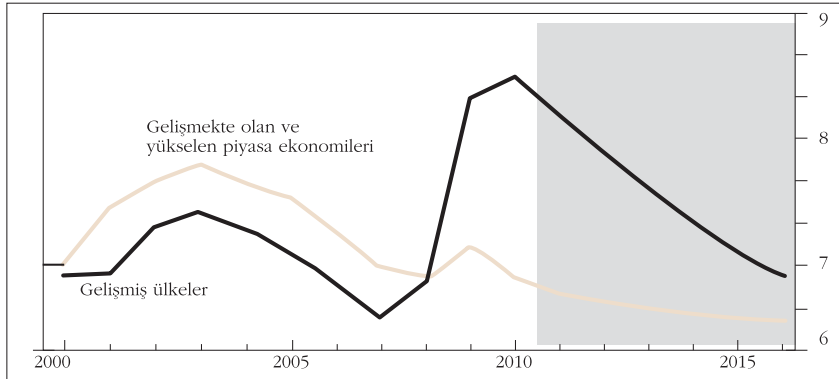

Şekil 1.2. Kalkınmakta olan ülkelere özel net sermaye akımları

Kriz döneminde, aynı şekilde küresel sermaye hareketlerinin hacmi de yarı yarıya azalmıştı. Küresel likidite imkânlarının aşırı daraldığı kriz ortamında, 2007 sonu itibariyle yaklaşık 1,1 trilyon dolara ulaşan sermaye akımlarının 2009 sonunda 500 milyar dolara kadar gerilediği görülmektedir. Bu gerilemede, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY) hacim olarak en büyük payı almıştır. İkinci en büyük hacimsel daralma ise banka kredileri kaleminde kaydedilmiştir. 2008 yılında bir miktar “net sermaye çıkışı” yönünde hareket eden portföy yatırımları ise 2009 yılında kısmen artmıştır (Şekil 1.2.).

Başlangıçta kriz “finansal” sektörden patlak vermiş olmasına rağmen, hızla “reel”

sektöre de bulaşarak yayılmıştır. Bu nedenle, işsizlik oranları sıçrama yaparak artmış; dünyada işsizlik 1996-2007 arasındaki ortalama düzey olan % 6,4'ten hızla % 8,3 düzeyine çıkmıştır. Şekil 1.3, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin işsizlik oranlarındaki değişimi ayrı ayrı göstermektedir. 2009 yılında dünyada 30 milyon kişi işini kaybetmiştir. Krizin merkez üssü olan ABD ve AB'nin her birinde ayrı ayrı olarak 7,5 milyon kişi işsiz kalmıştır. İşsizlik sadece sosyal problem değil, aynı zamanda kendi kendini besleyen bir kısır döngünün işareti olarak da alınmalıdır. Yüksek işsizlik ve beraberinde getirdiği kötümserlik psikolojisi, zaten zayıf olan toplam taleple birlikte kârlılık ve satış beklentilerini de olumsuz etkileyerek, iktisadi canlanmayı ikinci bir şok dalgasıyla muhasara altına almak eğiliminde olur. Bilindiği gibi, bu süreç derinleştikçe ve süre uzadıkça bilhassa olgun ekonomilerde büyük bir durgunluk baş göstermektedir. Zira, üretim kayıplarının % 25, istihdam kayıplarının da % 27'leri bulduğu 1930 tecrübesi, durgunluğun (*stagnation*) ötesine geçerek büyük buhran (*depression*) olarak adlandırılmıştır.

Şekil 1.3. Dünyada işsizlik eğilimleri ve gelecek projeksiyonları.

Kaynak: IMF, 15 Nisan 2011.

Büyük Buhran'ın, büyük bir korumacılık dalgasına neden olduğu, uluslararası para sisteminin büyük oranda fonksiyonunu kaybetmesine neden olduğu, böylece krizin zehirleyici etkisinin dalgalar halinde yayılarak zaten pek de bitmemiş olan Birinci Dünya Savaşı'nın bir devamı niteliğinde İkinci Dünya Savaşı felaketinin patlak vermesine sebep olduğu unutulmamalıdır.

İnsanlığın yukarıda bahsedilen "kriz hafızası" 2008-2009 küresel krizi şartlarında güncellenmiş, piyasalarda yaşanan panik, ortaya çıkan üretim ve istihdam kayıpları ve beraberinde getirdiği sosyal sıkıntılar nedeniyle, dünyada ortak bir tavır geliştirilmesine neden olarak, krize aktif ve yoğun bir şekilde müdahale eden ekonomiler doğurmuştur. Bu noktada, dünya GSYH'sinin % 85'ten fazlasını gerçekleştiren G-20 platformu, kriz esnasında bir hayli canlanmış, küresel mutabakatın arandığı etkin bir zemin olmuştur. Ülkelere göre farklılık göstermek ile birlikte, kriz müdahale paketlerinin büyüklüğü, ilgili ülkenin GSYH'sinin % 3'üne kadar çıkabilmiştir.

Bu bağlamda, sanayileşmiş ülkelerden özellikle ABD’de ve AB ülkelerinde büyük miktarlarda likidite artışına gidilmiş, içi boşaltılmış veya iflas etmiş bankalara sermaye desteği sağlanmış, bu bankaların bir kısmı kamulaştırılmış ve borçlanma faiz oranları uzun süreli olarak dip seviyelere kadar düşürülmüştür. Mali genişleme tedbirleri bağlamında ise, durgunluğa giren ekonomileri hareketlendirmek üzere, mali disiplini aşırı bozma riskini de göze alarak kamu harcamaları artırılmış ve vergi indirimleri yaygın bir araç olarak devreye sokulmuştur. Ayrıca otomatik düzelticilerin yoğun biçimde kullanıldığı da gözlenmiştir.

Tablo 1.2. Yıllara göre bütçe dengesi ve 2011-2014 projeksiyonları (GSYH’ye oran, %)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Dünya	-0,5	-2	-6,7	-5,6	-4,6	-3,7	-3,2	-2,8
Gelişmiş Ülkeler	-1,2	-3,5	-8,9	-8,1	-6,4	-5,3	-5	-4,7
Gelişmekte olan Ülkeler	0,7	-0,1	-4	-2,8	-2,6	-1,9	-1,2	-0,7
Düşük Gelirli Ülkeler	-0,2	-0,5	-3,8	-2	-2	-1,8	-1,5	-1,4
G-20 Ekonomileri	-1	-2,7	-7,9	-6,9	-5,4	-4,5	-4	-3,7
Gelişmiş G-20 Ülkeleri	-1,9	-4,2	-9,7	-8,7	-6,8	-5,7	-5,5	-5,3
Gelişmekte olan G-20 Ülkeleri	0,3	-0,3	-5,1	-4,1	-3,3	-2,6	-1,7	-1,3
Asya Ülkeleri	-0,5	-2,5	-5,4	-5,1	-4,7	-3,9	-3,2	-2,9

Kaynak: Dünya Bankası, IMF ve OECD istatistiklerinden derlenmiştir.

Bu tedbirler sayesinde önce panik geçirtilmiş, piyasalara güven geldikçe kredibilite inşası başlamıştır. Bu psikolojinin etkisi hemen ardından reel ekonomilere de yansımaya başlamış, nitekim 2009 yılının üçüncü çeyreği itibariyle “krizde en kötü dönem” geride kalmış ve dipten dönüş süreci belirgin bir şekilde başlamıştır.

Ancak, bu tedbirler sonucunda “tedavisi mi yüksek, yoksa yan etkileri mi daha derin?” dedirtecek türden diğer bir tehlikeli süreç yaşanmış ve 2009 yılı sonu itibariyle, bilhassa ABD, Japonya ve AB ülkeleri gibi gelişmiş ekonomilerde bütçe açıkları ve kamu borç stokları sürdürülemez bir şekilde artmıştır (Tablo 1.2). Ayrıca, bilhassa İrlanda, Portekiz, Yunanistan gibi AB ülkelerinde derinleşen bu kaygılar nedeniyle 2010 yılının ikinci yarısında, ekonomik büyüme cephesindeki toparlanmanın, yerini karamsarlığa terk ettiği görülmüş, “krizde ikinci dalga” tartışmaları yeniden alevlenmiştir.

Öte yandan kriz, üretim, ticaret ve finansta aşırı dışa açılmış ekonomilere büyük zararlar verirken, bazı Afrika, Güney Amerika, Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkeleri gibi nispeten kapalı ekonomiler, bu krizden daha az hasarla kurtulmuştur. Buna rağmen, uzmanların, çok uzun süreceği yönünde başlangıçta dile getirdiği

görüşlerin tersine kriz, beklenenden çok daha önce kontrol altına alınmıştır. 2008'in son çeyreği ile derinleşen kriz göstergeleri, 2009'un ilk çeyreğinde dibe vurduktan sonra, yılın ikinci çeyreğinden itibaren yerini “dipten dönüşe” bırakmış, ancak 2010 yılının ikinci yarısında birtakım Avrupa ülkelerinde meydana gelen mali riskler nedeniyle gerek dünya ticaret hacmindeki, gerekse dünya GSYH'sindeki ivme dikkat çeken oranda gerileme sürecine girmiştir. Yılın sonuna doğru ise yeniden olumlu yönde bir hareketlenme izlenmiştir.

2010 yılındaki gelişmelere kısa vadeli açıdan bakıldığında “büyük resim” olumlu bir nitelik arz ederken, daha uzun vadeli olarak ele alındığında “temkinli iyimser” olmamızı gerektirecek birtakım kırılmalıkların devam ettiği ve bunlara yönelik şimdilik kalıcı bir neşterin vurulamadığı görülmektedir. Dikkat çeken ilk nokta, eski yanlışların tekrarlanmasını önleyecek, ikna edici ve kredibilite oluşturunca düzenlemelerin henüz hayata geçirilmemiş olmasıdır. Nitekim, ekonomiler daha güven verici bir şekilde kalkışa başlamadan, piyasalardaki ucuz maliyetli ve bol miktardaki likiditeden dolayı, hisse senedi, para ve emtia piyasalarındaki şişme, endişeleri desteklemektedir.

Bilindiği üzere kriz öncesinde, bilhassa 2006-2008 arasındaki iktisadi canlılık ve emtia fiyatlarındaki hızlı artışlar nedeniyle, küresel ekonomi, cari açık ve ciddi bir enflasyon baskısı altına girmişti. Bütün bunlar nedeniyle, hemen her yerde daraltıcı faiz artışlarının gündeme geldiği görülmüştü. Hatta bu faiz artışlarının ABD'de ipotekli konut sektöründeki planın patlamasının arkasındaki en önemli saik olduğu da bilinmektedir. İşte 2008-2009 krizi esnasında, bütün bu tehditlerin kalıcı olmayan nedenlerle arka planda kaldığı, zira düşen talep ve gerileyen emtia fiyatları nedeniyle hem cari açığın hem de enflasyonun büyük oranda sorun olmaktan çıktığı görülmüştür (Tablo 1.1). Buna göre, cari açık ve enflasyon baskısını yok etmek üzere durgunluk ve yüksek faiz sarmalının, bir bedel olarak ödenmesi gerektiği bir çıkmaz sokağa girildiği görülmektedir. Daha da önemlisi, bu bölümde daha sonra tartışılacağı üzere, ister kriz öncesi, isterse kriz sırası ve sonrasında olsun, değişmeyen küresel bir sorun olarak işsizlik baş köşede beklemektedir. Bu sorunun çözümü ise şimdilik bünyesinde birçok dengesizlikleri barındıran küresel sistemin normalleşmesine bağlıdır.

Keza, kriz esnasında ekonomileri durgunluk fasit dairesinden çekip çıkartmak üzere devreye sokulan yukarıdaki tedbirlerin makro-ekonomik dengeler üzerinde oluşturduğu aşırı yan etkilerinin dengelenmesi için şimdi yeni bir döneme geçiş sancıları başlamıştır. Daha somut olarak ifade etmek gerekirse, krizi durdurmak ve toplam talebi canlandırmak üzere devreye alınan genişleyici para ve maliye politikalarından oluşan teşvik paketlerini durdurma hatta geri alma konusunda belli başlı hükümetler 2010 yılı geride kalmış olmasına rağmen hala çıkış stratejileri aramaktadırlar.

1.2. KRİZDEN ÇIKIŞ VE FAY HATLARINDA BİR GEZİNTİ: Büyüme, İstihdam, Enflasyon ve Finansal İstikrar

2010 yılında, dünya ekonomisinin tedricen krizden çıkış sürecine girdiği, başlıca makro ekonomik gelişmelerde bir yandan göreceli düzelme devam ederken, bir yandan da erken bazı bozulma işaretlerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Tablo 1.3). Kısaca ifade etmek gerekirse, (i) büyümenin erken bir safhada toparlanmaya girmesi olumlu bir gelişme iken, (ii) buna mukabil bilhassa gelişmiş ülkelerde işsizliğin sosyal risk oluşturacak ve iktisadi canlanmanın devamını tehlikeye sokacak kadar yüksek devam ediyor olması önemli bir risk unsuru olarak kriz öncesi, sırası ve sonrasındaki bir süreklilik olarak devam etmektedir. (iii) Keza, büyümenin bedeli olarak karşımızda ciddi bir finansal istikrarsızlık sorunu olup AB, ABD ve Japonya bu konuda başı çekmektedir. (iv) Son olarak iktisadi toparlanma tam oturmadan ve daha istihdama bile yansımadan ortaya çıkan erken enflasyon baskısı da büyümenin devamını tehlikeye sokmaktadır.

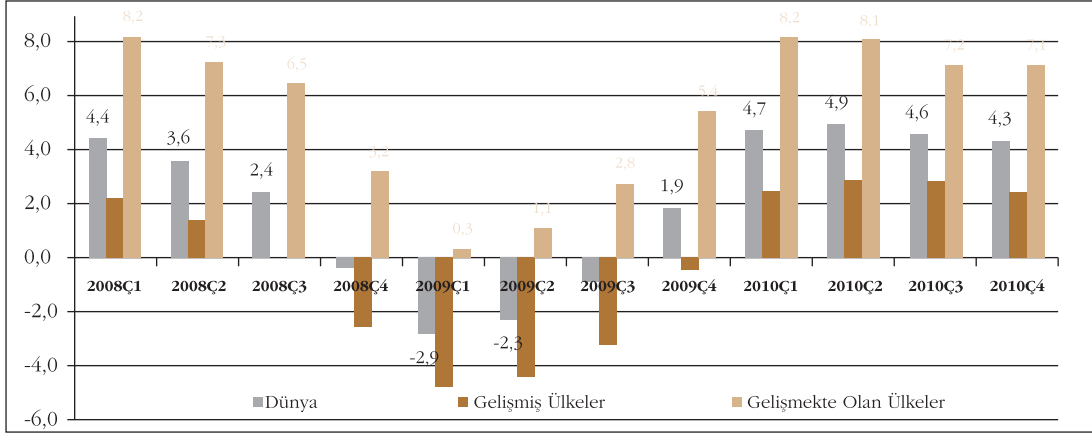
Tablo 1.3. Dünya ekonomisinde başlıca makroekonomik göstergeler (2010)

ÜLKELER	GSYH Büyüme (%)	Faiz (Politika, %)	Enflasyon (Yıllık, %)	İşsizlik Oranı (%)	Cari Açık (GSYH'ye oran, %)
ABD	2,9	0,25	1,5	9,4	3,3
Japonya	4	0	0,1	5,1	1,9
Çin	10,3	5,81	5,1	4,2	7,8
Almanya	3,6	1	1,3	6,7	5,4
Fransa	1,4	1	1,3	9,8	-1,8
İngiltere	1,5	0,5	3,1	7,7	-1,1
İtalya	1,1	1	1,8	8,6	-2,9
İspanya	-0,004	1	2,3	20,7	-4,3
Kanada	3	1	1,8	7,6	2,6
Rusya	3,6	7,75	8,8	6,7	4,7
Brezilya	1,5	10,75	5,91	5,7	-3,3
Hindistan	8,8	5,25	8,33	8	-2,2
G. Kore	6,6	2,5	3,1	3,7	2
Meksika	5,9	4,5	4,4	5,6	-1,3
Endonezya	7	6,5	6,96	7,14	-1
Portekiz	1,5	1	2,3	10,9	-8,4
İrlanda	-0,35	1	0,6	13,6	-2,7
Macaristan	0,6	5,75	4,2	10,7	-1,8
Polonya	3,9	3,5	3,1	11,7	-2,4
Yunanistan	-4,5	1	4,9	12,4	-10,8
G. Afrika	3,4	5,5	3,6	25,3	-6,5
Çek Cum.	2	0,75	2	8,6	-0,3
TÜRKİYE	8,9	6,25	6,4	11	-6,4

Kaynak: IMF, Trading Economics, OECD, Eurostat, TÜİK.

1.2.1. Büyüme Toparlanırken

Nitekim 2009 yılında dünya GSYH'si % 1 ve üzerinde küçülürken, 2010 yılı genelinde reel bazda ortalama olarak % 3,6 oranında büyümüştür (Şekil 1.4). Bu büyüme, 2000'li yıllardaki ortalama % 4 ve üzerindeki büyümenin altında kalsa da, 1990-2008 arasındaki ortalama % 3,1 oranındaki büyümenin üzerine çıkmıştır.

Şekil 1.4. Dünyada üretim ve büyüme eğilimleri.

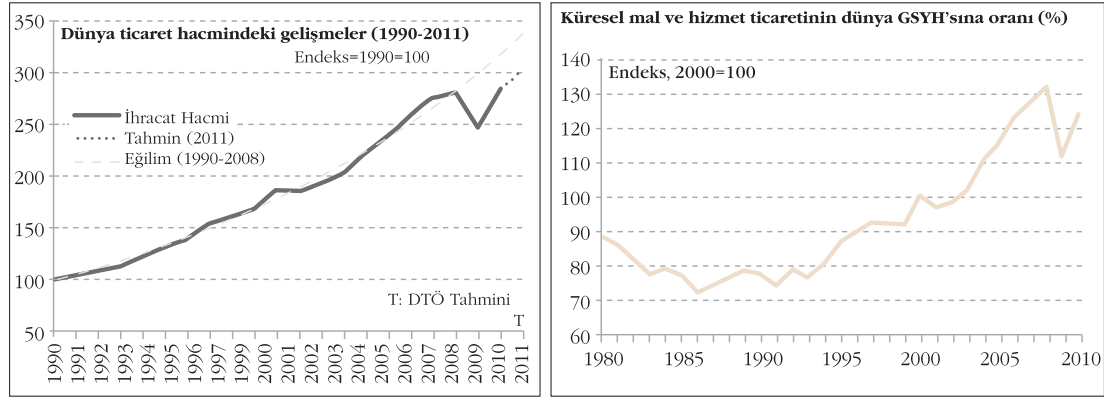
Kaynak: Dünya Bankası ve IMF

Öte yandan, büyümenin, gelişmekte olan ya da yükselen piyasa ekonomileri tarafından tetiklendiği de açık bir şekilde görülmektedir. Zira, gelişmiş olan ülkelerin 2010 büyüme oranı ortalama % 2,6 olarak gerçekleşirken, bu oran, gelişmekte olan ülkeler için Bağımsız Devletler Topluluğu da dahil edildiğinde, % 7 seviyesine ulaşmıştır (Tablo 1.4). Bu büyüme, kıtalararası ve ülkelerarası da büyük farklılıklar göstermiştir. Örneğin, dünya GSYH'si % 3,6 oranında artarken bu oran Asya'da % 6,3, Afrika'da % 4,7, Bağımsız Devletler Topluluğunda 4,3 ve Avrupa'da ise sadece % 1,9 oranında büyümüştür. Ülke bazında ise büyümeyi Latin Amerika'da Brezilya, Avrupa'da Türkiye, Asya'da Çin ve Hindistan, BDT'de ise Rusya sürüklemiştir (Tablo 1.4).

Tablo 1.4. Dünyada büyüme, ihracat ve ithalat eğilimleri (2008-2010, % değişim)

	GSYH			İhracat			İthalat		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Dünya	1,4	-2,4	3,6	2,2	-12,0	14,5	2,2	-12,8	13,5
ABD	0,0	-2,6	2,8	5,8	-14,0	15,4	-3,7	-16,4	14,8
Avrupa	0,5	-4,0	1,9	0,2	-14,1	10,8	-0,6	-14,2	9,4
AB (27)	0,5	-4,2	1,8	0,0	-14,5	11,4	-0,9	-14,2	9,2
Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	5,5	-7,1	4,3	2,0	-5,2	10,1	16,4	-25,6	20,6
Afrika	4,8	2,1	4,7	1,2	-4,2	6,5	14,6	-5,0	7,0
Ortadoğu	5,3	0,8	3,8	3,5	-4,3	9,5	14,2	-7,8	7,5
Asya	2,8	-0,2	6,3	5,5	-11,2	23,1	4,7	-7,5	17,6
Çin	9,6	9,1	10,3	8,5	-10,5	28,4	3,8	2,9	22,1
Japonya	-1,2	-6,3	3,9	2,2	-24,8	27,5	-1,0	-12,2	10,0
Hindistan	6,4	5,7	9,7	14,4	-6,8	19,9	17,3	-1,0	11,2
Gelişmekte olan diğer Asya	1,9	-0,8	7,7	4,9	-5,7	21,3	3,5	-11,4	18,0
Memo: Gelişmiş ülkeler	0,2	-3,7	2,6	0,8	-15,1	12,9	-1,2	-14,4	10,7
Memo: Gelişmekte olan ülkeler ve BDT	5,7	2,1	7,0	4,2	-7,8	16,7	8,5	-10,2	17,9

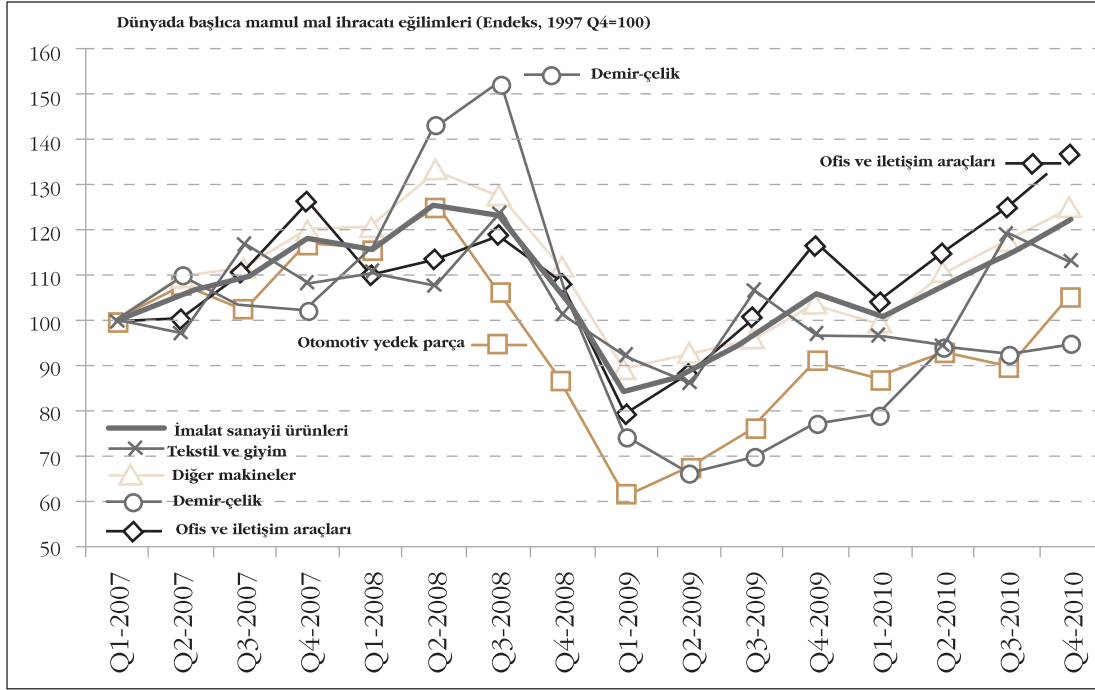
2010 yılındaki büyümede küresel ticaretin etkisi de önemli olmuştur. Küresel ticaret 2010 yılında % 14,5 oranında artış kaydetmiştir. Ticaret hacmindeki bu büyüme, dünya ekonomisinde kriz öncesine dönüş anlamı taşımakla beraber, uzun vadeli trendler henüz yakalanabilmiş değildir. Şekil 1.5'te gösterildiği üzere, ticaret hacminin endeks değeri ne kriz öncesine gelebilmiş, ne de dış ticaret hacminin kriz öncesinde dünya GSYH'sinden aldığı paya (endeks değeri % 133) kadar çıkabilmiştir.

Şekil 1.5. Dünya ticaretindeki gelişmeler

Kaynak: DTÖ, World Trade 2010, Prospects For 2011, Basın Bülteni, 7 Nisan 2011.

Öte yandan, göreceli olarak 2010 yılında dünya GSYH'sinin ve ticaret hacminin krizi telafi etmesinde öne çıkan sektörler Şekil 1.6'da gösterilmektedir. Buradan görüldüğü üzere, 1997 yılının baz alındığı çalışmaya göre, krizin hemen öncesinde performansı en yüksek olan sektörler sırasıyla demir-çelik, diğer makineler, imalat sanayi ürünleri ve otomotiv yedek parçası iken, 2010 yılında öncelikli olarak ofis ve iletişim araçları sektörünün öne çıktığı, tekstil ve giyimin hamle yaptığı, yine diğer makineler sektörünün de anlamlı oranlarda toparlandığı görülmektedir. Ancak kriz öncesinden farklı olarak, demir çelik sektörünün zayıf kaldığı açıkça görülmektedir. Bu gelişmede, dünyadaki inşaat ve konut stokunun bir hayli fazla olması, konut hacizleri nedeniyle elde kalan konutların bolluğu, orta sınıfın ağır borç altında olması ve bankaların konut kredilerine yeterince dönüş yapamamış olması gibi faktörlerin rol oynadığı ifade edilebilir.

Şekil 1.6. Büyümenin lokomotif sektörleri (2007-2010)

Kaynak: DTÖ, World Trade 2010, Prospects For 2011, Basın Bülteni, 7 Nisan 2011.

1.2.2. İstihdam ve İşsizlik

Bilindiği üzere, krizi aşmak, talebi canlandırmak ve istihdam kayıplarını önlemek üzere, 2009 ve 2010 yılları boyunca ağır yan etkileri olan çeşitli tedbir paketleri devreye sokulmuştu. Hatta ilk tepki olarak bu tedbir paketlerinin etkinliğinden ziyade, bizatihi paketin mali tutarının büyüklüğü daha çok ilgi çekmişti. Bu tedbirlerin olumlu bir neticesi olarak erken sayılacak bir aşamada dünyada büyüme süreci restore edilmişti. Geldiğimiz aşama, büyümenin istihdam ve işsizlik açısından ne anlama geldiğinin önemini arz etmektedir.

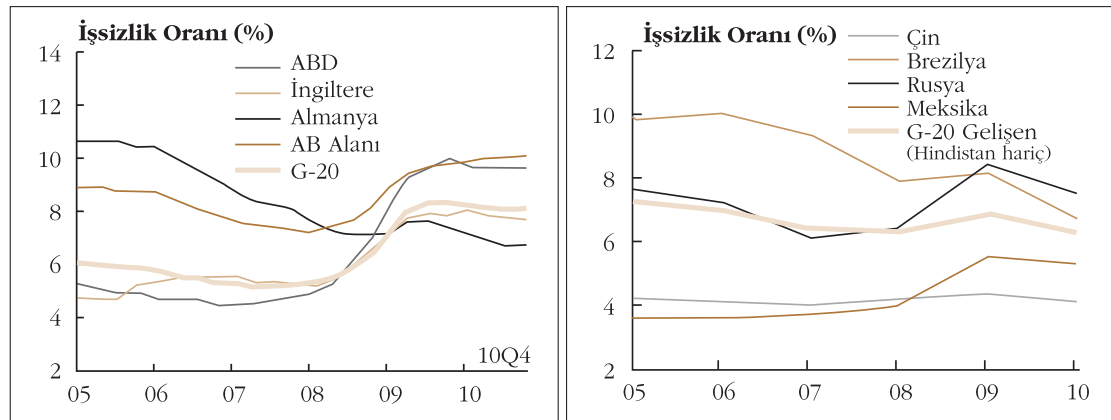
İlk olarak, son on yılda dünyada küresel bir “işsizlik sorunu” yaşanmakta olduğu ve bu sürecin kötüleşerek devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 1993-2002 arasında gelişmiş ülkelerdeki (GÜ) ortalama işsizlik oranı % 6,8 düzeyinde seyrederken, zaten yeterince yüksek olan bu oran, 2003-2012 arasında aynı düzeyde kaldığı görülmektedir (Tablo 1.5). 2002-2008 arasında dünyada kaydedilen ve ortalama olarak % 4’ler düzeyinde gerçekleşen reel büyüme hamlesine rağmen, bu dönemde gelişmiş ülkelerde işsizlik oranı ortalama olarak % 5,5-6 civarında dalgalanmış, yani büyüme yeterince istihdam yaratmamıştır. GÜ’de 2008-2009 krizinde % 8,5-9 bandına kadar tırmanarak tarihi düzeyleri gören işsizliğin 2011-2012 döneminde de % 7 bandının üzerinde kalması beklenmektedir. Bu veriler, kabaca OECD ortalamalarını da yansıtmaktadır.

Tablo 1.5. Gelişmiş ülkelerde işsizlik eğilimleri

	Ortalama		2008	2009	2010	Projeksiyon	
	1993-2002	2003-12				2011	2012
Gelişmiş Ülkeler	6,8	6,8	5,8	8	8,3	7,8	7,4
ABD	5,2	6,7	5,8	9,3	9,6	8,5	7,8
Avro Alanı	9,7	8,9	7,6	9,5	10	9,9	9,6
Almanya	8,3	8,3	7,3	7,5	6,9	6,6	6,5
Fransa	10,5	9,1	7,8	9,5	9,7	9,5	9,1
İtalya	10,4	7,7	6,8	7,8	8,5	8,6	8,3
İspanya	18,2	13,5	11,3	18	20,1	19,4	18,2
Portekiz	5,5	8,9	7,7	9,6	11	11,9	12,4
İngiltere	7,2	6,2	5,6	7,5	7,8	7,8	7,7
Kore	3,7	3,5	3,2	3,7	3,7	3,3	3,3

Kaynak: IMF, WEO, 2011.

Öte yandan, büyümenin gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) nispeten daha çok istihdam oluşturduğu da dikkat çekmektedir. Geldiğimiz aşamada, işsizlik oranı GÜ’de % 8, GOÜ’de ise % 6 düzeyinde dalgalanmaktadır. Aslında işsizliğin GÜ’de, GOÜ’ye nazaran daha düşük olması gerekir. Zira hem kalkınmışlık, hem eğitim, hem de demografik yapı bunu gerektirmektedir. Daha önce Şekil 1.3’te gösterildiği üzere, bu durum son yıllarda ilk defa 2007-2008’deki “geçiş döneminde” değişmiştir. İşsizlik oranları bu iki ülke grubunda yaklaşık % 7,5 düzeyinde eşitlendikten sonra, GÜ aleyhine hızlanarak artma sürecine girmiş, kriz ortamında bu eğilim daha da belirgin hale gelmiştir. Ülkeler bazında işsizlik oranı ABD’de % 9,6, Euro alanında % 10 gibi oldukça yüksek düzeyde seyretmektedir (Şekil.1.7) Fransa’da ise işsizlik oranı % 9,7 civarında devam etmektedir. Almanya ise OECD üyeleri arasında düşük bir işsizlik oranı açıklayan, G. Kore’den sonra neredeyse tek ülkedir. Almanya’da işsizlik oranı % 6,6, G. Kore’de ise 3,7 düzeyindedir (Tablo 1.5).

Şekil 1.7. Dünyada işsizlik eğilimleri

Kaynak: IMF, Global Economic Prospects and Policy Challenges, 15 Nisan 2011.

Gerçekten de G. Kore istihdam kayıplarını korumayı başaran nadir ülkelerin başında gelmekte olup, bu konuda izlenen istihdam politikalarının incelenmesi, diğer gelişmekte olan ülkeler için faydalı politika dersleri sunabilir. İşsizlik oranı, G. Kore’de son 15 senede % 3,5 civarında istikrarlı bir şekilde kontrol altına alınmış durumdadır. Son olarak krizden sonra işsizliği en çok düşüren ülkelerin başında ise Türkiye gelmektedir. Çünkü Türkiye kriz döneminde doğru politikalar uygulamış, IMF gibi uluslararası kuruluşlara teslim olmamış, yaklaşık 60 milyar TL maliyetinde kriz tedbirleri almış ve hükümet tarafından kaliteli bir liderlik ile güvensizlik ortamı alt edilmiştir. 2010 yılında kaydedilen % 9 civarındaki büyümenin 1.300.000 civarında istihdam oluşturduğu görülmektedir.

1.2.3. Enflasyonda “Kriz Molası” Biterken...

Kriz ortamında toplam talebin düşmesi, emtia fiyatlarının büyük oranda gerilemesi nedeniyle, 2006-2008 arasında dünya ekonomisi üzerinde bir baskı unsuru olan enflasyon, 2009 yılında büyük oranda devre dışında kalmıştı (Tablo 1.6). 2010 yılında dünya ekonomisi yavaş yavaş kriz öncesi büyüme trendine doğru gitmişken, enflasyon beklentileri büyümenin devamı açısından önem arz etmektedir.

2009 yılının son çeyreğinde, süregelen küresel toparlanmanın katkısıyla, emtia fiyatlarının artış eğilimi açıkça ortadadır (Şekil 1.8). Bu dönemde hava şartlarına bağlı beklenmedik olumsuzluklar genel olarak tarım fiyatlarını arz yönünden, enerji fiyatlarını ise talep yönünden etkileyerek fiyatlar üzerinde yukarı yönlü ilave bir baskı oluşturmıştır. Aynı dönemde endüstriyel ve değerli metal fiyatları da artmaya devam etmiştir. Değerli metal fiyatlarındaki yükseliş, önemli ölçüde enflasyona ve iktisadi risklere karşı bir sigorta aracı olarak talep edilmesinden kaynaklanmaktadır. Ham petrol fiyatlarının yüksek seyretmesinde ise en önemli unsur olarak OPEC üyesi ülkelerin yüksek atıl kapasitelerine rağmen, son toplantılarında kota artırımına gitmemeleri öne çıkmaktadır. Kota üstü üretim yapan bazı ülkelerin de üretimlerini azaltarak kotaya uyum oranlarını artırmış oldukları dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, ham petrol fiyatlarında olumsuz hava koşulları da etkili olmuştur.

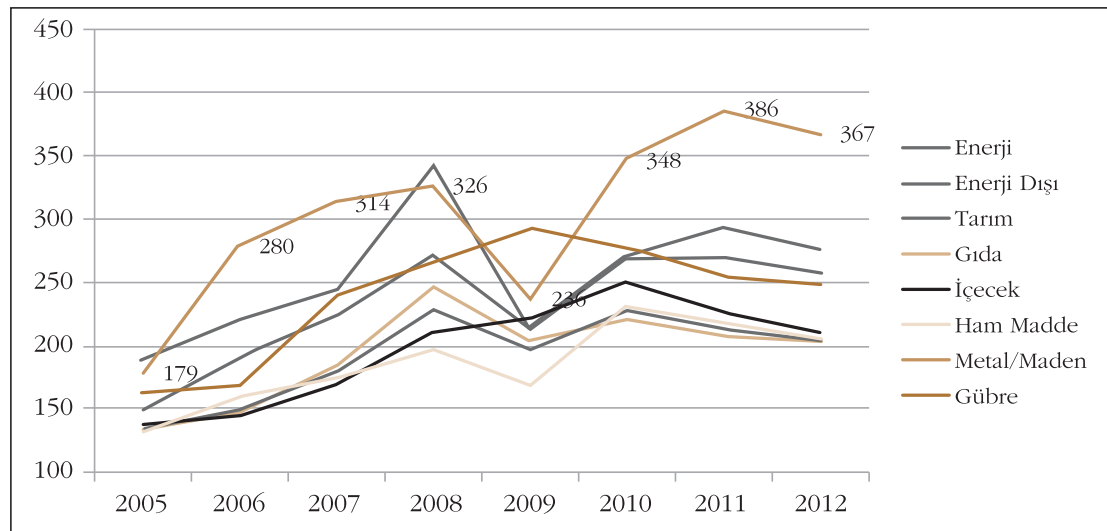
Talebin canlanması ve bilhassa tüketici emtia fiyatlarında kaydedilen artışlara paralel olarak, 2010 yılının ikinci yarısından itibaren gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde başlayan enflasyonist kıpırdanma, yılın son çeyreğinde artık “tedbir alınması” yönünde sinyal verecek derecede güçlenmiştir. Aynı dönemde canlanmanın daha güçlü olduğu gelişmekte olan ülkelerde daha belirgin

olmak üzere her iki ülke grubunun çekirdek enflasyonlarında bir miktar artış görülmüştür.

Tablo 1.6. Tüketici fiyatları artış oranı

	1992-2001	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
A. Gelişmiş	2,4	2,2	2,3	2,4	2,2	3,4	0,1	1,9
AB-15	5,8	3,1	2,3	2,3	2,4	3,7	0,9	1,6
ABD	2,7	3,4	3,4	3,2	2,9	3,8	-0,3	1,5
Japonya	0,4	-0,8	-0,3	0,3	0	1,4	-1,4	0
Kanada	1,7	2,7	2,2	2	2,1	2,4	0,3	3
Asya	3,6	1,2	2,2	1,6	2,2	4,5	1,3	4,3
G. Kore	4,6	2,3	2,8	2,2	2,5	4,7	2,8	3,5
B. Gelişen	38,4	8,5	5,9	5,6	6,5	9,2	5,2	5,3
Macaristan	17,6	9,8	3,6	3,9	7,9	6,1	4,2	4,7
TÜRKİYE	74,9	55	8,2	9,6	8,8	10,4	6,3	6,4
Arjantin	4,6	-0,9	9,6	10,9	8,8	8,6	6,3	10,5
Brezilya	157,1	7,1	6,9	4,2	3,6	5,7	4,9	5,9
Çin	6,9	0,4	1,8	1,5	4,8	5,9	-0,7	5,1
Endonezya	13,4	3,8	10,5	13,1	6	9,8	4,8	7
G. Afrika	8	5,4	3,4	4,7	7,1	11,5	7,1	3,4
Hindistan	8	4	4,2	6,2	6,4	8,3	10,9	9,5
Meksika	16,7	9,5	4	3,6	4	5,1	5,3	4,4
Mısır	7,7	2,8	8,8	4,2	11	11,7	16,2	11,7
Rusya	157,4	20,8	12,7	9,7	9	14,1	11,7	8,8

Kaynak: DPT, Uluslararası Ekonomik Veriler.

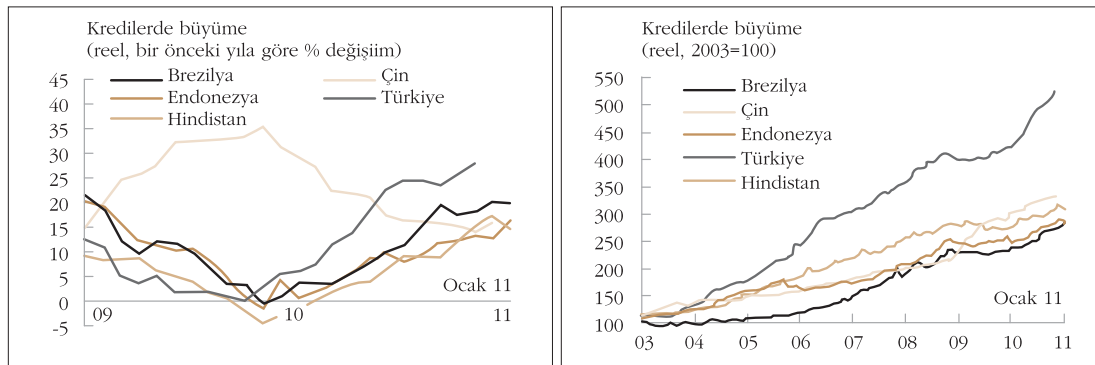

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 (*)	2012 (*)
Enerji	188	221	245	342	215	271	293	277
Enerji Dışı	149	192	225	272	213	267	270	258
Tarım	133	150	180	229	198	228	213	205
Gıda	134	147	185	247	205	221	208	204
İçecek	137	145	170	210	220	250	225	210
Ham Madde	131	160	175	196	169	232	219	206
Metal/Maden	179	280	314	326	236	348	386	367
Gübre	163	169	240	267	293	278	255	249

Şekil 1.8. Emtia fiyatlarındaki gelişmeler (2005-2012, 2000=100) (*) Projeksiyon

Gerçekten de, Türkiye'nin de içinde bulunduğu yükselen piyasa ekonomilerinde 2010 yılında adeta patlama şeklinde bir artış kaydedilmiştir. Şekil 1.9'da gösterildiği üzere, gerek 2009 yılına kıyasla 2010'daki, gerekse 2003 yılından beri olan kredi artış eğilimi dikkate alındığında, Türkiye'nin açık ara önde gittiği görülmektedir. Türkiye gibi çok yüksek büyüme kaydeden ancak enflasyon baskısını daha önce hisseden Çin, bir yandan faiz oranlarını öte yandan da bankaların munzam karşılık oranlarını artırmaya başlamıştır. Çin'de enflasyonun ana göstergesi olarak bilinen Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), 2010 Ocak ayında % 4,9'a çıkmıştır. Enflasyonun, hükümetin 2010 hedefi olan % 4'ün üzerine çıkmasıyla beraber, hükümet faiz oranlarını da Ekim ayından bu yana üç kez artırmıştır. 2008 yılında % 7,5 düzeyinden başladığı faiz indirimlerini % 5,25'e kadar indiren Çin, son aldığı faiz artırma kararı ile politika faizini % 6,3 düzeyine kadar çıkarmıştır.

İsveç, Brezilya, İsrail ve Hindistan da son dönemde faiz artırımına giden ülkelerin arasında yer almıştır. Hindistan 2008 yılındaki % 6'lık orandan 2010 yılında % 3,25'e kadar düşürdüğü politika faizlerini son olarak % 5,75 düzeyine kadar çıkarmıştır.

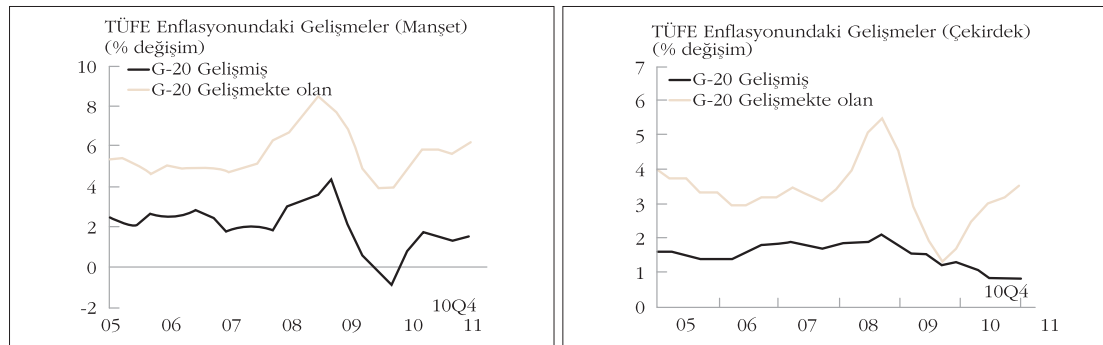
Şekil 1.9. Yükselen piyasa ekonomilerinde kredilerde büyüme.

Kaynak: IMF, Global Economic Prospects and Policy Challenges, 15 Nisan 2011.

Son olarak Türkiye açısından da önemli olan bir faiz artırımı kararı da AB'den gelmiştir. Avrupa Merkez Bankası (ECB), % 1 olan politika faiz oranını 2011 Nisan ayında piyasaların beklentisine paralel olarak 25 baz puan artırarak % 1,25'e çekme kararı almıştır. Bu kararla, banka Temmuz 2008'den beri ilk kez faiz artırımı gerçekleştirmiştir. ECB ayrıca, marjinal borç verme faizini % 1,75'ten % 2'ye ve mevduat faiz oranını da % 0,25'ten % 0,5'e yükseltmiştir.

Son dönemde petrol fiyatlarında yaşanan yükselişin enflasyon baskısını artırdığına işaret eden ECB yetkilileri, alınan kararla kademeli bir parasal sıkılaştırma sürecinin başladığını ilan etmiş oldu. Buna rağmen, 25 baz puanlık bu artırım, Almanya gibi birlik içinde yüksek büyüme performansı gösteren ülkeler için yetersiz görülürken, Yunanistan, İrlanda ve Portekiz gibi borç yükü altındaki üyeler için borçlanma maliyetini daha da artıracığından, bu ülkelerde bir borç yeniden yapılandırma mecburiyetini gündeme getirebilecektir. Keza, Avrupa'da başlayan bu faiz artırımı sürecinin, bir süreliğine de olsa euro'nun dolar karşısında değer kazanmasına, yani dolar/euro paritesinin gerilemesine neden olacağı beklenmelidir.

TCMB Enflasyon Raporu'na (Ocak 2011) göre ise, gelişmekte olan ülkelerdeki talep canlılığının yanı sıra, uygulamaya giren teşvik paketlerinin gelişmiş ülkeler kaynaklı enerji talebini de destekleyeceği tahmin edilmektedir. Endüstriyel metal fiyatlarının seyrinde ise gelişmekte olan ülkelerin büyüme performansının belirleyici olmaya devam etmesi beklenmektedir. Bütün bu gelişmelere paralel olarak, IMF gelişmekte olan ülkelerin aşırı iç talebi kısmasının, bazı ülkelerin ulusal paralarında meydana gelen aşırı değerlenmenin ve bu meydana gerekirse çeşitli yollardan sermaye girişlerine kontrol getirilmesi gerektiğinin altını çizmekte, kredi patlamasının önüne geçilmesi gerektiğini not etmektedir.

Şekil 1.10. Enflasyon eğilimleri (2005-2010)

G-20 Gelişmiş: Avustralya, Kanada, Japonya ve G. Kore, İngiltere, ABD, euro alanı.

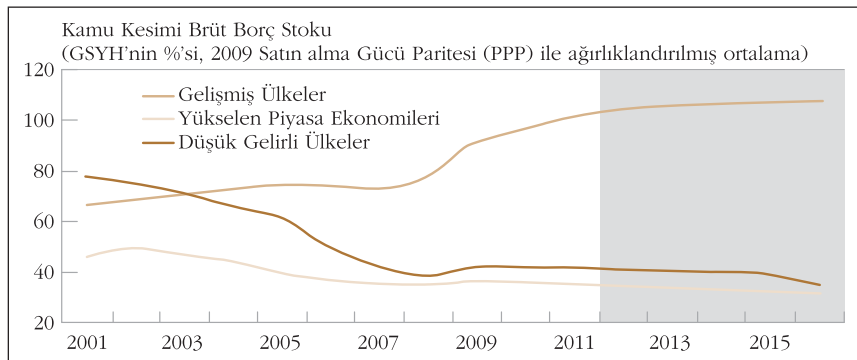
G-20 Gelişmekte olan: Arjantin, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Meksika, Rusya, G. Afrika, Türkiye.

Kaynak: IMF, Global Economic Prospects and Policy Challenges, 15 Nisan 2011.

Doğu Avrupa ve Asya Pasifik ülkelerine dair enflasyon beklentilerinin artmasına bağlı olarak, 2011 yılı sonuna ilişkin küresel enflasyon tahmini de olumsuz yönde gelişmektedir. Buna karşılık, ABD ve euro bölgesi enflasyon tahminlerinde bir değişiklik olmamıştır. Bu, enflasyon baskısının, yüksek düzeyde büyüme kaydedilen ve sıcak para girişlerine maruz kalan ülkelere daha çok geçerli olduğunu göstermektedir (Şekil 1.10).

1.2.4. Finansal İstikrarsızlık Derinleşiyor mu?

Bir yandan enflasyon gelişmeleri, öte yandan sıkılaştırma yönündeki zaruri faiz artırımı kararları, mevcut bütçe açıkları ve kamu borç stoku verileriyle birlikte ele alındığında ciddi bir finansal risk varlığına işaret etmektedir. Finansal koşullar ve risk göstergeleri bilhassa yılın son üç aylık döneminde kötüleşmiştir. Bir yandan Avrupa'daki bazı çevre ülkelerin kamu borçlarının sürdürülebilirliğine dair kaygıların canlanması ve ardından açıklanan kurtarma paketi, öte yandan ABD'de uygulamaya konulan ikinci niceliksel genişleme paketi finansal piyasalar üzerinde belirleyici gelişmeler olmuştur. Söz konusu iktisadi gelişmelere paralel olarak ABD doları - euro paritesi sert dalgalanmalar sergilemiştir. Diğer taraftan, önde gelen gelişmiş ülkeler tarafından alınan ek parasal genişleme önlemleri, gelişmiş ekonomilerdeki düşük faiz ve bol likidite koşullarının uzunca bir süre korunacağı yönündeki beklentileri güçlendirerek küresel risk algılamalarında iyileşmeye neden olmuştur. Bunun sonucunda gelişmekte olan ülkelere portföy yatırımları biçiminde sermaye girişleri hızla artmıştır. Gelişmiş ülkelerin yüksek kamu borçları nedeniyle ortaya çıkan dengesizliklerin bir kısmının bu yollarla gelişmekte olan ülkelere "ihraç" edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tablo 1.2'de bütçe açıklarına yönelik projeksiyonlar verilmişti. Şekil 1.11'de ise gelişmiş ülkelerin yüksek kamu açıklarının beraberinde sürdürülmesi zor bir kamu borç yükünü getirdiği gösterilmektedir. Halen GSYH'nin % 100'lerini aşmış durumda olan kamu brüt borç stokunun 2015 yılına kadar azalan oranlarda da olsa artmaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin de içinde yer aldığı yükselen piyasa ekonomilerinin göreceli olarak bir kamu açığı ve borç yükü sorununun bulunmadığı ifade edilebilir.

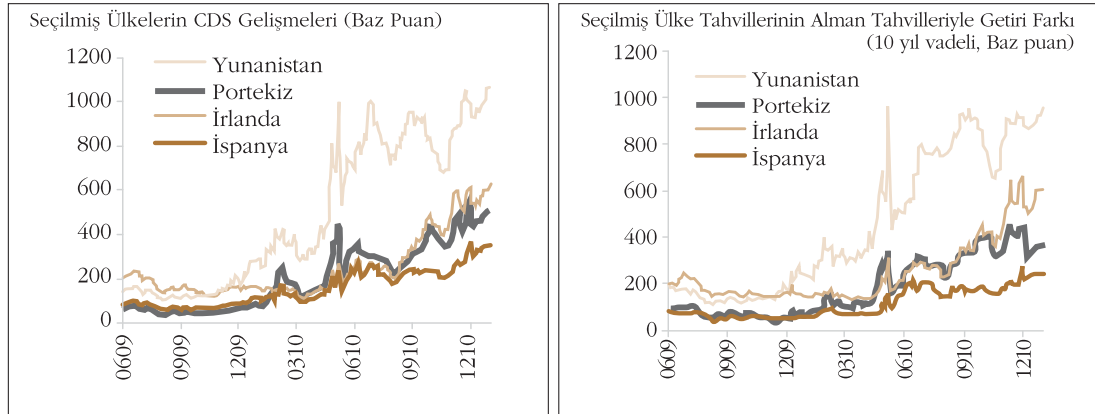

Şekil 1.11.
Dünyada kamu borç
stokundaki eğilimler.
Kaynak: IMF.

2010 yılının ikinci çeyreğinde euro bölgesi ülkelerinde ortaya çıkan borç krizi, küresel büyüme üzerinde risk oluşturmaktadır. Euro bölgesinde, borç krizi ve bölge ülkeleri bankacılık sektörlerinin birbirlerine olan yükümlülükleri nedeniyle de, aynı grupta değerlendirilen diğer ülkelerin risk primlerinde dikkat çekici bir yükseliş gözlenmiştir. Avrupa Birliği (AB) ekonomilerinin bütünleşik yapılarına bağlı olarak krizin diğer bölge ülkelerine de yayılabileceği düşünüldüğünde, çevre ülke ekonomilerindeki gelişmelerin yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Aşağıda kısaca özetlendiği üzere, TCMB'nin 2011 yılına dair birinci Enflasyon Raporu'nda (Ocak 2011) Yunanistan ve İrlanda'nın AB'den yardım talep etmesine yol açan söz konusu kriz sürecinde çevre ülkelerde oluşan kırılmalıklar analiz edilmiştir. Bu çalışmada krizin yayılma kanallarından biri olarak ön plana çıkan bankacılık sektörlerinin karşılıklı duyarlılıkları incelenmiştir. Yunanistan ile tetiklenen risk, İrlanda, Portekiz, İspanya, İtalya ve Belçika'ya ilişkin endişeleri de beraberinde getirmiştir. Nitekim İrlanda, bankacılık sektöründe yaşadığı sorunlar nedeniyle AB'ye yardım talebi ile başvurmuş ve 28 Kasım'da kurtarma paketi açıklanmıştır.

Yapılan "Kırılmalık Endeksi" çalışmalarında, önemli bir faktör olan ülke riskliliği göstergesi olarak Kredi İflas Takası (CDS) ve ülkelerin 10 yıllık tahvil getirilerinin Almanya'nın 10 yıllık tahvil getirilerinden farkı alınmıştır (Şekil 1.12).

Şekil 1.12. Avrupa'da risk göstergeleri

Kaynak: TCMB, Enflasyon Raporu-I, Ocak 2011.

Yine bu çalışmaya göre (Tablo 1.7), euro bölgesi çevre ülke ekonomilerinin kırılmalıklarının genel olarak kamu maliyesi ve bankacılık sektörü kaynaklı olduğu görülmekte; bu ülkelerde meydana gelebilecek sorunların, özellikle bankacı-

lık sektörü kanalıyla merkez ülkelere de önemli ölçüde yansıma riski taşıdığı düşünülmektedir. Söz konusu çevre ülkelerde, halihazırda sorunlu olan kamu maliyesi ve yüksek bankacılık sektörü riskliliklerinin yanı sıra, 2011 yılında bu ülkelerde oldukça yüksek miktarlarda itfaların gerçekleşecek olması, yaşanan krizin dikkatle takip edilmeye devam edilmesini gerektirmektedir. Önümüzdeki döneme ilişkin olarak, bu ülkelerde borcun sürdürülebilirliğine dair endişeleri giderecek ve bankacılık sistemlerinin sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasını sağlayacak düzenlemeler kritik önem taşımaktadır.

Tablo 1.7. Avrupa'da kırılganlık endeksi

AB'de Riski Yüksek Ülkeler	Borç Stoku/ GSYİH	Bütçe Dengesi/ GSYİH	Cari Denge/ GSYİH*	İşsizlik**	CDS	Alman tahvilleri ile getiri farkı (10 yıllık)	Bankacılık CDS	ECB'den Borçlanma***	Kırılganlık Endeksi
Yunanistan	1,21	0,27	-1,28	0,07	1,74	1,70	1,09	0,69	7,52
İrlanda	-0,02	-2,10	0,55	0,30	0,41	0,53	1,14	1,60	5,41
Portekiz	-0,65	0,37	-1,07	-0,35	0,09	0,03	0,41	-0,45	-0,21
İspanya	-1,50	0,19	0,00	1,78	-0,49	-0,56	-0,71	-0,03	-1,69
İtalya	0,93	0,59	0,52	-0,86	-0,76	-0,74	-0,93	-0,65	-4,12
Belçika	0,03	0,60	1,28	-0,94	-0,99	-0,97	-0,99	-1,16	-6,91

Kaynak: Bloomberg, TCMB hesapları.
* İrlanda, Yunanistan, İrlanda ve Portekiz için IMF'nin 2010 yılı sonu tahminleri kullanılmıştır.
** Yunanistan için 2010 Q3 verisi kullanılmıştır.
*** Belçika dışında diğer tüm ülkeler için Kasım ayı verileri kullanılmıştır.

1.3. KRİZDEN ÇIKIŞ SÜRDÜRÜLEBİLİR Mİ?

2008-2009 krizinden sonra 2010 yılında kaydedilen olumlu gelişmelerin, beraberrinde getirdiği riskler nedeniyle kazanını olmayan bir Pirus Zaferi'ne dönüşme ihtimali vardır. Bu bağlamda, kriz sonrası ile ilgili olarak aşağıdaki bir dizi tespiti yapmak mümkündür.

1.3.1. Paradigma Sonrasını Düşünmek

Kriz sonrasında dünyada, saf piyasa mantığı ve dolayısıyla finans kapitalin önünü açan parasalcılık ekolü gittikçe önemini yitirirken, sorunların çözümüne yönelik olarak kriz ortamında öne çıkan müdahalecilik ve Keynesyen harcama

politikalarının da hızla sonuna gelindiği görülmekte, esasen bu iki ekol arasındaki makas daralmakta, bu iki ekolün birbirinin “zehir-panzehiri” olması dönemi hızla geride kalmaktadır. Böylece bir paradigmadan diğerine geçerek yola devam edebilmenin getirisi azalırken, iki ekol arasındaki bu kaymaların bedeli, mübadele maliyetleri ve yan etkileri hızla artmaktadır. Artık su cendereleri misali, biri üzerinden yeterince tahribat oluşup sıkışınca diğerine kaçabildiğimiz ve esasen 1930’lardaki Büyük Buhan’dan beri tekrarlanan “Friedman at, Keynes tut” oyununa dönen paradigmanın sonuna gelinmiştir.

Sistemin yapıtaşlarında, arkasındaki ideoloji ve felsefeye dair ciddi bir sorgulama vakti hızla geçmektedir. Bunun bir parçası olarak şirket ve ortaklık hukukunun acilen yenilenerek, gerçek ortakları uzakta tutan, sınırlı sorumluluk yükleyen ortaklık yapısından (*share holder*), acilen paydaşlar hukukuna (*stake holder*) dayalı yeni bir yapılanmaya geçmek gerekmektedir.

Aynı şekilde, finansal sektöre yönelik köklü bir reform hayata geçirilerek, reel ekonomi ve istihdam aleyhine gelişen istikrarsızlaştırıcı ve gelir dağılımını bozucu nitelikteki “finans kapitalin” kontrolsüz yükselişi engellenmelidir.

1.3.2. Yaratıcı Yıkım, Doğal Ayıklanma

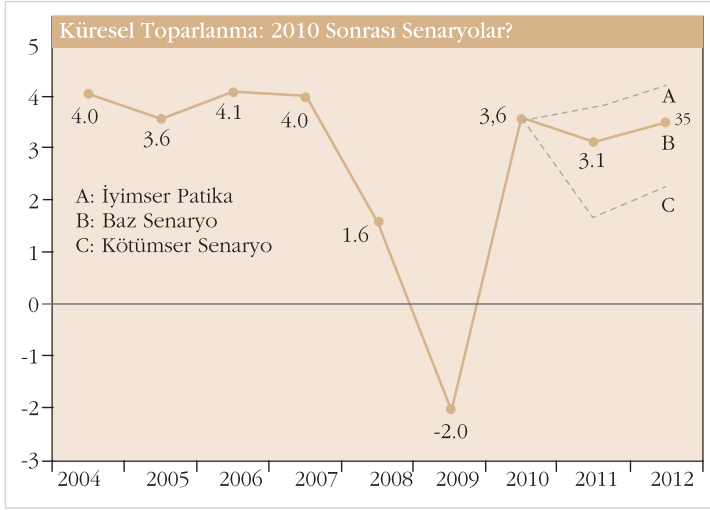
Dünyada nüfusun hızla yaşlanması, çağdaş dünyada ailenin büyük bir hızla çözülmesi, sınırlı doğal kaynakların pek de “doğal” sayılmayacak şekilde aşırı talan edilmiş olması, çevre tahribatı ve iklim dengelerinin bozulmuş olması büyük bir “tasfiyeyi” de beraberinde getirmektedir. Bu tasfiyenin bir ayağında yıkımın olduğu kesin iken, diğer ayağında ise Schumpetervari bir yapımın ne derece gerçekleştiği ise henüz belirgin değildir.

Bu yeni “ayıklanma” sürecinde pazarlar yer değiştirirken medeniyet alanında da bir kaymanın kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Zira ekonomide son yıllarda yaşanan gelişmelerin bazı ülkelerde kalıcı hasarlar bıraktığı, bazı ülkeleri ise krizlere karşı daha dirençli hale getirdiği görülmektedir. Krizin neden olduğu refah kayıpları toplumsal gerginlikleri artırmış, yönetim kabiliyeti zayıf ve kırılğan hükümetlerin doğmasına neden olmuştur.

1.3.3. Büyümenin Devamı

Dünya Bankası, UNCTAD, IMF, OEC gibi başlıca uluslararası ekonomik kuruluşların 2011 yılına yönelik “en iyimser senaryoya göre” küresel büyüme tahmini

% 4,5 civarında yoğunlaşmaktadır. Baz senaryo ise büyümenin bir miktar ivme kaybederek % 3,1 düzeyine kadar gerilemesine dayanmaktadır. Kötümser senaryo da, büyümenin % 1,5 düzeyine kadar gerilemesini öngörmektedir. 2012 yılı için ise bütün bu üç senaryoya göre de daha iyi bir sonuç öngörülmektedir (Şekil 1.13).

Şekil 1.13. 2011 ve 2012 yılları için büyüme senaryoları

Kaynak: BM, World Economic Situation and Prospects, 2011.

2011 ve 2012 yıllarına yönelik olarak çok faktörlü risk endeksi “temkin-tedbir-tevekkül” hattındaki hassas sürecin devam edeceğini göstermektedir.

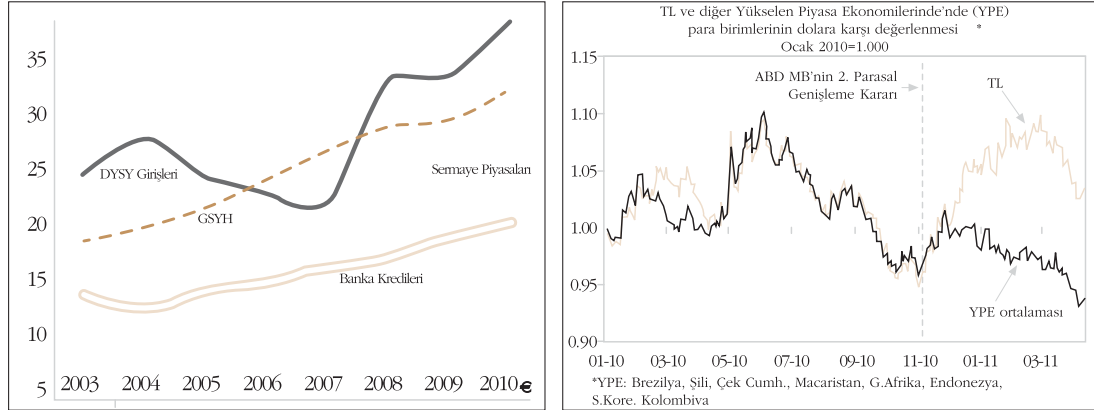
(I) Risklerden biri, krizden çıkışın bölgeler ve ülkeler *arasında* dengesizlik göstermesidir. Gelişmiş ekonomiler potansiyellerinin çok altında büyürken, yükselen ve gelişmekte olan ülkeler hızlı bir şekilde büyümekte, hatta bu durum, ekonomilerinde aşırı bir ısınmaya bile sebebiyet verebilmektedir. Gelişmiş ekonomilerde yüksek seyreden işsizlik ve hane halkı borç yükü nedeniyle büyümenin 2011 yılında % 2,5 civarında olması beklenmektedir. Gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerde ise bu oran % 6,5 civarında beklenmekte, Asya ülkeleri ile (Japonya hariç) rakam % 8,5'e çıkmaktadır. Daha yakından bir inceleme yapıldığında, kriz öncesi ortaya çıkan küresel dengesizliklerin yine baş göstereceği görülmektedir. Bu dengesizliklerden birisi şudur: ABD gibi dış açık veren ülkelerdeki büyüme, iç talep yoluyla gerçekleşmektedir. Çin, Japonya ve Almanya gibi dış fazla veren ülkelerde ise büyümenin ana kaynağını ihracat oluşturmaktadır. Bu gelişmeler, sürdürülebilir bir büyüme yapısının önündeki en büyük engeldir.

(II) İkinci risk, krizden çıkışta ülkelerin *kendi içlerinde* bile farklılık göstermesidir. Kriz öncesine göre hâlâ yüksek seviyede seyreden işsizlik rakamları, gittikçe büyüyen gelir düzeyi farklılıklarına yol açmakta ve bu da sosyal yapıda stres

biriktirmektedir. Krizden çıkışın tatminkâr olabilmesi için probleme bütünsel bir bakış açısı ile yaklaşılmalıdır. Bu yaklaşım ise sadece makroekonomik ve finansal politikalarla değil, işsizliği düşürüp, yeni iş imkânları sağlayan ve sosyal korumacılığı da dikkate alan bir yaklaşım ile olabilmektedir.

(III) Enerji fiyatları, yükselen ekonomilerden gelen talep, stratejik alımlar ve rezerv para birimlerinde (başta dolar ve euro) meydana gelen aşınma nedeniyle hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Düşük gelir grubundaki ülkeler için korkunç sonuçları olabilecek gıda fiyatlarındaki yükselişin ise ana kaynağı arz yapısında görülen düzensizliktir. Bu yükselişler manşet enflasyon rakamlarına yansımaya başlamıştır.

(IV) Kriz sonrasında bir yandan göreceli olarak düşük risk-yüksek kazanç sağlayan “çekim unsurları”, öte yandan da sanayileşmiş ülkelerdeki zayıf yapılar nedeniyle kriz sonrasında gelişmekte olan ülkelere düzensiz ve artan hacimlerde sermaye girişi gözlemlenmektedir (Şekil 1.14). Bu gelişme, bir yandan ilgili ülkelerin ekonomik dünya sistemi içinde artan önemine ve parlak performansına işaret ederken, öte yandan bu ülkelerin makro ekonomik dengelerinin idaresinde karmaşıklığa neden olmakta, finansal istikrarı da tehlikeye atmaktadır.

Şekil 1.14. Varlık dağılımında gelişmekte olan ülkelerin payı ve yerli paranın değerlendirme eğilimleri

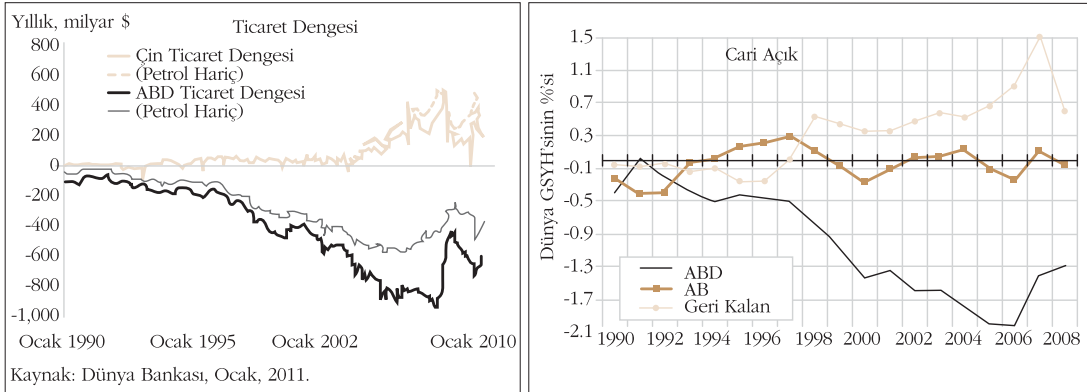
Örneğin, daha önce Şekil 1.9'da gösterildiği üzere, gelişmekte olan ülkelerde, hem 2009 yılına göre 2010 yılında, hem de geçmişten beri süre gelen şekilde kredi patlaması yaşanmaktadır. Bilhassa tüketim ve ithalatın patlamasına dayalı türden kısa vadeli sermaye girişleriyle tetiklenen kredi patlamasının (ki TCMB'nın verilerine göre Türkiye'de toplam kredi hacmindeki artış ile sermaye girişleri arasında birebire yakın bir ilişki mevcuttur) olumsuz birtakım sonuçlarından bahsedilebilir. Bunlar;

- Sermaye girişleriyle ilgili ülkelerin para biriminin aşırı değerlenmesi (Şekil 1.14-sağ) ve rekabet gücünü kaybetmesi,
- İlgili ülkenin ticaret ve cari açık vermiş olması ve aşırı borçlanmaya gitmesi,
- Talep patlamasının enflasyonist baskıları beraberinde getirmiş olması,
- Yerli üretimin yerini gittikçe ithalata bırakması ve böylece işsizliğin artmış olması, şeklinde özetlenebilir.

Bu noktadan hareketle, gelişmiş ekonomilerde büyüme desteklenirken, gelişmekte olan ekonomilerde ağırlık finansal ve fiyat istikrarına verilmelidir. Gelişmiş ekonomileri daha rekabetçi yapacak yapısal reformların zor ve ancak uzun vadede fayda sağlayacağı hesaba katılarak kısa vadede finansal piyasalara işlevsellik kazandırmak ve bu piyasaları reform etmek olmalıdır. Bu reformlar, sistemdeki mevcut riski ve belirsizliği düşürerek, sağlıklı bir kredi büyümesinin yollarını açarak büyümeye ortam hazırlayabilecektir.

Gelişmiş ekonomilerin mali yapılarının sürdürülebilirliğini sağlamak, bir başka önem verilmesi gereken husustur. Bu ülkelerdeki ortalama kamu borcu/GSYH oranının, 2011 yılında % 100'ü aşması beklenmektedir. Ve eğer mali sıkılaştırma programları uygulamaya konulmaz ise, orta vadede bu rakamın daha da yükseleceği aşikârdır. Ekonomik büyüme güçlendiği ölçüde, ülkeler mali sıkılaştırma programlarını tanımlamalı ve aciliyet ile uygulamaya koymalıdır. Bazı ülkelerde ise bu politika değişikliği daha hızlı olmak zorundadır. Tüm bunlarla birlikte, gelişmiş ülkelerdeki para politikaları yine genel ekonomik büyümeyi destekleyici nitelikte olmalıdır.

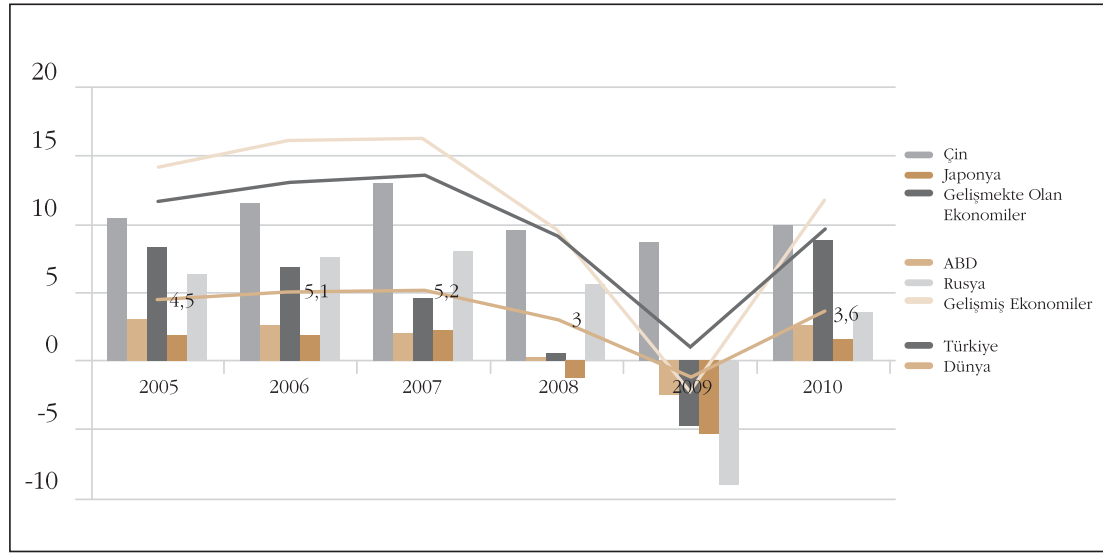
Dünyadaki dengesiz büyüme süreci, kriz sonrasında adeta kaldığı yerden devam etmektedir. Dengesizlikler denildiğinde, artan oranlardaki ticaret ve cari açıklar önem arz etmektedir. Asya bu iki alanda da artan oranlarda fazla verirken, ABD ve Batı ülkelerinin önemli bir kısmı artan oranlarda açık vermektedirler (Şekil 1.15). Gerekli iktisat politikaları arasında küresel bir koordinasyonun ikame edilmesi, bu dengesizliklerin giderilmesi için son derece gereklidir.

Şekil 1.15. Dünya ticaret ve cari dengesindeki gelişmeler

Kaynak: Dünya Bankası, Ocak, 2011.

Yükselen ekonomilerin, krizde gösterdikleri büyüme performansı ve sergiledikleri mali disiplin ise alkışlanması gereken bir performanstır (Şekil 1.16). Özellikle Asya ve Türkiye ekonomisi yüksek büyüme rakamları ile dikkat çekmektedir. Bütün bunların yanında ufukta, eğer tanımlanmazsa, sorun teşkil edebilecek gelişmeler de vardır. Bunlar ise, yukarıda vurgulandığı üzere bu ekonomilerde görülebilecek aşırı ısınma ve sonucunda bu ekonomilerin sert bir iniş yaşama ihtimalleridir. Makroekonomi idaresi anlamında, büyümenin tam kapasiteye yaklaşması durumunda ülkelerin para ve maliye politikalarında sıkılaştırma tedbirlerine gitmesi süreci bir çok ülkede zaten başlamıştır.

Şekil 1.16. Büyümenin lokomotifi yükselen piyasa ekonomileri (2005-2010)

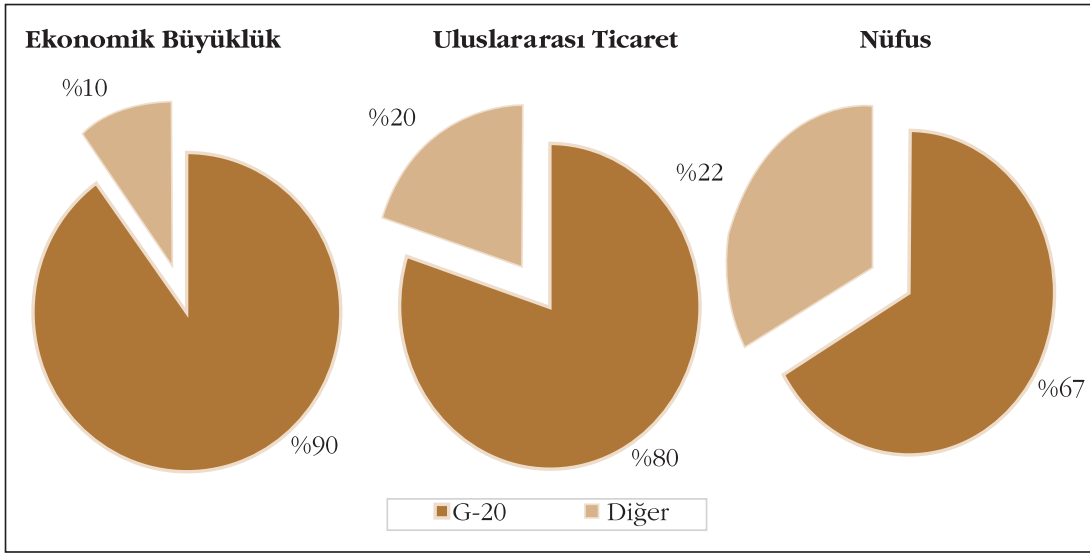
2010'DA G-20 PLATFORMU

Küresel ekonomi, 2008-09 yıllarında daha önce görülmemiş düzeyde bir finansal istikrarsızlık döneminden geçmiş ve on yıllardır karşılaşılan en büyük ekonomik durgunluk ve ticaret daralması yaşanmıştır. Bu süreçte G-20 öncülüğünde, uluslararası finansal ve ekonomik mimarinin 21. yüzyılın gerçeklerini yansıtacak şekilde güncellenmesi ve yeniden şekillendirilmesi için çalışmalara başlanmıştır.

G-20'nin kurulması, 25 Eylül 1999'da Washington'da yapılan G-7 Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları toplantısında görüşülmüş ve kriz yönetimine fayda sağlayacağı, küresel ekonomik ve mali istikrarın sağlanmasını kolaylaştıracağı ve toplu tedbirler sayesinde buhranların daha çabuk ve verimli atlatılacağı dolayısıyla kurulması kararlaştırılmıştır. 1994'te yaşanan Meksika peso krizi, 1997'deki

Asya krizi ve 1998'deki Rusya krizi gayri resmi bir tartışma ortamı ihtiyacını tetiklemiş ve G-20 platformu oluşturulmuştur.

Üyeleri Türkiye, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, İngiltere, ABD ve Avrupa Birliği'dir. Bununla birlikte IMF ve Dünya Bankası, düzenlenen toplantılara üst düzeyde katılmaktadır. G-20 platformunda ülkemiz Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ali Babacan ve Hazine Müsteşarlığı koordinasyonunda etkin bir şekilde temsil edilmektedir.

Şekil 1.17. G-20 ülkelerinin dünyadaki konumu (2010)

Dünya üzerinde hem ekonomi hem de finans alanlarında büyük söz sahibi olan G-20 ülkeleri, dünya ekonomisinin % 90'ını, dünya ticaretinin % 80'ini ve dünya nüfusunun da yaklaşık % 70'ini oluşturmaktadır (Şekil 1.17). Bu bakımdan da G-20'de alınan kararların birçok şeyi değiştirme yönünde etkinliğinin yadsınmadığı açıktır.

G-20 Zirveleri ve Kriz Dönemi Alınan Önlemler

1999'dan bu yana, her yıl toplanan G-20 platformuna, farklı ülkeler ev sahipliği yapmış, 2010 yılı Haziran ayında Kanada'nın Toronto ve Kasım ayında da G. Kore'nin Seul şehrinde gerçekleşen zirvelerde krize dair önemli önlemler alınmıştır.

1- Toronto Zirvesi, 26-27 Haziran 2010

2010 yılının ilk zirvesi 26-27 Haziran 2010 tarihlerinde Kanada'nın Toronto ken-

tinde gerçekleştirilmiştir. Zirvede kriz sonrasında küresel ekonomik canlanmanın nasıl istikrarlı bir biçimde sürdürüleceği ve bu konuda nasıl tedbirler alınması gerektiği konuşulmuştur. “Güçlü, sürdürülebilir ve dengeli büyüme” zirvenin en gözde tartışma konusu olmuştur. Krize neden olan finansal sektördeki yanlış yapılanmayı düzeltmek amacıyla finansal sektör reformu, uluslararası finansal kuruluşlar, yolsuzlukla mücadele, ozon tabakasının incelenmesine neden olan ve insan sağlığına, ekolojik sisteme, ekonomiye büyük miktarda zarar veren fosil yakıtlarının azaltılması, “Bin Yıl Kalkınma Hedefleri”ne ulaşılması, en az gelişmiş ülkelerin de küresel ekonomik sisteme katılımı konuları ele alınmıştır.

2- Seul Zirvesi, 11-12 Kasım 2010

2010 yılının ikinci ve son zirvesi 11-12 Kasım 2010 tarihlerinde Güney Kore’nin başkenti Seul’de gerçekleştirilmiştir. Gündemi, yine 2008’in son çeyreğinde ortaya çıkan kriz ve toparlanma süreci oluşturmuştur. Zirvede, küresel toparlanmanın sürdürüldüğü fakat risklerin halen varolduğu belirtilerek güçlü, sürdürülebilir ve dengeli büyümeyi gerçekleştirmek amacıyla “Seul Eylem Planı” başlatılmıştır. Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin cari açığını azaltması, gelişmekte olan ülkelerin artırması, eksi ve artı yönde cari açığın belli bir aralıkta dalgalanması ve küresel finansal istikrarın gözetilmesi için benzer birtakım kriterlerin vazedilmesi gündeme gelmiştir. Bu nedenle, kriz sonrası dönemde ülkelerin aldığı tedbirlerin koordine edilip uygulanması, bankacılıkta düzenlemelere gidilmesi, uluslararası kuruluşlara ek kaynak sağlanıp krizin etkilerinin hafifletilmesi gibi kararlar üzerinde mutabakata varılmıştır. Zirvede ayrıca, finansal sektör reformu, kalkınma, korumacılığın kaldırılıp ticaret ve yatırımların teşvik edilmesi, küresel deniz çevresini koruma, yolsuzlukla mücadele, iklim değişikliği ve yeşil büyüme konuları ele alınmıştır.

İkinci Bölüm

MİLLİ GELİR, İSTİHDAM, GELİR DAĞILIMI

2.1. MİLLİ GELİR VE İSTİHDAM

2008 yılının bilhassa son çeyreği itibariyle Amerika’da ipotekli konut sektöründen başlayarak diğer sektörlerle ve dünyaya yayılan, finansal piyasalarda likidite daralmasına yol açan 2008-2009 küresel krizi, Türkiye ekonomisine de yansımıştır. Türkiye’de 2008 yılının ikinci yarısından itibaren hissedilmeye başlanan bozulma, yılın üçüncü çeyreğinde ekonomik büyümenin sıfırlanmasına, son çeyreğinde ise % 7’ye varan bir oranda daralmasına neden olmuştur. Böylece, Türkiye’nin 2002-2008 arasında kaydettiği Cumhuriyet tarihinin en uzun kesintisiz ve yüksek sayılabacak büyüme dönemi sekteye uğramıştır (Şekil 2.1).

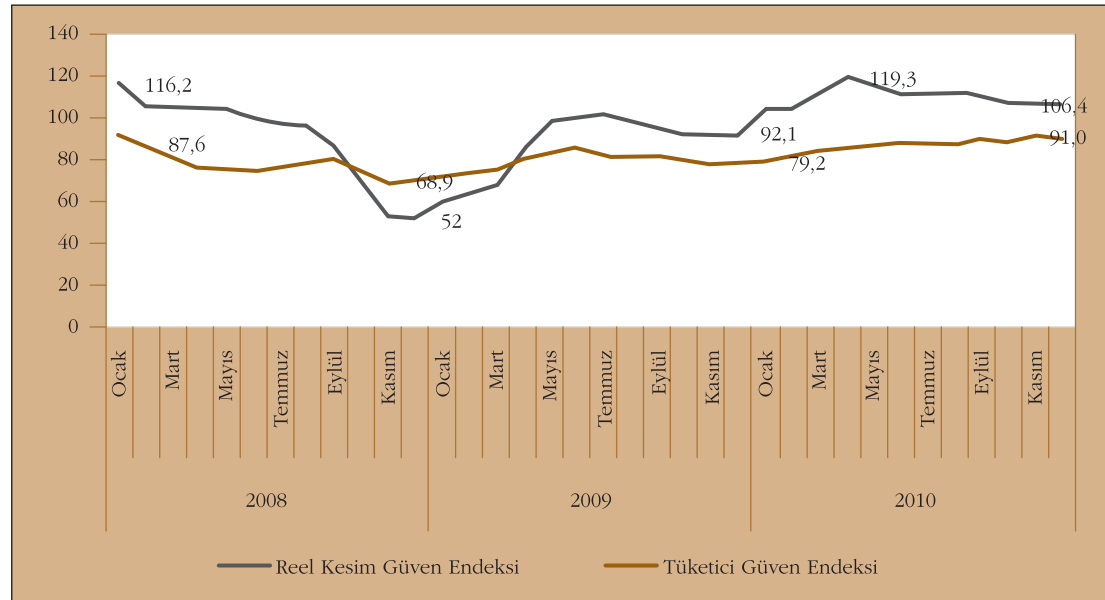

Şekil 2.1. Çeyrekler itibariyle büyüme hızı (2004–2010)

Kaynak: TÜİK.

Şekil 2.2’den takip edileceği üzere, kriz ortamında hem Tüketici Güven Endeksi (TGE), hem de Reel Kesim Güven Endeksi (RKGE) gerilemiş, bu tepki, krizin başladığı ilk aylarda RKGE’de oldukça sert, TGE’de ise daha makul oranlarda gerçekleşmiştir. 2009 yılının başı itibariyle dip noktasını gören bu iki endeks, hem Türkiye’de, hem de dünyada G-20 ülkeleri nezdinde alınan koordineli tedbirlerin neticesinde, krizde “serbest düşüş” döneminin artık geride kaldığı yolundaki izlenimlerin artmasına paralel olarak, yılın ilk çeyreğinden itibaren, yerini anlamlı oranlarda iyileşmelere bırakmıştır. Şöyle ki, 2008 yılının başındaki değeri 116 seviyesinde olan RKGE’de, 2009 yılının başında 52 seviyelerine kadar çok sert bir düşüş kaydedildikten sonra, 2009 yılında tedricen ve düzenli olarak toparlanarak 92 seviyelerine kadar çıkmış, 2010 yılı boyunca da toparlanma devam etmiş, bilhassa Mayıs ayı itibariyle 119,3 seviyelerine kadar çıkarak kriz öncesine dönmüştür. Daha sonra Avrupa başta olmak üzere, dışsal faktörlerde meydana gelen bazı olumsuz gelişmelere paralel olarak, RKGE bir miktar gerileyerek 2010 yılını iyimserlik seviyesinin başlangıcı olarak tanımlanan 100 bandının üzerinde, 106,4 düzeyinde tamamlamıştır.

RKGE’ye göre daha istikrarlı bir seyir izleyen TGE ise, krizin başında 88 seviyelerinden 70 düzeyine kadar geriledikten sonra 2009 yılını 80, 2010 yılını ise 90 bandının üzerinde tamamlamıştır. 2010 yılı sonunda, RKGE kriz öncesine ancak yaklaşıırken, TGE kriz öncesi seviyelere geri dönmüştür.

Şekil 2.2. Reel Kesim ve Tüketici Güven Endekslerindeki gelişmeler (2008–2010)

Kaynak: TCMB, TÜİK.

2009 yılının birinci çeyreğinde “dibe vuran” iktisadi faaliyetlerdeki yavaşlama, GSYH’nin % 15’lere varan oranda daralmasına neden olmuş ve bu haliyle Türkiye, krize en sert giren ülkelerden olmuştur. Ancak ikinci çeyrek itibariyle, önce daralma hızı yarı yarıya yavaşlamış, son çeyrekte ise 2008 yılının son çeyreğine denk bir şekilde % 6 oranında bir büyüme kaydedilerek hızlı bir çıkış sürecine girilmiştir. 2009 yılının son çeyreğinden itibaren bu şekilde toparlanmaya başlayan ekonomi, 2010 yılının birinci çeyreğinde % 11,8, ikinci çeyreğinde de % 10,2 gibi bir büyüme başarısı göstererek yılın ilk yarısını çift haneli bir büyüme ile kapatmıştır. Yılın üçüncü çeyreğinde ise çok canlı iç talebe rağmen, dış talepte büyümeyi olumsuz etkileyen yapısal ve dönemsel dalgalanmalara (konjonktür) bağlı gelişmeler nedeniyle, büyüme ivme kaybederek % 5,5 bandına gerilemiş olmasına rağmen, dördüncü çeyrekte kaydedilen % 9,2 oranındaki dünya konjonktüründe rekor sayılacak düzeydeki büyüme sayesinde 2010 yılında GSYH % 8,9 oranında büyümüştür.

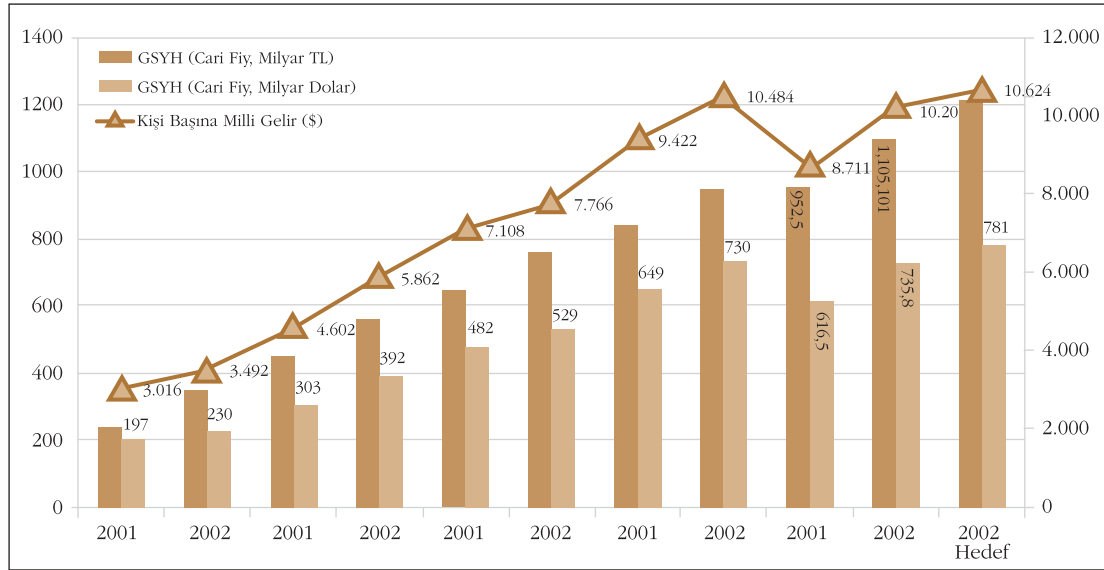
Tablo 2.1. Küresel kriz sonrası pozitif ayrışma ve “trilyon TL’lik GSYH”

	Dönem	Cari fiyatlarla GSYH (Milyon TL)	Cari fiyatlarla GSYH (Milyon \$)	Sabit fiyatlarla GSYH (Milyon TL)	Gelişme hızı %
	I*	207.926	125.955	20.843	-14,7
	II*	228.572	145.460	23.267	-7,8
	III*	261.710	173.946	27.233	-2,8
	IV*	254.350	171.343	25.660	5,9
2009	Yıllık*	952.559	616.703	97.003	-4,8
	I*	241.578	160.132	23.335	12
	II*	267.528	174.074	25.669	10,3
	III*	297.701	196.856	28.661	5,2
	IV*	298.294	204.766	28.015	9,2
2010	Yıllık*	1.105.101	735.828	105.680	8,9

(* Güncelleme yapıldığını ve böylece rakamların kesinleştiğini gösterir.)

Böylece, Türkiye’nin milli geliri, tarihinde ilk defa 1 trilyon TL barajını aşarak 1,1 trilyon (755,8 milyar dolar) seviyesine ulaşmıştır (Tablo 2.1). Türkiye, canlı iç piyasası ve kişi başına düşen reel geliri hızla artması nedeniyle ilgi odağı olmaktadır. Türkiye’de GSYH, TL cinsinden ve cari verilerle 2001 yılında 240 milyar TL’den, 2010 yılında 1,1 trilyon dolara çıkarak yaklaşık 4,5 kat artarken,

dolar cinsinden de aynı dönemde 197 milyar dolardan 735 milyar dolara çıkarak 3,7 kat artış sağlamıştır. Yine cari fiyatlarla, Türkiye’de kişi başı düşen gelir 3,3 kat artarak 3 bin dolar bandından 10 dolar bandının üzerine çıkmıştır. Satın alma gücü paritesi cinsinde ise bu veri 15 bin doları bulmuştur (Şekil 2.3).

Şekil 2.3. Türkiye’de yıllara göre büyüme, GSYH ve kişi başı gelir eğilimleri (2001-2011)

2002 yılından beri Türkiye’nin, kişi başı gelir cephesinde kaydettiği başarılar sayesinde, Avrupa Birliği (AB) ile arasındaki “kalkınmışlık farkını” kapatma sürecine girdiği görülmektedir. Şöyle ki; 2002 yılı başındaki 3.400 dolarlık kişi başı milli gelir ile AB ortalamasının % 30’ları seviyesinde bulunan Türkiye, 2010 yılı itibarıyla ulaştığı ve yukarıda vurgulanan kişi başı gelir düzeyi ile AB’nin % 45’ini yakalamış ve anlamlı düzeyde bir “yakınsama” (*convergence*) sağlamış durumdadır.

Türkiye, 2002-2010 arasında, kriz ortamında sergilediği direnç ve pozitif ayrışma tecrübesi de dahil olmak üzere, kaydettiği hamleler sayesinde Avrupalılar tarafından tasvir edile geldiği “çok büyük, çok fakir ve çok istikrarsız” tanımından hızla kurtularak, “büyük, hızla zenginleşen ve istikrara tutunan fırsatlar ülkesi” konumuna yükselirken, AB ise hızla “kalkınma zemini sürekli erozyona uğrayan zengin ancak yaşlı kıta” konumuna sürüklenmektedir.

Şekil 2.4’te, 2010 yılındaki küresel büyüme haritası gösterilmektedir. Burada Türkiye’nin dünyada, OECD ülkeleri ve G-20’de en yüksek büyüyen üçüncü ülke olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca, son on senelik dönemde her yıl olduğu

gibi 2010 yılında da büyümenin daha çok gelişmekte olan ülkelere kaydığı, bu arada büyümenin ağırlıklı olarak Asya'da yoğunlaştığı da dikkati çekmektedir. **Böylece, küresel büyümenin motor gücünün Batı'dan Doğu'ya kaydığı gerçeği biraz daha netleşmiş, MÜSİAD'ın son yıllarda dile getirdiği “küresel rızık ve risk haritasındaki büyük kayma” daha da görünür bir hale gelmiştir. Bu yeni küresel jeopolitikte, fırsatlar Doğu'da yükselirken, riskler ise artık Batı eksenli olarak şekillenmeye başlamıştır.**

Türkiye ise, hızla yüksek büyüme patikasına dönmesi, ortalama reel alım gücünün hızla artırması, yüksek büyüme bloğunun içinde kalması, bütün bunlara rağmen kamu maliyesindeki disiplin ve enflasyonun şimdilik başarıyla baskılanması gibi nedenlerle dünya için büyük bir fırsatlar ülkesi olarak yükselmektedir.

Şekil 2.4. 2010 yılında küresel büyüme haritası: Güneş Doğu'dan yükselir

2.2. TALEP YÖNÜNDEN MİLLİ GELİR ANALİZİ

Gayr-ı Safi Milli Hasıla (GSYH, kısaca milli gelir) talep, üretim ve faktör gelirleri olmak üzere üç yöntemle hesaplanmaktadır. Talep yönünden analiz edildiğinde, GSYH, özel ve kamu kesimi tüketim ve yatırım ile dış talep bileşenlerinden oluşmaktadır. Tablo 2.2’de GSYH’deki gelişme hızları talep bileşenleri yönünden gösterilmektedir.

2010'un 3. çeyreğinde bir önceki döneme göre beklenenin altında gelen % 1,2'lik büyümeden sonra milli hasıla artışı tekrar hız kazanarak son dönemde % 3,6'lık bir büyüme hızına ulaşmıştır. Öte yandan, milli hasılanın son çeyrekte sabit fiyatlarla da % 9,2 gibi oldukça yüksek bir oranda büyümesi, ekonominin ısınmakta olduğunu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) bu meydana aldığı tedbirlerin yerinde olduğunu göstermiştir.

Milli hasılaya harcamalar yönüyle ve iktisadi faaliyet kollarına göre bakıldığında, 4. dönemde % 9,2'lik büyümeye en çok katkısı toplam harcamaların yaklaşık % 70'ini oluşturan yerleşik hane halklarının tüketim harcamalarındaki % 9 oranındaki artışın yaptığı görülmektedir. Aynı zamanda bu artış oranı, 2005 4. çeyreğinden sonra tüketim harcamalarında bir çeyrekte görülen en yüksek artışa tekabül etmektedir.

4. çeyrekte milli hasılanın % 22'sini oluşturan özel sektör sermaye yatırımlarında ise % 49,5 oranında çok yüksek bir artış kaydedilmiştir. 2010'un genelinde de özel sektör yatırımları % 33,5'lik artışla rekor düzeyde artış kaydetmiştir. Arz açısından ise büyümeye en büyük katkıyı % 2,7 ile imalat sanayinin yaptığı görülmektedir. Diğer önemli katkılar ise ulaştırma (% 1,9), ticaret (% 1,7) ve bankacılıktan (% 1,4) gelmiştir.

	2009					2010				
	Ç 1	Ç 2	Ç 3	Ç 4	Yıllık	Ç1	Ç 2	Ç 3	Ç 4	Yıllık
Özel Tüketim	-10,1	-1,7	-1,9	5	-2,2	8,6	6,2	6,2	9	6,6
Kamu Tüketimi	5,1	0,5	5,2	17,9	7,8	0,9	3,5	-1,1	3,2	2
Toplam Yatırımlar	-27,6	-24,4	-18,5	-4,6	-19,1	15,2	28,7	31,3	42,1	29,9
Kamu Yatırımları	11,8	0,2	-5,7	-8,6	-2,3	-25,6	14,6	17,9	17,1	15,1
-Makine Teçhizat	25,2	-21,6	-18,1	-19,7	-16,8	-18,2	-8,1	18,1	19,5	8,4
-İnşaat	10,4	4,6	-2,7	-1	2,4	-26,5	18,1	17,9	15,8	17
Özel Yatırımlar	-32,2	-28,6	-21	-3,5	-22,3	23,1	32,2	34,4	49,5	33,5
-Makine Teçhizat	-36,2	-28,5	-19,7	-0,2	-22,6	25,3	36,8	38,6	67	43
-İnşaat	-25	-28,9	-23,1	-8,5	-21,6	19,7	22,9	26,8	19,1	16,9
İhracat	-11,5	-11,1	-5,4	7,4	-5,3	-0,4	11,6	-2	4,3	3,4
İthalat	-31	-20,6	-11,7	11	-14,3	22,3	18,8	16,9	25,4	20,7
GSYH	-14,6	-7,6	-2,7	6	-4,7	12	10,3	5,2	9,2	8,9

Tablo 2.2. Talep yönünden GSYH gelişme hızları (sabit fiyat, % değişim, 2009-2010)

Kaynak: TÜİK, DPT.

GSYH'nin yaklaşık % 9 oranında büyüdüğü 2010 yılında, dönem ekonominin dinamosunu iç talep teşkil etmiştir. Bunlardan başta gelen özel sektör tüketim talebi aşağıdaki gibi gelişmiştir.

2.2.1. Tüketim

Tüketim harcamaları, özel tüketim harcamaları ve kamu tüketimi harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Özel tüketim, hane halklarının yapmış olduğu gıda, ulaşım, kira ve sağlık harcamaları gibi kişisel harcamaları içermektedir. Özel tüketim, ekonomi içinde aldığı % 70'e varan pay ile talep yönünden en büyük GSYH bileşenidir. Bu nedenle özel tüketimdeki artış veya azalışların, ekonominin alacağı seyri göstermesi açısından önemi bulunmaktadır.

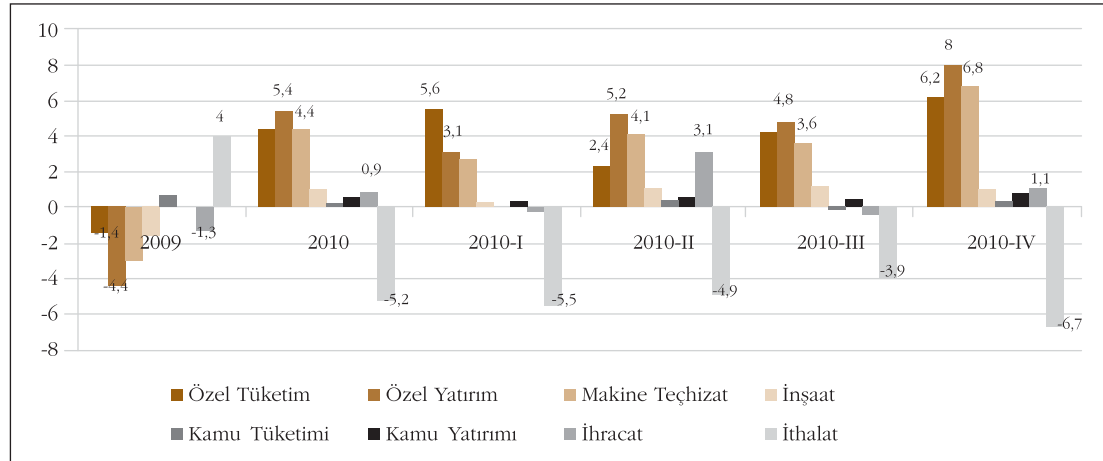
2010 yılı birinci çeyreğinde, özel sektör tüketimindeki artışların etkisi büyüme- de hemen hissedilmiştir. 2010 yılının birinci çeyreğinde, özel tüketim ve yatırım harcamalarındaki artışlar, kriz dönemi boyunca azalan stoklara yapılan ilaveler ve geçtiğimiz yıldan gelen düşük baz etkisiyle, GSYH % 12 gibi yüksek bir oranda büyüme göstermiş, mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış olarak ise bir önceki çeyreğe göre 0,1 artmıştır.

Bu çeyrekte, özel tüketim toplamda % 8,6 oranında artmıştır. Özel tüketimin ekonomi içindeki yukarıda vurgulanan ağırlığı da hesaba katıldığında, bu artış oranı özel tüketimin birinci çeyrek itibariyle büyümeye olan katkısının 6,5 puan gibi oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur.

Yılın ikinci çeyreğinde gerçekleşen % 10,3'lük büyüme performansının da yine özel tüketimin öncülüğünde gerçekleştiği görülmektedir. Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış GSYH ise bir önceki çeyreğe göre % 3,7 artmıştır. Bu da, büyüme hızındaki ivmenin daha da arttığını göstermiştir. İkinci çeyrekte de, yine birinci çeyrekte görüldüğü gibi, özel tüketim % 6,2 oranında artmış ve büyümeye 4,9 puan katkıda bulunmuştur.

2010 yılının üçüncü çeyreğinde de, büyüme eğilimi devam etmesine rağmen belirgin bir ivme kaybı yaşanmıştır. Ekonominin % 5,2 oranında büyüdüğü üçüncü çeyrekte, mevsim ve takvim etkilerinden ayrılmış GSYH değeri, bir önceki döneme göre % 1,1 oranında artmıştır. % 7,6 oranında büyüyen özel tüketim, bu çeyrekte de ilk iki çeyrekte olduğu gibi büyümeye son derece yüksek ve 5 puana varan oranda katkıda bulunmuştur. Son olarak, yılın son çeyreğinde de çok yüksek eğilimini sürdüren iç talep koşulları, son çeyrekteki % 9,2 oranındaki büyümeye 6,2 puan katkıda bulunmuştur. Sonuç olarak, yılın genelinde özel tüketim yardımıyla desteklenen güçlü iç talep koşulları, büyümenin itici gücünü

teşkil etmiş, yılın tamamında kaydedilen % 8,9 oranındaki büyümeye tam 4,3 puan katkı yapmıştır (Şekil 2.5).

Şekil 2.5. Talep açısından GSYH büyümesine katkılar (% puan)

Kaynak: TÜİK.

Öte yandan, tüketim harcamalarının bir diğer alt kalemi ise kamu kesiminin yapmış olduğu mal ve hizmet alım ve harcamalarından oluşmaktadır. Kamu kesimi nihai tüketim harcamalarının 2010 yılı büyümesindeki etkisi, 2009 yılına göre daha az olmuştur. Bunun son derece anlaşılabilir nedenleri vardır. Hatırlanacağı üzere, kamu kesimi harcamaları, 2009 yılında % 7,8 oranında artarak % 4,8 oranındaki küçülmeye 0,8 puan pozitif yönde katkıda bulunmuştu. Buna karşılık, özel tüketim ise büyümeyi eksi 1,5 puan aşağı çekmişti. Görüldüğü gibi 2009'da, özel kesimin geri çekilmesi ile, kamu kesimi, harcamalarını arttırmış ve dengeleyici rol üstlenmişti.

2010 yılında ise, özel sektörün önünün açılmasıyla birlikte kamu kesiminin piyasadaki kaynakları elden geldiğince özel kesime terk ettiği görülmektedir. Nitekim, yılın birinci çeyreğinde kamu kesimi tüketimi sadece % 0,9 ile sınırlı kalmış, 2009 boyunca ekonomideki payı artarak 14,1 olan kamu tüketimi harcamaları, 2010 yılı birinci çeyreğinde özel tüketimin toparlanmasıyla % 10,1 bandına geri çekilmiştir.

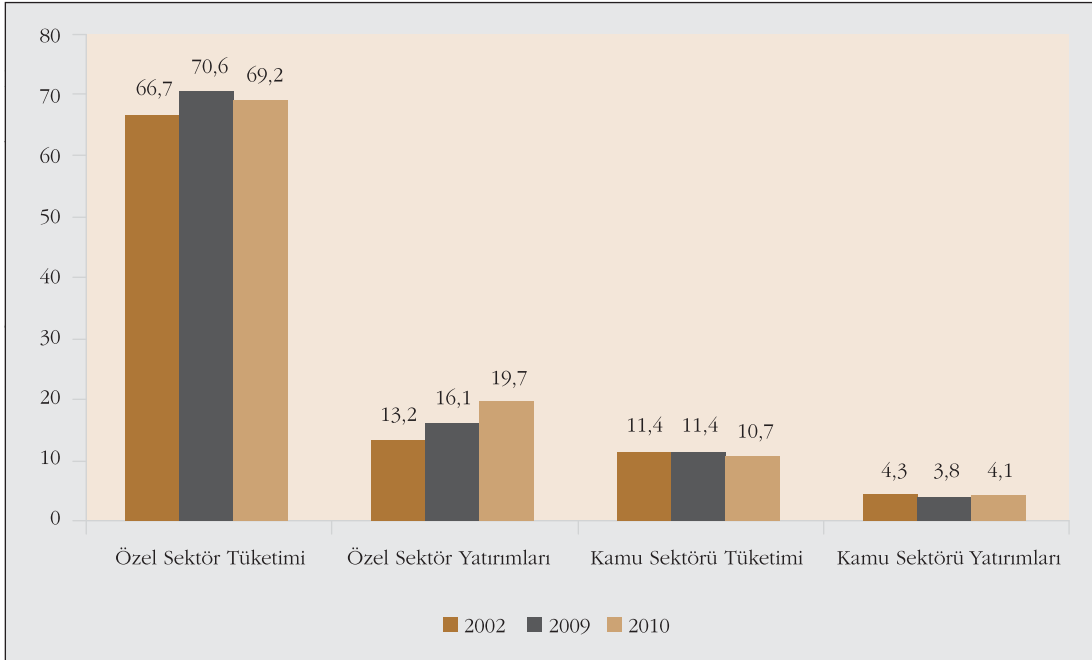
Kamu tüketimi harcamalarındaki değişim yılın ikinci çeyreğinde % 3,5, üçüncü çeyreğinde % -1,1 ve son olarak dördüncü çeyrekte de % 3,2 oranında olmuş, yılın tamamında kamu tüketimi sadece % 2 kadar büyümüştür. Yılın ilk dokuz ayı itibarıyla kamu nihai tüketim harcamalarının ekonomi içindeki payı 9,7 civarında gerçekleşirken, yılın son çeyreğinde kamu kesimi tüketiminin yüksek büyümeye katkısı sadece 1,1 puan düzeyinde kalmıştır. Bu politika mali disip-

lin, enflasyonu baskılama gibi önceliklerle birleştğinde son derece isabetli bir tercih olarak ön plana çıkmıştır.

2.2.2. Yatırımlar

Talep yönünden bakıldığında GSYH'nin bir diğer bileşeni olan yatırımlar, gayri safi sabit sermaye yatırımları adı altında takip edilmektedir. Yatırımlar kendi içinde özel ve kamu kesimi yatırımları olarak iki ana başlığa ayrılmaktadır. GSYH'nin ortalama % 20-25 bandında dalgalanan Türkiye'deki yatırımların payı 2009 krizinde % 19,9 düzeyine kadar gerilemiştir. 2010 yılında ise yatırımlarda çok hızlı bir toparlanma eğilimi gözlenmiş ve GSYH içindeki payı artmıştır.

Toplam yatırımlar, yılın tümünde sürekli yükselen bir eğilim takip etmiş, ilk çeyrekte % 15,2, ikinci çeyrekte % 28,7, üçüncü çeyrekte % 31,3 ve nihayet son çeyrekte % 42,1 oranında artış kaydetmiştir. Yıllık bazdaki % 30'luk yatırım artışında özel sektör yatırımları son çeyrek itibariyle % 50'ye varan oranlarda bir artış göstermiştir. Özel kesimin yatırımları, yılın tamamında % 33,5 oranında rekor düzeyde artmış ve miktar olarak 165 milyar TL bandına kadar çıkmıştır.

Talep yönünden GSYH bileşenlerini incelerken bakılan son kalem dış taleptir. Dış talepteki gelişmeler, net ihracat rakamlarından takip edilmektedir. Net ihracat ise, ekonominin ilgili yılda yapmış olduğu mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farktır.

GSYH'nin bir bileşeni olarak, 2010 yılı ilk dokuz ay itibariyle, ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre sadece % 2,8 artarken, aynı dönemde ithalattaki artış oranı % 19,1 düzeyinde olmuştur (Tablo 2.2). İhracat, yılın son çeyreğinde sadece % 4,3 oranında artarken, ithalat aynı dönemde 25,4 artmıştır.

İthalattaki artış hızının, ihracattaki artış hızından fazla olması nedeniyle, net ihracat kalemi 2010 yılı birinci çeyreğinde büyümeye eksi 5,7 puan, ikinci çeyrekte eksi 2 puan, üçüncü çeyrekte ise eksi 4,6 puan negatif katkı yapmıştır (Şekil 2.5). Yılın son çeyreğinde ithalat büyümeyi 6,7 puan aşağı çekerken, ihracat sadece 1,1 puan pozitif katkı yapmıştır. Yılın tamamında ithalat % 8,9'luk büyümeye 5,2 negatif, ihracat ise 0,9 puan kadar olumlu katkıda bulunmuştur.

Özellikle yılın ikinci çeyreğinde, AB'de çevre ülkelerin borç sorunundan kaynaklanan belirsizliklerin çoğalması ve İngiltere ve Fransa ekonomilerindeki teşvik paketlerinin etkisini yitirmesi, euro bölgesindeki ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemiştir. AB ekonomilerindeki bu olumsuz tablo da, ihracatı menfi yönde etkilemiştir. Türkiye ekonomisinde geçmiş krizlerde ve özellikle 2001 krizinden çıkışta ihracat, GSYH büyümesine önemli katkılarda bulunurken, 2009 küresel krizinden çıkışta bu lokomotif görevini özel tüketim ve yatırımlara kaptırmıştır.

2.3. ÜRETİM AÇISINDAN BÜYÜMEDEKİ GELİŞMELER

Milli gelirdeki büyüme, üretim açısından da hesaplanabilmektedir. Üretim açısından milli gelir, belli bir dönemde ülkede oluşturulan üretimin cari fiyatlar üzerinden piyasa değerinin toplamını ifade eder. Üretim açısından yapılan hesaplamalarda üç sektöre bakılmaktadır. Bunlar tarım, sanayi ve hizmet sektörleridir.

Tablo 2.3. Üretim yönünden sektörel büyüme hızları (% değişim)

	2009 Ç2	Ç3	Ç4	Yıllık	2010 Ç1	Ç2	Ç3	Ç4	Yıllık
Tarım	6,2	4,4	2	3,5	0,3	1,1	-0,7	4,3	1,2
Sanayi	-11,2	-4,2	11,6	-6,7	19,4	14,7	8,6	11,3	13,6
İmalat	-11,5	-4,2	13	-7	21,2	15,2	8,7	11,3	13,6
Hizmetler									
İnşaat	-20,9	-18,2	-6,4	-16,1	8,3	21,9	24,6	17,5	17,1
Ticaret	-13,6	-4,7	9,7	-8,5	18,1	12,8	6,1	13,1	13,3
Ulaştırma	-10	-4,6	3,2	-7	11,7	10,1	6,7	12,9	10,5
Mali. Aracı Kur.	7,5	7,8	8,3	8,5	4,4	7,3	6,4	10,3	7,2
Eğitim	0,7	1,3	3,3	3,1	2	1,5	1,1	-0,5	0,9
Sağlık	0,7	2,9	4,5	4,9	3,2	4,9	2,5	-1,1	-0,7
Konut	3,3	2,8	2,5	2,9	2,7	2,1	2,7	2,3	1,2
Vergi - Sübvansiyon	-7,7	-7,9	6,4	-8,1	17,2	14	8,2	12,3	1,9
GSYH	-7,6	-2,7	6	-4,7	11,8	10,2	5,5	9,2	8,9

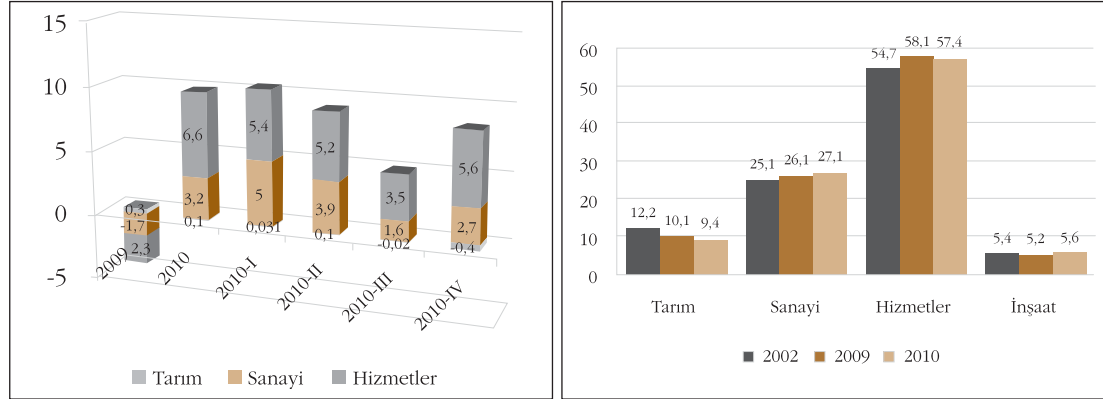
Kaynak: TÜİK.

2.3.1. Tarım Sektörü

2003 ve 2007 yılı hariç, 2002 yılından itibaren düşük oranlı da olsa sürekli büyüyen tarım sektörü, 2009 kriz yılında uygun iklim koşullarının da yardımıyla, % 3,7 oranında büyüyerek, ana bileşenler itibari ile büyümenin gerçekleştiği tek sektör olmuştur. 2010 yılında ise tarım sektörü bir hayli yavaşlamış ancak son çeyrekteki % 4,3'lük büyüme sayesinde yılın tamamında 1,2 oranında büyüme kaydetmiştir.

Bu arada, Türkiye ekonomisinin son 10 yılda yaşadığı dönüşümün bir neticesi olarak, tarım sektörünün toplam ekonomi içerisindeki payı gittikçe azalmaktadır. 2002 yılı başında ülke ekonomisinden aldığı pay % 12,2 oranında olan

tarım sektörünün 2010 yılında genel ekonomi içinden % 9,4'e kadar gerilemiştir. (Şekil 2.7, Sağ). Gerek yılın genelinde görülen daralma, gerekse de ekonomi içinde aldığı payın düşüklüğü sebebiyle tarım sektörünün büyümeye katkısı da 2010 yılında yok denebilecek kadar az olmuştur (Şekil 2.7, Sol).

Şekil 2.7. Arz açısından büyümeye sektörel katkılar (puan) ve GSYH içinde sektör payındaki değişim (%).

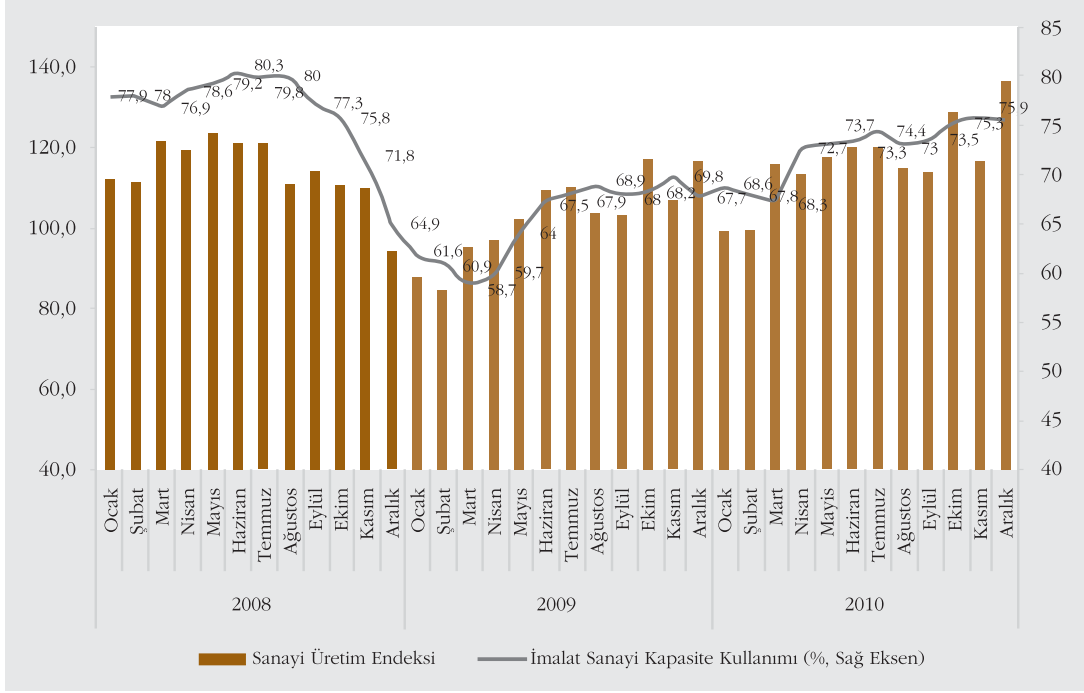
Kaynak: TÜİK

2.3.2. Sanayi Sektörü ve Alt Bileşenlerindeki Gelişmeler

Türkiye ekonomisinde, sanayi sektörünün büyümeye ciddi oranda katkısı bulunmaktadır. Krize giriş yılı olan 2008'de sanayi sektörünün büyümesi sadece % 0,7 kadardı. Kriz yılında ise sanayi sektörü 6,7 oranında sert bir şekilde daralmıştı. Kapasite kullanım oranları kriz öncesinde % 80'ler bandından krizde 60'lar bandına, sanayi üretim endeksi de 140'lar düzeyinden 80'ler bandına kadar gerilemiştir. 2010 yılında ekonominin pozitif yönde ayrışması ve hızla büyümesi sayesinde, yıl sonu itibarıyla kapasite kullanım oranları % 76, üretim endeksi ise 130 bandına kadar çıkarak kriz öncesi seviyelere yaklaşmıştır.

Ekonominin krizden çıkışa geçtiği 2009 yılının son çeyreğinde % 11,6 oranında büyüyerek çıkışa geçen sektörde büyüme eğilimi 2010 yılının ilk yarısında baz etkisiyle yaklaşık % 17 oranında artış göstermiş, üçüncü çeyrekteki göreceli yavaşlamanın (% 8,6) ardından yılın son çeyreğinde % 11,3 oranında yeniden artış sürecine girmiştir. İmalat sanayinin de paralel eğilim gösterdiği aynı dönemde, sanayi üretimi yılı % 13,6'lık bir artışla tamamlamıştır. GSYH içindeki payı 2010

yılında % 27 oranını bulan sanayi sektörünün yıllık % 8,9 oranındaki büyümeye yaptığı katkı ise 3,2 puan olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.8. İmalat sanayi kapasite kullanımı ve sanayi üretim endeksindeki değişimler (%)

Kaynak: TÜİK, TCMB.

2010 yılında ise imalat sanayi % 14,4 oranında artmıştır (Tablo 2.4). Alt bileşenler incelendiğinde, ara malı ve özellikle sermaye malı imalatındaki artışlar dikkat çekicidir. Bu iki alt bileşendeki yüksek oranlı artışlar, diğer sektörlerdeki artışın bir göstergesi niteliğindedir. Yine yurtiçi imalat sanayi içerisinde en büyük paya ve aynı zamanda en çok yurtiçi katkı payına sahip olan alt sektörlerden biri olan gıda ürünleri imalatı ve içecek ürünleri imalatında görülen % 7,2 ve % 8,1'lik artış oranları da önemli olmuştur. Ülke ekonomisi yönünden ihracat kapasitesi ve istihdam açısından önemli olan tekstil sektörü de % 12,7 oranında büyümüştür. Motorlu kara taşıtları imalatı, 2009 yılındaki % 30'luk daralmayı 2010 yılında % 33,3 oranında artışla telafi etmiştir. Yurtdışı ihrac pazarlarına duyarlı olan bu sektördeki artış oranı, Avrupa bölgesindeki ekonomik belirsizliklere rağmen tatmin edici olmuştur. Bilhassa sermaye malı üretimindeki % 26, otomotiv üretimindeki % 33,3'lük artış son derece dikkat çekici ve olumlu gelişmelerdir.

Tablo 2.4. Sanayi üretimindeki gelişmeler (yıllık ortalama % değişim oranları)

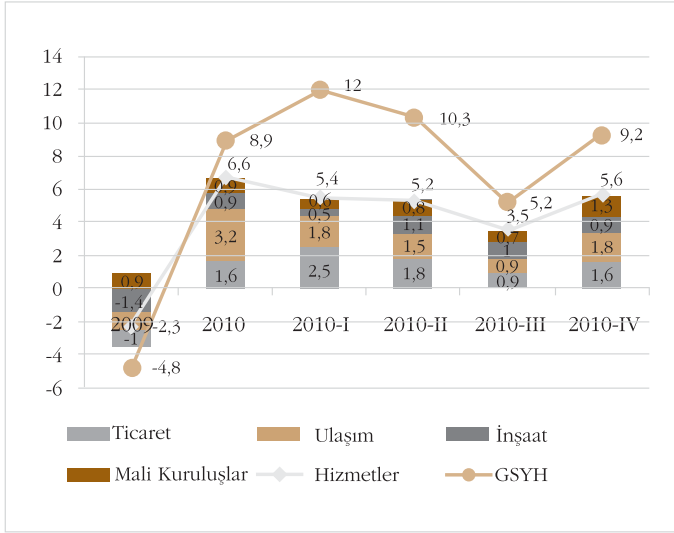
(2005=100)	Sanayi üretimi ve alt bileşenlerindeki gelişmeler (yıllık ortalama % değişim oranları, 2005=100)		
	2008	2009	2010
Toplam Sanayi	-0,6	-9,9	13,1
İmalat Sanayi	-1,5	-11,3	14,4
Aramalı İmalatı	-3,3	-9,4	16,9
Dayanıklı Tük. Malı İmalatı	3,7	-5	13,7
Dayanıksız Tük. Malı İmalatı	-1,5	-3,2	5,8
Sermaye Malı İmalatı	1,6	-27,9	25,9
Gıda Ürünlerinin İmalatı	3,3	-0,4	7,2
İçecek Ürünlerinin İmalatı	7,4	-1,9	8,1
Tekstil Ürünleri İmalatı	-12	-12	12,7
Giyim Ürünleri İmalatı	-9,5	-8,5	8,3
Motorlu Kara Taşıtları	6,2	-30	33,3
Madencilik	8,2	-0,8	2,1
Enerji	4,4	-4	6,1

Kaynak: TÜİK.

2010 yılında yakalanan bu büyüme ivmesinin, 2011 yılı ilk çeyreğinde de devam ettiği görülmektedir. Ocak ayı sanayi üretim endeksi yıllık olarak % 18,9 oranında artarken, imalat sanayi kapasite kullanım oranı mevsimsel düzeltilmiş olarak 2011 yılı ilk çeyreğinde bir önceki döneme göre 1,5 puan artış göstermiştir. Üretici ve tüketici güven endekslerinde gözlenen olumlu seyir, 2011 yılında da güçlü bir büyüme performansına işaret etmektedir. Türkiye'nin, 2011 yılında Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomisi olması beklenmektedir.

2.3.3. Hizmetler Sektörü ve Alt Bileşenlerinde Gelişmeler

Üretim açısından yapılan GSYH hesaplamalarında hizmetler sektörü ekonomiden aldığı payın büyüklüğü açısından ilk sırada gelmektedir. Hizmetler sektörü 2009 yılındaki % 5'lik daralmanın ardından, 2010 yılında krizin etkilerini üzerinden atmış ve % 8,3 büyüme göstermiştir. 2010 yılında sektörün GSYH'den aldığı pay % 57 düzeyinde gerçekleşmiştir. Sektörün büyümeye katkısı da 6,6 puan gibi oldukça yüksek seviyede gerçekleşmiştir.

Şekil 2.8. Hizmet alt sektörlerinin büyümeye katkısı (% puan)

Alt sektörler gelince, inşaat sektörü 2010 yılında % 17,1’le en hızlı büyüyen sektör olarak başı çekerken, onu, % 14,2’yle balıkçılık, % 13,6’yla imalat sanayi, % 13,3’le toptan ve perakende ticaret, % 12,9’la vergi-sübvansiyon, % 10,5 ile ulaştırma ve haberleşme sektörleri izlemiştir.

2.4. İSTİHDAM PİYASASINDAKİ GELİŞMELER

2.4.1. İstihdamdaki Gelişmeler

Türkiye ekonomisinin krizden çıkış sürecinde büyüme hızında kaydettiği iyileşmelerin işgücü göstergelerine de olumlu yansıdığı görülmektedir. Pek çok ülkenin ciddi istihdam kayıpları yaşadığı 2009 yılında Türkiye’de ilave 83 bin kişiye istihdam yaratılmış, 2010 yılında ise istihdam artışı daha da güçlenerek 1 milyon 317 bin kişiye ulaşmıştır. İşgücüne katılım oranlarındaki artış seyrinin sürmesine rağmen, istihdamın istisnasız tüm sektörlerde güçlü artış göstermesi, 2010 yılında işsizlik oranının 2,1 puanlık gerilemesini sağlamıştır. Açıklanan veriler itibarıyla, G-20, Avrupa Birliği ve OECD ülkeleriyle kıyaslandığında 2010 yılında Türkiye işsizlik oranında bir önceki yıla göre en yüksek düşüş sağlayan ülke olmuştur.

Kriz süresince istihdamı artırmaya ve işsizliği azaltmaya yönelik olarak önemli adımlar atılmıştır. Alınan bu önlemlerin bir bölümü, izleyen dönemde işgücü

piyasalarını benzer gelişmeler karşısında daha dayanıklı kılacak şekilde geliştirilmiştir. Kısa çalışma ödeneğinin miktarı ve ödenekten yararlanma süresi artırılmış, uygulamanın kapsamı sektörel krizleri de içerecek şekilde genişletilmiştir. Genç ve kadın istihdamı, ilave istihdam sosyal güvenlik prim teşviği ile desteklenmiştir. Toplum yararına işler için oluşturulan çalışma programları vasıtasıyla pek çok vatandaşımıza doğrudan istihdam sağlanmıştır. İstihdamın artırılması için İşsizlik Sigortası Fonu'ndan ayrılan kaynaklar yükseltilmiş, ayrıca işsizlik sigortasından yararlanma koşulları kolaylaştırılmıştır.

Biraz daha detaya inmek gerekirse, 2010 yılında Türkiye'de kurumsal olmayan nüfus bir önceki yıla göre 801 bin kişilik bir artış ile 71 milyon 343 bin kişiye, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus ise 855 bin kişilik artış ile 52 milyon 541 kişiye ulaşmıştır.

2010 yılında istihdam edilenlerin sayısı, bir önceki yıla göre 1 milyon 317 bin kişi artarak, 22 milyon 594 bin kişiye ulaşmıştır. 2010 yılında tarım sektöründe çalışan sayısı 443 bin kişi, tarım dışı sektörlerde çalışan sayısı ise 874 bin kişi artmıştır (Tablo 2.5).

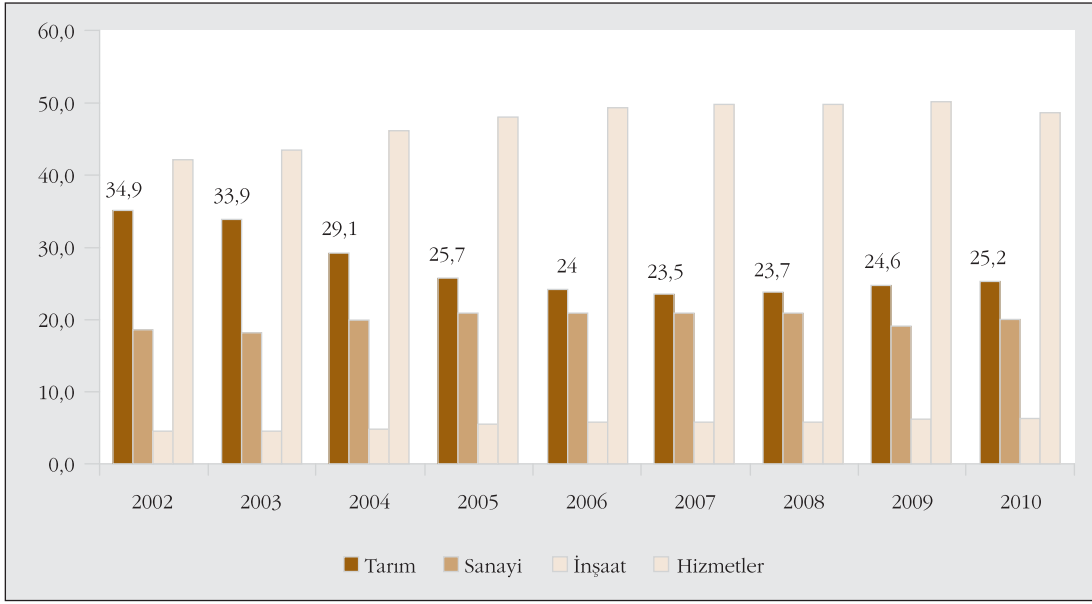
Tablo 2.5. İşgücü durumu (2008-2010, yıllık)

	TÜRKİYE			KENT			KIR		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus (000)	69.724	70.542	71.343	48.349	48.747	49.170	21.375	21.795	22.172
15 ve Daha Yukarı Yaşta Nüfus (000)	50.772	51.686	52.541	35.397	36.197	36.576	15.075	15.489	15.965
İşgücü	23.805	24.748	25.641	16.063	16.585	17.105	7.742	8.163	8.536
İstihdam (000)	21.194	21.277	22.594	14.010	13.839	14.679	7.184	7.438	7.915
İşsiz (000)	2.611	3.471	3.046	2.053	2.476	2.425	558	724	621
İşgücüne katılma oranı (%)	46,9	47,9	48,8	45	45,8	46,8	51,4	52,7	53,5
İstihdam oranı (%)	41,7	41,2	43	39,2	38,2	40,1	47,7	48	49,6
İşsizlik oranı (%)	11	14	11,9	12,8	16,6	14,2	7,2	8,9	7,3
Tarım dışı işsizlik oranı (%)	13,6	17,4	14,8	13,1	17	14,6	15,4	19,1	15,9
Genç nüfusta işsizlik oranı (%)	20,5	25,3	21,7	22,6	28,2	24,8	15,5	18,9	15,3
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	26.967	26.938	26.901	19.634	19.611	19.472	7.332	7.326	7.429

Kaynak: TÜİK.

2001 yılında yaşanan krizden sonra, Türkiye ekonomisi sıkı maliye ve para politikalarının makro ekonomik reformlarla desteklenmesi ve uygun uluslararası sermaye koşullarının yardımı ile yüksek büyüme hızlarını yakalamıştır. Bu dönemde yüksek seviyeli enflasyondan tek haneli enflasyonlara inilmiş, faiz oranlarında düşüşler görülmüştür. Bütün bu değişimler olurken, ekonomik sistemdeki en önemli piyasalardan biri olan işgücü piyasasında da birtakım değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin başında tarım sektörünün toplam istihdam içinde

aldığı payda meydana gelen azalma gelmiştir. Şekil 2.9'da görüleceği gibi tarım sektörünün toplam istihdam içerisinde aldığı pay 2002 yılında % 35'lik düzeyinden, 2010 yılındaki % 25,2'lik düzeye inmiştir. Bu haliyle bile, tarım sektörünün istihdam içerisindeki payı gelişmiş dünya ekonomileri ile kıyasladığımızda hâlâ yüksektir. Zira, OECD ortalaması % 5'tir. Bu dengesiz durum, tarımdan hizmetler ve sanayi sektörlerine doğru bir istihdam kaymasına sebep olmaktadır.

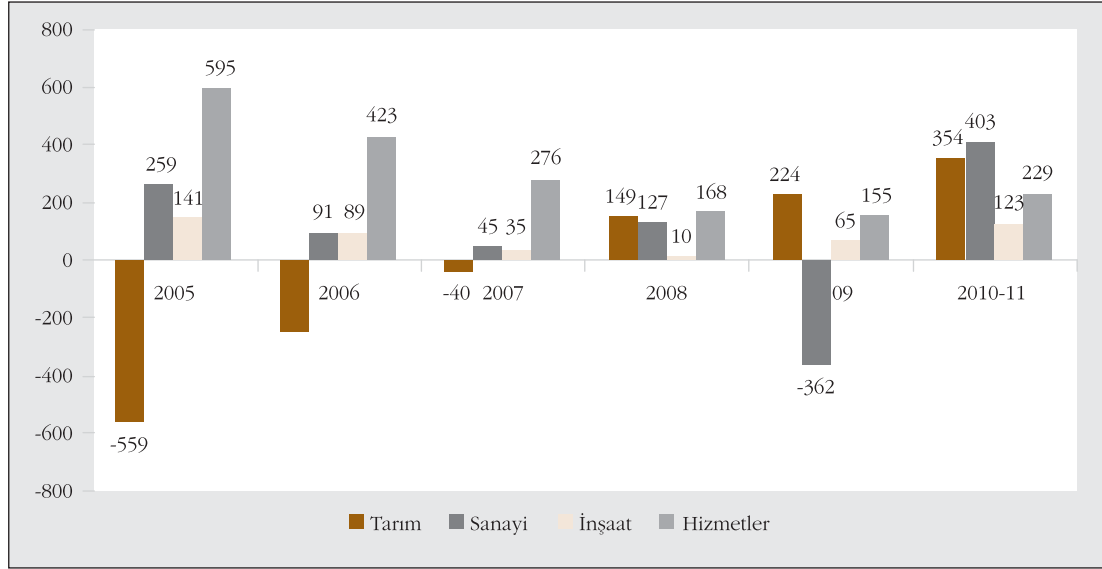

Şekil 2.9. İstihdamın sektörel dağılımı 2002–2010 (% oran)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı.

2010 yılında ise istihdam edilenlerin % 25,2'si tarım, % 19,9'u sanayi, % 6,3'ü inşaat, % 48,6'sı ise hizmetler sektöründedir. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında, tarım sektörünün istihdam edilenler içindeki payının 0,6 puan, sanayi sektörünün payının 0,7 puan, inşaat sektörünün payının 0,2 puan arttığı, hizmetler sektörünün payının ise 1,5 puan azaldığı görülmektedir.

2000'li yılların başlarından beri toplam istihdam içindeki payı azalmakta olan tarım sektörü, küresel krizin başlangıcı ile birlikte istihdam ettiği kişi sayısını arttırmıştır. 2007 yılında 4,9 milyon olan tarım kesimi istihdamı, 2008 yılı sonunda 5, 2009'da 5,2 ve 2010 yılı sonu itibarıyla de 5 milyon 683 bine yükselmiştir (Şekil 2.10).

Şekil 2.10. Sektörlere göre istihdam oluşumu (bir önceki yılın aynı dönemine göre, bin kişi)

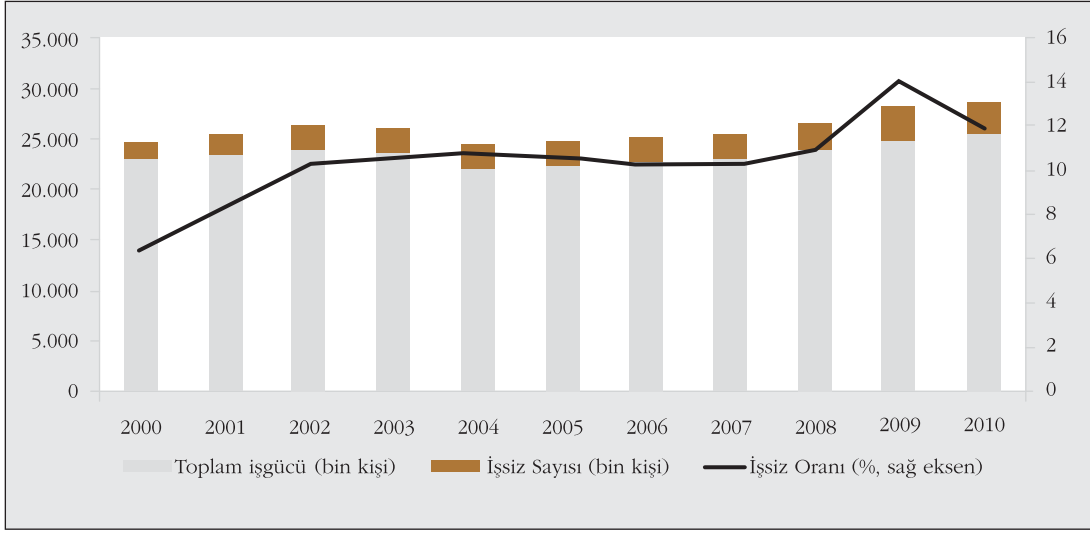
Kaynak: TÜİK.

2009 yılında büyük bir istihdam kaybı yaşayan sanayi sektörü, sanayi üretim endeksindeki artışa paralel bir şekilde, 2010 yılında bir önceki yılın aynı dönemine göre 403 bin kişilik bir istihdam artışı gerçekleştirmiştir. Yine tarım kesiminin yarattığı istihdam dikkat çekici olmuştur ve sektör, sanayi sektöründen sonra ikinci sırada gelmiştir. Hizmetler sektörü de kriz dönemlerine rağmen istihdam oluşturma kabiliyetini kaybetmemiş ve 229 bin kişilik istihdam rakamı ile ivmesini korumuştur. İnşaat sektörünün istihdam rakamlarında ise, genel olarak Aralık-Şubat dönemlerinde düşüşler görülmektedir. İnşaat sektörünün toplam istihdamı 2009 yılı başında 1 milyon 35 bin kişi iken, 2010 yılı sonlarına doğru toplam istihdam rakamını 1 milyon 536 bin kişiye yükseltmiştir.

2.4.2. İşsizlikteki Gelişmeler

İşsizlik, çalışma niyetinde ve isteğinde olan ve çalışmaya hazır olanlarla, halihazırda çalışanlar arasındaki farktır. Uluslararası tanımlamalarda, bireyin işsiz sayılabilmesi için iki şart aranmaktadır. Birincisi, çalışma isteği ve niyetinde olmak, ikincisi de aktif olarak iş arayışı içinde bulunmaktır. 2010 yılında Türkiye genelinde işsiz sayısı bir önceki yıla göre 425 bin kişi azalarak 3 milyon 46 bin kişiye düşmüştür. İşsizlik oranı ise 2,1 puanlık azalış ile % 11,9 seviyesinde gerçekleşmiştir (Şekil 2.11).

Türkiye ekonomisinde 2007 yılı başında % 11,7 olan işsizlik rakamları, küresel krizin etkilerini hissettirmesi sonucu azalan iç ve dış talep neticesinde 2009 yılı birinci çeyreğinde % 16,1'e kadar artış göstermiş, ancak daha sonra ekonomide görülen toparlanma neticesinde kademeli olarak % 11 bandına gerilemiştir.

Şekil 2.11. İşgücü piyasalarındaki gelişmeler, 2000–2010

Kaynak: TÜİK.

Ülke ekonomisindeki en önemli yapısal sorunlardan biri olan işsizlik, 2007 yılında başlayan küresel krizle birlikte, dünyanın da gündemine oturmuştur. 2010 yılında küresel düzeydeki işsiz sayısı 205 milyon olmuştur. Bu sayı 2007 yılı kriz öncesine göre yaklaşık 27,6 milyon daha fazla olmuştur. Bu rakamların ışığında, Uluslararası İş Örgütü'nün hesaplamalarına göre, küresel işsizlik oranı 2010 yılında % 6,2 olmuş ve 2009 yılındaki % 6,3 oranına göre kayda değer bir değişiklik geçirmemiştir. 2007 yılı kriz öncesi rakamı küresel işsizlik oranı olan % 5,6'yı yakalamak ise zaman alacaktır. İleride detayları verileceği üzere, krizden çıkışta nasıl ülkeler arası ve bölgeler arası farklar varsa, istihdam oluşturma konusunda da ülkeler ve bölgeler arası farklılıklar görülmektedir. Nitekim, birçok gelişmiş ülke ve AB bölgesinde işsizlik artarken, gelişmekte olan ülkelerdeki işsizlik tablolarında iyileşmeler gözükmemektedir.

Bu olumsuz duruma rağmen, Türkiye ekonomisi diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında istihdam yaratma kapasitesi bakımından iyi bir performans göstermiştir. 2007'den 2010 yılı sonuna kadar Türkiye ekonomisi 3 milyona yakın istihdam oluşturmıştır. Aynı dönemlerde AB ülkelerinde 2,1 milyon, ABD'de

6,5 milyonluk istihdam kaybı görülmüştür. Bu rakamlardan görülebileceği üzere, ülke ekonomisi ilgili dönemde AB ekonomilerinin toplamından daha fazla bir istihdam artışı gerçekleştirmiştir.

Ülke ekonomisinde istihdam rakamlarında görülen bu artışlara rağmen işsizlik oranları hâlâ yüksektir. Türkiye ekonomisi genç bir nüfusa sahip olmaktadır. İleride de değinileceği üzere, 15 yaş ve üzeri çalışabilir yaş kategorisindeki nüfus her yıl ortalama 800 bin kişi artmaktadır. Ve bu artışın doğal bir sonucu olarak her yıl işgücüne 500 bin genç insan katılmaktadır. Nüfus ve işgücünde görülen bu artışlar neticesinde, işgücüne yeni katılan gençlere iş bulunsa bile, bu durum işsizlik rakamlarının istenilen seviyelere inmesi için yeterli değildir.

İstihdam piyasası açısından küresel krizin gündeme getirdiği önemli sorunlardan birisi de, genç işsizlik oranlarında görülen artışlardır. Uluslararası İş Örgütü (ILO) son tahminlerinde, küresel düzeydeki genç işsiz sayısının 2010 yılında, 2009 yılına göre 79,6 milyondan 77,7 milyona gerilediğini belirtmiştir. Bu rakam, kriz öncesi dönem olan 2007 yılının 73,5 milyon rakamına göre hâlâ yüksektir.

Türkiye ekonomisindeki genç işsizlik oranı 2009 yılında % 25,3 olmuş, 2010 yılında ise bu rakam % 21,7'ye inmiştir. Yaş gruplarına göre ise, 2010 yılında 15-24 yaş arası erkeklerin % 21'i, kadınlarının ise % 23'ü işsizdir. Genç işsizlik oranının yüksekliği ve işsizlik süresi genç nesiller için olumsuzdur ve dolayısıyla toplum tarafından dikkatle izlenmesi gereken bir göstergedir. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki; işsizlik süresi arttıkça, bireyin iş piyasasına dönmesi zorlaşmakta, özgüveni azalmakta ve bu da beşeri sermayede hayat boyu devam edecek maliyetler oluşturmaktadır. Genç yaşta işsizlik ile tanışan bireylerin umutları kırılmakta ve iyi bir kariyere sahip olma şansları azalmaktadır.

Fertlerin istihdam edilebilirliğini birçok faktör etkilemektedir. Bunlardan belki de en önemlisi, bireyin eğitim düzeyidir. Türkiye işgücü piyasası içinde 2010 yılında okuma-yazma bilmeyenlerin istihdam oranı 18,6, genel lise mezunlarının % 43,3, meslek lisesi mezunlarının 57,1, üniversite mezunlarının ise 70,1'dir. Görüldüğü gibi, eğitim oranı arttıkça bireyin istihdam edilme şansı da artmaktadır.

İşgücü piyasasını incelerken, irdelenmesi gereken bir diğer konu da işgücüne katılım oranıdır. Çalışabilir nüfus içinde, çalışan ya da çalışmak isteyenlerin payına işgücüne katılım oranını vermektedir. Türkiye ekonomisinde 2010 yılında işgücüne toplam katılım % 48,8 olmuştur. Ülke ekonomisinde, 2007 krizinden itibaren işgücüne katılımda artış gözükmektedir. 2007 yılında % 46,2 olan oran, 2008'de % 46,9'a, 2009'da % 47,9'a, 2010 yılında ise % 48,8'e ulaşmıştır.

İşgücüne katılımı cinsiyetlere göre incelediğimizde, 2010 yılı itibari ile erkeklerde işgücüne katılım oranı % 70,8, kadınlarda ise % 27,6'dır. Ülkemizde kadınların işgücüne katılım oranı çok düşüktür. OECD ortalaması ise 2009 yılında % 44 olmuştur.

Buna rağmen, ülkemizde son yıllarda kadınların işgücüne katılımında artış görülmektedir. 2008 yılı başlarında % 21,6 olan kadınların işgücüne katılımı, krizin etkilerini arttırması ile artış göstermiş, hatta 2009 yılı ortalarında % 27 bandına kadar çıkmıştır.

Kız çocukları arasında okullaşma oranının artması ile gelecekte kadınların işgücüne katılımının artması beklenmektedir. Ayrıca istihdamın hizmetler ve perakende sektörlerine kayması da kadınlar için işgücüne katılımı özendirici olabilir.

2.5. GELİR DAĞILIMI VE YOKSULLUK

Gelir dağılımı, bir ekonomide belirli dönem içinde yaratılan gelirin fertler, hane halkları veya üretim faktörleri arasında bölünmesini ifade eder.

Ekonomide, politika yapıcıların en önemli görevlerinden birisi, ekonomiyi etkinlik kriterlerini kaybetmeden büyütmek, diğeri de gerçekleştirilen büyümeyi adaletli bir şekilde paylaştırmaktır. İkisi de farklı politika tercihlerini ve araçlarını gerektirmektedir. Ekonomi bir pastaya benzetilirse, bu pastayı büyütmek kadar, onu adil bir şekilde dilimlere bölüp paylaşmak da önemlidir.

Gelirin dağılımını görebilmek için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda, ülkemizde Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2009 yılını kapsayan gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçlarına göre, milli gelirden en az pay alan birinci % 20'lik dilimdeki grubun toplam gelirden aldığı pay % 5,6, buna karşılık gelirden en fazla pay alan beşinci dilimdeki grubun milli gelirden aldığı pay ise % 47,6 olmuştur (Tablo 2.6).

Tablo 2.6. Hanehalkının milli gelirden aldığı paylar (1994, 2002 - 2009)

Yıllar	% 20'lik gruplar						Gini
	Toplam	1. % 20	2. % 20	3. %20	4. %20	5. %20	
1994	100	4,9	8,6	12,6	19	54,9	0,49
2002	100	5,3	9,8	14	20,8	50	0,44
2003	100	6	10,3	14,5	20,9	48,3	0,42
2004	100	6	10,7	15,2	21,9	46,2	0,4
2005	100	6,1	11,1	15,8	22,6	44,4	0,38
2006	100	5,1	9,9	14,8	21,9	48,4	0,43
2007	100	5,8	10,6	15,2	21,5	46,9	0,4
2008	100	5,8	10,4	15,2	21,9	46,7	0,4
2009	100	5,6	10,3	15,1	21,5	46,7	0,41

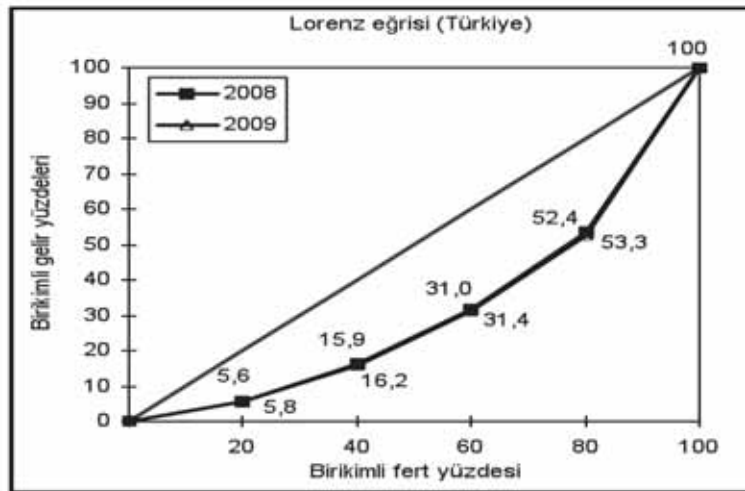
Kaynak. TÜİK.

2009 yılında bir önceki yıla göre; birinci % 20'lik dilimdeki hane halkının milli gelirden aldığı pay binde 2 oranında bir azalma göstermiş, yani % 5,8'den % 5,6'ya düşmüştür. Yine bu paralelde ikinci, üçüncü ve dördüncü gelir dilimindeki hane halklarının da aldıkları paylarda cüzi azalışlar olmuştur. Beşinci dilimde yer alan, en varlıklı kesimin 2009 yılında milli gelirden aldığı paylarda ise artış olmuş ve bu oran % 46,7'den % 47,6'ya çıkmıştır. Bunların neticesinde, 2009'da en varlıklı % 20'lik kesimin aldığı pay ile en yoksul % 20'lik grup aldığı pay arasında 8,5 kat fark olmuştur. Bu durum, en yoksul ile en zengin arasındaki gelir dağılımının, bir önceki yıla göre biraz daha bozulduğunu göstermektedir.

Genel olarak baktığımızda, 2002 yılından itibaren en zengin % 20'lik kesim hariç, diğer % 20'lik grupların tamamının milli gelirden aldığı pay artmıştır. Gelir dağılımı ölçmekte kullanılan göstergelerden biri Gini katsayısıdır. Gini katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır, katsayı 0'a yaklaştıkça gelir dağılımındaki iyileşmeyi ve mutlak eşitliğini, 1'e yaklaştıkça da gelir dağılımındaki eşitsizliği, bozulmayı göstermektedir. Endeks değerinin 0,4 ve daha yukarılarda olması, sosyal bilimcilere göre ilgili toplumda sosyal çatışmalara sebebiyet verebilmektedir.

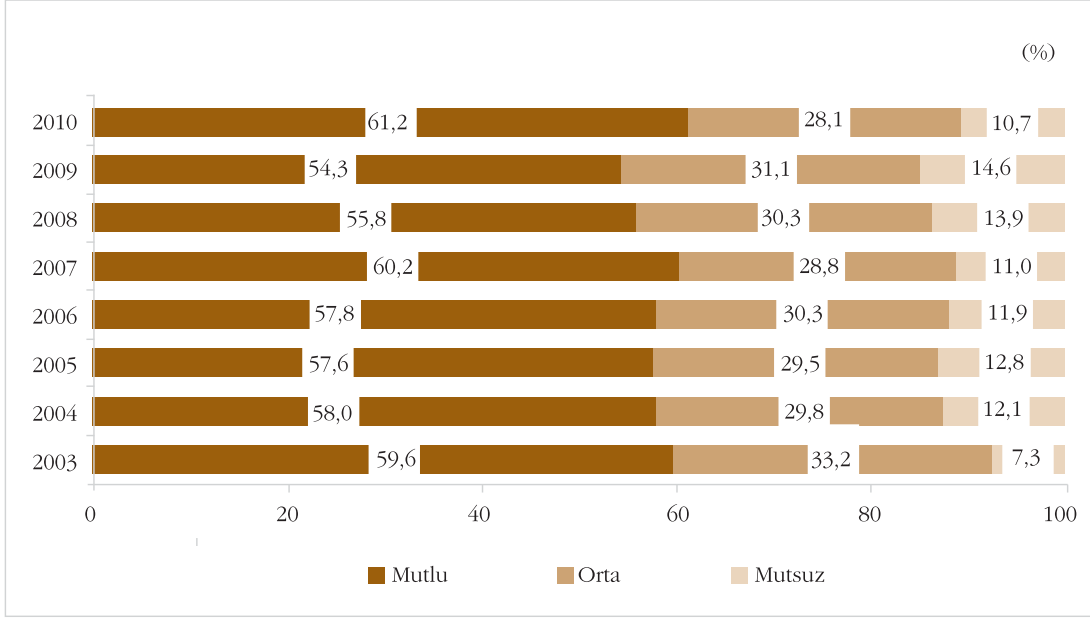
Bu tanımlamalar ışığında, Gini katsayısı Türkiye ekonomisinde 2009 yılında % 0,1 oranında artarak 0,405 olarak ölçülmüştür. 2002 yılındaki değer ise 0,44'dür. Bu katsayıya göre, 2009 yılındaki krize ve olumsuz istihdam şartlarına rağmen, gelir dağılımında geçmiş yıllara göre düzelme vardır.

Gelir dağılımı ölçümlerinde kullanılan bir diğer gösterge de Lorenz eğrisidir. Eğri, gelirin nüfusa dağılımındaki eşitsizliğin grafik gösterimidir. Lorenz eğrisinin dikey eksenini gelirin birikimli paylarını, yatay eksenini de nüfusun birikimli paylarını yatay olarak göstermektedir. Türkiye ekonomisinin 2008–2009 dönemi için hesaplanan Lorenz eğrisi, şekilde görülmektedir (Şekil 2.12). Görüleceği üzere, 2008 ve 2009 yılını gösteren eğriler büyük oranda çakışmıştır. Bu durum,

Şekil 2.12. Lorenz Eğrisi (Türkiye) 2008–2009
Kaynak: TÜİK.

gelir dağılımında büyük bir bozulma olmadığını göstermektedir. Grafikte gözük-
ken 45 derecelik doğru gelir dağılımında mutlak eşitliği ifade etmektedir.

Şekil 2.13. Türkiye genel mutluluk düzeyi araştırması (2003–2010)

Kaynak: TÜİK.

Türkiye ekonomisinde yoksulluk ile ilgili en kapsamlı çalışmaları TÜİK yapmaktadır. TÜİK, yoksulluğu iki kategoride ölçmekte ve değerlemeye tabi tutmaktadır. Sadece gıda ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ölçümleri ile ülkedeki ‘açlık sınırı’ belirlenirken, gıda ve gıda dışı ihtiyaçların karşılanmasındaki yeterliliği ölçerek ‘yoksulluk sınırı’ tespiti yapılmaktadır.

2009 yılında yoksulluk ile ilgili yapılan çalışmalara göre, ülkemizde 12 milyon 751 bin kişi gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu rakamın oransal karşılığı % 18,08’dir. Bu rakam 2008 yılında % 17,11 olmuştu. Bu duruma, küresel kriz neticesinde işsizlikteki artış etkili olmuştur. Nitekim, krizin etkilerinin işsizlik piyasasında hissedildiği 2008–2009 Eylül ayları arasında işsizlik ortalaması % 13,6 gibi yüksek bir değere ulaşmıştır. Yine yoksulluk oranı, kırsal yerlerde yaşayan fertler için 2009’da bir önceki yıla göre, % 34,62’den % 38,96’ya çıkmıştır. Bunun tersi istikametinde ise, kentlerdeki yoksulluk oranı % 9,38’den % 8,86’ya düşmüştür.

Yoksulluğu etkileyen sebepler arasında, aile büyüklüğü, aile türü, eğitim düzeyi, istihdam olunan sektör ve konum gösterilebilmektedir. Ülkemizde de, hane halkındaki fert sayısı arttıkça yoksulluk oranı da artmaktadır. Hane halkı bü-

yüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 9,65 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 40,05 olmuştur. Yine aynı paralelde, eğitim düzeyindeki artışlar da, fertlerdeki yoksulluğu azaltıcı bir etkindir. Ülkemizde 2009 yılında okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı % 29,84 olurken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15,34, yüksekokul ve üzeri mezuniyete sahip fertlerde de 0,71 gibi oldukça düşük bir rakam olmuştur.

Gelir kaynakları açısından baktığımızda, ücretli çalışanlar arasındaki yoksulluk oranı % 6,05 iken, yevmiyeli çalışanlarda bu oran % 26,86, ücretsiz aile işçilerinde ise % 29,58 olmuştur.

Sektörler itibariyle, tarım sektörü en yüksek yoksulluk oranına sahiptir. Buna rağmen, 2008 yılında tarımda % 37,97 olan yoksulluk oranı, 2009 yılında % 33,01'e inmiştir. Bunu, son iki yıldır tarım kesiminde görülen istihdam artışlarına bağlayabiliriz.

Sanayi sektöründe çalışanlarda, 2009 yılında yoksulluk oranı % 9,63 olarak hesaplanırken, bu oran hizmet sektöründeki çalışanlarda % 7,16 olmuştur.

Öte yandan, ülkemizde 2003 yılından beri her yıl, resmi kurumlarca Yaşam Memnuniyeti Araştırması yapılmaktadır. Bu çalışma, fertlerin kamu hizmetleri, gelir ve çalışma hayatı, umutları, değerleri gibi birçok farklı alanda memnuniyetlerini ölçmekte ve bunların dönemler boyunca takip ettiği seyri araştırmaktadır.

Türkiye ekonomisinin 2010 yılı gelir dağılımı ile ilgili elimizde şu an itibariyle kapsayıcı bir veri seti yoktur. Bu nedenle, Yaşam Memnuniyeti Çalışmalarının bulguları, 2010 yılı gelir dağılımı hakkında öncü bir gösterge olacaktır. Ayrıca dünyayı etkileyen, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki sosyal ayaklanmaların başlıca sebebinin, gelirden, hukukta ve yönetimde adaletsizlik olduğu bilindiği bir ortamda, bu çalışma Türkiye ekonomisindeki ekonomi ve siyasi yönetimin bir nevi karne notu niteliğindedir.

Tablodan da görüleceği gibi (Şekil 2.13), ülke ekonomisinde 18 yaş ve üzeri bireylerden kendini mutlu olarak ifade edenlerin oranı 2010 yılında bir önceki yıla göre % 54,3'ten % 61,2'ye çıkmıştır. Yine aynı dönemde, kendini mutsuz hissedenlerin oranı % 14,6'dan % 10,7'ye düşmüştür.

Türkiye'deki fertlerin 2010 yılında, küresel krizin etkisi altında geçen 2009 yılına göre kendini daha mutlu hissetmesinin en önemli nedenlerinden birinin, ekonominin gösterdiği hızlı büyüme ve bu büyümenin istihdam rakamlarındaki yansımaları olduğu düşünülmektedir.

İkinci bir neden olarak şu örnek gösterilebilir: İnsanların mutluluk algılamaları, genellikle çevrelerindeki ya da eşdeğerdeki bireylerin, ülkelerin genel gidişatı ile yapılan karşılaştırmalara göre de şekillenebilmektedir. Bu bağlamda, dünyada işsizliğin arttığı, sosyal ayaklanmaların baş gösterdiği, gelişmiş birçok ülkede vergi oranlarının artırıldığı, kamu kesiminde maaşların dondurulduğu, işten çıkarmaların arttığı bir yılda, Türkiye halkı, artan kitle iletişim ve sosyal medya araçlarının kullanılması neticesinde bu karşılaştırmayı kendisi yapmış ve ülkedeki durumun beklenenden çok daha iyi olduğunu tespit etmiştir.

Son olarak, Türkiye'nin dünya sahnesinde, hem ekonomik hem de dış politika anlamında gösterdiği başarılı ve onurlu duruşun, ulusal düzeydeki mutluluk algılamalarına olumlu katkı yaptığını düşünülmektedir.

Analiz detaylandırıldığında, cinsiyetlere göre de mutluluk algılamalarında farklılıklar görülebilmektedir. Türkiye'de kadın vatandaşlar % 62,7 oranında mutluyken, bu oran erkeklerde % 59,6'dır.

Eğitim düzeyi, her alanda olduğu gibi bu alanda da bireylerin yaşam kalitesini ve hayata karşı olan algılamalarını olumlu etkilemektedir. Eğitim düzeyi arttıkça, kendini mutlu olarak ifade eden bireylerin sayısında da artış görülmüştür. 2010 yılında ilkokul mezunları arasında kendini mutlu olarak ifade edenlerin oranı % 60,5 iken, üniversite veya yüksek okul mezunları arasında bu oran % 67,7'ye yükselmektedir.

Ekonominin yönünü tayin etmekte, beklentilerin ve toplum psikolojisinin önemi, yapılan çalışmalarla sabittir. Bu nedenle, fertlerin kendileri ve toplum ile ilgili olumlu algılamaları, tüketim ve yatırım kararları alırken pozitif bir ölçüt olmaktadır.

2011 yılındaki tüketim alışkanlıkları hakkında genel bir ön gösterge olması bakımından, kendi geleceklerinden umutlu olan fertlerin oranının % 72,8 olması olumludur. Bu durum, 2011 yılındaki tüketim davranışlarının alacağı seyir ve dolayısıyla GSYH büyümesi hakkında bir fikir verebilmektedir.

Üçüncü Bölüm

KAMU MALİYESİ

3.1. TÜRKİYE’DE KAMU MALİYESİ

Türkiye’de 2000-2001 yıllarında döviz kuruna dayalı ‘istikrar’ programı uygulanmış ancak başarılı olunamamıştır. Mali disipline dayalı istikrar programı ise 2002’de başlamış olup günümüzde de sürdürülmektedir. Bu bölümde, mali disipline dayalı istikrar programının 2008-2010 dönemindeki kamu harcamaları, kamu gelirleri, bütçe dengesi ve borç yönetiminin gelişimi incelenerek elde edilen bulgulara yer verilecektir.

Tablo 3.1’de kamu harcamaları, kamu gelirleri, bütçe dengesi ve faiz dışı denge verileri gösterilmiştir. Devletin büyüklüğünü gösteren kamu harcamaları/GSYH oranı, 2009 yılında artmış ancak 2010 yılında azalmıştır. Faiz harcamaları da benzer bir trend göstermiştir. Kamu gelirleri ise 2008-2010 döneminde istikrarlı bir şekilde ancak küçük bir oranda artış göstermiştir. Bütçe açığının göstergesi olan bütçe dengesinde açığın devam ettiği gözlenmektedir. Ancak, 2009 yılında artan bütçe açığı oranı, 2010 yılında azalma trendine girmiştir. Borçların sürdürülebilirliğinin göstergesi olan faiz dışı denge de 2009’da % 1’in altına düşerek ciddi anlamda dibe vurmuş ancak 2010’da yine 2008 seviyesine doğru yükselmiştir. Özetle 3 yıllık dönemde küresel krizin Türkiye ekonomisini en fazla etkilediği

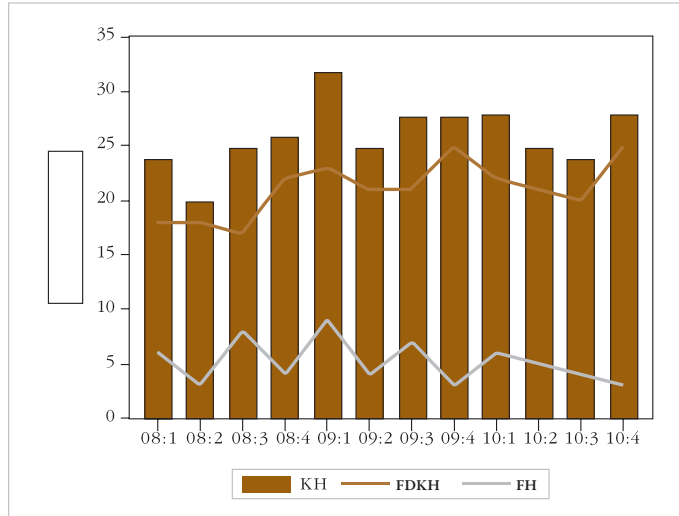
yıl olan 2009 yılında bile bütçe açığı çok artmış olmasına rağmen faiz dışı denge eksiye düşmemiştir.

Tablo 3.1. Temel mali göstergelerin GSYH'ye oranı, 2008-2010

%	2008	2009	2010
Harcamalar	23,9	28,2	27
Faiz Hariç Harcama	18,6	22,6	22
Faiz Harcamaları	5,3	5,6	4
Gelirler	22,1	22,6	23
Vergi Gelirleri	17,7	18,1	19
Diğer Gelirler	4,4	4,5	4
Bütçe Dengesi	-1,8	-5,5	-3,6
Faiz Dışı Denge	3,5	0,05	0,8

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

Şekil 3.1'de üç aylık (çeyrek) verilerle 2008-2010 dönemine ait kamu harcamaları, faiz dışı kamu harcamaları ve faiz harcamalarının gelişimi gösterilmiştir. Hem 2009 hem de 2010 yılının 4. çeyreğinde faiz dışı harcamalar en yüksek düzeyine ulaşırken, aynı dönemde faiz harcamaları ise en düşük seviyededir.

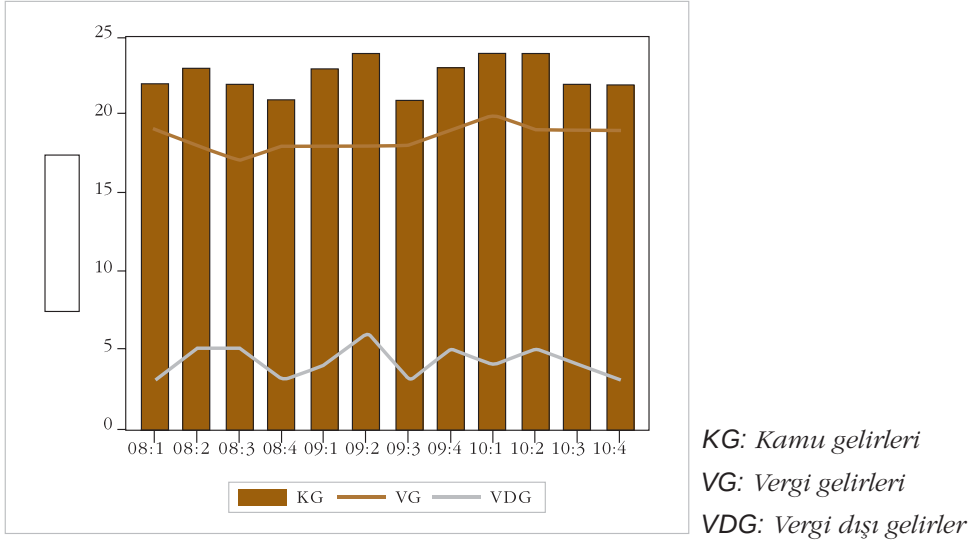

*KH: Kamu harcamaları
FDKH: Faiz dışı kamu harcamaları
FH: Faiz harcamaları*

Şekil 3.1. Kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı, 2008-2010

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

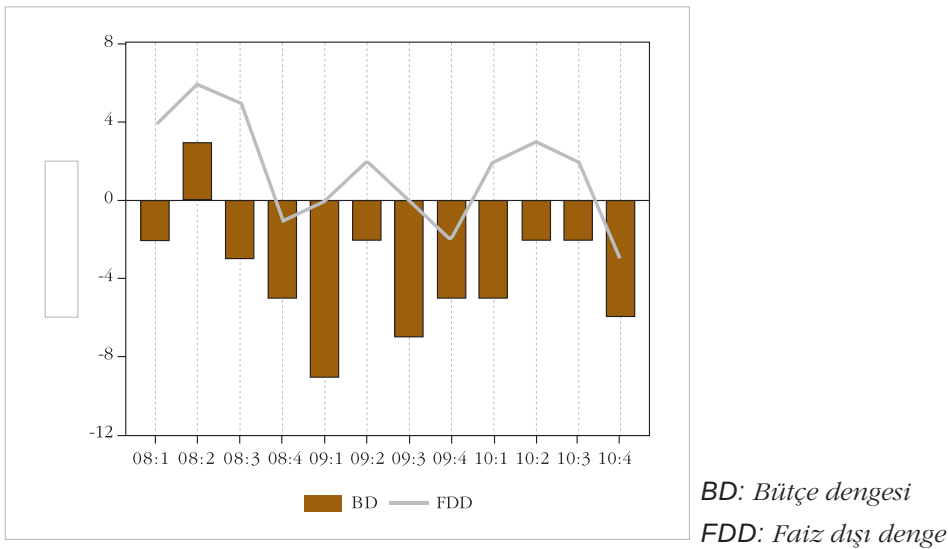
Şekil 3.2’de yine çeyrek verileriyle 2008-2010 dönemine ait kamu gelirleri, vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerin gelişimi gösterilmiştir. Vergi gelirlerinin dönem boyunca stabil bir trende sahip olduğu gözlenirken, vergi dışı gelirlerin özelleştirme gelirlerinden kaynaklanan nedenlerle inişli/çıkışlı bir trendi olmuştur.

Şekil 3.2. Kamu gelirlerinin GSYİH'ye oranı, 2008-2010

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

Şekil 3.3’te ise 2008-2010 dönemine ait bütçe dengesi ve faiz dışı dengenin gelişimi gösterilmiştir. Faiz dışı denge 2008, 2009 ve 2010 yıllarının son çeyreğinde eksiye düşmüştür. 2009 yılı ilk çeyreğinde dönemin en fazla bütçe açığı görülmüştür.

Şekil 3.3. Bütçe dengesi ve faiz dışı dengenin GSYİH'ye oranı, 2008-2010

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

Bütçe açıklarının enflasyon, faiz oranları, cari işlemler açığı gibi birçok temel makroekonomik parametre üzerinde olumsuz etkileri söz konusudur. KMYK Kanunu'ndan en önemli beklenti, bütçe açıklarının azaltılmasını sağlayacak mali disiplini tesis etmesidir. KMYK Kanunu'nun, bütçe açıklarının azaltılmasında ve/veya bütçe açıklarının sürdürülebilir hale gelmesinde olumlu katkıları olmaktadır. Bunun temel nedenleri şunlardır: KMYK Kanunu'ndan önceki sistemde, yıllık olarak hazırlanan bütçe sistemi, bir yıldan fazla süren kamu yatırımlarının ve hizmetlerinin yıllık bütçelerde finansmanının gösterilmesi sorunlarına yol açmaktaydı. Eski sistemde yönetimlerin uzun vadeli projeksiyon yapmaları mümkün değildi. Ayrıca iktidar değişiklikleri olduğunda da bütçe disiplininin sapmalar kaçınılmazdı. Aynı zamanda özel kesimin orta vadede devletin mali davranışlarına ilişkin öngöründe bulunması mümkün değildi. Bunun dışında bir yıl için hazırlanan bütçeler, kamusal politikaların kapsamlı bir şekilde belirlenmesi, stratejik önceliklerin bu çerçevede sıralanması ve bu önceliklerin bütçe araçları yoluyla uygulamaya dökülmesinde yetersiz kalmakta idi. Buna karşın KMYK Kanunu 3 yıllık bütçe uygulamalarını zorunlu hale getirmiştir. Buna "orta vadeli yaklaşım" denmektedir. Orta vadeli yaklaşımın bütçe sürecinin iyileştirilmesi açısından getirdiği temel faydalardan birisi, tek yıllık bütçe sisteminin getirdiği olumsuzlukların önüne geçecek bir işleyişe, kapsama ve zaman boyutuna sahip olmasıdır. KMYK Kanunu'nun getirdiği yeniliklerden biri de nakit bazlı muhasebe sisteminden tahakkuk bazlı muhasebe sistemine geçiştir. Bu sistem, ekonomik faaliyetlerin muhasebe kayıt ve işlemlerinin hem özel sektör hem de kamu sektörü için aynı standartları kullanmasını sağlamaktadır. Bu muhasebe sisteminin uygulanması sonucunda, kamu idaresi, yapmış olduğu toplam harcamaları görebildiği gibi, sahip olduğu varlıkların değerlemesini de yapabilmektedir. Devlet muhasebe tekniğindeki bu yenilik, bütçe açığının disiplin altına alınması ve azaltılmasını olumlu etkilemektedir.¹

3.2. KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ

2003 yılında kabul edilen 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol (KMYK) Kanununun en temel amaçlarından birisi şeffaf ve hesap verebilir bir kamu mali yönetimi sağlamaktır. Geçmişten farklı olarak günümüzde halk, ödediği vergilerin hesabının verilmesini beklemektedir. Kamu mali yönetimi de yeniden yapılırken saydamlık ve hesap verme sorumluluğuna ayrıcalıklı önem vermiştir. Mali saydamlığı geliştirmek için KMYK Kanunu vergi harcamalarının raporlanması, harcamacı kuruluşların ileriye yönelik bütçe tahminlerinin, yerel yönetimler ve sosyal güvenlik kurumlarının bütçe tahminlerinin bütçe kanunu

1. Hüseyin Şen, İsa Sağbaş ve Abdullah Keskin, *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası* (Ankara: Orion Yayınevi, 2007), s. 198-200.

tasarısına eklenmesi gibi önemli yenilikler getirmiştir. KMYK Kanunu ile bütçe türleri yenilenmiş, konsolide bütçe, katma bütçe gibi türler yerine yenilerini bırakmıştır. Ayrıca eskiden genel bütçe dışında tutulan ve parafiskal gelir elde eden kuruluşlar olarak bilinen sosyal güvenlik kuruluşlarının bütçeleri de bu kanunla Genel Yönetim Bütçesi şemsiyesi altına alınmış bulunmaktadır. KMYK Kanunu ile Genel Yönetim Bütçesi, “Merkezi Yönetim Bütçesi”, “Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi” ve “Mahalli İdareler Bütçesi” olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Düzenleme ve denetleme kurumlarının bütçeleri de merkezi yönetim bütçesine dahil edilmiştir. Özetle devlet, KMYK Kanunu ile harcamalarının tümünü takip edebileceği bir sisteme kavuşurken buna karşılık halk da devletin harcamalarını farklı bütçe türleri adları altında takip edebilmektedir.²

Kamu harcamalarının 2010’daki gelişimine ait ilk gösterge, merkezi hükümet harcamalarının gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranıdır. Merkezi hükümet harcamalarının GSYH’ye oranının, 2009’da % 28,2 iken 2010’da % 26,6’ya düştüğü gözlenmektedir (Tablo 3.2). Muhtemel nedenleri arasında, küresel ekonomik kriz ve 2009 yerel seçimleri olan kamu harcamaları artışı, 2010 yılında azalarak eski seviyesine inmiştir. Kamu harcamalarındaki azalma, *devletin küçülmesi* yönünde olumlu bir adımdır. Faiz harcamalarındaki azalma da devletin küçülmesine katkıda bulunmuştur. 2009 yılında % 19,8 olan faiz harcamalarının toplam harcamalara oranı, 2010 yılında % 16,4’e düşmüştür. Faiz harcamalarının merkezi yönetim bütçe harcamaları içindeki payının azalması ekonominin tümü açısından olumlu bir gelişmedir. Zira, faiz harcamalarının azalması ile diğer kamu harcamaları olan eğitim, sağlık, ulaştırma vb. harcamalara daha fazla pay ayrılabilir ve bu harcamaların nispi öneminin artması sürdürülebilir büyüme açısından olumludur.

KMYK Kanunu ‘bütçe hakkının’ artırılmasına yönelik de yenilikler içermektedir. Meclise sunulan bütçenin eklerine daha fazla raporun ve bilginin eklenmesi, meclisin bütçe konusunda daha sağlıklı karar vermesine yardımcı olacaktır. KMYK Kanunu ile ekonomik ve mali analizlere daha uygun bütçe kodlama sistemine geçilmiş ve kamu harcamalarının sınıflandırılmasında yenilikler getirilmiştir.³ İdari ve ekonomik sınıflandırmanın yanı sıra fonksiyonel sınıflandırma da kullanılmaya başlanılmıştır. Aşağıda, sırasıyla ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmaya göre kamu harcamalarının ekonomik analizi yapılacaktır.

2. Kamu harcamalarına ilişkin veriler Muhasebat Genel Müdürlüğü’nün web sayfasından takip edilebilmektedir. Harcama verileri belirli bir takvime bağlanarak yayınlanmaktadır. Merkezi hükümet harcama ve gelirleri aylık bazda yayınlanmaktadır. Ancak Sosyal Güvenlik Kurumu’nun gelir ve giderleri alt kalemleri olmaksızın yıllık bazda yayınlanmaktadır. Sosyal Güvenlik Kurumu’nun giderlerinin aylık bazda yayınlanması şeffaflığa daha uygundur. Belediyelerin harcamaları belediye bazında değil konsolide edilerek yayınlanması şeffaflığa uygun değildir.
3. Hüseyin Şen, İsa Sağbaş ve Abdullah Keskin, *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası* (Ankara: Orion Yayınevi, 2007), s. 198-200.

Tablo 3.2. Ekonomik sınıflandırmaya göre kamu harcama türlerinin oranları, 2008-2010

	GSYH'ye oran (%)			Toplam kamu harcamalarına oran (%)		
	2008	2009	2010	2008	2009	2010
Harcamalar	23,9	28,2	26,6	-	-	-
1-Faiz Hariç Harcama	18,6	22,6	22,2	77,7	80,2	83,6
Personel Giderleri	5,8	6,7	6,6	24,3	23,5	25
Sosyal Güvenlik Kurumu Devlet Primi						
Mal ve Hizmet Alımları	2,6	3,1	2,6	10,8	11,1	9,8
Cari Transferler	7,4	9,7	9,2	31	34,3	34,7
Sermaye Giderleri	1,9	2,1	2,3	8,2	7,5	8,8
Sermaye Transferleri	0,3	0,5	0,6	1,4	1,6	2,3
Borç Verme	0,5	0,6	0,8	2	2,1	2,9
2-Faiz Harcamaları	5,3	5,6	4,4	22,3	19,8	16,4
Faiz Hariç Bütçe Harcamaları	13,3	17	17,8	55,4	60,4	67,2
- Faiz Harcamaları						

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

Kamu harcamaları, ekonomik sınıflandırma yönteminde faiz dışı harcamalar ve faiz harcamaları olarak ikiye ayrılmaktadır. KMYK Kanununa göre, yatırım harcamaları kavramı yerine *sermaye harcamaları* kullanılmaktadır. 2008-2010 döneminde sermaye harcamalarının toplam harcamalara oranı, % 8,2'den % 8,8'e yükselmiştir. Bu olumlu bir gelişmedir. Nitekim, sermaye harcamalarının toplam harcamalara olan oranının düşük olması, uzun dönemde daha az okul, hastane, yol olmasına neden olacaktır. 2010 yılında, faiz dışı bütçe harcamaları ile faiz harcamaları arasındaki makas olumlu yönde artmıştır. Zira, faiz hariç bütçe harcamaları/toplam kamu harcamaları oranı ile faiz harcamaları/toplam kamu harcamaları oranı arasındaki fark 2008 yılında 55,4 puan iken, bu fark 2010 yılında 67,2 puana çıkmıştır (Tablo 3.2, son satır). Faiz harcamalarının azalması da, diğer harcamaları artırma yönünde mali manevra alanı oluşturmaktadır.

Ancak, 2008-2010 döneminde faiz harcamalarında meydana gelen azalmadan kaynaklanan fazlalığın sermaye giderlerine aktarılması gerekirken, bu fazlalık, daha çok sosyal güvenlik kurumlarına aktarılan transferlerin finansmanında kullanılmıştır. Sosyal güvenlik finansman açığının kapatılması için yapılan transferler, cari transferler içinde yer almaktadır. Cari transferlerin toplam harcamalara oranı 2008'de % 31 iken, bu oran 2010'da % 34,7 olmuştur. Faiz harcamalarının yanı sıra, sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının kapatılması için aktarılan bu

transferler, ideal bir *cari-yatırım-transfer* harcama dağılımına ulaşılmasına engel olmaktadır.⁴

KMYK Kanunu'nun getirdiği yeniliklerden birisi de, kamu harcamalarında ekonomik sınıflandırmanın yanı sıra fonksiyonel sınıflandırmayı bütçe sistemine getirmesidir. Kamu harcamalarının fonksiyonel sınıflandırılması ile kamu harcamalarını fonksiyonlarına göre analiz edebilme ve değerlendirme yapabilme olanağı doğmuştur. KMYK Kanunu'na göre, kamu harcamaları 10 temel fonksiyon altında sınıflandırılmaktadır:

2010 döneminde, önceki dönemlere göre, genel kamu hizmetleri, sağlık ve savunma harcamaları azalırken; eğitim, sosyal güvenlik harcamaları artış göstermiştir (Tablo 3.3). Diğer bir anlatımla, yatırımcı bakanlıkların payları artarken, yatırımcı olmayanların payı azalmıştır. Genel kamu hizmetlerinin toplam harcamalar içindeki payında da, faiz ödemelerindeki azalmaya dayalı olarak yaklaşık 5 puan azalma olmuştur. Savunma harcamalarının toplam harcamalara oranı 2009 yılında % 5,5 iken, 2010 yılında % 5,2'ye düşmüştür. Genel kamu hizmetleri ve savunma harcamalarındaki bu azalış ekonomik açıdan olumludur. Eğitim harcamalarının toplam harcamalara oranı da, 2009 yılında % 9,8 iken, 2010 yılında % 10,5'e yükselmiştir. Sağlık harcamalarının toplam harcamalara oranı ise 2009 yılında % 5,6 iken, 2010 yılında % 5,2'ye düşmüştür. Bunun yanı sıra, sosyal güvenlik ve sosyal yardım harcamalarının toplam harcamalara oranı 2008 yılında % 16,9 iken, 2010 yılında % 20,8'e yükselmiştir. Kalkınma carileri olarak bilinen eğitim ve sağlık harcamalarının yanı sıra sosyal harcamaların artması da sosyal devlet anlayışının belirgin bir şekilde benimsendiğinin göstergesidir. Artan yol (örneğin duble yol) ve demiryolu yatırımları, 2009'da bütçede ulaştırma hizmetlerinin toplam harcamalara oranının % 4,7'den % 6,7'e yükselmesi ile mümkün olmuştur. Ulaşım yatırımları, özel sektör yatırımlarını tetiklemesi ve ülkenin geleceği açısından oldukça önemlidir. Elde edilen bu bulgulara dayalı olarak, 2008-2010 döneminde ekonomik ve sosyal amaçların gerçekleşmesi açısından, devletin 'harcama bileşiminin' olumlu yönde değiştiği iddia edilebilir. Devletin harcama bileşimini takip edebilmek 5018'in getirdiği bir yenilik olan fonksiyonel sınıflandırma ile mümkün olabilmektedir.

KMYK Kanunu'nun temel amaçlarından birisi de, kamu harcamaları ile ilgili bilgilere vatandaşların daha rahat ulaşabilmesini (şeffaflığı) sağlamaktır. Yeni sistemde şeffaflığı sağlama yönünde birçok iyileştirme yapılmasına rağmen, birtakım eksiklikler de mevcuttur. Örneğin, toplam kamu harcamalarına oranı 2010 yılında yaklaşık % 20 olan bir harcama türü 'sınıflandırmaya girmeyen sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri'dir (Tablo 3.3, son satır). Toplam içinde bu kadar önemli bir paya sahip bir harcama kaleminin sınıflandırmaya girmeyen olarak nitelendirilmesi bütçeleme tekniği açısından şeffaflığı sağlamamaktadır.

4. İdeal bir cari-yatırım-transfer harcama dağılımı ülkeden ülkeye, yıldan yıla değişebilir.

Tablo 3.3. Fonksiyonel sınıflandırmaya göre kamu harcamalarının toplama oranları, 2008-2010

	2008	2009	2010	Ortalama
1. Genel Kamu Hizmetleri	40,6	37,4	35,2	40,4
• Borç Yönetimi Hizmetleri	22,9	20,3	16,8	22,2
2. Savunma Hizmetleri	5,8	5,5	5,2	6,1
3. Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	5,9	5,8	6,1	5,8
4. Ekonomik İşler ve Hizmetler	12,3	11,7	13,5	11,9
• Tarım, Ormancılık, Balıkçılık ve Avcılık Hizmetleri	4,1	4	3,8	4
• Ulaştırma Hizmetleri	4,8	4,7	6,7	4,9
5. Çevre Koruma Hizmetleri	0,1	0,1	0,1	0,1
6. İskân ve Toplum Refahı Hizmetleri	1,7	1,4	2,2	1,5
7. Sağlık Hizmetleri	5,5	5,6	5,2	5
• Ayakta Yürütülen Tedavi Hizmetleri	1,2	1,2	1,3	1,2
• Hastane İşleri ve Hizmetleri	3,6	3,8	3,5	3,7
8. Dinlenme, Kültür ve Din Hizmetleri	1,2	1,3	1,3	1,3
9. Eğitim Hizmetleri	10,1	9,8	10,5	10,5
• Okul Öncesi ve İlköğretim Hizmetleri	6,1	5,7	6,1	5,9
• Ortaöğretim Hizmetleri	2,9	2,8	3	2,8
• Yükseköğretim Hizmetleri	0,1	0,1	0,1	0,1
10. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	16,9	21,3	20,8	17,4
• Sınıflandırmaya Girmeyen Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım Hizmetleri	16	20,3	19,5	17,4

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

3.3. KAMU GELİRLERİNİN GELİŞİMİ

Kamu gelir türlerinin toplam kamu gelirlerine oranı ise Tablo 3.4'te sunulmuştur. Kamu gelirleri, vergi ve vergi dışı gelirlerden oluşmaktadır. Vergi gelirlerinin toplam gelirlere oranı, 2009'da % 82,7 iken, 2010 yılında % 85,3'e yükselmiştir. Buna karşılık, vergi dışı gelirlerin toplam gelirlere oranı 2009'da % 17,3 iken, 2010'da bu oran % 14,6'ya düşmüştür.

Tablo 3.4: Kamu Gelir Türlerinin Toplam Kamu Gelirlerine Oranı, 2008-2010

	2008	2009	2010
I-Vergi Gelirleri	82,3	82,7	85,3
1. Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	26,9	27	24,8
a) Gelir Vergisi	18,6	18,4	16,4
b) Kurumlar Vergisi	8,3	8,6	8,5
2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	2	2,2	2,1
a) Veraset ve İntikal Vergisi	0,1	0,1	0,1
b) Motorlu Taşıtlar Vergisi	1,9	2,1	2
3. Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	32,9	34,9	37,2
a) Dahilde Alınan Katma Değer Vergisi	8,2	10	10,7
b) Özel Tüketim Vergisi	20,5	20,8	23,2
• Petrol ve Doğalgaz Ürünleri	11,7	12,2	12,8
• Motorlu Taşıt Araçları	1,9	1,6	2,5
• Alkollü İçkiler	1	1	1,2
• Tütün Mamulleri	5,3	5,5	6
• Kolalı Gazozlar	0,1	0,1	0,1
• Dayanıklı Tüketim ve Diğer Mallar	0,5	0,4	0,6
c) Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	1,8	1,9	1,4
d) Şans Oyunları Vergisi	0,2	0,2	0,2
e) Özel İletişim Vergisi	2,2	2	1,7
4. Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	16,1	13,7	16
5. Damga Vergisi	1,9	2	2,1
6. Harçlar	2,5	2,3	2,8
II-Teşebbüs ve Mülkiyet Geliri	3,6	4,7	4
III-Alınan Bağışlar ve Yardımlar ile Özel Gelirler	0,4	0,4	0,5
IV-Faizler, Paylar ve Cezalar	9	11,4	8,8
V- Sermaye Gelirleri	4,5	1	1,4
<i>Vergi Dışı Gelirler</i>	<i>17,5</i>	<i>17,3</i>	<i>14,6</i>

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

Gelir ve Kurumlar Vergisi oranlarının düşürülmesi, dolaysız vergilerin hasılatının artmasını, bu da sonuçta bu vergilerin istikrarlı bir trende sahip olmasını sağlamıştır. 1 Ağustos 2002'de uygulamaya konulan ÖTV, vergi sistemi içinde önemli bir yere sahiptir. ÖTV, 1985 yılından bu yana uygulamada olan KDV'den bile daha fazla hasılat sağlayan en önemli harcama vergisidir. Toplam vergi gelirleri içinde oldukça yüksek bir paya sahip olan bu dolaylı vergi gelirleri, küresel ekonomik kriz kaynaklı ekonomik durgunluktan olumsuz yönde etkilenmiştir. Dahilde alınan KDV'nin toplam kamu gelirlerine oranı % 9,4 (2006), % 9 (2007) ve % 8,2 (2008) olarak gerçekleşmiştir. 1 Ocak 2007'den itibaren vergi iadesi (fiş toplama) uygulamasına son verilmesi de KDV

hasılatını azaltmıştır.⁵ Özel Tüketim Vergisi'nin (ÖTV) toplam kamu gelirlerine oranı % 20,5 (2008), % 20,8 (2009) ve % 23,2 (2010) olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler de, açık bir şekilde küresel ekonomik kriz kaynaklı ekonomik durgunluğun ÖTV hasılatı üzerinde etkisinin olduğunu, ancak 2009 ve 2010 yıllarında azalışın yerini yükselişe bıraktığını göstermektedir. Motorlu taşıtlar üzerinden alınan ÖTV verilerinin incelenmesi de benzer bir bulguyu vermektedir. 2007'de yaşanan Cumhurbaşkanlığı seçimi krizi, genel seçimlerin yapılması gibi siyasi olaylar özel harcamaları etkilemiştir. Turizm harcamaları ve yeni araç alımı gibi harcamaların siyasi istikrarsızlığa duyarlı olması nedeniyle bu tür harcamaların azalması da hem KDV'de hem de ÖTV'de meydana gelen hasılat azalmasının nedeni olarak gösterilebilir.

Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, KDV ve ÖTV vergi sisteminin dört temel ayağını oluşturur. KDV'nin dahilde ve ithalde alınan şeklinde iki türü bulunmaktadır. İthalde Alınan KDV, Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergilerin yaklaşık % 95'ini oluşturmaktadır. Gelir üzerinden alınan vergilerin GSYH'ye oranı % 5-7 seviyesinde iken tüketim üzerinden alınan temel vergilerde bu oran % 10-12 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Kişisel gelir vergisi, artan oranlı tarifeye tabi iken harcamalar üzerinden alınan vergiler sabit oranlı tarifeye göre alınmaktadır. Kişisel gelir vergisi hem artan oranlı olma hem de gelir üzerinden alınma özellikleri nedeniyle gelire karşı esnek bir vergidir. KDV ise gerek harcamalar üzerinden alınması, gerekse sabit oranlı olması nedeniyle esnekliği düşük bir vergidir. Devletin hiçbir müdahalesi olmamasına karşın, ekonomik dalgalanmaların aksi yönünde hareket ederek ekonomik dalgalanmaların negatif etkisini azaltan ekonomik araçlar *otomatik stabilizatör (düzenleyici)* olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, artan oranlı kişisel gelir vergisi bir otomatik stabilizatördür. Türkiye'de kişisel gelir vergisi, artan oranlı vergi tarifesine tabi olduğundan, bu tarife vergi esnekliğine sahiptir. Dolayısıyla otomatik stabilizatör olma özelliği mevcuttur. Artan oranlı kişisel gelir vergisi gibi vergilerin toplam vergi hasılatı içindeki payının azalması, bu tür vergilerin otomatik dengeleyici olma özelliğinden kaynaklanan faydalarının azalmasına neden olur. KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin otomatik dengeleyicilik özelliği, gelir üzerinden alınan dolaysız vergilere göre daha düşüktür.

Gelir vergilerinin en önemli avantajı, vergi eşitliği açısındandır. Zira, farklı kişilere ve/veya farklı gelir seviyelerine farklı oranlarda vergi oranları uygulanabilmesine imkân vermektedir. Ekonomik etkinlik açısından ise, harcamalar üzerinden alınan vergiler daha avantajlıdır. Çünkü harcamalar üzerinden alınan vergiler artan oranlı olmadığı, üretim üzerine değil tüketim üzerine konuldukları için tasarrufları negatif yönde etkilemezler ve hatta sermaye birikimine olumlu katkıda bulunurlar. Ayrıca, aynı alanda yapılacak yatırım kararları üzerinde harcamalar üzerinden alınan vergilerinin etkisi objektif ve tarafsızdır. Vergi sistemi, giderek gelir üzerinden alınan vergilerden daha ziyade harcamalar üzerinden alınan vergilere dayalı bir yapıya dönüştürülmektedir. Bu bulguya dayalı olarak, etkinliğin adalete tercih edildiği iddia edilebilir.

5. KDV'de vergi iadesi kaldırılırken ücretlilerin vergi iadesi kaybindan kaynaklanan zararlarını telafi etmek için asgari geçim indirimi uygulaması başlatılmıştır. İdeal bir cari-yatırım-transfer harcama dağılımı ülkeden ülkeye, yıldan yıla değişebilir.

3.4. BORÇ YÖNETİMİNDE GELİŞMELER

Kamu mali yönetiminin en önemli konularından birisi olan borç yönetiminde 2008-2010 döneminde meydana gelen değişimler aşağıda yer alan tablo ve grafiklerden elde edilen bulgular ışığında incelenecektir. Borç yönetiminin analizinde kullanılan en temel ekonomik gösterge borç stoku/GSYH oranıdır.

Tablo 3.5'te gösterildiği gibi 2010 yılı sonu itibarıyla, 481 milyar TL brüt kamu borç stoku, 459 milyar TL AB tanımlı borç stoku kamu borç stoku bulunmaktadır. Brüt iç ve dış borç stoku toplamından ayarlama kalemleri çıkarılarak AB tanımlı borç stoku elde edilmektedir.

Tablo 3.5. AB tanımlı nominal değerlerle genel yönetim borç stoku*

Milyon TL	2008	2009	2010
A- GENEL YÖNETİM TOPLAM BRÜT BORÇ STOKU**	386.582	448.912	481.063
Merkezi Yönetim	380.321	441.508	473.543
Diğer kamu kurumları	6.261	7.404	7.519
B-İÇ BORÇ STOKU	277.149	332.764	354.983
Merkezi Yönetim	274.827	330.005	352.841
Diğer kamu kurumları	2.322	2.760	2.142
C-DİŞ BORÇ STOKU	109.432	116.147	126.079
Merkezi Yönetim	105.494	111.504	120.702
Diğer kamu kurumları	3.939	4.644	5.377
D-AYARLAMA KALEMLERİ***	-11.345	-15.499	-21.548
Merkezi Yönetim	26.417	24.121	21.272
Diğer kamu kurumları	-37.762	-39.620	-42.820
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (A+D)	375.237	433.413	459.515
GSYH	950.534	952.559	1.105.101

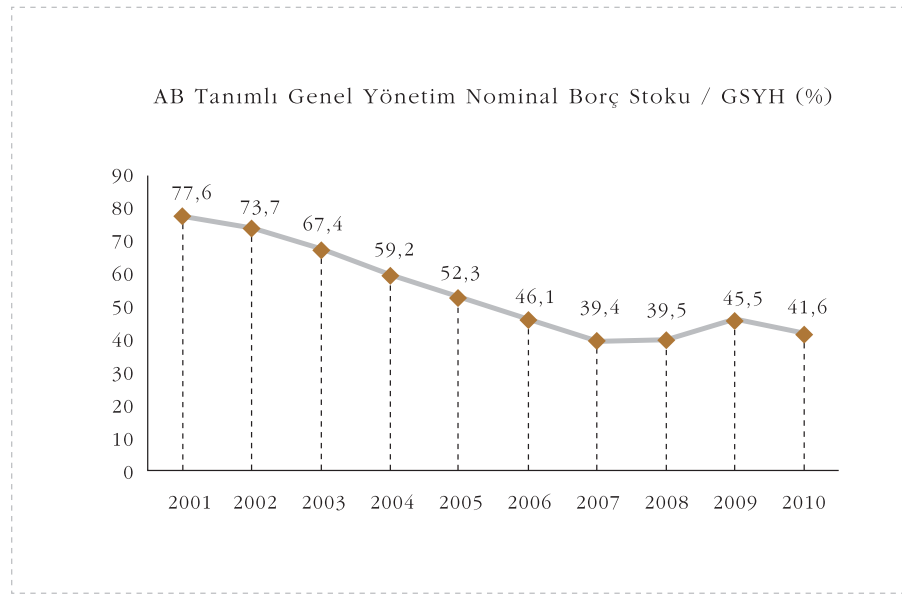
* Avrupa Hesaplar Sistemi 95 (ESA 95) borç ve açık kılavuzu çerçevesinde tanımlanan borç stokudur.

** Konsolide edilmemiş genel yönetim brüt borç stoku.

*** Ayarlama kalemleri: Merkezi yönetime ilişkin ayarlama kalemleri, iskontolu devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) faiz tutarı, enflasyona endeksli senetlerde anaparadaki TÜFE kaynaklı değer artışı, dolaşımdaki bozuk para stoku ve merkezi yönetimin elindeki DİBS'lerden oluşmaktadır. Diğer kamu kurumlarına ilişkin ayarlama kalemleri söz konusu kurumların elindeki DİBS'lerden oluşmaktadır.

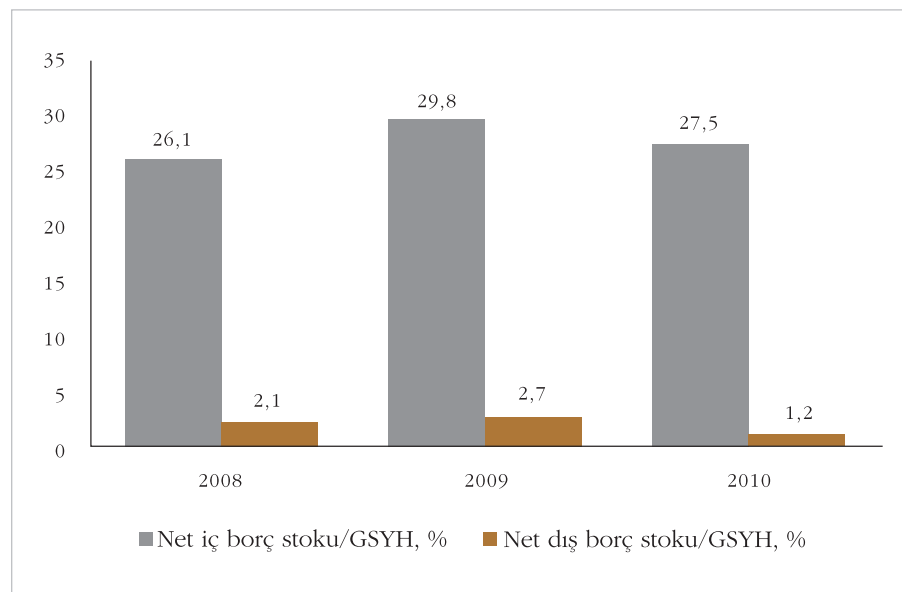
Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

AB tanımlı kamu borç stoku/GSYH oranının 2001-2010 döneminde gelişimi, Şekil 3.4'te gösterilmiştir. 2001 yılından itibaren 2008 yılına kadar azalan borç stoku oranı 2009'da artmış ancak 2010 yılında tekrar düşüşe geçmiştir. Maastricht Kriterlerine göre, kamu borç yükünün GSYH'ye oranının en fazla % 60 olması gerekmektedir. AB tanımlı borç stoku göstergesi açısından, Türkiye 2010 yılında % 41,6 ile Maastricht Kriterini sağlamada başarılı olmuştur.

Şekil 3.4. AB tanımlı borç stokunun GSYH'ye oranı, 2001-2010

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

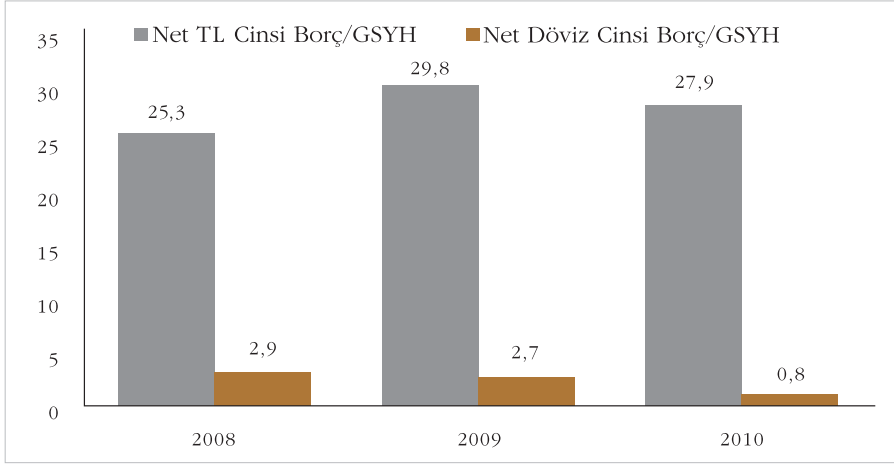

Şekil 3.5. Net iç ve net dış borç stokunun GSYH'ye oranı, 2008-2010

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

Borç analizinde kullanılan diğer bir gösterge ise, net borç stokudur. AB tanımlı borç stoku ile net borç stoku arasındaki fark hesaplama yöntemlerinden kaynaklanmaktadır. AB tanımlı borç stokundan, Merkez Bankası net varlıkları, kamu mevduatı ve işsizlik fonu toplamı çıkartılarak net kamu borç stoku hesaplanmaktadır. Şekil 3.5'te, net iç ve dış borç stoku göstergelerinin 2008-2010 döneminde gelişimi sunulmuştur. Net borç stoku açısından iç borç ve dış borç 2009'da artmış, ancak 2010 dış borç oranı 2008 seviyesinden bile aşağı düşmüştür.

Şekil 3.6'da net kamu borç stokunun borç cinsine göre 2008-2010 dönemindeki gelişimi gösterilmiştir. Bu dönemde TL cinsi kamu borç stoku ile döviz cinsi borç stoku arasındaki nispi oranda, döviz cinsinden kamu borç stokunun azaldığı gözlenmektedir. 2008-2010 döneminde, döviz cinsinden borç stokunun toplam borç stoku içindeki payının azalması olumlu bir gelişmedir.

Şekil 3.6. Net kamu borç stokunun borç cinsi göstergeleriyle GSYH'ye oranı, 2008-2010

Kaynak: Maliye Bakanlığı ve TÜİK.

3.5. SONUÇ

Küresel ekonomik krizin, ülke ekonomisi üzerindeki negatif etkisinin zirve yaptığı 2009 yılı akabinde, 2010'da, 'merkezi hükümet bütçesi' açısından mali disiplinin sağlandığı ve sürdürüldüğü gözlenmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında küresel ekonomik krizden olumsuz etkilerinin kamu harcamaları, gelirleri ve bütçe dengesi üzerinde hissedilmesine rağmen, 2010 yılında krizin etkilerinin azaldığı söylenebilir.

Tek parti iktidarının yaşandığı bu siyasi istikrar dönemi (2002-2010), mali istikrarın sağlanmasına olumlu katkıda bulunmuştur. 2001 ekonomik krizinin ardından alınan istikrar tedbirlerinin (maliye ve para politikası), sıkı bir şekilde sürdürül-

mesi, bütçe dışı fonların⁶ bütçe içine alınması, bankacılık reformunun başarılı bir şekilde gerçekleşmesi, Merkez Bankası'nın Hazine'ye avans vermemesi kuralının sıkı bir şekilde uygulanması, özelleştirme politikalarında genelde başarılı olunması, özerk düzenleyici/denetleyici kurumların başarıları, sosyal güvenlik alanında reformların yapılması mali istikrara giden yolda kilometre taşları olmuştur. Siyasi istikrar, faiz oranlarının düşmesini, faiz oranlarının düşmesi ise kamu faiz harcamalarının azalmasını sağlamıştır. Kamu harcamaları içinde önemli bir paya sahip olan faiz harcamalarının azalması diğer kamu harcamalarında 'mali manevra' alanı oluşturmıştır. Faiz harcamalarındaki azalma sonucunda, eğitim, sağlık, sosyal ve ulaştırma harcamalarının nispi öneminin arttığı yeni bir 'kamu harcamaları bileşimi' oluşmuştur. Engelli ailelere yapılan nakdi yardımlar, engelli çocukların eğitimi ve rehabilitasyonu konusunda yapılan yardımlar, düşük gelirli ailelere yapılan ayni (kömür vb.) yardımlar, bu dönemde dikkat çeken sosyal harcamalar olmuştur. Sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanmasına ve bu konuda önemli reformlar yapılmasına rağmen, sosyal güvenlik harcamalarından kaynaklı risk, önemini korumaktadır. KMYK Kanunu'nun getirdiği stratejik planlama-performans ölçümü gibi yeniliklere bürokrasinin tam olarak uyum sağlaması, ileriki yıllarda bu kanunun başarısını daha da artıracaktır.

Küresel ekonomik krizin etkileri, 2009 yılı kamu harcamaları, vergi gelirleri ve bütçe dengesi üzerinde hissedilmiş ancak 2010 yılında kriz öncesi seviye yakalanmıştır. Diğer bir anlatımla, Türkiye, mali yönetim kamu harcamaları, vergi gelirleri ve bütçe dengesi açısından, krizin etkilerinden kurtulmuştur. Ayrıca, Türkiye, *bütçe dengesi ve borç* yönetimi ile ilgili iki Maastricht şartını sağlamada da başarılı olmuştur.

Türkiye, dışa açık bir ülke olarak dış kaynaklı bir krizden etkilenmiştir. 2008'in ikinci yarısından itibaren kapasite kullanım oranı, sanayi üretim endeksi ve mükellef sayısı azalmış, işsiz sayısı artmıştır. Bu bağlamda, maliye politikalarını para politikalarından ayrı düşünmeksizin maliye ve para politikalarının koordinasyonunun çok iyi dizayn edildiği bir paket, krizin ve krizin yan etkilerinin negatif sonuçlarını azaltmaya yardımcı olmuştur. Kriz nedeniyle dış talebin azalması 2009 yılı büyüme oranını düşürmüştür. Büyüme oranının azalmasının vergi gelirleri üzerinde negatif etkisinin olması da bu yüzden kaçınılmazdır. Zira, üreticiler daha az üretecek ve daha az gelir elde edeceklerdir. Bunun sonucunda da üreticiler daha az vergi ödeyeceklerdir. Devletin daha az vergi toplaması ise daha az harcama yapması sonucunu doğuracaktır. Özetle kriz hem vergi gelirlerini hem de kamu harcamalarını etkilemiştir.

Krizler, maliye ve para politikaları arasında koordinasyonu da güçleştirmektedir. Maliye politikası araçlarının etkileri açısından, harcama ve vergi politikalarının

6. 1994 ekonomik krizinden sonra fonlar ya kapatılmış ya da bütçe içine alınmıştır. Genel Bütçe kapsamında Başbakanlık Tanıtma Fonu, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, Özelleştirme Fonu ve Savunma Sanayi Destekleme Fonu faaliyetini sürdürmektedir.

etkileri farklıdır. Harcama politikaları ile kısa dönemde ve hızlı bir şekilde tüketim canlandırılabilir. Vergi indirimi politikaları ile ise, üretim ve dolayısıyla da tüketim artırılabilir. Ancak, bir yandan harcamalar artırılırken bir yandan vergilerin azalması bütçe açıklarına neden olacaktır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin artmasının orta vadeli piyasa faizlerindeki düşüşü sınırlayarak para politikasının etkinliğini azaltacağı da göz önünde bulundurulmalıdır.⁷ Kriz, maliye politikalarında gevşemeyi meşrulaştırmaktadır, ancak amacı ve sonu belli olmayan harcama ve vergi politikalarındaki gevşeme yarar yerine uzun dönemde zarar getirecektir. Başarılı bir maliye politikası, para politikasının başarısı için de gereklidir. “Bu dönemde özellikle gelişmekte olan ülkelerde (i) öncelikleri açık olarak belirlenmiş, (ii) güven artırıcı önlemlere ağırlık veren ve (iii) orta vadede sürdürülebilir bir maliye politikası uygulanması önem taşımaktadır. Ekonomideki devresel hareketleri dengeleyici bir maliye politikasının, orta vadede sürdürülebilir bir mali disiplin çerçevesinde uygulanması, ekonomi politikalarına ilişkin beklentileri olumlu yönde etkileyerek orta vadeli faizlerin düşmesine ve kredi mekanizmasının etkin bir şekilde çalışmasına katkıda bulunacak, para politikasının etkinliğini artıracaktır.”⁸

Ekonomik krize yakalanmamak ve/veya olumsuz etkilenmemek için *Basiretli Para Politikası, Mali Disiplin ve İhtiyatlı Finansal Sektör Politikasının* uygulanması olmazsa olmaz üç şart olarak belirtilmektedir.⁹ Türkiye’nin küresel ekonomik krizden çok fazla etkilenmemesinde, siyasi istikrarın mali istikrarla desteklenmesinin olumlu rolü de olmuştur. Mali istikrar ile siyasi istikrar arasında ise ‘iki yönlü nedensellik’ bulunmaktadır. Diğer bir anlatımla, siyasi istikrarın sürmesi mali istikrarı sağlamaktadır, mali istikrarın sürmesi ise siyasi istikrarın sürmesini sağlamaktadır.

7. Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz’ın 04.03.2009 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi’nde yaptığı konuşma.

8. Merkez Bankası Başkanı Durmuş Yılmaz’ın 04.03.2009 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi’nde yaptığı konuşma.

9. Doç. Dr. Erdem Başçı’nın Stratejik Düşünce Enstitüsünde “2001 Krizinin 10. Yılı: Türkiye IMF’den Nasıl Kurtuldu?” başlıklı toplantıda yaptığı konuşma: <http://www.sde.org.tr/tr/haberler/1392/2001-krizinin-10-yili-turkiye-imfden-nasil-kurtuldu.aspx> (23.02.2011)

Dördüncü Bölüm

MERKEZ BANKASI PARA POLİTİKASI

2010 yılında kaydedilen olumlu birçok gelişmeye rağmen, 2008-2009 küresel finans krizinin olumsuz etkileri henüz tam olarak telafi edilebilmiş değildir. Mukayeseli olarak bakıldığında ise Gelişmekte Olan Ülkelerin (GOÜ) başlıca makroekonomik veriler açısından Gelişmiş Ülkelere (GÜ) kıyasla çok daha iyi bir performans gösterdikleri görülmektedir. Türkiye de bu ülkelerden biridir. Türkiye'nin krizden az etkilenmesinde ve başarılı politikaları hayata geçirmesinde önemli payı olan kurumlardan birisi de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ve izlediği para politikalarıdır. TCMB, 2008-2009 küresel finans krizinin yönetilmesinde ve gerekli parasal tedbirlerin alınıp uygulanmasında önemli bir başarı sergilemiştir.

4.1. KRİZ TEDBİRLERİ

Günümüzdeki bazı gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi açısından, kısa bir hatırlatma yaparak konuya girmek isabetli olacaktır. 1999 yılında pek de gereği yok iken, Türkiye'nin IMF ile yaptığı stand-by anlaşmasının getirdiği önemli sınırlandırmalardan biri de piyasalara sadece döviz karşılığı TL verebilecek olmasıydı. Bu nedenle Kasım 2000'de yaşanan likidite sıkıntısında TCMB piyasalara

gerekli fonları tedarik etmemiş, “son başvuru mercii” olmasına rağmen gelişmeler karşısında seyirci konumuna sokulmuştur. Yaşanan bu sahipsizlik, belirsizlik, güvensizlik ve panik sarmalında 2001 krizine giden süreç tetiklenmiştir.

Devamında ise, 2001 krizinin yaralarını sarmak için, TCMB’nin, Hazine’nin Kamu ve Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu (TMSF) bankalarına verdiği Devlet İç Borçlanma Senetleri’ni (DİBS) satın alması ve sonraki yıllardaki yoğun döviz alımları, piyasada fazla likiditenin oluşmasına neden olmuştur. TCMB bu fazla likiditeyi zaman zaman vadeli TL depo işlemleri ve likidite senetleri yoluyla çekmiştir. Buna ek olarak, bünyesinde faaliyet gösteren Bankalararası Para Piyasası’ndaki TL depo işlemleri ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Repo-Ters Repo Pazarı’ndaki ters repo işlemleri ile gecelik vadede piyasadan para çekilmiştir. 2001 yılı sonrası dönemde likidite fazlası, TCMB’nin gecelik vadede ilan ettiği borçlanma faiz oranı ile piyasadan çekilmiştir. Bu dönemde TCMB’nin ödemiş olduğu faiz, para politikası açısından gösterge (politika) faiz oranı niteliğini kazanmıştır.

2008-2009 küresel finans krizi başladığında ise TCMB piyasalarda oluşan likidite ihtiyacını gidermek ve piyasalara güven vermek için;

1. Bir hafta vadeli repo ihaleleriyle piyasayı ihtiyacının üzerinde fonlamaya başlamıştır. Ortaya çıkan likidite fazlasını ise gün sonunda gecelik işlemlerle sterilize etmiştir.
2. Kriz ortamında Türkiye’ye fon girişlerinin azalması likidite sıkıntısını daha da derinleştirince, TCMB bir hafta vadeli repo ihalelerine ilave olarak 19 Haziran 2009’dan itibaren üç ay vadeli repo ihalelerine başlayarak piyasaya daha uzun vadeli likidite sağlamıştır.
3. Alınan tedbirler yine de yeterli gelmeyince, TCMB 16 Ekim 2009’da Türk Lirası zorunlu karşılık oranını, % 6’dan % 5’e indirerek bankacılık sektörüne ilave likidite sağlamıştır.
4. Küresel finans krizinin başlamasıyla beraber TCMB piyasada oluşabilecek döviz sıkıntısının önüne geçebilmek için öncelikle döviz alım ihalelerine ara vermiş, sonrasında ise TCMB nezdindeki döviz depo aracılık faaliyetlerine yeniden başlayarak bankaların limitlerini 10,8 milyar ABD dolarına kadar yükseltmiştir.
5. TCMB daha sonra piyasadaki ihtiyacın artması üzerine kademeli olarak döviz depo vadelerini önce 1 haftadan 1 aya, sonra 3 aya çıkarırken depo faiz oranını da % 10’dan ABD doları için önce % 7, sonra % 5,5’e, euro için ise depo faiz oranını önce % 9’a ve sonra % 6,5’e düşürmüştür.

6. Bu tedbirlere ek olarak, % 11 olan yabancı para zorunlu karşılık oranında 5 Aralık 2008 tarihinde iki puan indirim yapılarak bankacılık sistemine yaklaşık 2,5 milyar ABD doları ilave döviz likiditesi sağlanmıştır.
7. TCMB, 10 Mart 2009 tarihinden itibaren ise döviz likiditesini destekleyerek döviz piyasasının sağlıklı çalışmasını sağlamak amacıyla günlük döviz satım ihalelerine tekrar başlamıştır.
8. Bu tedbirlere ek olarak ihracat reeskont kredisi uygulamasına yönelik yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre, ihracat reeskont kredisi limiti yükseltilmiş ve bu kredilere kullanım kolaylığı getirilmiştir.
9. Nihayet, zamanla küresel piyasalardaki olumlu gelişmelerin de etkisiyle döviz piyasasında derinliğe ilişkin kaygılar azalmıştır. Bu gelişmeyle beraber döviz satım ihaleleri 2 Nisan 2009 tarihinde sonlandırılmıştır.

4.2. KRİZDEN ÇIKIŞ STRATEJİSİ

TCMB küresel piyasalardaki normalleşme sürecinin başlaması ile birlikte 14 Nisan 2010 tarihli “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Para Politikası Çıkış Stratejisi” duyurusu ile yeni duruşunu piyasalar ile şeffaf bir şekilde paylaşmıştır. TCMB tarafından, 2002 yılından itibaren ihaleler ve müdahalelerle alım ve satımı yapılan döviz tutarları Tablo 4.1’de gösterilmektedir. Bu çıkış stratejisi ile;

1. Ekim 2008 döneminden itibaren döviz likiditesine ilişkin sağlanan imkânlar kriz öncesi seviyelere getirilmiştir. Bu çerçevede, TCMB yabancı para zorunlu karşılık oranlarını 2010 yılı içinde tedrici olarak % 9’dan % 11’e yükseltmiştir.
2. Çıkış stratejisi kapsamında, TCMB 15 Ekim 2010 tarihinden itibaren Döviz Depo Piyasası’ndaki üstlendiği aracılık işlemlerine son vermiştir. Buna rağmen, bankaların kendilerine tanınan borçlanma limitleri çerçevesinde TCMB’den döviz depo alabilmelerine olanak sağlanmıştır. Fakat bu işlemle rin vadesi kriz döneminin aksine 3 aydan 1 haftaya indirilmiştir.
3. Piyasalardaki beklentilerin tekrar olumlu hale dönmesi ve piyasadaki döviz likiditesinin artması üzerine, TCMB, döviz alım ihalelerine 4 Ağustos 2009 tarihinden itibaren tekrar başlamış ve döviz rezervlerini artırmaya devam etmiştir. Öncelikle günlük 30 milyon ABD doları ihale ve 30 milyon ABD doları opsiyon olmak üzere en fazla 60 milyon ABD doları olarak başlanan ihaleler, Türkiye’ye yönelik döviz girişinin artmasıyla birlikte 3 Ağustos 2010 tarihinden itibaren

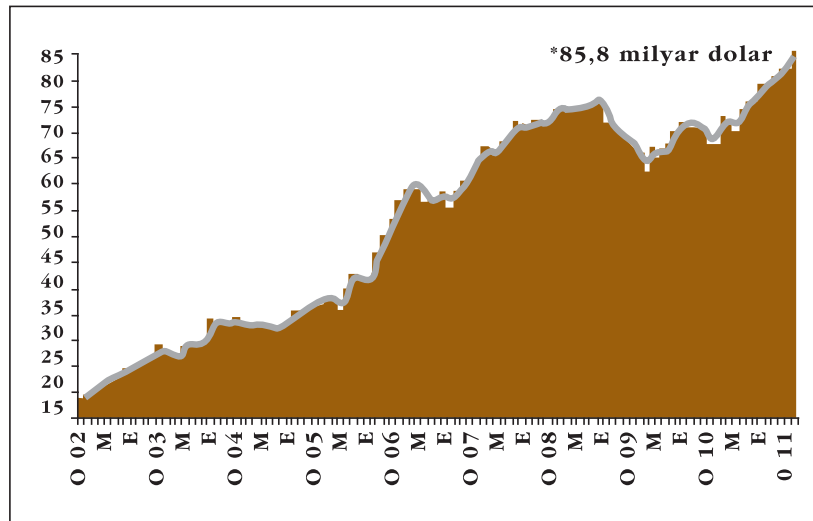
günlük 40 milyon ABD doları ihale ve 40 milyon ABD doları opsiyon hakkı olmak üzere en fazla 80 milyon ABD dolarına çıkartılmıştır.

4. Merkez Bankası, 3 Ocak 2011 tarihinden itibaren ise gerçekleştirdiği düzenli ihalelerde bankaların opsiyon hakkını ortadan kaldırarak günlük ihale alım tutarını 40 milyon ABD dolarından 50 milyon ABD dolarına yükseltirken, TCMB'nin 2010 yılında döviz piyasasında satım yönünde bir işlem gerçekleştirmesine gerek kalmamıştır. TCMB'nin döviz rezervi hızla yükselmeye devam etmektedir.

Tablo 4.1. TCMB'nin alım-satımını yaptığı döviz tutarları* (2002-2010, milyon ABD doları)

Yıl	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Toplam Net Döviz Alımları
2002	795	-	16	12	799
2003	5.652	-	4.229	-	9.881
2004	4.104	-	1.283	9	5.378
2005	7.442	-	14.565	-	22.007
2006	4.296	1.000	4.441	2.105	6.632
2007	9.906	-	-	-	9.906
2008	7.584	100	-	-	7.484
2009	4.315	900	-	-	3.415
2010	14.116	-	-	-	14.116
Toplam	58.211	2.000	25.534	2.126	79.619

Kaynak: TCMB. (* 15 Aralık 2010 itibarıyla)

Şekil 4.1. TCMB brüt döviz rezervleri (Altın dahil) * 18 Mart 2011 itibarıyla.

Kaynak: TCMB.

Tablo 4.1’de görüldüğü üzere, 2002 yılından itibaren TCMB toplam 79,6 milyar dolar net döviz alımı gerçekleştirmiştir. 15 Aralık 2010 itibariyle TCMB’nin döviz rezervleri 84 milyar dolara, Mart 2011 itibariyle ise 86 milyar dolar seviyesine çıkmıştır (Şekil 4.1).

TCMB’nin döviz rezervlerini güçlendirme stratejisinin arkasında, diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla Türkiye’nin döviz rezervlerinin düşük olmasının ve ani sermaye çıkışlarının oluşturacağı döviz sıkıntısına tedbir alma amacının yattığı söylenebilir. Keza, döviz piyasası üzerinden fiyat ve finansal istikrar üzerinde oluşacak bozulmaya karşı dinamik bir duruş geliştirme gereği de bu politikaların belirlenmesinde etkin olmuştur.

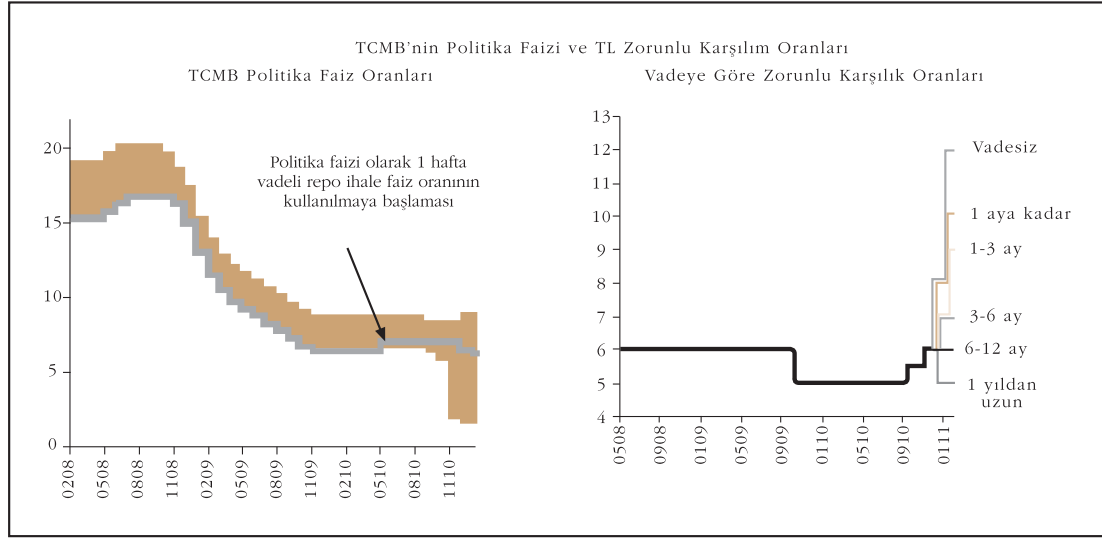
Tablo 4.2’de, TCMB’nin Ekim 2010-Ocak 2011 arasında gerçekleştirdiği döviz alımlarının miktarı gösterilmektedir. Bu dönemde TCMB 3,2 milyar doları ilave olmak üzere toplam 6,5 milyar dolarlık döviz alımı gerçekleştirmiştir.

Tablo 4.2. Yeni döviz alım ihale yöntemi sonrası döviz alım tutarları (milyon dolar)

Dönem	İlave Döviz Alımı	Toplam Döviz Alımı
Ekim 2010	1,5	2,22
Kasım 2010	1,34	1,94
Aralık 2010	420	1,691
Ocak 2011	0	650
Toplam	3,26	6,501

Kaynak: TCMB.

TCMB, piyasadaki likiditeyi azaltmak ve makro finansal riskleri kontrol altında tutmak amacıyla kriz süresince zorunlu karşılık oranlarını da yükseltmiştir. Zorunlu karşılık oranları 1 Ekim ve 12 Kasım 2010 tarihlerinden itibaren geçerli olmak üzere 0,5’er puan artırılarak % 5’ten % 6’ya yükseltilmiştir. Böylece bankacılık sistemi likiditesinden toplam 4,2 milyar TL çekilmiştir. Ayrıca TCMB, Türk parası zorunlu karşılıklara faiz ödenmesi uygulamasına son vermiştir. Zaman içerisinde TCMB, bankacılık sektörü mevduat vadelerini uzatabilmek amacıyla da tedbir almış; 17 Aralık 2010 tarihinde zorunlu karşılık oranları vadelerle ters orantılı olarak değiştirilmiştir. Bunlara ek olarak, bankaların birbirleri ve Merkez Bankası ile gerçekleştirdikleri işlemler haricindeki repo işlemleri zorunlu karşılığa tabi tutulmuştur. Zorunlu karşılıklara ilişkin olarak, 16 Ekim 2009-24 Ocak 2011 tarihleri arasında yapılan düzenlemeler Tablo 4.3’te özetlenmiştir.

Şekil 4.2. TCMB'nin politika faizi ve TL zorunlu karşılık oranları

Kaynak: TCMB.

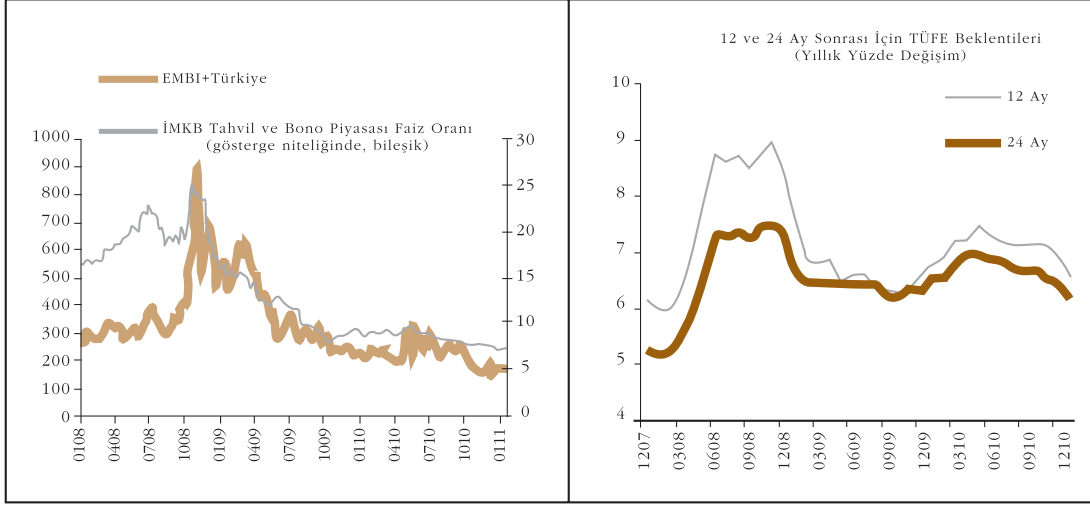
Tablo 4.3. Zorunlu karşılık oranlarına ilişkin kararlar (%)

Karar Tarihi	Vadesiz	1 aya kadar	3 aya kadar	6 aya kadar	1 yıla kadar	1 yıl ve daha uzun	Birikimli	Mevduat /katılım fonu dışı diğer*	Ağırlıklı Ortalama
16 Ekim 2009	5	5	5	5	5	5	5	5	5
23 Eylül 2010	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5
12 Kasım 2010	6	6	6	6	6	6	6	6	6
17 Aralık 2010	8	8	7	7	6	5	5	8	7,4
24 Ocak 2011	12	10	9	7	6	5	5	9	9,4

* 17 Aralık 2010 tarihli düzenlemeyle bankaların TCMB ve kendi aralarında yaptıkları hariç olmak üzere repo işlemlerinden sağladıkları fonlar da zorunlu karşılık kapsamına alınmıştır.

Kaynak: TCMB.

Küresel krizin sebebiyet verdiği likidite sıkıntısını azaltma isteği ve krizin toplam talepte meydana getirdiği düşüşün enflasyon üzerindeki baskıları azaltmasının da verdiği destekle (Şekil 4.4), TCMB politika faiz oranını kriz boyunca % 16,75'ten % 6,25'e kadar düşürmüştür. Bu doğrultuda, gösterge faiz de tarihi seviyelere inmiştir.

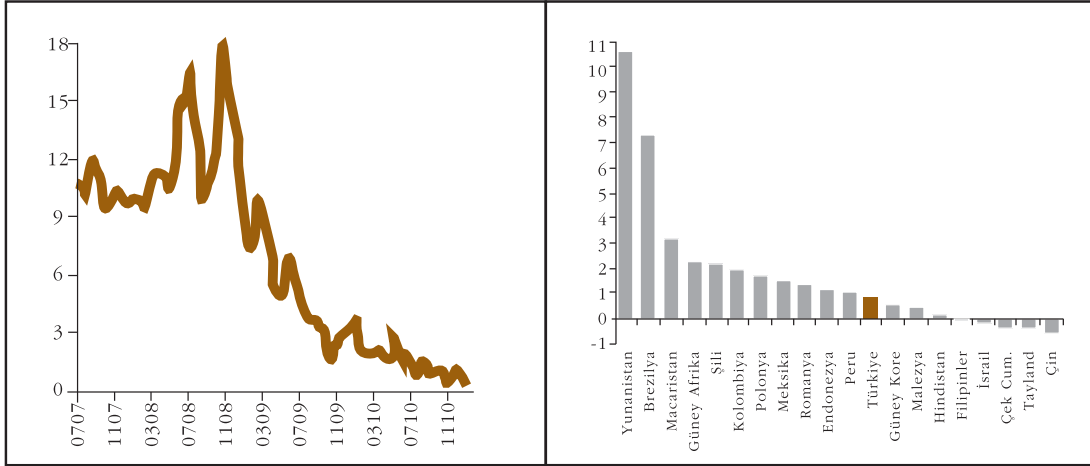
Şekil 4.3. Faiz oranlarındaki gelişmeler (%)

Şekil 4.4. 12 ve 24 Ay sonrası için TÜFE beklentileri* (yıllık % değişim)

* TCMB Beklenti Anketi ikinci anket dönemi beklentileridir.

Kaynak: İMKB, TCMB.

Öte yandan, piyasada oluşan nominal faizlerin düşük seviyesi reel faizlere de yansımış, orta vadeli reel faizler 2010 yılı boyunca tarihsel olarak en düşük seviyelerde seyretmeye devam etmiştir.

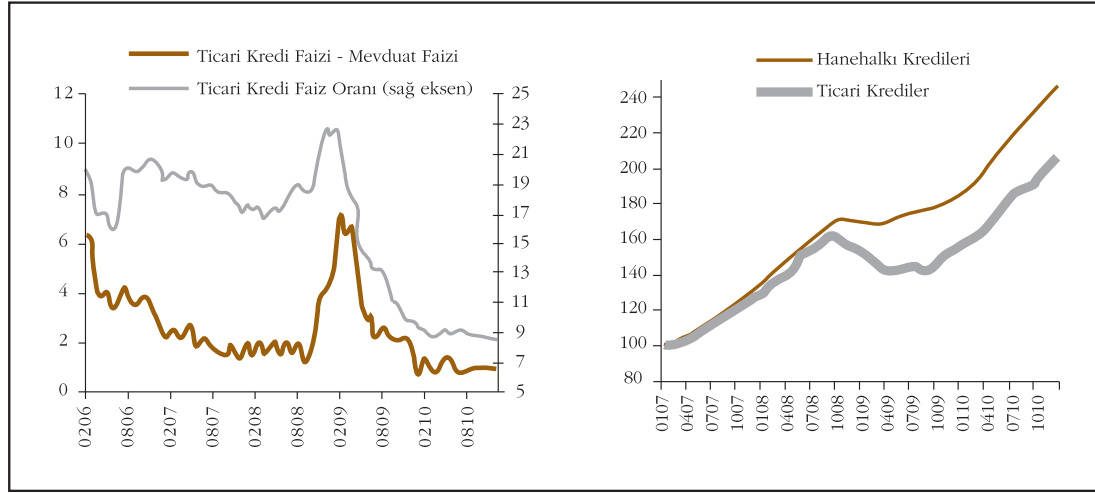
Şekil 4.5. Hazine borçlanma senetlerinin reel faiz oranındaki gelişmeler (sol) ve Türkiye'nin dünyadaki konumu (sağ)

(DİBS getirilerinden elde edilen iki yıllık orta vadeli reel faizler)

Kaynak: İMKB, Bloomberg, TCMB.

Not: Getiri eğrisinden elde edilen iki yıl vadeli nominal faizler ve TCMB Beklenti Anketi'nden elde edilen enflasyon beklentileri kullanılarak hesaplanan iki yıllık reel faizlerdir.

Küresel finans krizinin başlangıcından 2010 yılı sonuna kadar gelişmiş ülke merkez bankalarının parasal genişleme politikalarının sürmesi, küresel ölçekte faizlerin düşük seyretmesine ve dış finansmana erişimin kolaylaşmasına imkân sağlamıştır. 2010 yılında Türkiye’de büyümenin tekrar canlanması ve gerek kredi faizlerinin düşük seyri, gerekse kredi riski göstergelerindeki iyileşmenin etkisiyle kredi hacmindeki hızlı artışlar devam etmiştir. Bu çerçevede, kredi faizi ile mevduat faizi arasındaki fark da tarihsel olarak düşük düzeylerini korumuştur (Şekil 4.6).

Şekil 4.6. TL ticari kredi ve mevduat faiz farkı* (% puan)

* Yıllık faiz oranları, dört haftalık hareketli ortalama.

Kaynak: TCMB.

Buna karşılık, Türkiye’nin reel faizlerinin, diğer birçok gelişmekte olan ülkeden ayrılmadığı da gözlenmektedir. Özel kesim tüketim ve yatırım harcamaları, 2009 yılının son çeyreğinden itibaren girdiği hızlı büyüme eğilimini 2010 yılının son çeyreğinde de sürdürmüştür. Bir yandan Avrupa’daki zayıf toparlanma dış talebi sınırladığından, diğer yandan da Türk Lirası’nın güçlü seyri ve kredi genişlemesindeki hızlanma ithalatı arttırdığından toparlanma hızları itibarıyla iç ve dış talebin krizden çıkış sürecinde sergilediği ayrışma büyümeyle beraber cari açığı da artmaktadır. Nitekim, 2010 yılı cari açığı, beklentilerin üzerinde gerçekleşerek 48,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

4.3. KRİZ SONRASI TEDBİRLER

Yukarıda TCMB'nin;

1. 2001 krizine giden süreçteki oldukça pasif duruşu,
2. 2011 krizi sonrası mimaride aldığı yeni konum,
3. 2008-2009 krizindeki aktif oyunculuğu,
4. Bu krizden çıkış stratejilerindeki öncü tutumu anlatıldı.

2011 yılı itibariyle küresel finans krizin etkilerinin kaybolmaya başlamasına ilaveten, aşağıda sıralanacak bir dizi gelişme nedeniyle TCMB yeni bir hamle daha yapma gereği duymuştur. Bu bağlamda;

1. Ekonomide yıl boyunca kaydedilen % 9'a varan çok yüksek ve istihdam yaratan büyüme,
2. TÜFE enflasyonu düşmeye devam etmekle birlikte, ÜFE enflasyonunda meydana gelen hızlı yükselişler,
3. Cari açığa endişe veren bozulmanın finansal istikrarı sarsması riski gibi nedenlerle, TCMB 2010 yılının son çeyreğinden itibaren para politikası stratejisinde önemli değişiklikler yapmıştır.

Bu değişikliğin, ülke dışından da kaynaklanan sebepleri vardır. Gelişmiş ülke merkez bankalarının para politikasında ikinci bir niceliksel genişlemeye gitmesi küresel likidite bolluğunun daha da artmasına ve diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, Türkiye'ye de kısa vadeli sermaye girişinin hızlanmasına neden olmuştur. Küresel olarak düşük düzeyde seyreden faiz oranlarıyla birleşen bu sermaye, ülkemize sıcak para olarak gelmekte ve artan iç taleple beraber büyük bir kredi genişlemesine ve ithalat artışına yol açmaktadır. İç ve dış talebin büyüme sürecinde giderek ayrışması, kredi genişlemesinin ve cari işlemler açığının önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede TCMB fiyat istikrarı yanında finansal istikrarı da korumak amacıyla, temel para politikası aracı olarak kullandığı kısa vadeli faiz oranlarının yanında, likidite yönetimi ve zorunlu karşılık oranları gibi alternatif araçların da etkin biçimde kullanıldığı bir politika bileşimini benimsemiştir.

Bu çerçevede Para Politikası Kurulu sıcak para girişini yavaşlatabilmek amacıyla politika faizlerini düşürürken, düşük faizlerin yol açacağı kredi genişlemesini kontrol edebilmek için de zorunlu karşılık oranlarını arttırma yoluna gitmiştir. Para Politikası Kurulu, 2010 yılının Aralık ve 2011 yılının Ocak aylarında aldığı

kararlarla politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranını % 7'den % 6,25'e düşürürken, TCMB gecelik borçlanma faizini de 450 baz puan indirerek % 1,5 seviyesine çekmiştir. Bununla birlikte, borç verme faiz oranını ise % 9'a çıkarmıştır. Benzer bir düzenleme, geç likidite penceresi faiz oranlarında da uygulanmıştır. TCMB, bu politika bileşiminin nihai etkisinin, sıkılaştırıcı yönde olmasını hedeflemektedir. Söz konusu sıkılaştırmanın temel hedefi, kredi genişlemesini ve yurt içi talep artış hızını yavaşlatarak enflasyonu kontrol altında tutmaktır. Diğer yandan ise finansal istikrara ilişkin riskleri azaltmaktır.

Bu çerçevede, Para Politikası Kurulu, 23 Mart 2011'de yaptığı toplantıda, zorunlu karşılık oranlarını tekrar yükseltmiştir. Zorunlu karşılıklarda gerçekleştirilen bu yükseltmenin sebebi olarak ise şunlar sayılmıştır:

1. Dış talebin zayıf seyrini korumasına rağmen iç talepteki artışla iktisadi faaliyetin güçlenmeye devam etmesi,
2. İstihdam koşullarındaki iyileşme sürse de işsizlik oranlarının hâlâ yüksek seyretmesi,
3. Petrol ve diğer emtia fiyatlarındaki artışın ise öngörülenden fazla olması.

Bu sebeplerle, önümüzdeki dönemde hizmet enflasyonu ılımlı seyretse de temel mal grubunda, enflasyonun bir müddet daha yükselmeye devam edeceği belirtilmiştir. Böylelikle, son dönemde petrol ve diğer emtia fiyatlarında gözlenen hızlı artışların enflasyon üzerindeki olası ikincil etkilerini sınırlamak için gerekli ilave parasal sıkılaştırmanın da sağlanmasına çalışılmıştır.

Bu çerçevede, Türk Lirası zorunlu karşılık oranları aşağıda belirtilen şekilde yükseltilmiştir:

- Vadesiz, ihbarlı mevduatlar ve özel cari hesaplar için % 12'den % 15'e,
- 1 aya kadar vadeli mevduatlar/katılma hesapları (1 ay dahil) için % 10'dan % 15'e,
- 3 aya kadar vadeli mevduatlar/katılma hesapları ve özel fon havuzları (3 ay dahil) için % 9'dan % 13'e,
- 6 aya kadar vadeli mevduatlar/katılma hesapları ve özel fon havuzları (6 ay dahil) için % 7'den % 9'a,
- Mevduat/katılım fonu dışındaki diğer yükümlülükler için % 9'dan % 13'e
- 1 yıla kadar vadeli mevduatlar/katılma hesapları ve özel fon havuzları için % 6,
- 1 yıl ve 1 yıldan uzun vadeli mevduatlar/katılma hesapları ve özel fon ha-

vuzları ile birikimli mevduatlar/katılma hesapları için % 5, olarak sabit tutulmuştur.

Merkez Bankası, faiz oranlarını ise şu şekilde belirlemiştir:

- Politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı % 6,25,
- Merkez Bankası gecelik borçlanma faiz oranı % 1,5,
- Borç verme faiz oranı % 9,
- Açık piyasa işlemleri çerçevesinde piyasa yapıcısı bankalara repo işlemleri yoluyla tanınan borçlanma imkânı faiz oranı % 8,
- Geç likidite penceresi uygulaması çerçevesinde, Bankalararası Para Piyasası'nda saat 16.00–17.00 arası gecelik vadede uygulanan Merkez Bankası borçlanma faiz oranı % 0, borç verme faiz oranı ise % 12'de sabit tutulmuştur.

Alınan bu son kararlarla, piyasadan yaklaşık 19,1 milyar Türk Lirası likidite çekilmiş ve parasal sıkılaştırmanın devam edeceğinin sinyalleri güçlü bir şekilde verilmiştir. Böylece TCMB, fiyat istikrarına ve finansal istikrara ilişkin risklerin azaltılması açısından politika bileşimi adını vermiş olduğu para politikasına devam edeceğini göstermiştir. Bu yeni politika bileşimi, 2010 yılı sonundan itibaren uygulanan düşük düzeyde politika faizi, geniş faiz koridoru ve yüksek zorunlu karşılık oranlarından oluşmaktadır. Merkez Bankası'nın benimsemiş olduğu bu yeni politika bileşimi, başarılı olduğu takdirde, tüm dünyaya örnek olabilme özelliğini taşımaktadır. 2011 yılında Merkez Bankası'nın para politikaları, bu sebeple de yakından takip edilmelidir.

4.4. SONUÇ

Türkiye'de, 2002-2010 yıllarında merkezi hedef olan fiyat istikrarının yanına, ekonominin, yerini hızlı bir toparlanmaya bıraktığı 2010 yılında, finansal istikrarın da ikame edilmesi gereği ön plana çıkmıştır.

Gerçekten de 2010 sonu ve 2011 yılının başı itibariyle bir yandan enflasyonda yakalanan tarihi bir başarı varken, öte yandan da cari açık faktörü üzerinden belirginleşen bir de finansal istikrarsızlık tehlikesi söz konusudur.

Bu meyanda, 2009 yılı sonlarına doğru iktisadi faaliyette başlayan hızlı toparlanmanın, 2011 yılında iç ve dış talep açısından daha dengeli bir seyir izlemesi, finansal istikrar çerçevesinde önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Merkez

Bankası'nın 2010 Kasım ayından bu yana aldığı tedbirlerin, özellikle ithalattaki yavaşlamayla toplam talebin bileşimini dengeleyerek makro finansal riskleri azaltması beklenmektedir. Bunun yanı sıra, alınan parasal sıkılaştırma kararlarının, enflasyon üzerindeki iç talep kaynaklı baskıları sınırlaması beklenmektedir.

Finansal istikrarın korunması için;

1. Borçluluk oranları açısından; daha çok öz kaynak kullanımı, daha basiretli borçlanma,
2. Borçlanma vadeleri açısından; yurtiçi ve yurtdışı borçlanma ile mevduatın vadesinin uzatılması,
3. Döviz pozisyonları açısından; kamu ve özel sektörün döviz pozisyonunun güçlendirilmesi gereği,
4. Risk yönetim süreçleri ve yöntemi açısından ise risk bilincinin artırılması, bu meyanda Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası gibi araçlarla kur riski yönetiminin daha etkin sağlanması gerekmektedir.

Bu nedenle TCMB, içinde bulunduğumuz konjonktürde, sadece politika faizi ile hem fiyat istikrarını hem de finansal istikrarı birlikte sağlamanın mümkün olmadığını not ederek, çözüm için faiz dışı araçların, ilgili tüm kamu otoriteleri ile birlikte ve eşgüdüm içinde kullanılması gereğinden bahsetmektedir. Bu doğrultuda, belli başlı araçlar olarak, zorunlu karşılık oranları, Merkez Bankası'nın likidite yönetimi, sermaye karşılık oranları, likidite yeterlilik oranları, vergiler ve faiz dışı harcamalar önem kazanmaktadır. Mali disiplin açısından da dövize endeksli kredi verilmemesi, yurtiçi Türk Lirası cinsinden tahvil ihracına izin verilmesi; kredi/değer oranının sınırlandırılması, bazı tüketici kredilerinin kullanılmasında vergi artışı yapılması, kredi kartlarında asgari ödeme oranlarının artırılması ve taksit sayısının sınırlandırılması gereği vardır.

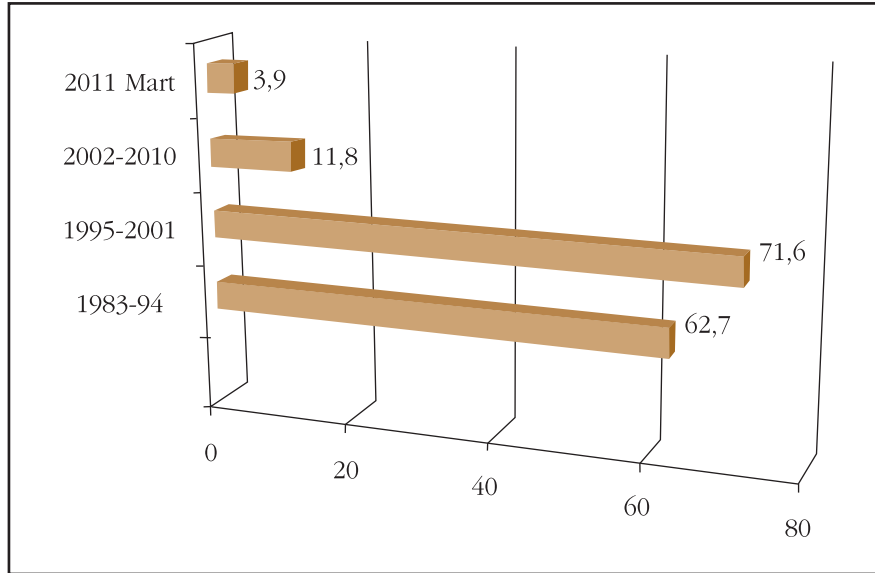
Beşinci Bölüm

ENFLASYON

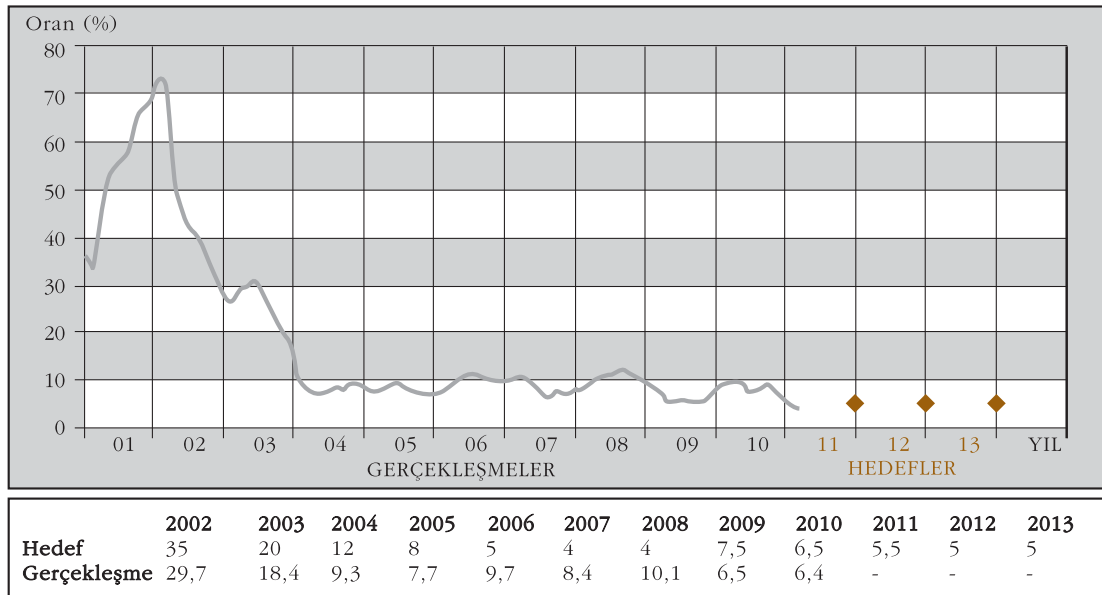
5.1. ENFLASYON NORMALLEŞMENİN EŞİĞİNDE

Türkiye’de 2000’li yılların başında uygulamaya konulan, ancak 2001 krizi ile başarısız olan enflasyonla mücadele programı, belli başlı bileşenlerinde yapılan değişiklikler ve yeni bir siyasi-toplumsal destekle ile 2002 sonrasında da aralıksız devam etmiştir. Beraberinde birçok makro ekonomik göstergenin de düzelmesine katkıda bulunacağı beklentisiyle, enflasyonla mücadele, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın da bir numaralı başarı kıstası, yani “çıpası” olarak belirlenmiştir.

1995-2011 yılları arasında ortalama % 70’i aşan kronik enflasyon (Şekil 5.1), 2002 yılından itibaren istikrarlı bir düşüşe geçmiştir. 2005 yılına kadar hızla gerileyen ve sürekli olarak tayin edilen hedeflerin altında gerçekleşen Tüketici Fiyatları (TÜFE), 2005 yılında ilk defa % 8 bandının altına sarkmıştır (Şekil 5.2). Buna rağmen, söz konusu dönemde bu oran dünyada % 3, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde % 5 ve gelişmiş ülkelerde ise sadece % 2 seviyelerinde bulunmakta idi. Yani, Türkiye’nin geldiği bu aşamada bile hâlâ enflasyonu çok yüksek, ayrıca enflasyon hafızası ve kültürü de bir hayli canlı durumda idi.

Şekil 5.1. Kronik enflasyondan fiyat istikrarına doğru

Şekil 5.2. Fiyat istikrarında ‘uzun ince yolun’ sonuna doğru mu?

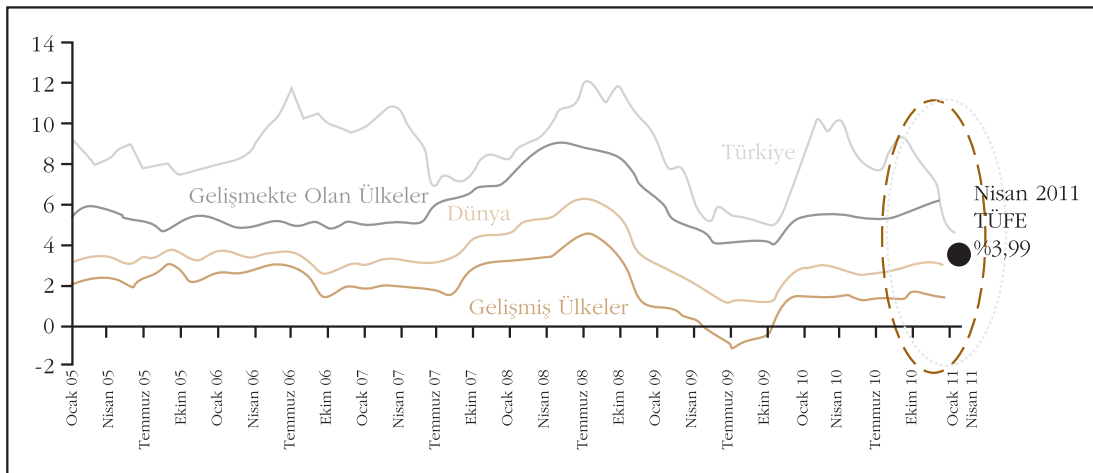
Öte yandan, dış âlemdeki hızlı bozulma ve içeride ise ekonominin fazla ısınması nedeniyle 2006-2008 arasında, TÜFE yeniden yükselme eğilimine girmiş ve hedeflerin üzerinde kalmıştır. Talep ve maliyet şoklarına dayalı enflasyondaki bu bozulma, sadece Türkiye’de değil, bütün dünyayı 2008-2009 krizine doğru sürükleyen başlıca amillerden olmuştur. Hatta konu, enflasyonist baskılardan

daha ziyade, enflasyon bozulmasının hangi ülkelerde daha çok kontrol altına alınabildiği ve bunun maliyetleri noktasında yoğunlaşmıştır.

Diğer olumsuz gelişmelerin ve risklerin ikincil etkilerinin ekonomiye sirayet etmesinin önüne geçmek üzere, Türkiye’de Merkez Bankası göreceli olarak yüksek bir faiz patikasına dönmüş, bu ortamda ekonomi daralırken TL’nin değerlenmesi süreci kısmen devam etmiş ve cari açıkta da maalesef anlamlı bir gerileme kaydedilmemiştir.

Bütün bunlara rağmen, 2006-2008 arasında, Türkiye, enflasyonun yükselmesini en başarılı bir şekilde idare eden ülkelerden biri olmuş, böylece belirsizlik ve risklerin başını alıp giderek sorunun zincirleme bir kazaya dönüşmemesi için çok gayret sarf etmiştir. Ancak bu süreçte uzun süreden beri tartışılan birçok etki de ortaya çıkmıştır. Örneğin; yüksek faizler, ekonominin fazla yavaşlatılması, işsizliğin yüksek düzeyde seyretmesi ve bütün bu maliyetlere rağmen uygulanan politikalarla cari açığın kontrol altına alınamamış olması söz konusu olmuştur.

2009 krizinin dolaylı bir sonucu olarak, % 6,5 düzeyine gerileyerek yeniden hedef patikaya dönen enflasyon, bu olumlu eğilimini 2010 yılında da sürdürmüş ve % 6,4 düzeyine gerileyerek hedefin altında kalmıştır. Şekil 5.1 ve 5.2’den takip edileceği üzere, 2001 kriz sonrasında % 70’ler bandından gerilemeye başlayan ve uygulanan ekonomi programının başlıca başarı kıstası olarak ilan edilen TÜFE enflasyonu, son on senede yaklaşık 18 kat düşürülmüştür. Kaydedilen bu gelişme sayesinde, Türkiye’de TÜFE enflasyonu, sadece son 41 senenin en düşük seviyesine gerilemekle kalmamış, aynı zamanda son yıllarda ilk defa, gelişmekte olan ülkelerin ortalama TÜFE enflasyonunun da anlamlı bir şekilde altına sarkmıştır (Şekil 5.3).

Şekil 5.3. Türkiye dünya enflasyon liginde 'normalleşirken'

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı.

Böylece uzun yıllar boyunca % 70'ler bandındaki bir enflasyon ile dünya enflasyon liginde adeta tek başına kalan birkaç ülkeden biri olan Türkiye'de bu fark, 2010 yılı itibariyle büyük bir başarıyla dünya ortalamasına yakınsatılmıştır.

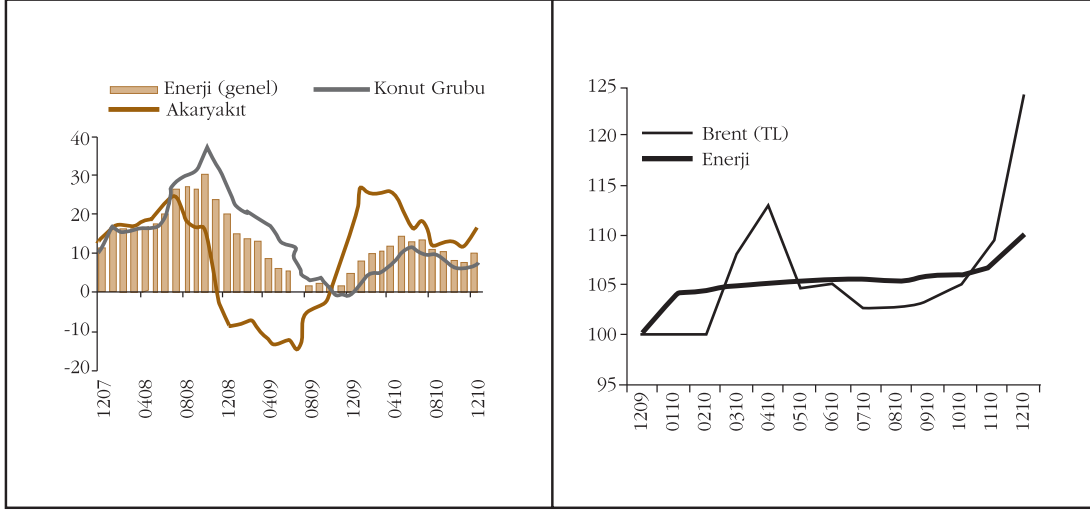
5.2. TÜFE ve ÜFE ENFLASYONUNDA 2010 YILI GELİŞMELERİ

2010 yılında % 6,4 olarak gerçekleşen TÜFE içindeki mal fiyatları, 2009 yılına göre pek artış göstermemiştir. 2009'da yıllık olarak % 7,01 artış gösteren mal fiyatları, 2010 yılında % 7,18'lik bir artış göstermiştir. Alt gruplara bakıldığında özellikle enerji fiyatlarındaki artış dikkat çekmektedir. Bu kategorideki artış 2009'da % 4,64 olurken 2010'da % 9,96 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan 2010 yılının ikinci ve üçüncü çeyreğinde yatay seyreden enerji fiyatları, son çeyrekte, uluslararası petrol fiyatları ve döviz kuru gelişmeleri doğrultusunda artış kaydetmiştir. Uluslararası Brent tipi petrol fiyatının ABD doları bazında son çeyrekte ortalama % 13,6 oranında artmasıyla, akaryakıt ve tüp gaz fiyatları da belirgin oranlarda yükselmiştir (Şekil 5.4 ve 5.5., Tablo 5.1 ve 5.2).

Tablo 5.1. Mal ve hizmet grubu fiyatları (üç aylık ve yıllık % değişim)

	2009		2010				
	IV	Yıllık	I	II	III	IV	Yıllık
TÜFE	4,26	6,53	3,93	-0,32	1,15	1,55	6,4
1.Mallar	5,32	7,01	4,5	-0,38	1,29	1,64	7,18
Enerji	4,54	4,64	5,08	0,21	0,43	3,98	9,96
Gıda ve Alkolsüz İçecekler	7,57	9,26	7,33	-6,66	7,02	-0,18	7,02
İşlenmemiş Gıda	15	19,35	13,4	-12,76	13,16	-3,05	8,52
İşlenmiş Gıda	1,27	1,04	1,93	-0,62	1,69	2,59	5,68
Enerji ve Gıda Dışı Mallar	3,65	6,15	1,81	5,07	-2,96	2,21	6,09
Temel Mallar	4,08	2,56	-3,27	6,16	-3,45	2,59	1,7
Dayanıklı Mallar (Altın Fiyatları Hariç)	3,25	1,22	1,32	0,36	-0,34	-1,06	0,26
Alkollü İçecek, Tütün ve Altın	2,03	22,89	23,22	1,48	-1,27	0,93	24,61
2.Hizmetler	1,28	5,13	2,32	-0,17	0,73	1,31	4,24
Kira	1,1	5,28	0,96	0,65	1,3	0,98	3,96
Lokanta ve Oteller	2,32	7,31	3,3	2,28	1,56	2,3	9,76
Ulaştırma	1,25	2,53	2,44	1,32	1,83	1,28	7,04
Haberleşme	2,55	3,08	3,53	-6,11	-2,9	2,23	-3,51
Diğer Hizmetler*	-0,05	6,03	1,76	0,27	1,19	0,3	3,57

Kaynak: TÜİK, TCMB.

Şekil 5.4. Enerji grubu fiyatları (yıllık, % değişim)

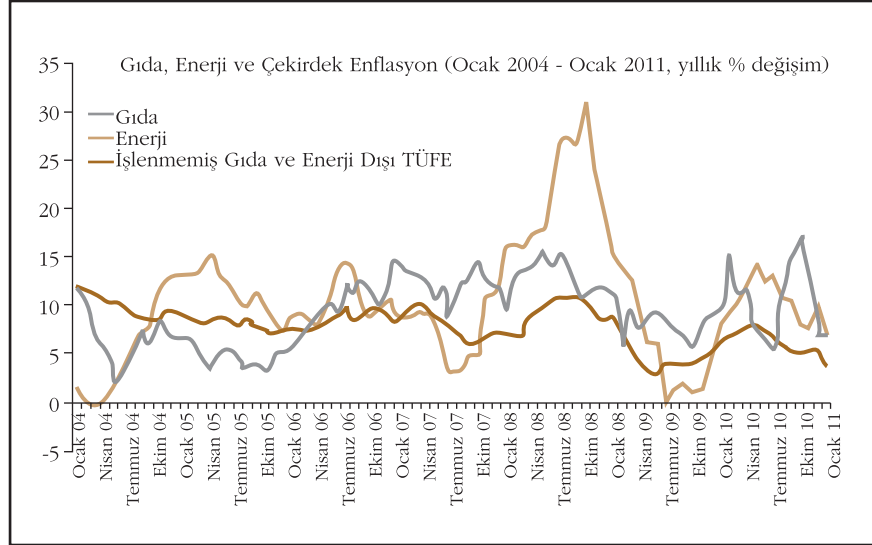
Şekil 5.5. Enerji ve TL cinsinden petrol fiyatları (endeks, Aralık 2009=100)

Kaynak: TÜİK.

Enflasyonda çok özel bir ağırlığı olan gıda ve alkolsüz içeceklerde, yaklaşık 2 puanlık bir düşüş gerçekleşerek bu gruptaki enflasyon 2009'daki % 9,26'lık seviyesinden 2010'da % 7,02'ye düşmüştür. Bu düşüşte, bilhassa işlenmemiş gıda fiyatlarındaki düşüş etkili olurken, bu kategorideki fiyatlardaki aşırı oynaklık 2010 yılında güçlenerek sürmüştür. Bu dönemde, çeyreklik fiyat değişimleri mevsimsel ortalamalardan önemli ölçüde farklılaşmıştır. Özellikle yılın ikinci yarısında fiyatlar, mevsimsel eğilimlere ters bir görünüm sergilemiştir. Tarihsel olarak üçüncü çeyreklerde gerileyen işlenmemiş gıda fiyatları endeksi, 2010 yılının aynı döneminde taze meyve-sebze fiyatlarındaki gelişmelerle, tarihinin en yüksek fiyat artışını kaydetmiştir.

Gıda fiyatları, son çeyrekte söz konusu grup fiyatlarındaki düzeltmeyle ise düşüş kaydetmiştir. Bu grupta fiyat artışları, 2009'da % 19,35 gibi yüksek bir orandayken 2010'da % 8,52 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan, işlenmiş gıda fiyatlarında önemli bir artış yaşanmış ve 2009'daki % 1,04 olan artış 2010'da % 5,68'e yükselmiştir. Bu dönemde, işlenmiş gıda fiyatları, uluslararası gıda fiyatlarına paralel olarak artış eğilimi sergilemiştir. İşlenmiş et ürünleri fiyatlarındaki artışlar, işlenmemiş et fiyatlarında önceki dönemlerde gözlenen yükselişlerin gecikmeli etkileriyle yılın son ayına kadar sürmüştür. Diğer taraftan, uluslararası fiyat gelişmeleri doğrultusunda, yurtiçi buğday fiyatlarında gözlenen yüksek oranlı artışlar, ekmek ve tahıl ürünleri fiyatlarını olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Bunun yanında, gerek yurtiçinde gerekse yurtdışında, ayçiçeği gibi yağlı bitkilerin fi-

yatlarında kaydedilen yükselişlere bağlı olarak, katı ve sıvı yağ fiyatlarındaki artış dördüncü çeyrekte de sürmüştür.

Şekil 5.6. Çekirdek enflasyon ve enerji-gıda sektörlerindeki fiyat gelişmeleri (2004-2010)

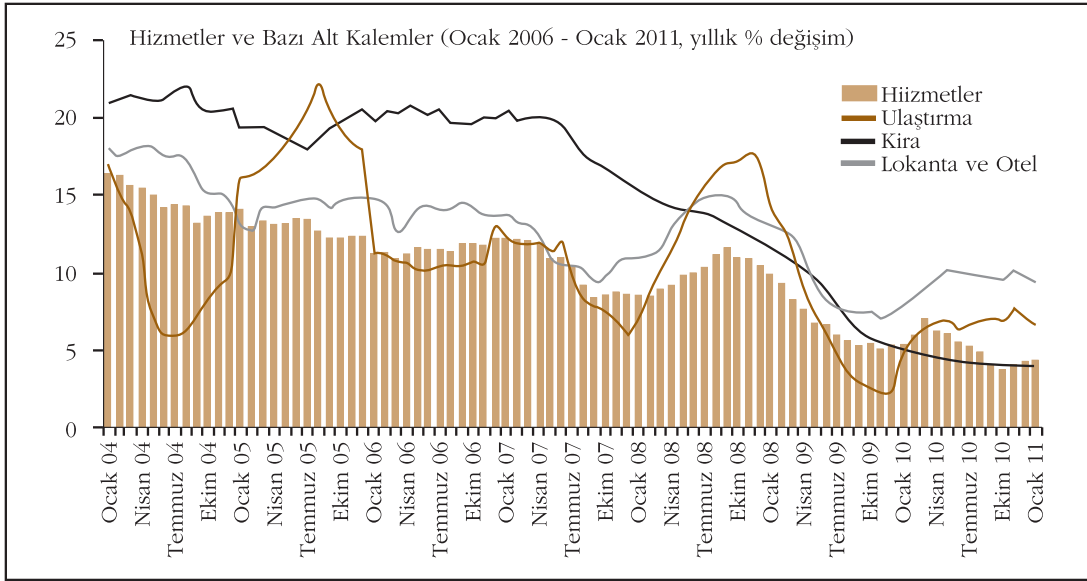
Temel mal fiyatlarındaki artış ise, 2009'da % 2,56 olmuşken 2010'da % 1,7'ye düşmüştür (Tablo 5.2). Bu gelişmede, 2009 yılı içinde gerçekleştirilen geçici vergi ayarlamalarının oluşturduğu bazın ortadan kalkması etkili olmuştur. 2009 yılında dayanıklı tüketim mallarında uygulanan geçici vergi ayarlamalarının oluşturduğu baz etkisi, Ekim ayında göstergelerin yıllık artış oranlarını düşürücü yönde etkide bulunmuştur. Bu gruptaki fiyat düşüşünde 2009'da % 1,22'den 2010'da % 0,26'ya düşen dayanıklı malların önemli etkisi vardır.

	2009		2010				
	IV	Yıllık	I	II	III	IV	Yıllık
Temel Mallar	4,08	2,56	-3,27	6,16	-3,45	2,59	1,7
Giyim ve Ayakkabı	10,27	3,39	-12,62	23,73	-11,9	9,94	4,72
Dayanıklı Mallar (Altın Fiyatları Hariç)	3,25	1,22	1,32	0,36	-0,34	-1,06	0,26
Mobilya	7,86	-2,51	1,41	3,76	1,77	-1,06	5,94
Elektrikli ve Elektriksiz Aletler	-1,11	-4,47	-0,16	-1,01	-0,85	-0,23	-2,23
Otomobil	4,72	6,49	2,17	-0,11	-0,61	-1,67	-0,26
Diğer Dayanıklı Mallar	0,41	2,79	0,56	2,17	-1,81	0,9	1,79
Diğer	0,17	3,4	-0,95	0,11	0,58	1,18	0,91

Tablo 5.2. Temel mal fiyatları (üç aylık ve yıllık % değişim)

Kaynak: TÜİK, TCMB.

Alkollü içecek, tütün ve altın fiyatlarındaki artış, 2009'da % 22,89 iken 2010'da % 24,61'e yükselmiştir. Hizmetler ana grubunda fiyat artışları 2009'da % 5,13'ten 2010'da % 4,24'e düşmüştür. Bu düşüşte kira, haberleşme ve diğer hizmetlerdeki fiyat düşüşlerinin etkisi vardır. Kira fiyatları artışı 2009'da % 5,28'den 2010'da % 3,96'ya, haberleşme fiyatları artışı % 3,08'den % -3,51'e, diğer hizmetlerdeki fiyat artışı ise % 6,03'ten % 3,57'ye düşmüştür (Şekil 5.7).

Şekil 5.7. Hizmetler ve alt kalemlerindeki fiyat eğilimleri (2004-2010)

Kira yıllık enflasyonu, endeks tarihindeki en düşük seviye olan % 3,96'ya gerilemiştir. Öte taraftan lokanta ve otel fiyatlarındaki artış 2009'da % 7,31'den 2010'da % 9,76'ya, haberleşme fiyatlarındaki artış ise % 2,53'ten % 7,04'e yükselmiştir. Yılın dördüncü çeyreği, cep telefonu görüşme ücretlerindeki artışa bağlı olarak yükselen haberleşme hizmetleri dışında hizmet grubu genelinde fiyat artışlarının tarihsel ortalamalara kıyasla daha düşük seyrettiği bir dönem olmuştur. Bütün bu gelişmelerin sonunda, yıllık TÜFE artışı ise 2009'da % 6,53 iken 2010'da % 6,4'e düşmüştür. Böylece gerçekleşen enflasyon hedef enflasyon olan % 6,5'in altında kalmıştır.

Temel (çekirdek) enflasyon göstergeleri, orta vadeli hedefle uyumlu seyretelemeye devam etmiştir. ÜFE yıllık artışı 2009'da % 5,93 iken 2010 yılında % 8,87'ye yükselmiştir. Tablo 5.3 ve Şekil 5.8'de gösterildiği üzere, bu artışta elektrik, gaz ve su fiyat artışlarının etkisi büyüktür. Söz konusu gruptaki yıllık fiyat artışları 2009'da % -10,50 iken 2010'da % 18,68'e yükselmiştir. Yine imalat sanayi içinde bulunan petrol ürünleri hariç imalat fiyat artışları 2009'da yıllık % 2,45'ten 2010'da % 5,92'ye;

petrol ve ana metal ürünleri hariç imalat fiyat artışları ise % 2,28'den 3,98'e yükselmiştir. Böylelikle imalat sanayi fiyat artışları, yıllık olarak 2009'da % 5,2'den 2010'da 6,62'ye yükselmiştir. Sanayi ürünleri içinde madencilik fiyat artışları ise 2009'da yıllık % 10,58'den 2010'da % 7,11'e düşerek enflasyon hızının düşmesine pozitif katkı sağlamıştır. Buna rağmen, sanayi ürünleri fiyat artışı yıllık olarak 2009'da % 4,14'ten 2010'da % 7,7'e yükselmiştir. Son çeyrekte imalat sanayi fiyatları, ithalat fiyatlarında kaydedilen yükselişlerin etkisiyle % 2,86 oranda artmıştır.

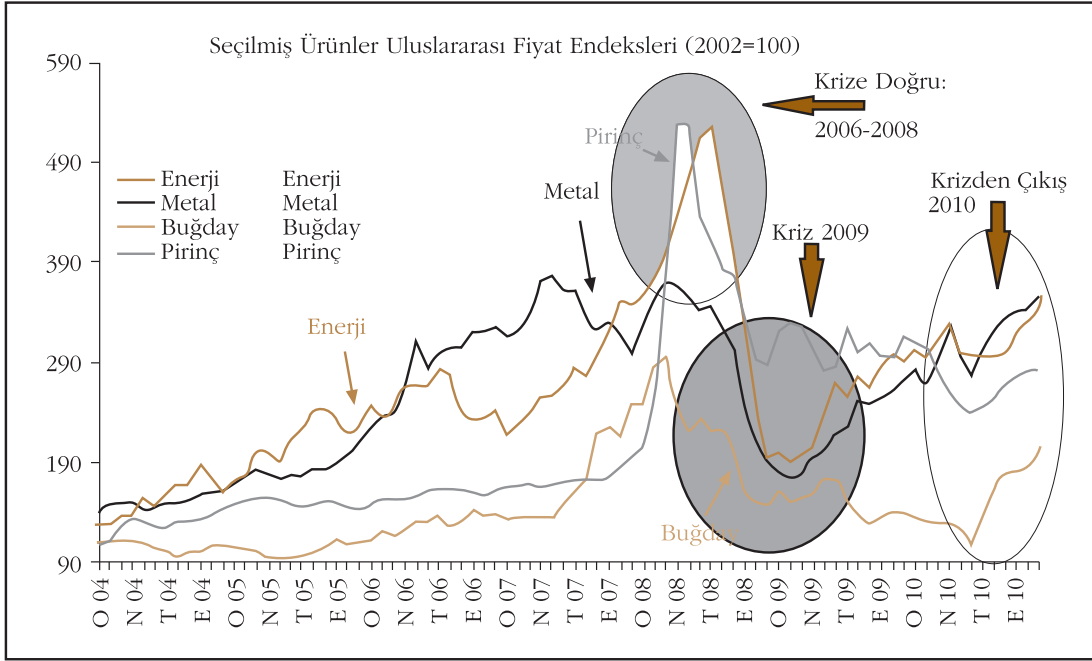
Bunun yanında, Türk Lirası'nın yakın dönemde değer kaybetmesinin de imalat sanayi fiyatları üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Emtia fiyatlarının etkileri bilhassa petrol ürünleri ve ana metal sanayi imalatı fiyatları üzerinde hissedilmiştir. Uluslararası pamuk fiyatındaki yukarı yönlü eğilimle, tekstil ve giyim eşyası imalatı fiyat artışları da bir miktar hızlanmıştır. Özetle, yılın son çeyreğinde, enflasyon üzerinde imalat sanayi fiyatları kaynaklı maliyet baskılarının arttığı gözlenmiştir (Tablo 5.3).

Tablo 5.3. ÜFE ve alt kalemler (üç aylık ve yıllık % değişim)

	2009		2010				
	IV	Yıllık	I	II	III	IV	Yıllık
ÜFE	2,25	5,93	4,24	0,67	1,51	2,21	8,87
Tarım	5,25	14,22	9,66	2,41	1,71	0,26	14,52
Bitkisel, Meyve ve Sebze Ürünleri	4,2	12,17	7,55	2,03	2,78	-3,17	9,20
Canlı Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler	12,77	22,22	12,63	0,29	6,23	8,21	29,85
Sanayi	1,56	4,14	3,12	0,29	1,46	2,64	7,7
Madencilik	2,08	10,58	0,99	1,27	3,75	0,95	7,11
İmalat	1,52	5,2	2,54	0,1	0,99	2,86	6,62
Petrol Ürünleri İmalat	0,96	2,45	2,28	0,24	1,09	2,2	5,92
Petrol ve Ana Metal Ürünleri Hariç İmalat	0,95	2,28	1,16	0,14	0,72	1,9	3,98
Elektrik Gaz ve Su	1,8	-10,5	9,67	1,66	5,07	1,32	18,68

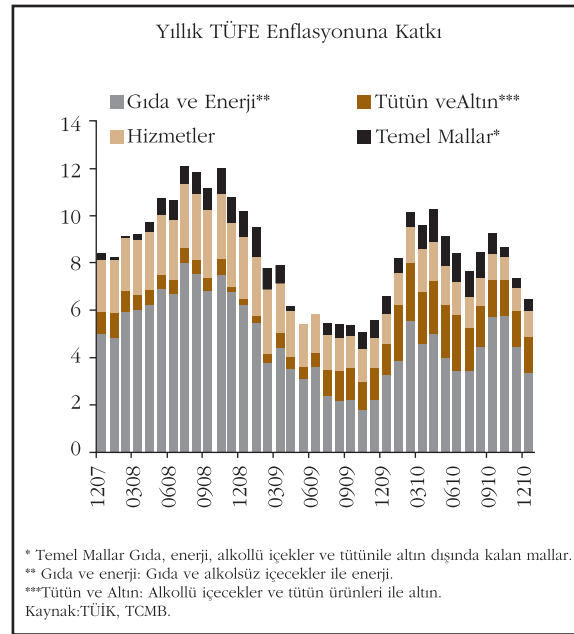
Kaynak: TÜİK, TCMB.

Tarım ürünleri fiyat artışı ise hemen hemen aynı kalarak 2009'da % 14,22 iken 2010'da % 14,52 olarak gerçekleşmiştir. Tarım ürünleri içinde bitkisel, meyve ve sebze ürünleri fiyat artışı yıllık olarak 2009'da % 12,17'den 2010'da % 9,2'ye düşerken; canlı hayvan ve hayvan ürünleri fiyat artışı ise yıllık olarak 2009'da % 22,22'den 2010'da % 29,85'e yükselmiştir. Öte yandan, tarımsal emtia fiyat gelişmelerine paralel olarak buğday, arpa, ayçiçeği ve pamuk gibi imalat sanayine girdi teşkil eden ürünlerdeki fiyat artışları sürmüştür.

Şekil 5.8. Başlıca emtia fiyatlarındaki gelişmeler (2002=100)

Kaynak: TÜİK, TCMB.

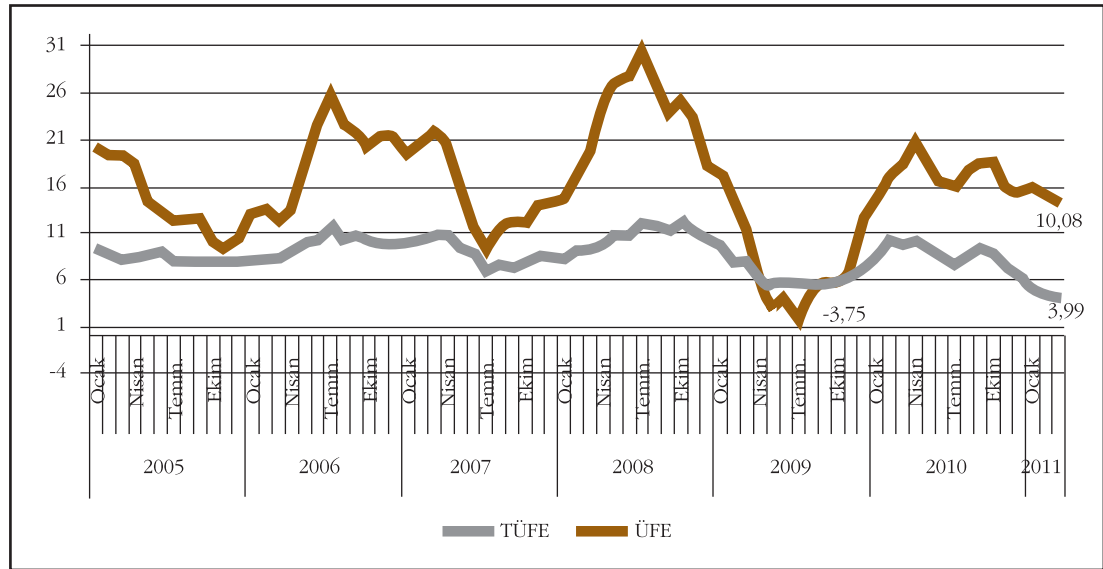
Şekil 5.9. TÜFE’de başlıca alt kalemlerin katkısı (2007-2010)

2010 Ekim ayında yayımlanan Enflasyon Raporu’nda TCMB’nin tamamen kontrolü dışında olan işlenmemiş gıda ve tütün kalemlerinden kaynaklanan fiyat ar-

tırlarının yıllık enflasyon üzerindeki katkısının 5 puan civarında olduğuna dikkat çekilmiş, enflasyondaki düşüş için bu kanalda önemli bir alanın olduğu tespiti yapılmıştır. Nitekim, yılın son çeyreğinde, enflasyon 2,83 puan gerilemiş ve % 6,4 ile yıl sonu hedefine oldukça yakın bir düzeyde gerçekleşmiştir (Şekil 5.9).

Enflasyondaki bu düşüşte, işlenmemiş gıda fiyatlarındaki keskin gerileme etkili olmuştur. Böylece 2010 yılında gıda fiyatlarının yıllık artış oranı % 7,02 olarak gerçekleşmiştir. İşlenmemiş gıda ve tütün hariç, yılın son çeyreğinde temel enflasyon göstergelerinin yıllık artış oranı önceki çeyreğe kıyasla gerilemiştir.

2009 yılında dayanıklı tüketim mallarında uygulanan geçici vergi ayarlamalarının oluşturduğu baz etkisi, Ekim 2010 itibariyle göstergelerin yıllık artış oranlarını düşürücü yönde etkide bulunmuştur. Yılın son iki ayında ise, göstergelerde sınırlı oranda yükseliş gözlenmiştir. Temel enflasyon göstergelerinin yakın dönem eğilimi son dönemde artış gösterse de, TCMB'nin tespitlerine göre, bu eğilim orta vadeli hedeflerle uyumlu kalmıştır.

Şekil 5.10 Yıllara göre TÜFE ve ÜFE gerçekleştirmeleri ve etkileşimi (%; yıllıklandırılmış)

5.3. SONUÇ

Sonuç olarak, 2011 yılında dünyada ekonomiler toparlanıp emtia fiyatları artarken, öte yandan Türkiye'de büyümenin % 8,9 gibi çok yüksek düzeye çıkması nedeniyle, geleceğe yönelik olarak enflasyon beklentileri kısmen bozulmaya başlamıştır. 2011 yılının ilk dört ayı sonucunda % 3,9 bandına kadar düşerek

son 41 senenin en düşük düzeyine gerileyen TÜFE enflasyonu ile ÜFE enflasyonu arasındaki makas da hızla açılmaktadır. Şekil 5.10'dan takip edileceği üzere, geçmiş yıllarda ÜFE ile TÜFE arasında ne zaman böyle bir fark oluşmuşsa, TÜFE gerçekleştirmeleri yıl sonunda daima belirsizlik aralığının üzerinde gelmiştir.

Dolayısıyla, ÜFE ile TÜFE arasında 2011 yılı başından beri gözlemlenen açıklığın bu şekilde devam etmeyeceği ifade edilebilir. Buna rağmen TÜFE'nin ÜFE'deki bu yükselişe tepki verme kabiliyetinin, (i) Türkiye'deki ve dünyadaki iktisadi canlanma, (ii) küresel ve yerel rekabet koşulları ve (iii) verimlilik ve inovasyon gibi alternatif maliyet unsurlarında meydana gelecek değişimlere bağlı olduğu ifade edilebilir.

Bütün bu senaryolara göre, 2011 yılının başından beri TCMB'nin aldığı ve bir önceki bölümde incelenen tedbirler paketinin gereği bir kez daha vurgulanmalıdır.

Altıncı Bölüm

ÖDEMELER DENGESİ

6.1. BÜYÜME, FİNANSMAN VE DIŞ AÇIKLAR

Türkiye’de ödemeler dengesi açıkları, bilhassa 2001 yılından sonra, ekonominin hızlanan küreselleşme ve büyüme süreci paralelinde artmaya devam eden bir mesele olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Geldiğimiz aşamada, bu açıkların ne kadar daha bu minval üzere devam edeceği, sürdürülebilirliği, sahipliği, genel ekonomi üzerindeki etkileri gibi birçok soru, sıcak gündemi teşkil etmeye devam etmektedir.

Türkiye’nin 1960-1980 arasında denediği ithal ikameci sanayileşme rejiminin yumuşak karnı daima ödemeler dengesi açıkları olmuştur. Bu durum 1980 sonrasında Türkiye’nin dışa açılma sürecinde de devam etmiştir. Gerçekten de Türkiye ekonomisi 1980 sonrasında dışa açılmanın ardından genellikle harcadığından fazlasını tüketen ve dış tasarrufları ithal eden bir ekonomi olmaya devam etmiş, mal ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte, ticaret kaleminde verilen açıklar, sermaye kaleminde çekilen kaynaklar ile finanse edilmiştir.

Bu genel eğilime rağmen Türkiye, 1990'lı yıllarda 2000'li yıllara nazaran daha düşük düzeylerde dış açık vermiştir. Ancak, Türkiye'de 1990'lı yıllara damgasını vuran açıklar, büyük oranda iç açıklardan oluşmuştur. İç açıklar ise kamu açıklarından oluşmuştur. Kamu açıkları-enflasyon-faiz-kur sarmalında kaybedilen 1990'lı yılların tersine, 2001 yılından sonra uygulanan yapısal tedbirler sayesinde Türkiye'de geçmişten beri süregelen kamu açıkları tedricen ortadan kaldırılırken, bunun yerini artan oranlarda özel kesim (tasarruf-yatırım) açıkları almıştır.

Doğal olarak, toplam iç açıkların anlamlı bir şekilde azalmadığı ve göreceli olarak yüksek bir büyümenin sağlandığı 2004-2007 arasında GSYH'nin % 6'sını aşan oldukça yüksek bir dış açık ortaya çıkmıştır. 2009 yılında derinleşen küresel kriz öncesine kadar bu düzeyde devam eden açıklar, kriz ortamında "kalıcı olmayan" ya da arızî nedenlerle "normalleşmiş", 2010 yılında kaydedilen % 8,9 seviyesindeki büyüme ortamında ise GSYH'nin % 6,8'i oranında gerçekleşerek kaldığı yerden devam etmiştir.

Türkiye'de son yıllarda ortaya çıkan dış açıklar konusunda kamuoyunda büyük bir kafa karışıklığı olup, buna neden olan mekanizma ve çözüm konusunda tatmin edici bir mutabakata henüz ulaşılamamıştır. Tartışmalar, süreçlerden çok sonuçlara odaklı ve genellikle "tek faktörlü" açıklamalar ve toptancı yaklaşımlarla sürüp gitmektedir. Türkiye'de dış açıkların başlıca dinamikleri, açıkların finansman kalitesi ve sürdürülebilirliği ve nihayet uzun vadede kapatılması gibi başlıca tartışma alanlarını teşkil etmektedir.

6.2. ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER

Ödemeler Dengesi (ÖD), iki ana, iki de ikincil kalemden oluşmaktadır. ÖD'nin birincil unsurları cari işlemler dengesi/hesabı (CİD) ve sermaye hareketleri dengesi/hesabından (SHD) oluşmaktadır. Ancak adından da anlaşılacağı üzere ÖD'nin her zaman "dengede" olması için burada rezerv hareketleri (RH) ve net hata ve noksan (NHN) gibi iki kalem daha devreye girmektedir. Buna göre bu unsurların toplamından oluşan ÖD, "sıfır" olmalıdır. Bu ilişki aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$\text{ÖD} = \text{CİD} + \text{SHD} + \text{RH} + \text{NHN} = 0$$

Türkiye'de 2000'li yıllardan beri ÖD'de kaydedilen gelişmeler Tablo 5.1'de gösterilmektedir. Burada üzerinde durulan CİD dört unsurdan oluşmaktadır: Bunlar aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır.

- I. Mal ticareti dengesi (dış ticaret dengesi),
- II. Hizmet ticareti dengesi,
- III. Yatırım gelirleri dengesi ve
- IV. Cari transferler dengesi

Tablo 6.1. Ödemeler Dengesindeki Gelişmeler (2000 – 2010)

ÖDEMELER DENGESİNDEKİ GELİŞMELER 2000-2010											
(Milyon Dolar)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
CARİ İŞLEMLER HESABI	-9.920	3.760	-626	-7.515	-14.431	-22.309	-32.249	-38.434	-41.959	-13.991	-48.561
Mal Dengesi	-22.057	-3.363	-6.390	-13.489	-22.736	-33.080	-41.056	-46.852	-53.021	-24.850	-56.354
Mal ve Hizmet Dengesi	-10.82	5.773	1.495	-2.978	-9.939	-17.813	-27.445	-33.451	-35.900	-8.589	-42.109
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi	-14.684	773	-3.059	-8.535	-15.548	-23.652	-34.101	-40.554	-44.059	-16.260	-49.925
Cari Transferler	4.764	2.987	2.433	1.020	1.117	1.454	1.908	2.243	2.113	2.299	1.364
FİNANS HESABI	9.584	-14.557	1.172	7.162	17.702	42.660	42.689	48.707	33.547	10.065	59.221
Yurtdışında Doğrudan Yatırım (Net)	112	2.855	939	1.222	2.005	8.967	19.261	19.941	16.955	6.858	7.154
Portföy Hesabı (Net)	1.022	-4.515	-593	2.465	8.023	13.437	7.415	833	-5.014	227	16.291
Diğer Yatırımlar	8.450	-12.897	826	3.475	7.674	20.256	16.055	28.049	22.873	3.537	33.935
*Genel Hükümler	117	-1.977	11.834	-765	-267	-4.637	-5.265	-4.017	3.411	891	1.295
*Bankalar (net)	2.162	-9.411	-1.373	3.194	1.240	10.375	686	347	-969	7.229	40.760
* Diğer Sektörler	5.551	-2.205	1.562	2.006	7.830	12.849	17.349	29.068	23.889	-4.094	7.784
Cari, Sermaye ve Finansal Hesapları	-336	-10.797	546	-353	3.271	20.376	10.440	10.258	-7.461	-4.277	10.630
NET HATA ve NOKSAN	-2.661	-2.127	-758	4.450	1.071	2.824	185	1.757	4.703	5.066	4.016
GENEL DENGİ	-2.997	-12.924	-212	4.097	4.342	23.200	10.625	12.015	-2.758	791	14.958
REZERV VARLIKLAR	2.997	12.924	212	-4.097	-824	-23.200	-10.625	-12.015	2.758	-791	-14.958
Resmi Rezervler	-354	2.694	-6.153	-4.047	-824	-17.847	-6.114	-8.032	1.057	-111	-12.799
IMF Kredileri	3.351	10.230	6.365	-50	-3518	-5.353	-4.511	-3.983	1.701	-680	-2.159
Kaynak: Maliye, TCMB											

Kaynak: TÜİK.

6.2.1. Dış Ticaret Dengesi

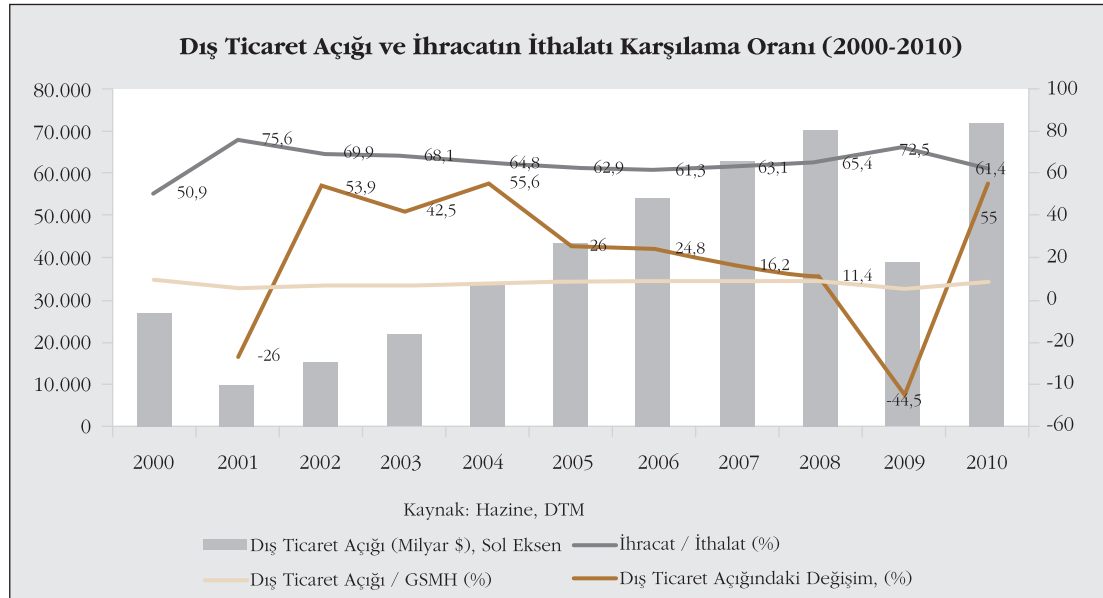
Türkiye'nin son yıllardaki mal ticareti dengesindeki gelişmeler Tablo 5.2'de verilmektedir. Kriz öncesi veri alındığında, Türkiye'nin ihracatının 2002-2008 arasında yaklaşık 4,5 kat artarak 132 milyar dolara, ithalatının ise 3,5 kat artarak 202 milyar dolara çıktığı görülmektedir. Bu dönemde, ihracatın ithalatı karşılama oranı da % 51'den (2000), % 70 (2008) düzeyine kadar çıkmıştır (Şekil 5.1). Bilhassa küresel piyasalardaki emtia fiyatlarında kaydedilen hızlı artışlar ve diğer birtakım sıkıntılar nedeniyle bu karşılama oranı 2006 yılı ve sonrasında düşme eğilimine girmiştir.

Tablo 6.2. Dış Ticaret Eğilimleri (2000-2010)

DİŞ TİCARET EĞİLİMLERİ 2000 - 2010											
(Milyar Dolar)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
İhracat (FOB) (Milyar \$)	27,7	31,3	36	47,2	63,1	73,4	85,5	107,2	132	102	113,8
İthalat (CIF) (Milyar \$)	54,5	41,3	51,5	69,3	97,5	116,7	139,5	170	201	140,9	185,5
Dış Ticaret Hacmi	82,2	72,7	87,6	116,5	160,7	190,2	225,1	277,3	333,9	24,3	299,3
İhracat / GSMH (%)	10,5	15,9	15,6	15,5	16,2	15,3	16,2	16,5	17,8	16,5	15,6
İthalat / GSMH (%)	20,5	21	22,4	22,7	25	24,3	26,5	26,2	27,2	22,8	23,8
Kaynak: TÜİK, TİM.											

Kaynak: TÜİK, TİM.

2001 ve 2009 yıllarında olduğu gibi, kriz veya ekonominin derin bir küçülmeye maruz kaldığı ortamlarda ihracatın ithalatı karşılama oranının geçici olarak % 80'lere kadar çıktığı, krizlerin öncesinde ise genel olarak bu karşılama oranının % 50'lere yaklaştığı görülmektedir. Diğer şartların da elverişli olması durumunda, ihracatın ithalatı karşılama oranı % 60 ve üzerinde kaldığı durumlarda sürecin "kontrol altında olduğu" ifade edilebilir. Ekonominin toparlanarak yüksek düzeyde büyüme performansı gösterdiği 2010 yılında dış ticaret açığı 71,5 milyar dolara çıkmıştır. Bu miktar, krize giriş yılı olan 2008 yılındaki miktara eşdeğerdir. Ancak, 2008 yılında büyüme oranının sıfırlandığı dikkate alındığında, 2010 yılında ortaya çıkan bu açığın göreceli bir başarı olduğu ifade edilebilir.

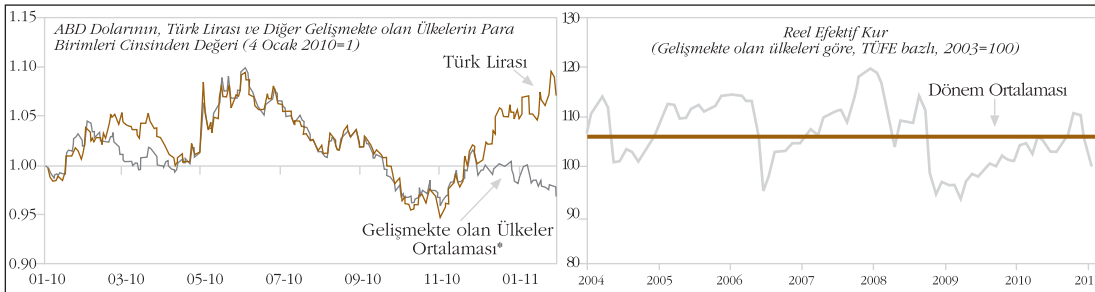
Şekil 6.1. Dış ticaret açığı ve ihracatın ithalatı karşılama kapasitesi (2000-2010).

Kaynak: DTM.

Dış ticaretle ilgili bir başka önemli gösterge de ihracatın ve ithalatın GSYH içindeki payıdır. Zira, bu oran Türkiye'nin küresel düzene hangi oranda bütünleştiğini göstermesi veya "dışa açıklık işareti" olarak önem arz etmektedir. Türkiye'de ihracatın GSYH içindeki payının % 10 barajından (2000), % 18 barajına (2008) çıktığı süreçte, ithalatın oranı da, aynı sürede % 20 bandından, % 27 bandına kadar çıkmıştır. 2009 yılında ihracat ve bilhassa ithalatta görülen daralma nedeniyle bu oran gerilerken, 2010 yılındaki büyüme ortamında ihracatın payı daha yavaş, ithalatın payının ise çok daha keskin bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu veriler, krizler hariç Türkiye'nin hızla küresel düzene bütünleştiğini göstermektedir. Bu, beklenen ve gerekli bir gelişme olup, sonradan sanayileşen ve Türkiye ile benzeşen ülkeler dikkate alındığında, bu oranların orta vadede ithalat bütünleşmesinin % 30'larda, ihracatta ise % 25'lerde seyretmesi hedeflenmelidir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin ihracat ivmesini ithalata göre daha da hızlandırması gerektiği anlaşılmaktadır. 2023 hedefi açısından ele alındığında, Türkiye'nin mevcut ihracat yapısına yeni bir zaviye getirmek ve rekabetçi üstünlüklerini artırmak zorunda olduğu ifade edilebilir.

Mevcut durumda herhangi bir tehlike oluşturmamasına rağmen, karşılama oranının 2004 yılından beri tüketime yönelik ithalatın lehinde geliştiği de ilave bir bilgi ve uyarı olarak not edilmelidir. 2010 yılında 25 milyar doları aşan tüketim malı ithalatının ağırlıklı kısmını ticari ve binek otomobil, dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim malları oluşturmuştur. Bu gelişmenin birkaç başlıca nedeni vardır:

- I. İlk olarak bu sürecin, değerli TL etkisi ile de ithalat lehine tetiklendiği anlaşılmaktadır. Şekil 6.3'te nominal döviz kurunda 2010 yılı boyunca kaydedilen gelişmeler ile reel efektif kurda 2004 yılından beri gözlemlenen değişim gösterilmektedir. Nominal olarak TL'nin diğer gelişmekte olan ülke para birimlerinin ortalamasına göre ABD doları karşısında hızlı sayılabilecek bir şekilde değerlendirildiği görülmekle beraber, TÜFE'deki gelişmelere göre yapılan düzeltmelerden sonra reel efektif döviz kurundaki TL lehine kaydedilen değerlenmenin daha sınırlı kaldığı, örneğin 2008 yılında ulaştığı düzeyin bir hayli altında kaldığı görülmektedir. Buna göre, 2010 yılında ithalat lehine ortaya çıkan dengesizliğin, sadece kurlar üzerinden açıklanamayacağı kesindir.

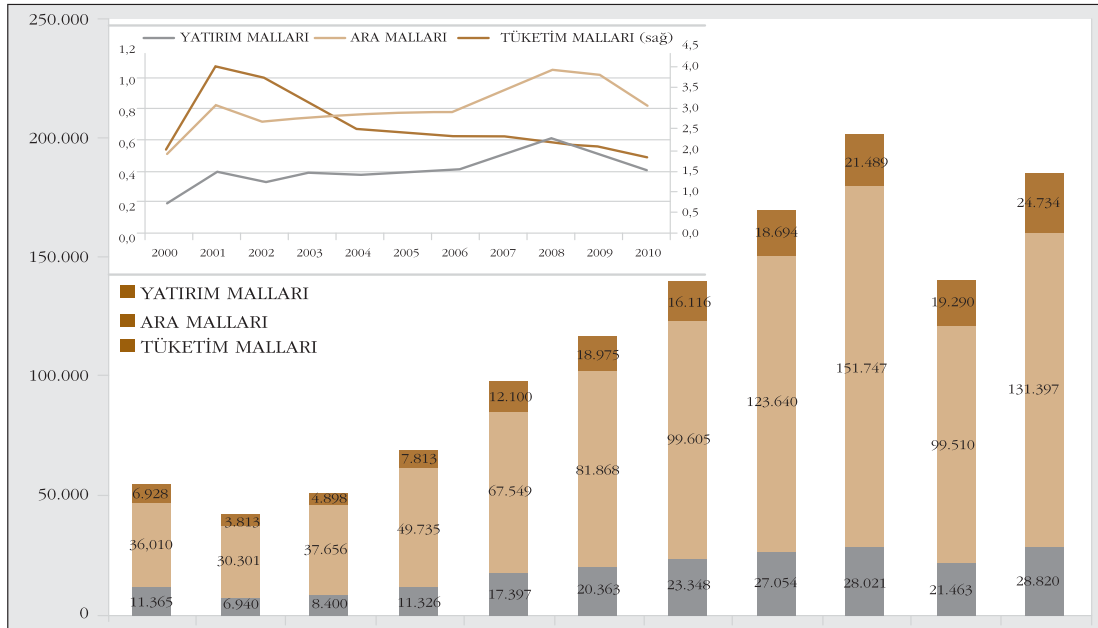
Şekil 6.3. Döviz kuru (2010) ve reel kur (2004-2011) gelişmeleri.

- II. İkinci olarak kişi başı gelirin hızla artmasıyla beraber, tüketim kalıplarında moda, marka ve tasarım gibi kalite unsurları lehine hızlı bir değişim ve böylece belirgin talep kaymaları gözlenmektedir. Bu, tüketici davranışları üzerine yapılan bir çok çalışmada gösterilen, beklenen bir gelişmedir.
- III. Keza, üçüncü bir faktör olarak, Türkiye’de faaliyet gösteren yabancı bankaların, yabancı ürünlerin ithalatı için kredilendirme mekanizmasını devreye sokmuş olması da ticaret açığını artıran olumsuz bir etki yapmaktadır.

2010 yılında ortaya çıkan cari açığın kontrol edilebilmesi için TCMB başta olmak üzere ekonomi idaresinin almış olduğu birtakım tedbirlerin yeterince etkili olabilmesi için, ithalatçı firmaların “gölge bankacılık” yaparak finansman sağlamasının önüne geçilmelidir. Böylece hem maldan hem de kredilendirmeden ikili bir kazancın önüne geçilmeli, en önemlisi yerli şirketlerin aleyhine oluşan haksız ticaret engellenmelidir.

Örneğin, son yıllarda yaptığı hamlelerle 5 milyar dolara varan oranlarda dış ticaret fazlası verir hale gelen otomotiv sektöründe, 2010 yılında bu fazlalılığın hızla eridiği dikkat çekmekte olup, bunun arkasında yukarıda bahsedilen nispi fiyatların bozulmuş olması gerçeği vardır.

Başlıca ithalat grupları açısından ele alındığında, Türkiye’nin tüketim, ara mallar ve yatırım mallarında dış ticaret dengesinin kısaca şu şekilde geliştiği görülmektedir: Genel olarak tüketim malı dış ticaretinde, ithalatın payının toplam ithalat içindeki payının % 10-12 bandında seyrettiği görülmektedir. Yatırım malları ithalatı ise toplam ithalatın içinde % 15’ler civarında seyretmektedir. Geri kalan % 70-75 oranındaki kısmı ise ara mallardan oluşmaktadır (Şekil 6.2).

Şekil 6.2. Başlıca mal gruplarına göre yıllar içinde ithalatın bileşimi (milyon dolar) ve ihracatın ithalatı karşılama oranı (küçük şekil).

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM)

2000 yılına göre 2008 yılı itibariyle, Türkiye'nin *tüketim malı ihracatının ve ithalatının* üç kat, yani eşit oranda arttığı görülmektedir. Öte yandan, mamul mal ithalatı 2,5 kat artarken, ihracatı ise 8 kat artarak dikkat çekici bir düzeye gelmiştir. Ara malı ithalatı ile ihracatı da yaklaşık eşit düzeyde ve 5 kat artış göstermiştir. Bu gelişmenin sonunda Türkiye'nin tüketim malları dış ticaretinde 2010 yılında 20 milyar doları aşkın bir fazlalık verdiği görülmektedir. Ancak gıda fiyatlarının oldukça fazla arttığı 2007-2008 yıllarında bu fazlalığın 25 milyar doları aştığı görülmektedir.

Türkiye'nin yatırım malları dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranının ise önce % 20 bandından (2000) % 40 bandına kadar çıktığı ve 2003-2006 yılları arasında bu düzeyde karar kıldığı görülmektedir. 2007-2008 yıllarında ise bu oranın daha da iyileşerek % 60, kriz yılı olan 2009'da ise % 55 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. Sonuç itibariyle yatırım malı dış ticaretindeki açık 2005 yılında 12 milyar dolar bandından, 2010 yılı itibariyle 17 milyar dolara kadar çıkmıştır (Şekil 6.2).

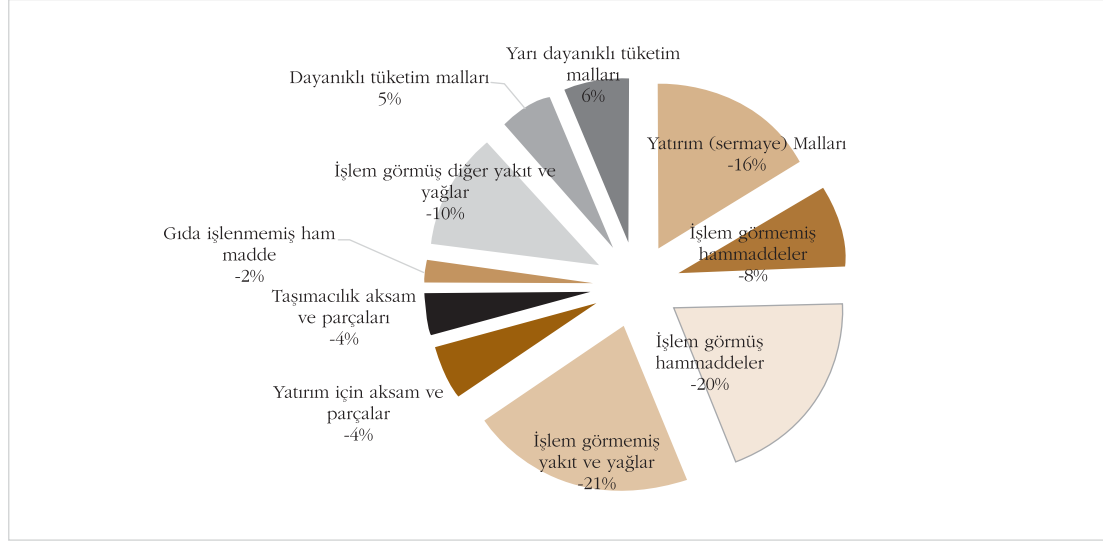
Ara malı dış ticaretine gelince Türkiye, geldiği sanayileşme aşaması itibariyle birçok ham maddede dışa bağımlı bir ülke konumundadır. Önemli olan da, bu girdilerin yüksek katma değerli çıktı olarak dünya piyasaları ile buluşturulabilmesidir. Türkiye'nin ithalat esnekliğinin bir hayli düşük olduğu, yani ithalata bağımlı olduğu emtia fiyatlarındaki büyük artışlar ve ekonomik büyüme, hem miktar, hem de değer olarak ithalat artışına yansımaktadır (Tablo 6.3).

Tablo 6.3. Geniş Ekonomik Gruplara Göre Dış Ticaret (Milyon Dolar)

	İHRACAT						İTHALAT					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005	2006	2007	2008	2009	2010
YATIRIM MALLARI	7.998	9.423	13.755	16.725	11.117	11.774	20.363	23.348	27.054	28.021	21.463	28.820
Yatırım (sermaye) malları	3.407	4.083	5.599	6.884	5.818	6.416	17.120	19.634	23.366	23.256	18.384	23.248
Sanayi taşımacılık araç ve gereçleri	4.591	5.341	8.156	9.842	5.299	5.358	3.243	3.682	3.688	4.765	3.078	5.572
ARA MALLARI	30.290	37.788	49.403	67.734	49.734	56.362	81.868	99.605	123.640	151.747	99.510	131.397
İşlem görmemiş hammaddeler	1.711	2.269	2.803	3.206	2.637	3.652	6.027	7.319	10.038	3.154	7.985	12.256
İşlem görmüş hammaddeler	20.673	25.706	32.699	47.184	35.164	38.448	39.549	46.476	58.891	1.742	43.492	58.720
İşlem görmemiş yakıt ve yağlar	15	2	6	82	102	107	14.699	19.772	22.830	13.692	17.773	22.227
Yatırım için aksam ve parçalar	1.734	2.237	3.168	3.713	2.923	3.445	6.747	7.622	9.087	65.680	8.292	9.060
Taşımacılık aksam ve parçaları	3.734	4.561	6.162	6.943	4.951	6.261	7.427	8.682	10.455	32.259	7.841	10.557
Gıda işlenmemiş hammaddeler	180	278	182	138	255	448	866	779	1.685	14.511	2.074	2.794
Gıda işlenmiş hammaddeler	738	653	853	1.324	1.143	1.169	762	950	858	9.445	1.206	1.113
İşlem görmüş diğer yakıt ve yağlar	1.505	2.082	3.530	5.144	2.558	2.832	5.791	7.955	9.796	11.264	10.848	14.670
TÜKETİM MALLARI	34.835	37.790	43.696	47.077	40.733	45.352	13.975	16.116	18.694	21.489	19.290	24.734
Binek otomobilleri	4.373	5.645	6.840	7.474	6.086	6.210	4.296	4.269	4.747	753	4.265	6.820
Dayanıklı tüketim malları	6.906	7.583	8.556	8.948	7.857	8.922	1.839	2.295	3.027	1.121	2.619	3.499
Yarı dayanıklı tüketim malları	10.308	10.507	12.443	12.519	10.654	11.804	2.506	3.247	3.914	1.306	4.090	5.303
Dayanaksız tüketim malları	5.837	6.180	6.834	7.135	6.356	7.161	3.415	3.725	4.359	4.552	4.949	5.531
DİĞERLERİ	354	533	418	491	559	411	567	508	675	707	666	546
TOPLAM	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.899	116.774	139.577	170.063	201.964	140.928	185.497

Kaynak: DTM.

Gelişmeleri daha alt birimler düzeyinde incelemek gerekirse, Türkiye'nin 2010 yılındaki 71,5 milyar dolarlık toplam dış ticaret açığına 20 milyar dolarlık fazla ile tüketim malları katkıda bulunurken, 75 milyar dolarlık açıkla ara malları kategorisi, 17 milyar dolarlık açık değeri ile ise yatırım malları kategorisi olumsuz katkıda bulunmaktadır.

Şekil 6.3. Alt sektörlerin dış ticaret açıklarındaki payı (2010)

Açık verilen kalemlerin içinde, nükleer reaktörler ve aksamları; demir çelik; elektrikli makine ve aksamları; mineral yakıtlar ve yağlar (akaryakıt); plastik mamuller; inciler; alüminyum ve pamuk başta gelmektedir. Bunlardan başlıca kalemleri burada kısaca ele almak gidişatı anlamak açısından faydalı olacaktır.

Tablo 6.4. Fasillara Göre Dış Ticaret (Bin Dolar)

Fasıl No	İTHALAT	2009	% Dağ.	2010	% Dağ.	% Değ.
27	Mineral yakıt, yağ ve türevleri	29.905.305	34,6	38.492.740	33,9	28,7
39	Plastik ve plastikten mamul eşya	6.944.490	8	9.730.405	8,6	40,1
72	Demir ve çelik	11.351.640	13,1	16.114.695	14,2	42
84	Kazan ve makineler	17.131.962	19,8	21.241.711	18,7	24
85	Elektrikli makine ve aksamları	12.243.100	14,1	14.637.193	12,9	19,6
87	Motorlu kara taşıtları	8.975.864	10,4	13.422.057	11,8	49,5
	Ara Toplam	86.552	61,3	113.638	61,2	31,3
	Toplam	140.928		185.487		
Fasıl No	İHRACAT	2009	% Dağ.	2010	% Dağ.	% Değ.
8	Meyve	3.001.898	4,5	3.494.367	4,8	16,4
27	Mineral yakıt, yağ ve türevler	3.921.300	5,9	4.505.843	6,2	14,9
39	Plastik mamuller	3.093.759	4,7	3.717.474	5,2	20,2
61	Örme giyim eşyası	6.925.548	10,4	7.741.561	10,7	11,8
62	Örülmemiş giyim eşyası	4.294.831	6,5	4.639.918	6,4	8
71	Kıymetli madenler	5.929.025	8,9	3.748.236	5,2	-36,8
72	Demir ve çelik	7.641.010	11,5	8.760.803	12,1	14,7
73	Demir veya çelikten eşya	4.545.275	6,8	4.854.920	6,7	6,8
84	Kazan ve makine ve aksamlar	8.132.787	12,3	9.337.574	12,9	14,8
85	Elektrikli makine ve parçaları	6.630.701	10	7.535.754	10,4	13,6
87	Kara taşıtları	12.251.734	18,5	13.813.621	19,1	12,7
	Ara Toplam	66.367.868	65	72.150.071	63	8,7
	Toplam	102.143		113.899		

2010 yılında Türkiye'nin ithalatının yaklaşık % 71'ini oluşturan ara mallarında ticari gelişmeler incelendiğinde, 185 milyar doları aşan ara malı ithalatının içinde, 2002 yılına göre değeri 4,5 kat artarak 38 milyar doları bulan enerji kalemi dikkat çekmektedir. Bu rakamlara göre, enerji ithalatı, ara malları ithalatının yaklaşık % 29'unu, toplam ithalatın ise % 21'ini oluşturmaktadır. 2002 yılındaki reel fiyatlar dikkate alındığında, bu faturanın çok büyük bir bölümünün enerji fiyatlarındaki büyük artışlardan kaynaklandığı görülmektedir.

Yine başlıca dış ticaret kalemlerinden olan otomotiv sektöründe Türkiye, nihayet 2007-2010 yıllarında fazla verir hale gelmiştir. Bu gelişmenin devamının gelmesi durumunda, bu önemli sektörde kritik bir eşğin aşılması aşamasına gelindiği anlaşılabacaktır. Son yıllarda sektöre yönelik olarak sürdürülen yatırım hamlesi ve yan sanayinin örgütlenmesi ile beraber, iç piyasanın üretime yaptığı katkının arttığı ve bu sektörün net döviz kazandırmanın eşğine geldiği de görülmektedir.

Türkiye'nin yerli sektörlerinden olan tekstil ve hazır giyim sektörü de, Türkiye'ye net döviz kazandıran nadir sektörlerden biri olmaya devam etmektedir. Türkiye

bu iki sektörde birden küresel oyuncu olma imtiyazını elinde bulunduran ilk on ülkeden biridir. Son yıllarda bu sektörlerin ihracat hacmi fiziksel olarak az da olsa düşerken, ihracat miktarı değer olarak artmaktadır. Bunun arkasında sektörün daha yüksek katma değer elde edilmesi yönündeki yeniden yapılanılması konusunda sürdürülen çabalar vardır.

Öte yandan Türkiye'nin dış ticaret açığına bu aşamada geçici olarak olumsuz ancak gelecekte olumlu katkı yapma potansiyeli yüksek olan sektörlerin başında demir çelik ve makine sektörü gelmektedir. Türkiye makine sektöründe atılma büyük oranda 1990'lı yılların başında başlamıştır. Türkiye'de ilk defa makine sektöründe detaylı sayılabilecek bir döküm (envanter) çalışması da son yıllarda yapılmıştır. Orta Anadolu Makine İhracatçı Birliği'nin yaptığı döküm çalışmasına göre bu sektördeki durum, aslında diğer sektörlerdeki genel dağınıklığı yansıtmaktadır. Buna göre sektör çok parçalı ve dağınık olup, böylece organize olmaktan ve en uygun (optimum) değer ölçek ekonomilerine sahip olmaktan uzaktır. Sektörde yetişmiş insan açığı fazla ve sanayici bilinç düzeyi yetersiz olup, dış piyasalardan ve sektörün teknolojilerinden kopukluk söz konusudur.

6.2.2. Türkiye'nin Hizmet İhracatı

Yukarıda, ödemeler dengesinin Cari İşlemler Hesabı'nın (CİH) en önemli alt bileşeni olan dış ticaretteki gelişmeler detaylı olarak ele alınmıştır. CİH'nin ikinci önemli bileşeni ise hizmetler sektörüne aittir. Hizmetler sektörü, taşımacılık, turizm, inşaat, sigorta, finansal hizmetler ve diğer birtakım ticari hizmetlerden oluşmaktadır. Hizmetler sektöründeki başlıca gelişmeler, Tablo 5.5'te özetlenmektedir. Görüldüğü üzere, 2000 yılında yaklaşık 10 milyar dolar fazla veren hizmetler dengesi, 2008 yılı itibarıyla % 70 oranında artarak 17 milyar dolar fazla verir hale gelmiş ve böylece dış ticaret açıklarını aşağı çeken önemli bir unsur olmuştur. Ne var ki; 2009 krizinde bu gelirler 16 milyar dolar bandına kadar geriledikten sonra, ekonominin büyük oranda toparlandığı 2010 yılında gerilemeye devam ederek 14 milyar dolar bandına düşmüştür. Dolayısı ile cari açığın kötüleşmesinde, Türkiye'nin lehine bir durum içermesine rağmen bu kalemden kaydedilen kan kaybının göreceli olarak olumsuz yönde katkıda bulunduğu görülmektedir.

Daha alt düzeylerde ele almak gerekirse, hizmetler dengesinin en büyük kalemi olan turizm sektöründe Türkiye son yıllarda gerçekleştirdiği çok yönlü hamlelerle sağlık, inanca, tabiat (doğa, deniz, güneş) gibi birçok ürün kategorisinde turist çekmeye başlamış, böylece turizm sektöründe en çok büyüyen pazarlar-

dan biri haline gelmiş ve yıllık net turizm gelirleri 20 milyar dolara yaklaşmıştır. 2008 yılında 18,4 milyar dolar net getiri kaydedilen turizm kalemi gelirleri 2009 yılında 17 milyar dolar, 2010 yılında ise dünyada turizmde devam eden daralma ve Türkiye'nin Pazar kayıpları nedeniyle ancak 16 milyar dolar civarında gerçekleşmiştir.

Diğer bir önemli kalem olan taşımacılık sektöründe ise Türkiye'nin hamle yapması, istikrarsız ve genel olarak Türkiye'nin aleyhine olan bu kalemi bir gelir kapısına çevirmesi gerektiği açıktır. Bu meyanda, lojistik sektöründe rekabetin derinleştirilmesi, yatırımların teşvik edilmesi ve sermaye girişlerinin özendirilmesi için gayret sarf edilmektedir.

Tablo 6.5. Hizmetler Dengesindeki Gelişmeler (2000-2010)

(Milyon ABD dolar)	2006	2007	2008	2009	2010
HİZMETLER DENGESİ	13.612	13.344	17.121	16.305	14.245
Taşımacılık	367	-364	-134	1149	278
Turizm	14.110	15.227	18.445	17.103	15.981
İnşaat Hizmetleri	879	759	974	1090	859
Sigorta Hizmetleri	-618	-899	-684	-537	-485
Finansal Hizmetler	-247	-228	-137	-362	-242
Diğer Ticari Hizmetler	-434	-821	-1287	-1.464	-1322
Resmi Hizmetler	-920	-733	-778	-846	-869
Diğer Hizmetler	475	403	722	287	45

Kaynak: TCMB.

Üçüncü olarak, inşaat ve müteahhitlik hizmetleri, Türkiye'nin dünya markası olmaya doğru gittiği bir sektör olup, buna rağmen sektör üzerinden Türkiye'ye giren net gelir, beklentilerin çok altında kalmaktadır. Bu konunun "kayıtdışı ekonomi" bağlamında ele alınarak gerek uluslararası ve gerekse ulusal hukuk çerçevesinde takibi kadar, ilgili kaynağın içeriye çekilmesinin önündeki diğer yasal engellerin kaldırılması gerekmektedir. Örneğin 2009 yılında çıkartılan Varlık Barışı Yasası son derece isabetli olmuş, bu sayede anlamlı büyüklükte bir kaynak içeriye girmiştir.

Son olarak, Türkiye son yıllarda sigortacılık ve finansal hizmetler kaleminden artan oranlara açık verme sürecine girmiştir. Finans sektöründe mukayeseli olarak dezavantajlı olan, tasarruf-yatırım açığı veren Türkiye'nin bu kalemlerde, öngörülebilir gelecekte de açık vereceği tahmini yapılabilir. Esasen, Türkiye mal ticareti alanında uzun bir süre daha açık verecek olsa da, turizm, taşımacılık ve inşaat alanında yapmakta olduğu ve devam ettireceği hamlelerle, hizmetler kalemi üzerinden, dış ticaret açıklarını rahatlıkla kapatmaya muktedir bir ülke potansiyeline sahiptir.

Tablo 6.6. Gelir Dengesi

(Milyon ABD Dolar)	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Gelir Dengesi	-5.839	-6.656	-7.103	-8.159	-7.671	-7.816
Ücret Ödemeleri	-60	-72	-67	-66	-105	-130
Yatırım Geliri	-5.779	-6.584	-7.036	-8.093	-8.029	-7.686
Doğrudan Yatırımlar	-850	-1.053	-2.100	-2.610	-2.729	-2.866
Portföy Yatırımları	-924	-662	383	972	267	-491
Diğer Yatırımlar	-4.005	-4.869	-5.319	-6.455	-5.567	-4.329
Faiz Geliri	1.005	1.453	2.158	2.022	1.685	1.094
Faiz Gideri	-5.010	-6.322	-7.477	-8.477	-7.304	-5.423

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi İstatistikleri.

Mal dengesinde verilen açığın, hizmetlerin ilavesiyle aşağı yukarı üçte bir oranında kapanmasına rağmen, Türkiye'nin önemli oranda açık verdiği "gelir dengesi" kaleminin devreye girmesiyle cari işlemler açığı yeniden yükselmektedir. Türkiye 2001 yılında bu kalemden beş milyar dolar açık verirken, bu rakam % 60 oranında artarak 2008 yılı itibariyle 8 milyar doları aşmıştır. Türkiye'nin gelirler dengesinde verdiği açığın kaynağı kısaca "kâr transferlerinden" oluşmaktadır. Şöyle ki, 2009 yılındaki 8 milyar dolarlık "yatırım geliri" açığının 2,7 milyar doları doğrudan yatırım gelirlerinden oluşan kâr transferlerini içerirken, 5,6 milyar dolarlık kısmı ise faiz transferlerinden oluşmuştur. 2010 yılında da 2009 yılındaki düzeye yakın gelir dengesi açığı devam etmiştir. Bu arada, uzun vadeli borçlar için ödenen 4,3 milyar dolarlık faizle, bu açıktaki reel sektör önde gitmektedir. Sonuç olarak, ödemeler dengesinin üst kısmında yer alan cari dengenin başlıca bileşenlerini bu şekilde ortaya koyduktan sonra, şimdi de bu açığın nasıl finanse edildiği ve buradan çıkartılabilecek dersler kısmına geçilebilir.

6.3. CARİ AÇIK VE FİNANSMANI

6.3.1. Ödemeler Dengesindeki Başlıca Eğilimler

Türkiye'de son yıllarda bir yandan cari açık büyürken, bir yandan da paralel bir şekilde bu açığı finanse edecek olan yurtdışından sermaye girişleri hızlanmıştır. 2009 krizi hariç 2003-2010 arasında hem cari açık hızla artmış, hem de bunu finanse etmek üzere içeriye giren toplam sermaye (finans artı NHN), yine 2008-2009 yılı hariç, cari açığın sürekli üzerinde gerçeklemiştir.

Tablo 6.7. Cari Açık, Finansmanı ve Alt Bileşenleri (Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
I. Cari Açık	-9.920	3.760	-626	-7.515	-14.431	-22.309	-32.249	-38.434	-41.959	-13.991	-48.557
II. Finansman	9.584	-14.557	1.172	7.162	17.702	42.685	42.689	48.700	34.558	9.756	59.221
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı (DYSY)	112	2.855	939	1.222	2.005	8.967	19.261	19.941	16.955	6.856	7.122
Portföy Yatırımı	1.022	-4.515	-593	2.465	8.023	13.437	7.415	833	-5.014	227	16.259
Krediler	8.450	-12.897	826	3.475	7.674	20.281	16.013	27.926	22.617	2.673	23.381
Bankalar	2.162	-9.411	-1.373	3.194	1.240	10.375	686	347	-798	6.914	13,5
Reel Sektör	5.551	-2.205	1.562	2.006	7.830	12.874	17.349	29.061	23.494	-4.913	-7.784
III. Net Hata ve Noksan (NHN)	-2.661	-2.127	-758	4.450	1.071	2.824	185	1.757	4.703	5.068	4.328
Genel Denge	-2.997	-12.924	-212	4.097	4.342	23.200	10.625	12.015	-2.758	791	14.958
IV. Rezervler	2.997	12.924	212	-4.097	-4.342	-23.200	-10.625	-12.015	2.758	-791	-14.958

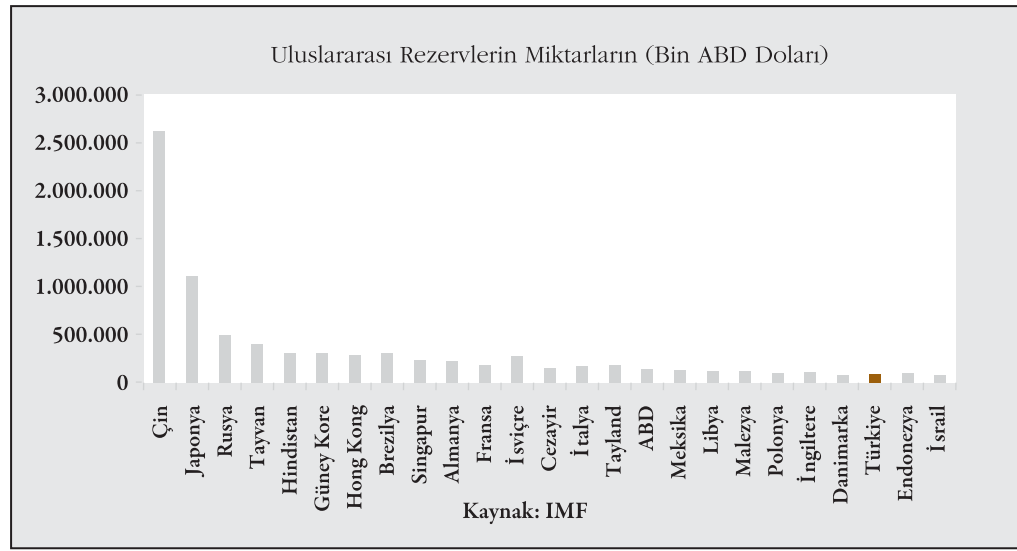
Kaynak: TCMB.

Örneğin 42 milyar dolarlık bir hacimle son yıllardaki en yüksek miktarda cari açığın oluştuğu 2008 yılında, içeriye toplamda 39 milyar doları biraz aşan bir kaynak girmiş, geri kalan 2,7 milyar dolarlık açık da rezervlerden karşılanmıştır. 2009 yılında ise % 66,6 oranında daralarak 14 milyar dolara kadar düşen cari açığın finansmanında ortaya çıkan bir milyar dolarlık finansman açığı da yine rezervlerden karşılanmıştır. Son olarak 2010 yılında verilen yaklaşık 48,5 milyar dolarlık cari açığın finansmanı için içeriye 59 milyar doları aşan miktarda bir kaynak girmiştir. Bunun 7 milyar dolar kadar olan bir kısmı DYSY'dan, 16 milyar doları portföy yatırımlarından, 23,3 milyar doları ise bankacılık ve reel sektör kredilerinden oluşmuştur.

Öte yandan, Türkiye'ye cari açığı aşan oranlarda fazladan giren sermaye, ulusal rezervlerin artırımında kullanılmış, Türkiye'de Merkez Bankası rezervleri son yıllarda ortalama olarak 69-75 milyar dolar civarında bir hacimle istikrara kavuşmuştur. Ancak 2010 yılındaki alımlarla brüt rezerv miktarı Türkiye'de, Aralık sonu itibarıyla 80 milyar doları aşmıştır. Bilindiği üzere ulusal rezervlerin artması, ekonominin bir kriz ortamına karşı likiditesini artırarak sigorta işlevi gördüğü için faydalı olmakla beraber, bu rezervi biriktirip adeta kasaya kilitleyip tutmak maliyetli bir uygulama olduğu için de toplumun refahına aykırı bir tedbir olarak görülebilmektedir.

Peki, Türkiye'nin elinde tuttuğu bu brüt rezerv miktarı yeterli midir? İlk olarak miktar bazında ele alındığında, Türkiye'nin biriktirdiği rezervlerin birçok ülkenin gerisinde kaldığı Şekil 6.4'ten açıkça görülmektedir. Oransal olarak bakılması ise daha isabetlidir. Türkiye'deki ulusal rezervlerin milli gelire oranı son yıl-

larda ortalama olarak % 13-16 civarında seyretmektedir. Bu düzey, benzer bazı gelişmekte olan ülkelere göre düşük, ancak gelişmiş ülkelere nazaran oldukça yüksektir. Bu oran, gelişmiş ülkelerde ortalama olarak milli gelirlerin % 3'ü civarında seyretmektedir. Burada, en çok rezerv biriktiren Çin, Japonya, Rusya, Hindistan, G. Kore gibi ülkelerin dikkat çeken özelliği cari fazla vermeleridir. Bunun arkasında ise her bir ülke için farklı bir neden vardır. Örneğin Rusya, son yıllarda fiyatları sürekli olarak artan emtia zengini bir ülkedir. Çin ve Japonya ise ticaret fazlası veren ve ulusal tasarrufları oldukça yüksek ülkelerdir.

Şekil.5.4 Ülkeler arasındaki mukayeseli rezerv miktarları.

Türkiye, burada sıralanan imkânlarla sahip olmadığından, büyümesini ve rezerv birikimini farklı dinamikler belirlemektedir. Örneğin, Türkiye'nin rezerv politikaları, sürdürülmekte olan fiyat istikrarı ve finansal istikrar içinde olabildiğince kesintisiz ve yüksek büyüme stratejisinin bir fonksiyonu olarak belirginleşmektedir.

İkinci bir dinamik olarak da, Türkiye son yıllarda sürekli ve artan oranlarda dış açık vermektedir. Yeterince açıktır ki, Türkiye'nin dış açıkları, diğer ülkelerin tasarruf fazlasıyla kapatılmaktadır. Bu durumun oluşturduğu muhtemel risk unsurlarını dengelemek üzere Türkiye bir miktar rezerv biriktirmektedir. Ancak yukarıdaki ülkelerden farklı olarak Türkiye bunu döviz borçlanarak, yani maliyetini göze alarak yapmak zorundadır. Bir başka ifade ile, Türkiye'nin rezerv politikası, dış açıkların oluşturduğu riski dengelemek ile, içerideki fiyat istikrarı ve finansal istikrarı sağlamak arasında optimum bir dengeyi gözetmek zorundadır.

Burada bir yandan maliyeti, öte yandan da sağladığı güvence dikkate alınarak “optimum/ideal” rezerv düzeyi arayışı söz konusudur. Ancak bunun somut bir standardı yoktur. Her ülke bir yandan küresel riskleri, diğer yandan da kendi ülke risklerini ve potansiyelini dikkate alarak bu konuda bir rezerv politikası takip etmeli, bir rezerv düzeyini hedeflemelidir.

Basitçe ifade etmek gerekirse, rezervler bir ülkenin ödemeler dengesinde bir sıkıntı yaşamaması için risk yönetiminin bir gereği olarak biriktirilir. Yine rezerv biriktirme, döviz kuru istikrarı için kullanılan bir araç olarak da görülebilir. Bilindiği üzere, 2001 krizi sonrasında Türkiye’de mali disiplini sağlamak ve kamu borç yükünü hafifletmek üzere, kamu sektörü mali yönetiminde “faiz dışı fazla” (FDF) vermek şeklinde bir kriter takip edilmiştir. FDF yoluyla iç dengeler muhafaza edilip, ulusal tasarrufların artırılmasına, kaynakların içerideki firmaların kullanımına açılmasına çalışılırken, rezerv biriktirmek suretiyle de dış dengeler istikrarda tutulmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de FDF ve rezervlerin toplamının milli gelire oranı zaman zaman % 20’leri aşmıştır. Türkiye, dolar, avro ve altın cinsinden hangisiyle olursa olsun, rezerv biriktirmek için borçlanmak zorundadır. Borçlanmak ise bir toplumsal fırsat maliyeti içerdiğinden, Türkiye’nin biriktirmesi gereken “optimal” veya “ideal” rezerv düzeyinin biraz daha irdelenmesi gerekmektedir. Böylece istikrar programı takip etmenin ve dışa açılmanın risklerini idare edebilmenin toplumsal maliyeti bu şekilde ödenmektedir.

Öte yandan, gerekli rezerv miktarını hesaplarken, bir ülkenin beklenmeyen bir döviz talebini hangi ölçüde karşılayacak kabiliyette olduğuna da bakmak gerekmektedir. Bu meyanda, Tablo 5.8’de gösterildiği üzere, rezervlerin kısa vadeli dış borçlara, toplam dış borçlara, cari açığa ve toplam ithalata oranına bakmak gerekmektedir. TCMB rezervlerinin kısa vadeli dış borçları karşılama oranının, % 150’ler düzeyinde istikrar bulduğu ve bu oranın bir hayli yeterli olduğu ifade edilebilir. Öte yandan TCMB rezervlerine ilaveten diğer bankalara ait rezervlerin de ilave edilmesiyle beraber gerçek durum ortaya çıkacaktır. Ancak burada toplam rezervler kadar, kullanılmaya hazır, yada likidite düzeyi yüksek serbest rezervlere odaklanmanın daha isabetli olacağı da ayrıca not edilmelidir.

Bunun yanı sıra, rezervlerin ithalatı karşılama oranı son yıllarda sürekli gerileyerek % 54 bandından (2003), % 38 bandına (2008) gerilemiş, 2009 krizinde ise bu oran iyileşerek tekrar % 55 bandına çıkmıştır. Kriz sonrasındaki veriler ise bu oranın yeniden bozulmaya başladığını ve bu meyanda Merkez Bankası’nın rezerv biriktirmesinin faydalı olacağını göstermektedir. Nitekim 2010 yılı itibarıyla Türkiye’nin uluslararası rezervlerinin ithalatı karşılama oranı, % 52’lik oranla, diğer ülkelerin bir hayli gerisinde kalmaktadır.

Tablo 6.8. TCMB Rezervlerinin Döviz Talebine Cevap Verme Kabiliyeti

Cari işlemler Açığına ve Finansman Yapısına İlişkin Göstergeler								
(Yıllık, Yüzde)	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
MB Rezervleri / Kısa Vadeli Dış Borç Stoku (%)	152,8	116,9	137	148,5	177,2	147,1	151,5	122,1
MB Rezervleri / Toplam Dış Borç Stoku (%)	24,4	23,4	30,9	30,5	30,6	26,7	27,4	28,7
MB Rezervleri / Cari Açık (%)	467,9	260,8	236,2	196,6	199,5	177	524	270
MB Rezervleri / Toplam Mal İthalatı (%)	53,4	41,24	74	7	47,1	38,3	55,75	2

Kaynak: TCMB, Ödemeler Dengesi Raporu.

6.3.2. Cari Açığın Finansmanında Yabancı Sermaye Girişleri

Cari açığın sürdürülebilirliği ve kırılganlığı bağlamında, cari açığın finansman kalemlerinin kalitesine bakmak da son derece gereklidir. Cari açığın finansmanındaki gelişmeler, Şekil 5.5'te gösterilmiştir. Cari açığın finansman kalitesi, giren kaynağın kalıcı olup olmamasıyla, borç yaratıp yaratmadığı ile, vadesinin ve maliyetinin uygun olup olmaması gibi başlıca kriterlere göre değerlendirilmektedir. Buna göre, cari açığın finansmanı kalıcı olarak park eden ve borç yaratmayan araçlara kaydıkça, üstün nitelikli olarak finanse edildiği, öte yandan kısa vadeli, oynak ve yüksek maliyetli araçlara kaydıkça da riskli bir şekilde finanse edildiği ifade edilir.

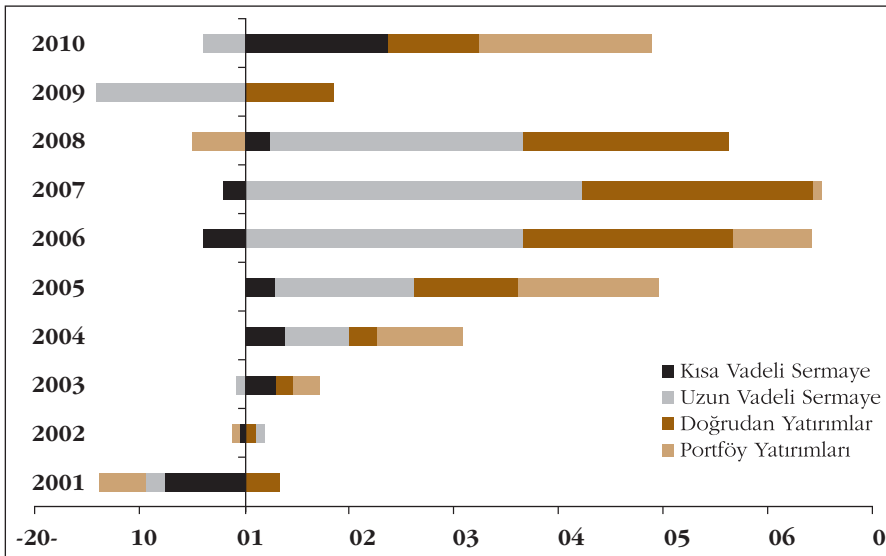
Tek bir cümlede genelleme yapmak gerekirse; 2000'li yıllardakinden çok daha düşük düzeyde gelen 1990'lı yıllardaki cari açık, büyük oranda "niteliksiz", 2000'li yıllarda ise oldukça "yüksek nitelikli" araçlarla finanse edilmiştir. Türkiye'nin mevcut kalkınmışlık düzeyi dikkate alındığında, sanayileşmiş ülkelerle olan gelişmişlik farkını kapatması (*catch up*) ve AB standartlarına yakınsaması (*convergence*) açısından yabancı sermayenin Türkiye'nin kalkınmasına olan potansiyel katkısı önemlidir. Gerçekten de bu aşamada, sahip olduğu bilgisi, deneyimi, piyasa gücü, teknolojisi ve tasarruf açığına yapacağı katkı mucibince yabancı sermaye girişi desteklenmelidir.

Yapılan akademik çalışmalar, yabancı sermayeyi çekmek kadar, bunun piyasa dostu bir ortamda etkin idaresinin de önemli olduğunu göstermektedir. Bu meydana enflasyon, faiz oranları, döviz kurları, kişi başına düşen GSYH gibi makro ekonomik faktörler, emek piyasasının niteliği, altyapı, ekonominin dışa açıklığı, kurumsal kalite gibi faktörler, bilhassa doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. DYSY'dan beklenen neticeyi devşirmek için gerekli hususlar kısaca şu şekilde sıralanabilir:

- (i) Ekonomik ve politik risk düşük olmalı,
- (ii) İstikrarlı, şeffaf, uzun vadeli vizyon verebilen bir hükümet olmalı,
- (iii) Uluslararası tahkime açık ve şeffaf bir fikri ve mülkiyet hakları rejimi olmalı,
- (iv) Rüşvet ve yolsuzluğun önüne geçilmeli,
- (v) Bürokrasinin kapasitesi yüksek ve yapıcı bir zihniyete sahip olmalı,
- (vi) Yaptırım mekanizmaları etkin işlemeli,
- (vii) Yargının işleyişine güven duyulmalı,
- (viii) Rekabeti sağlamaya yönelik politikalar mevcut ve işlevsel olmalıdır.

Kurumlarını bu tür bir yapıya göre düzenlemeye çalışan ülkelerin, gelecekte hem daha fazla DYSY çekmeleri, hem de bunu ülkenin genel kalkınma stratejisi doğrultusunda gerçekleştirmeleri mümkün görünmektedir.

Türkiye’de 2000’li yılların başından beri sürdürülen reformlar ve 2001 kriz sonrasında alınan birçok yapısal tedbire paralel olarak ortaya çıkan siyasi ve iktisadi istikrar, yüksek büyüme ve derinleşen piyasa sayesinde Türkiye’ye giren sermayenin hacmi artmış, vadesi uzamış ve alt bileşenlerinin niteliği iyileşmiştir. Burada dikkati çeken husus, toplam sermaye girişleri içinde uzun vadeli krediler ile DYSY kategorilerinin payının artması, kısa vadeli sermaye girişlerinin payının ise gerilemiş olmasıdır.

Şekil 6.5. Türkiye’ye yönelik sermaye akımları ve alt bileşenleri (milyar dolar).

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı.

Yukarıda vurgulanan olumlu unsurların büyük oranda devre dışı kaldığı 1990'lı yıllarda Türkiye sadece çok az yabancı sermaye çekebilmiş değil, aynı zamanda bu sermaye çok ağırlıklı olarak sıcak para ya da portföy yatırımlarından oluşmuştur. Türkiye'ye yönelik DYSY ilk defa anlamlı sayılacak miktarda ancak 2001 krizi ortamında gerçekleşebilmiş, bu dönemde Türkiye'de birtakım ulusal şirketler piyasa değerinin oldukça altında el değiştirmiştir. Daha önce ifade edildiği üzere, genel olarak bakıldığında ise 2001 yılı Türkiye'de sermaye kaçış dönemi olarak belirginleşmiştir. 2002-2003 döneminde ortamın normalleşmesinden sonra Türkiye'ye yönelik sermaye girişi, esas olarak 2004 yılı ve sonrasında hızlanmıştır. 2004 yılından sonra toplam sermaye girişleri 2006-2008 yılında yıllık bazda 50 milyar doları aşmış, bu iki senede kısa vadeli sermaye çıkışı gözlenirken, uzun vadeli krediler ile DYSY en yüksek payı teşkil etmiştir. 2008 yılında da toplam sermaye girişlerinin 40 milyar doları aştığı, ancak buna mukabil bir miktar sıcak para girişinin yaşandığı, bir miktar portföy yatırımının da çıktığı görülmüştür. 2008 yılında Türkiye'ye giren DYSY tutarı % 50'lere varan oranda gerileyerek 11 milyar dolar düzeyinde kalmıştır. (Tablo 6.9).

2004 yılıyla hızlanan ve 2006-2007 yıllarında zirveye çıkan DYSY, Türkiye'de 2008 yılında nispi olarak ivme kaybetmeye başlamış, 2009 kriz ortamında 6,8 dolar seviyelerine kadar gerilemiştir. 2010 yılında çok az toparlanan DYSY, 7 milyar doları aşmış ancak ekonominin yüksek büyüme kaydederek dünyadan pozitif yönde ayrıştığı bir ortamda cari açık hızla artarken, uygulanan birçok cazip teşviklere rağmen, merkez ülkelerde devam eden kırılganlıklar nedeniyle henüz anlamlı oranda giriş yapmaya başlamamıştır. Böyle olunca cari açığın finansmanı da kısa vadeli sermaye girişlerine kaymıştır.

Öte yandan, Türkiye yabancı sermaye girişlerini büyümenin motor gücü haline getirme çabası içindeyken, bir yandan 2006 yılından beri bozulan içerideki siyasi istikrar, içeride ve dışarıda bozulma eğilimine giren iktisadi ortam ve nihayet 2008-2010 dönemindeki küresel kriz nedeniyle bu süreç kısmen sekteye uğratmıştır. Buna mukabil, 2009 yılında Türkiye'den hem kısa hem de uzun vadeli kategoride sermaye çıkışı gerçekleştirmiş, yani Türkiye net borç ödeyicisi olmuştur. Nitekim Türk şirketlerinin toplam borçları 2009 yılında gerilemiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen yine de DYSY'nin 6 milyar dolara yaklaştığı 2009 yılında, hatırı sayılır bir portföy yatırımı da gerçekleşmemiştir.

Dönemsel olarak 2003-2009 dönemine bakıldığında, son yıllarda Türkiye'nin geçmiş dönemle mukayese edilemeyecek kadar büyük bir sermaye hacmini içeriye çekebildiği görülmektedir. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD) tarafından yayınlanan 2007 Dünya Yatırım Raporu'na göre, Türkiye 20,1 milyar

Tablo 6.9. Doğrudan Uluslararası Yatırım Girişlerinin Sektörel Dağılımı (Milyon Dolar)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
TARIM SEKTÖRÜ	0	1	6	7	6	9	41	49	78
SANAYİ	165	539	329	829	2.100	5.116	5.174	3.778	3.082
Madencilik ve Taşocakçılığı	2	13	73	40	122	337	151	89	195
İmalat	95	440	190	785	1.866	4.211	3.955	1.565	874
Gıda Ürünleri, İçecek ve Tütün İmalatı	14	249	78	68	608	766	1.252	196	149
Kağıt Hamuru, Kağıt ve Kağıt Ürünleri İmalatı; Basım ve Yayımlar	0	0	11	23	52	60	64	92	17
Kimyasal Madde ve Ürünler ile Suni Elyaf İmalatı	8	9	38	174	601	1.109	200	339	102
Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı	0	0	1	53	125	770	194	262	54
Ana Metal ve Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	18	1	6	139	158	515	1.219	31	160
Makina ve Teçhizat İmalatı	13	16	6	13	54	48	226	223	64
Ulaşım Araçları İmalatı	34	145	27	106	63	70	77	233	39
Elektrik, Gaz, Buhar ve Sıcak Su Üretimi ve Dağıtım	68	86	66	4	112	568	1.068	2.124	2.040
HİZMETLER SEKTÖRÜ	406	156	855	7.699	15.533	14.012	9.532	2.423	3.198
İnşaat	0	8	3	80	222	285	336	208	384
Toptan ve Perakende	75	58	72	68	1.166	165	2.085	389	324
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	1	1	639	3.285	6.696	1.117	170	382	204
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri	246	51	69	4.018	6.957	11.662	6.069	497	1603
Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri	0	3	3	29	99	560	641	560	298
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler	4	21	35	74	265	177	149	101	114
TOPLAM	571	696	1.190	8.535	17.639	19.137	14.733	6.001	6.415

Kaynak: TCMB.

dolarla en fazla uluslararası yatırım çeken ülkeler arasında 16. sırada yer almış, dünyadaki toplam sermaye içindeki payını da ilk defa % 1,5 düzeyine kadar çıkarmıştır. Bu hamleler sayesinde Türkiye, ortaya çıkan cari açığın finansmanını % 50-70'lere varan oranlarda uzun vadeli, % 50'leri aşan oranlarda ise kalıcı olarak gelen DYSY ile sağlamayı başarmıştır. Son yıllarda Türkiye'ye giren DYSY'nin sektörel dağılımında dikkat çeken hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- (i) Tarım sektörü henüz hatırı sayılır bir yatırım çekebilmiş değildir.
- (ii) Yabancı sermaye yatırımları Türkiye'ye ağırlıklı olarak özelleştirmeler, satın alma ve birleşmeler şeklinde girmektedir.
- (iii) Sektörel olarak bakıldığında ise yatırımların ağırlıklı kısmının ticarete konu olmayan hizmet sektörüne, bu bağlamda bilhassa toptan ve perakende ticaret ile mali aracılık sektörüne yöneldiği görülmektedir. Örneğin finansal sektöre olan sermaye girişleri 2005 yılında hızlanmış ve 2006 ve 2007 yıllarında

zirveye çıkmıştır. Bu yıllarda sırasıyla 4 milyar, 6,9 milyar ve 11,4 milyar dolar sermaye girişi gerçekleşmiştir. Son yıllarda gayri menkul ve ulaşım-haberleşme sektörlerine olan sermaye girişlerinin de yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir.

(iv) Ancak beklendiği gibi, yavaş da olsa DYSY sanayi sektörüne de yönelmiştir. İmalat sanayine olan sermaye girişleri kısmen hareketlenerek 2006 yılında 1,8, 2007 yılında 4 milyar dolar, 2008 yılında 3,9 milyar dolar ve 2009 yılında da 1,7 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. İmalat sanayinde gıda, kimya, metal ve elektrik sektörleri öne çıkmaktadır.

Burada dikkat çeken bir başka husus da şudur: Yabancı sermaye, gelecekteki potansiyelden ziyade, piyasanın alım gücünün ve talebin yoğunlaştığı sektörlerle, diğer bir ifade ile dinamik mukayeseli üstünlüklerden ziyade, statik mukayeseli üstünlüklere odaklanmaktadır. Oysa katma değeri artırmak, ülkenin rekabetçi üstünlüklerini geliştirmek, ilave istihdam oluşturabilmek, Türkiye'nin döviz kazanma ve teknoloji transferi gibi önceliklerine katkıda bulunmak üzere Türkiye'nin DYSY'si "yeşil alan yatırımlarına" (*Green-field investments*) yönlendirebilmesi gerekmektedir. Yabancı yatırımları sıfırdan yatırımlara yönlendirme konusunda Türkiye'nin benzer ülkelerin bir hayli gerisinde kaldığı dikkat çekmektedir.

Örneğin, 2003-2007 yılları arasında Türkiye'nin hayata geçirebildiği sıfırdan yatırım projelerinin sayısı ortalama olarak 80 civarında kalırken, bu sayı Çek Cumhuriyeti'nde 160, Macaristan'da 230, Polonya'da 275, Bulgaristan'da 150 ve Romanya'da 265 adet civarındadır. Bu ülkelerin AB içine alınmış ve özel bir ilgiye mazhar olmuş olmaları da, Türkiye'nin bu alandaki başarısızlığını açıklayamamaktadır. Bunu da bize dünya verileri yeterince göstermektedir. Bu alanda dünya ortalaması 10 bin 200, gelişmekte olan ülkelerde ise 5 bin 500 civarındadır. Bu alanda başarılı olmak için Türkiye'nin dünya sistemi içinde belirgin bir "fark oluşturma" gerekmektedir. Bu meyanda;

- (i) Büyümenin sürekliliğinin temini,
- (ii) Makroekonomik ve siyasi istikrarın sürdürülmesi,
- (iii) Hukuk, iletişim ve ulaşım alt yapısının gelişmiş olması,
- (iv) Emek piyasasının yapısının daha rekabetçi ve esnek olması, beşeri sermayenin bol ve nitelikli olması, vergisel yapı vs. gibi alanlarda ortamın yatırımcıyı cezbedecek şekilde iyileştirilmesi,
- (v) Yabancı sermaye uzun vadeli bir perspektifin verilebilmesi,
- (vi) Dünya ile rekabetçi konuma getirecek şekilde gerekli telafi edici teşviklerin sağlanması gibi hususların yerine getirilmesi gerekmektedir.

6.4. SONUÇ

Kalkınmanın ve yapısal dönüşümün hız kazandığı, gelişmekte olan ülkelerde belli düzeyde, bilhassa nitelikli üretim mallarında bir ithalat bağımlılığın olması ve bu meyanda dış açıkların ortaya çıkması genel geçer bir durum olarak görülebilir. Ancak yine geç sanayileşen ülke örneklerinden ortaya çıkan bir başka ders de, bu açıkların sürdürülebilir bir düzeyde tutulmasını ve bu açıkların finansmanı için makul miktarda bir döviz elde edilmesini mümkün kılacak bir ihracat performansının, pazar ve ürün çeşitliliğinin sağlanması gereğine işaret etmektedir.

Bu meyanda, ithalat bağımlılığının ortadan kaldırılması ve dış açıkların kapatılması konusunda güven veren makul ve meşru bir yol haritasının, bir yapısal dönüşüm ve üretim stratejisinin, bir rekabetçi üstünlükler analizi eşliğinde ortaya konulmuş olması gereği öne çıkmaktadır.

Bu bölümden elde edilen sonuçlar, Türkiye'nin önümüzdeki döneme yönelik ev ödevleri konusunda yeterince öneriler barındırmaktadır. Bunlar; (i) imalat sanayinin katma değer odaklı rekabetçi dönüşümünün derinleştirilmesi, (ii) Türkiye'nin turizm sektörüne ilaveten diğer kritik hizmet sektörü alt kalemlerinde de ihraç ürünleri koymasının gereği, (iii) Ulusal tasarruf-yatırım açığının en aza indirilmesini sağlayacak reformların derinleştirilmesi, (iv) bilhassa küresel kriz sonrasında dünyada ortaya çıkan yeni yapılanmada, ticarete konu olan malların nispi fiyatlarının rekabetin önünü kapatacak şekilde kurlar üzerinden bozulmasının elden geldiğince önüne geçilmesi ve/veya oluşacak tahribatı telafi edici mekanizmaların ikamesi, (v) üretim ve yatırım dostu ortamın geliştirilmesi yönündeki tedbirlerin etkinlikle derinleştirilerek devam ettirilmesi gereğine işaret etmektedir.

YEDİNCİ BÖLÜM

GÖRÜŞ VE ÖNERİLER

YÜKSEK BÜYÜMENİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİ SAĞLAMAK

Türkiye ekonomisi 2008 yılında sıfıra yakın bir büyüme düzeyine geriledikten sonra, 2009 kriz ortamında % 4,7 oranında daralmış, ancak hızla girdiği kriz ortamından aynı hızla çıkarak (V-şeklinde bir ivme ile dipten dönerek) 2010 yılında % 8,9 oranında büyümüş ve küresel krizin yaralarını büyük oranda sarmıştır. “Kriz giriş, kriz ve krizden çıkış” şeklindeki bir tasnife göre 2008-2010 arasındaki üç yılı kısaca “kriz dönemi olarak” tanımlarsak, Türkiye bu dönemde ortalama olarak ancak % 1,6 oranında bir reel büyüme gerçekleştirebilmiştir.

Bundan sonra önemli olan, Türkiye’nin 2010 yılında yakaladığı bu ivmenin kaybedilmemesi ve 2011-2013 dönemini kapsayan Orta Vadeli Mali Program’daki hedefleri gerçekleştirmek suretiyle, yüksek büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

Bunun bir gereği olarak; (i) kriz ve istikrarsızlık hafızası bir hayli canlı olan Türkiye’de mevcut güven ve istikrar ortamının korunması hayati önem arz etmektedir, (ii) 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum sonucunda demok-

ratikleşme adına yakalanan olumlu tablonun, kapsamlı bir sivil anayasa, ilave ikinci nesil reformlar ve iyileştirme çalışmalarıyla derinleştirilip taçlandırılması, Türkiye’de son yıllarda iktisadi cephede kaydedilen kazanımların konsolidasyonu açısından şarttır.

2001 krizi sonrasında yapılan ve tek parti hükümetine dayalı kararlı uygulamalar sayesinde, ekonomideki birçok makro ve mikro sorunu çözme yolunda önemli mesafeler kat edilmiş, sorunların önceliği ve çözüm yöntemlerinde yeni bir aşamaya gelinmiştir. Bu bağlamda Türkiye, 2002 yılından bugüne kadar sürdürdüğü ve büyük bir başarı yakaladığı enflasyonla mücadeleye ara vermeden, mali disiplin ve finansal istikrar cephesinde elde ettiği kazanımları kaybetmeden, rekabet gücü, işsizlik, cari açık ve bölgesel kalkınma gibi göstergelerin kabul edilebilir seviyelere çekilmesini sağlayacak yapısal tedbirleri almaya devam etmelidir.

Bu genel çerçeve kapsamında MÜSİAD, Türkiye ekonomisinde 2011 yılı ve sonrası için öncelik verilmesi gereken konuları ve çözüm önerilerini aşağıda kamuoyunun dikkatine ve tartışmasına sunmaktadır.

7.1. CARİ AÇIK SORUNU

2010 yılında, büyük oranda, yüksek büyümenin beraberinde getirmiş olduğu bir sorun olan cari açığın, iktisadi faaliyetlerin bir hayli hareketli olarak devam ettiği 2011 yılında da artış eğilimini sürdüreceği beklenmelidir. Nitekim, Türkiye’de Mart 2011 sonu itibarıyla, zaten yüksek olan 2010 yılındaki cari açık iki katına, 22 milyar dolar bandına kadar çıkmıştır. Buna göre, kendiliğinden çözüm beklentisiyle konunun “piyasa akışına bırakılarak” ötelenecek bir boyutunun kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, cari açık, şu an için finanse edilebilir olarak gözüксе de, konuyla ilgili olarak, TCMB’nin aldığı tedbirlerin yanı sıra, özellikle yapısal problemleri çözücü ek önlemlerin de alınması önem arz etmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye’de cari açığı ele alırken, öncelikler sorununun asla ihmal edilmemesi gerekmektedir. Türkiye’nin önceliği uzun yıllar hasret kaldığı ve aslında bugün şikâyet edilen her şeyin başı olarak görülmesi gereken makroekonomik istikrarın temin edilmesi ve derinleştirilmesi gereğidir. Türkiye finansal ve fiyat istikrarının temini, sürdürülebilir büyümenin tesisi için (i) sermaye hareketleri serbestisi ile (ii) bağımsız para politikası ve enflasyon hedeflemesi rejimini seçmiş, (iii) bu şartlar altında dalgalı kur rejimini de bu paradigmanın zaruri bir bileşeni olarak benimsemiştir. Türkiye’nin bu şartlar altında soğukkanlı olarak bu paradigmanın oluşturduğu yan etkileri anlaması ve bunun nasıl idare edileceğini ortaya koyması gerekir.

Türkiye’de dış açıklarda, henüz, altından kalkılamaz ve büyük risk oluşturan bir yapı yoktur. Ancak, belli takvime ve stratejiye bağlı olarak tedricen ortadan kaldırılacak şekilde gelişmeyen bir cari açık “iyi huylu” olarak da tanımlanamaz. Dolayısıyla, cari açık meselesi ihtiyatlı bir şekilde takip edilmelidir.

2011 yılının ilk üç ayında ortaya çıkan cari açığın yaklaşık 20 milyar doları ticaret açıklarından ve 4 milyar doları da yabancı sermaye transferinden kaynaklanırken, genel olarak Türkiye’nin açık ara döviz fazlası verdiği “hizmetler dengesi”, kısmen durumu dengeleyerek cari açığın 22 milyar dolarda kalmasına katkıda bulunmuştur. Yine de, hizmetler kaleminde de olumsuzluklar dikkat çekmektedir.

Birinciden başlamak gerekirse, ticari açığın içinde, zaruri olan enerji unsurları olmakla birlikte, ilk üç aydaki 56 milyar TL’lik ithalatın 20 milyar dolara varan kısmının işlenmiş sanayi mamul ara girdiler kaleminden oluşması, öte yandan üç aylık ithalatın içinde 5 milyar dolarla en büyük payı Çin’in almış olması, sıkıntının enerji dışı alanlara da bulaştığını açıkça göstermektedir.

İkinci olarak, hizmetler dengesindeki soruna odaklanmak gerekmektedir. Şöyle ki; (i) Türkiye hizmet gelirleri dengesinde “ucuz” ve “çeşitlilik arz etmeyen” düşük katma değerli turizm yapısına sahip olduğundan, çekebildiği turist sayısı ile turist başı gelir elde etme arasındaki makas mukayeseli olarak açılmaktadır. Öte yandan, ülkenin dışa açılması ve artan alım gücüne paralel olarak, Türkiye’nin turizm giderleri de hızla artmaktadır. (ii) navlun-ulaşım-lojistik sektöründe hala açık veriliyor olması, (iii) yurtdışı müteahhitlik hizmet kaleminden içeriye yeterli katkının gelmemesi gibi nedenlerle hizmetler kaleminde de zaman içinde aleyhte gelişmelere maruz kalınmaktadır. (iv) Son olarak, Türkiye, içeriye giren kalıcı ve borç yaratmayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY), krediler ve kısa vadeli sıcak para girişlerinden artan oranlarda kar transferine de maruz kalmaktadır.

Türkiye, geldiğimiz aşamada mevcut açık ivmesini düşürücü tedbirler kadar, açığı uzun vadede makul düzeye çekecek tedbirleri de düşünmek durumundadır. Bu bağlamda;

1. Sermaye girişleri-borç-kredi ayağının etkin idaresi,
2. Rekabetçiğin artırılmasına yönelik verimlilik odaklı, ulusal tasarrufları artırıcı ikinci nesil reformların derinleştirilmesi,
3. İçinde “piyasa dostu teşvikler” ile yaptırım gücü olan “disiplin edici tedbirlerin” de olduğu tutarlı kapsayıcı tedbirlerin alınması,
4. Dünyada “görünmez bir ticaret savaşları” döneminin yaşandığının bilinciyle iç piyasaların korunması yolunda gerekli adımların atılması,

şeklinde dört ana bileşeni olan tedbir mimarisi üzerinde çalışılmalıdır. Bunlara aşağıda kısaca değinilmiştir.

7.1.1. İktisat Politikası Gerek Koşul Fakat Yeter Koşul Değil

Geldiğimiz aşamada çözüm için de sadece iktisat politikaları üzerinden sürdürülecek “ince ayar” (*fine tuning*) yöntemlerle, hele hele sadece TCMB üzerinden ve tek başına para politikaları ile sonuç alma şansının olmadığı ifade edilebilir. Buna, faiz-kur çerçevesinde sürdürülen bitmek bilmeyen tartışmalar da dahildir. Hatta tek başına ısrar edilirse, kur-faiz tedbirlerinin yan etkileri, faydalarını ortadan kaldıracaktır. Bir diğer ifadeyle, bütün bunlar gerekli, ancak yeterli değildir. Nitekim, örneğin, kur konusunda tek bir paydaş yoktur. Keza, olayı tek başına TCMB gibi tek bir kuruma yıkmak adil olmadığı gibi, bu, sorunun tam olarak kavranmadığını da göstermektedir. Tüm paydaşlar arasında uyumlu bir arayışa gitmek şarttır.

7.1.2. Kur Katkısı

TL'nin değerlenmesinin basitçe “yüksek faiz-düşük kur” modeline oturtulamayacağı, son aylardaki gelişmelerle bir kez daha teyit edilmiştir. Türkiye’de Hazine borçlanmalarına ödenmekte olan reel faizler son yıllarda mukayeseli olarak hızla benzer ülkelere yakınsamasına rağmen, TL'nin değerlenmesinde küresel konjonktür ve ülkenin umumi cazibesi etken olmaya devam etmektedir.

Değerli TL'den zarar gören ve şikâyet edenler kadar, yararlanan ve destekleyenler de vardır. Hatırı sayılır bir kesim ise, olayın iki ayağında da bulunmaktadır. Büyük ihracatçılar aynı zamanda büyük üreticiler de olduğundan, ihracat performansını anlamında değerli TL'ye karşı çıkarken, talebin fiyat esnekliğinin düşük olduğu zorunlu ithalat girdileri ve üretim maliyetleri bağlamında ise TL'nin değer kaybetmesinden de şikâyet etmektedirler. Bu firmaların birçoğu, ihracatındaki zorlukları başka kalemlerdeki (faaliyet dışı kazanç) kazançlarıyla dengelemektedirler. Bilhassa yabancılarla olan işbirliği, burada devreye girmektedir. Bütün bu nedenlerden ötürü, öncelik, istikrarlı ve denge değerini yansıtan bir kur düzeyinde olmalı, bunu bozan kanallar tespit edilerek dengelenmeye çalışılmalıdır.

7.1.3. Sermaye Giriş Çıkışlarının-Borç-Kredi Mekanizmasının İdaresi

Krizden çıkmak isteyen ABD ve AB gibi iktisadi blokların, piyasaya bol miktarda likidite sürdükleri bilinmektedir. Ancak bu ülkelerde zaten aşırı borç yükü altında olan orta sınıfın yeni bir borçlanmaya giderek bunu kullanıp ekonomilerine bir ivme verme kapasitesi sınırlı kaldığından, keza bu ülkelerde reel getiriler çok düştüğünden, piyasaya sürülen likidite, büyük oranda bu ülkelerde kalmamakta, Türkiye gibi yüksek getiri vaat eden yükselen piyasa ekonomilerine hücum etmektedir. Bu “tahaccüm” Türkiye gibi ülkelerde döviz arzının artmasına, böylelikle ihracata ket vuran ve ithalatı tetikleyen bir konjonktürde dış açık verilmesine neden olmaktadır.

Bu meyanda, Türkiye’yi “yabancı sermaye cenneti” yaparak, ticaret dışı mallara yönlendirmenin, tüketimi tetiklemenin bir anlamı olmayıp, içeriği gerçek bir “yatırımcı dostu” yapmak gerekmektedir. Bunun için, bu ikinci seçenek motive edilirken, birinci seçenekten de caydırıcı tedbirler alınmalıdır. Bu bağlamda, sermaye girişlerinin bileşimini uzun vadeli kalemler lehinde etkileyecek mali ve parasal tedbirler alınmalı, teşvikler verilmelidir. Kısa vadeli sermaye girişi kalemleri açısından da, sıcak paranın giriş çıkışlarda getireceği dezavantajlardan korunmak için önlemler alınmalıdır. Bu bağlamda, Tobin vergisi gibi, etkinliği henüz ispatlanmamış olan ve döviz alım-satımlarını vergilendiren bir sistemden ziyade, sermaye hareketlerinin miktarında kısıtlamalar getirilmesi düşünülmelidir. IMF de 15 Nisan 2011 tarihinde yayınladığı raporda “sermaye kontrolleri” ifadesini telaffuz ederek, geleneksel duruşunun dışına çıkmıştır.

Öte yandan, cari açığın özel sektör kanallarıyla gerçekleştiği noktasından hareketle, TCMB’yi aşırı rezerv biriktirmeye zorlayarak, aslında özel sektörün riskini alıp, yanlış sürdürmekten de kaçınmak gerekir. Tam tersine, özel sektör kuruluşlarının, kendi riskini dengeleyecek mekanizmalara sahip olarak borçlanmasını şart koşturmak gerekir. Bu bağlamda halen % 55-60 düzeyinde bulunan kaldıraç (borç-öz sermaye) oranlarının bu düzeyde sabit kalması, ancak kısa vadeli yükümlülüklerin önünün daha belirgin kıstaslarla kapatılması gerekmektedir. Yine Türkiye’de para ticareti yapan bankaların ellerinde döviz bulundurma süreç ve miktarı artırılmalıdır.

7.1.4. Reformlar

Reformlar bağlamında, ülkelerin tasarruf-yatırım açığı ile cari açığı arasında -istisnalar hariç- büyük bir paralellik olduğu noktasından hareketle, Türkiye’nin bütün ağırlığını ulusal tasarrufları artırıcı tedbirlere vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kamunun mali disipline olan bağlılığı, hane halkının özel emeklilik fonları gibi uzun vadeli tasarruf alanlarına yönlendirilmesi, özel sektörün sermaye birikimine gitmesi için kârları dağıtmaması yolunda tedbirlerin artırılması da anlamlı olacaktır.

7.1.5. İthal İkameci Ancak Rekabetçi ve Piyasa Dostu Bir Korumacı Yaklaşım Gereği

Türkiye’de üretilen ihraç ürünlerinin kur, kredi desteği ve ucuzcu ülkelerden kaynaklanan riskleri bilinmektedir. Ancak, bazı Türk ürünlerinin kalite sorunu ve zaten içeride gerekli ürünlerin üretilmiyor oluşu gibi, çok belirgin iki sorun daha karşımıza çıkmakta, bunlar çözülmeden de kalıcı olarak ithalatın önüne geçmek mümkün gözükmemektedir.

Cari açığın içindeki ithal kalemlerde, enerji, emtia, makine, demir-çelik ve ileri teknoloji ürünleri başta gelmektedir. Türkiye verdiği teşviklerle bu unsurlardan içeride üretilebilecekleri ürettirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, 2009 yılında açıklanıp 2010 sonuna kadar 12 sektörde verilen teşvikler isabetli olmuştur. Bu sistemde kullanılan kurumlar ve gelir vergisi indirimleri, SSK Primi İşveren Hissesi’nin Hazine tarafından karşılanması, faiz desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası, Gümrük Vergisi Muafiyeti gibi teşvik araçları etkili sonuçlar vermiştir. Bu teşviklerin devam ettirilmesi, şüphesiz fayda sağlayacaktır.

Bunun yanı sıra, sanayi üretimi verilerinin de göstermiş olduğu hızlı üretim büyümesine paralel olarak artan ihracat-ithalat makasını kapatmak adına, ithalat bağımlılığını azaltıcı yüksek katma değerli ürünlerin üretilmesi ve böylece bunların toplam ihracattaki payının artırılması için “üretime dayalı ihracat stratejisi” alanında çalışmalar sürmektedir. Bu meyanda, girdi başına katma değeri yüksek olan makine imalatı, kâğıt ve kâğıt ürünleri, cam ve cam ürünleri gibi sektörlerde ve özellikle birçok sektöre hammadde sağlayan kimya sektöründe rekabet üstünlüğü sağlayacak üretim altyapı çalışmaları sonuçlandırılmalıdır.

7.1.6. Enerji Bağımlılığı Öncelikli Hale Gelmiştir

Dış ticaret açığının ve dolayısıyla cari açığın oluşmasına sebep en büyük kalemlerden olan enerji ithalatı konusunda, bilhassa orta-uzun vadeli önlemlere odaklanılmalıdır. Kısa vadede, enerji verimliliği (tasarrufu) konusunda çalışmalara hız verilmeli, bina izolasyonu ve binalara enerji verimliliği lisansının verilmesi gibi tedbirlerde etkin uygulama yapılmalıdır. Bunun yanı sıra, enerji sorununu kalıcı olarak çözecek olan yeni yatırımlara teşebbüs edilmelidir. Enerjide dışa bağımlılıktan kurtulmak adına, yenilenebilir enerji dahil mevcut kaynaklardan azami istifade etme çalışmaları devam ederken, özellikle nükleer santral projelerinin de bir an önce hayata geçirilmesi gereklidir.

Uzun vadede, bu kanaldan gelen baskının azaltılması için, Türkiye’nin enerji arz güvenliğini sağlayacak yapılanmalara gitmek zarureti vardır.¹ Bu meyanda,

¹ İbrahim Öztürk ve Sohbət Karbuz, *Türkiye’nin Enerji Ekonomisi ve Petrolün Geleceği*, MÜSİAD Yayınları, İstanbul, 2006.

enerji alanında atılmakta olan belli başlı adımlardan bahsetmek mümkündür. Türkiye'nin bir Enerji Strateji Belgesi oluşmuş ve burada temel bir yol haritası, buna uygun politikalar tespit edilmiştir. Enerji verimliliğini artıracak teşvikler ve mevzuatlar uygulamaya sokulmuştur. Bu bağlamda;

- Türkiye'de potansiyeli yüksek olan güneş, rüzgâr, jeotermal gibi alternatif enerji kaynaklarının etkinlikle devreye sokulabilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmaktadır.
- Nükleer enerji santrallerinin kurulması yolunda gerekli yasal zeminin hazırlanmış ve ihale sürecine çıkılmış ve yabancı sermayenin ilgisi bu alana çekilmiştir.
- Enerji sektöründe rekabetin ve yatırımların derinleştirilmesi için üretimde ve dağıtımda enerji sektörü özelleştirmelerinin önü açılmış, süreç de başlamıştır.

Yan sanayisi kurulmamış olan bir sanayinin, uzun vadede montajcılığın ötesine geçemeyeceği ve bu tür sanayilerin zaman içinde daha ucuzcu ülkelere göç edeceği gerçeği de bilindiğinden, Türkiye'de devasa bir büyüklüğe kavuşacak olan bu sektörün yan sanayisinin kurularak oluşturulan katma değerler içeride tutulması, yerli bilgi ve becerinin geliştirilmesi, istihdamın azami düzeye çıkartılması son derece önemlidir. Bu meyanda, örneğin rüzgâr santrallerinin ve güneş enerjisi panellerinin ülke içinde üretilmesi gibi Türkiye açısından yeni sayılacak alanlarda verilen teşvikler, atılan somut adımlar, başlanan üretim süreçleri etkinlikle devam ettirilmelidir.

Yine bütün bunlara rağmen enerji alanında kaynakları yetersiz olan Türkiye'nin stratejik bir coğrafyada, başlıca enerji tedarikçileri olan Ortadoğu ve Trans-Kafkasya ile son kullanıcı konumunda olan Batı ülkeleri arasında çok boyutlu bir enerji geçiş güzergâhı konumuna gelmiş olması stratejik değerinde bir karardır. Enerji hatları alanında bir güvenli bir geçiş güzergâhı olma imkânının yakalaması durumunda, çok farklı çıkarları olan paydaşlar arasında Türkiye kendisini barış ve kalkınma yolunda yüksek katma değer üretir bir konuma yerleştirmiş olacaktır. Böylece Türkiye kendi güvenliği ve istikrarının korunması için de önemli bir adım atmış olacaktır.

Ayrıca, Ceyhan Bölgesi'nin bir "enerji havzası" mantığı ile ele alınmış ve bu yaklaşımla altyapısının kurgulanıyor olması da takdire şayan bir stratejidir. Bu sayede Türkiye birçok enerji ürünü türevlerini içeride üretip ihraç edebilir hale gelecektir. Bu sayede bölgede demir-çelik, petro-kimya, gemicilik gibi birçok sektör harekete geçecek, sektör, kendisinden çok daha büyük lojistik, eğitim, konut, ulaşım, iletişim gibi istihdam dostu bir hizmet sektörünü de tetiklemiş olacaktır.

Sonuç olarak, 2023'te 500 milyar dolar ihracat hedefine ulaşmak için yola çıkan Türkiye'nin en az bu miktarda malı üretecek enerji altyapısını tamamlamak, bu alanda gerekli yatırımları bir an önce planlamak ve hayata geçirmek zorunluluğu vardır.

7.1.7. Yabancı Sermaye Çekmede Etkinlik Artırılmalı

Türkiye son yıllarda kendi geçmişine mukayese edildiğinde yüksek miktarda sermaye çekmeyi başarmış olmakla birlikte, benzer yükselen piyasa ekonomileriyle mukayese edildiğinde büyük ve sıfırdan projeler bağlamında yabancı sermaye yatırımı çekme konusunda göreceli olarak aynı başarıdan söz etmek zordur. Hem proje sayısı olarak, hem de proje büyüklüğü olarak Türkiye, Doğu Avrupa'daki birçok ülkenin gerisinde kalmıştır. Yabancı sermaye çekmede aktif olarak 2009 yılında faaliyete geçebilen Kalkınma Ajansları ile 2006 yılında kurulan Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı'nın uzun vadeli bir vizyona dayalı strateji eşliğinde çok daha performans odaklı olarak ve daha etkin bir şekilde devreye sokulması gerekmektedir.

7.1.8. Hizmet İhracatı Kalitesi Artırılmalı

Cari açığın azaltılmasında önemli bir araç olduğunu düşündüğümüz hizmet ihracatında, Türkiye'nin muhakkak surette kaliteyi artırması gerekmektedir.

(i) Özellikle turizmde, katma değeri yüksek sezonlara, ürünlere ve destinasyonlara ağırlık verilmelidir. "Deniz-kum-güneş" turizmi bir yandan devam ederken, ağırlığın hızlı bir şekilde sağlık, inanç, tarih ve doğa turizmine kaydırılması, bunun için de gerekli kültürel ve iktisadi altyapı çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir. (ii) Yine hizmet ihracatında Türkiye'nin, "marka olma yolunda-ki" başka alanları da hedeflemesi gerekir. Bu bağlamda, Türkiye'nin yabancı ülkelerden öğrenci çekme konusunda proje geliştirmesi, bu yolda teşvik vermesi gerekmektedir. (iii) Türkiye'nin nakliye-limancılık-gemicilik-sigorta, kısaca lojistik sektörüne özel bir önem atfetmesi gerekmektedir. (iv) Keza, Türkiye'nin müteahhitlik sektöründen içeriye net kaynak aktarımının da artırılması konusunda çalışılmalıdır.

7.1.9. Ticaret Savaşlarını Fark Etmek

Türkiye'nin dış ticarete uzun yıllar açık vereceği dikkate alınarak alternatif pazarlara açılma çabaları devam ettirilmelidir. Vizelerin kaldırılması ve serbest ticaret anlaşmaları alanındaki takdire şayan çabalar devam ettirilmelidir.

Son olarak, dünyada büyük, derinden ve son derece sinsi bir ticaret savaşının yaşandığı kabul edilmeli, yaşanan 15 yıllık tecrübelerle göre AB ile olan Gümrük Birliği yeniden ele alınarak müzakerelere konu edilmeli, Türk ihracatçısının önünde dikilen Avrupa tröstleriyle aktif mücadele birimi kurulmalı, iktisadi ilişkilerde mütekabiliyet şartı aranmalıdır (buna Çin ve Rusya da dahil edilmelidir).

İç talep gücü kullanılarak yabancı paydaşlarla içinde bulunduğumuz “tedarikçilik zinciri” yeniden yapılandırılmalı, yerli şirketler ticari paydaşlarını içeride yatırım yapmaya, içerideki tedarik zincirini kullanmaya zorlamalıdır. Türkiye’nin içinde ve yakın coğrafyasındaki büyük ve dinamik pazar, böyle bir pazarlık için Türkiye’nin elini güçlendirmektedir. Yoksa içeride bu kadar kolay ticaret yapanların, burada gelip yatırım yapmasının anlamı kalmamaktadır.

7.2. REKABET GÜCÜ

Dünya ekonomisinde, küresel rekabet dinamikleri, sürekli değişim göstermektedir. Bu sebeple, hem firmalar hem de ülkeler, küresel rekabetin değişen dinamiklerini çözümleyerek, küresel rekabet güçlerini rakiplerine göre daha iyi bir düzeye yükseltmek zorundadırlar. Bu sebeple, ulusal ekonominin, sektörlerin ve firmaların, küresel ekonomideki rekabet karşısında güçlü olmalarına yardımcı olmak için, mikroekonomi ve makroekonomi düzeyinde, bir küresel rekabet gücü sistemi tesis etmeleri son derece büyük önem arz etmektedir.

Diğer yandan, rekabet gücü, tanımsal düzeyde üzerinde anlaşmaların henüz net bir şekilde sağlanamadığı bir alan olarak karşımıza çıkmakla beraber, genel olarak iktisadi rekabet gücünü, “İktisadi rekabet gücü, bir iktisadi birimin (birey, firma, endüstri, ülke, bölge), veri başlangıç koşullarına göre, belirlenen amaçlara ulaşma süreci ve sonucundaki hedef göstergeler açısından rakiplerine göre üstünlüğe sahip olmasıdır” şeklinde tanımlayabiliriz.² Rekabet gücü tartışmalarının, üzerinde anlaşıldığı en önemli noktalardan birisi kuşkusuz, ister mikroekonomi ister makroekonomi düzeyinde olsun, rekabet gücünün anahtar göstergesinin, girdi başına düşen çıktıyı gösteren verimlilik olduğuudur. Çünkü iktisadi değer yaratma sürecinde, istenilen sonuçlara en az kaynakla ulaşmak bir başarı göstergesidir. Küresel Rekabet Gücü Endeksi’ne göre de, rekabet gücü tanımı,³ “bir ülkenin verimlilik düzeyini belirleyen faktörleri politikalar ve kurumlar seti” şeklindedir.

Küresel rekabet gücünün ölçülmesinde pek çok kritik göstergeden yararlanılabilmektedir. Buna göre, mikroekonomi ve makroekonomi düzeyinde, küresel rekabet gücü göstergeleri olarak, reel efektif döviz kuru, ticaret dengesi, verimlilik, pazar payı, açıklanmış üstünlükler, birim emek maliyetleri, fiyat, ürün özellikleri gibi değişkenler kullanılmaktadır. Küresel rekabet gücünü etkileyen faktörlerin tanımlanması, ölçülmesi ve genel bir endekse dönüştürülmesi

2 Detaylı bilgi için bkz., bölümün bundan sonraki kısmını hazırlayan Ercan Sarıdoğan, Mikroekonomi ve Makroekonomi Seviyesinde Küresel Rekabet Gücünü Etkileyen Faktörler ve Stratejiler, İstanbul Ticaret Odası Yay. No. 2010/51-21139.

3 Sala-i-Martin, Xavier ve diğ. (2009) The Global Competitiveness Index 2009–2010: Contributing To Long-Term Prosperity Amid The Global Economic Crisis in The Global Competitiveness Report 2009-2010.

üzerine önemli çabalar söz konusudur. Bunlardan birisi, yukarıda da adı geçen ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından geliştirilen Küresel Rekabet Gücü Endeksidir. Bu endekse göre, ülkeler rekabet gücü kaynaklarına göre üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplardan ilki, temel üretim faktör odaklı rekabet gücüne sahip olanlar, ikincisi, etkinlik odaklı rekabet gücüne sahip olanlar ve üçüncü grup ise, inovasyon (yenilikçilik) odaklı rekabet gücü sahip olanlardır.

Buna göre, ülke ekonomisinin gelişme aşamasında, ekonominin temel üretim faktör odaklı itici güçleri önem arzeder. Bunlar, temel faktörlerdir. İkinci aşamada, etkinlik odaklı itici güçleri önem kazanır. Bunların arasında, yüksek eğitim-öğretim, piyasalarda etkinlik, teknoloji odaklı olma ve piyasa büyüklüğü gelmektedir. Gelişmenin üçüncü ve son aşamasında ise, ekonomiler, inovasyon odaklı itici güçler sayesinde, küresel rekabet güçlerini, uzun dönem iktisadi büyümelerini, varlıklarını ve refahlarını sürdürebilmeleri, yükseltebilmeleri açısından daha güçlü bir konuma gelerek, küresel rekabet mimarisi içinde önemli bir konuma sahip olmaktadır. Bu sebeple, sürdürülebilir iktisadi büyüme, kalkınma ve küresel rekabet gücü için bilim-teknoloji ve inovasyon temelli bir strateji, ülkeler için hayati öneme sahiptir. Çünkü geleneksel doğal kaynaklara dayanan rekabet üstünlükleri, geliştirilen daha üstün teknolojiler sayesinde önemini hızla kaybedebilmektedir. Türkiye ekonomisinin küresel rekabet gücü profili, Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Endeksi 2010-2011 verilerine göre, Şekil 7.1'deki gibidir. Bunları genel hatlarıyla incelersek;

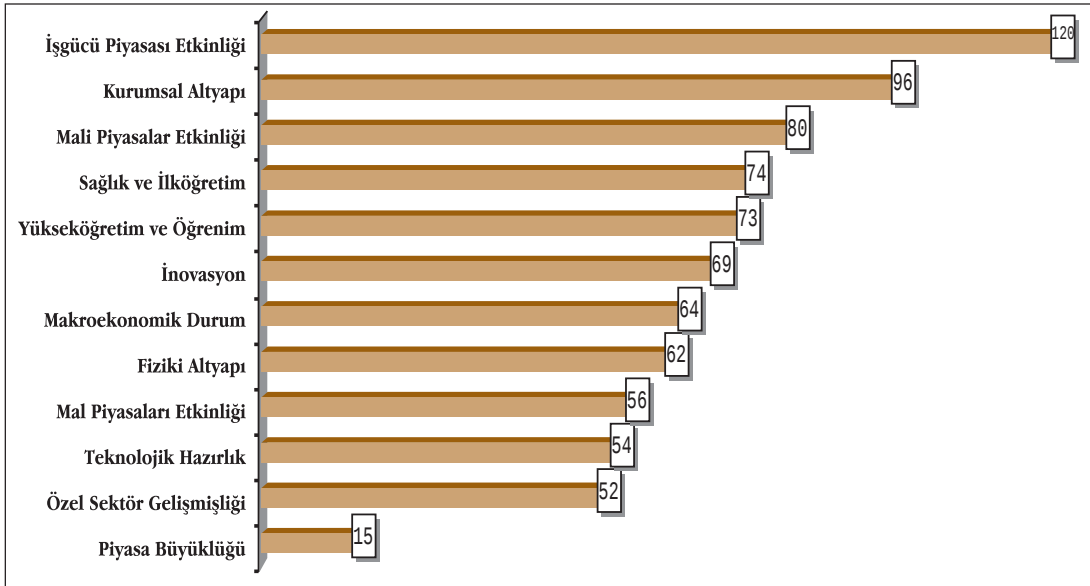
(i) Küresel rekabet gücü genel endeksinde, Türkiye ekonomisi, küresel rekabet endeksinde 2010-2011 verilerine göre, 139 ülke arasında 61. sıradadır. Bu sıralama bir önceki yılla aynıdır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinin rekabet gücü, krize rağmen değişiklik göstermemiştir.

(ii) Temel faktörler ana endeksinde, 2010-2011 verilerine göre, 68. sırada yer almaktadır. Temel faktörler endeksinin alt kalemlerine göre ise, kurumlar kaleminde, 88. sırada, altyapıda 56. sırada, makroekonomik istikrar kaleminde 83. sırada yer almaktadır. Sağlık ve temel eğitim kaleminde ise, 72. sırada yer almaktadır. Sonuçlara göre, kurumlar ve makroekonomi istikrar endekslerinde Türkiye ekonomisinin önemli sorunları olduğu görülmektedir.

(iii) Etkinliği artıran faktörler endeksinde ise, genel endekste, 55. sırada yer almaktadır. Alt kalemleri incelediğimizde, yüksek eğitim ve öğretimde, 71. sırada, mal piyasası etkinliğinde 59. sırada, emek piyasası etkinliğinde 127. sırada, finansal piyasalarda gelişmişlik açısından, 61. sırada, teknoloji odaklı olmada 56. sırada ve piyasa büyüklüğünde ise 16. sıradadır. Bu sonuçlara göre, Türkiye ekonomisi özellikle, emek piyasa etkinliği başta olmak üzere, yüksek eğitim ve öğrenim de diğer kalemlere göre küresel rekabet gücü açısından oldukça sorunlu durumdadır.

(iv) İnovasyon ve uzmanlaşma endeksinde, 57. sırada, yer almaktadır. İş ikliminde gelişmişlik açısından 52 ve inovasyon açısından ise 67. sırada yer almaktadır. Bu sonuçlara göre, Türkiye ekonomisi, iş ikliminde ve özellikle de inovasyon alanında önemli adımlar yaparak küresel rekabet gücünü yükseltmesi gerekmektedir. Çünkü bu faktörlerdeki iyileşmeler diğer faktörleri de önemli ölçüde olumlu tetikleyecektir. Tüm faktörlerin önem sırasına göre iyileştirilmesi küresel rekabet gücünün daha hızlı yükselmesine katkı sağlayacaktır.

Türkiye ekonomisi, küresel rekabet gücünde gelişmişlik açısından etkinlik odaklı ülkeler grubunda yer almaktadır. Türkiye ekonomisinin aynı gruptaki ekonomilere göre, piyasa ölçeği ve altyapı açısından daha iyi olmasına karşın, iş piyasası etkinliği açısından zayıf görünmektedir.

Şekil 7.1. Türkiye'nin mukayeseli rekabetçi üstünlükleri (2010 yılına göre, 132 ülke arasında, kaçıncı sırada olduğu)

Kaynak: Dünya Ekonomi Forumu (2010).

Tablo 7.1'de görüldüğü üzere, Türkiye ekonomisinde iş yapmada en sorunlu faktörler olarak, sırasıyla, etkinsiz devlet bürokrasisi, siyasi istikrarsızlık, vergi düzenlemeleri, finans kaynaklarına erişim, vergi oranları, işgücü niteliği gibi alanlar başta olmak üzere, küresel rekabet gücünü zayıflatan pek çok faktör söz konusudur. Küresel rekabet gücünü artırmak için bu faktörlerin iyileştirilmesi son derece büyük önem arz etmektedir.

Tablo 7.1. Türkiye’de İktisadi Faaliyetlerin Önündeki Engeller (2010-2011)

KRİTER	KATSAYI
Etkinsiz Devlet Bürokrasisi	13,4
Siyasi İstikrarsızlık	12,1
Vergi Düzenlemeleri	11,2
Finans Kaynaklarına Erişim	10,4
Vergi Oranları	10,3
Yetersiz Eğitime Sahip İşgücü	10,3
Yetersiz Altyapı Arzı	6,7
Döviz Karşı Düzenlemeler	4,8
Emek Piyasasına Müdahaleler	4,5
Hükümet İstikrarsızlığı/Darbe	4,5
İşgücünün İş Ahlakında Zayıflık	4,3
Yolsuzluk	3,2
Enflasyon	2,8
Kamu Sağlığında Zayıflık	1,3
Suç ve Hırsızlık	0,4

Kaynak: World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2009–2010.

Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinin küresel rekabet gücünü, bu rapora göre, tüm alt kalemleri kapsayacak şekilde incelediğimizde şu sonuçlara ulaşmaktayız:

(v) Kurumlar açısından baktığımızda, Türkiye ekonomisinin avantajlı olduğu tek kalemin yatırımcının korunma düzeyi olduğu görülmektedir. Diğer yandan, terörizmin iş dünyasına maliyeti, fikri mülkiyet koruması, kurumsal yönetim etkinliği, organize suçlar başta olmak üzere diğer kalemlerde önemli zayıflıklara sahip olduğu görülmektedir.

(vi) Atyapı açısından incelediğimizde, rekabet gücü açısından avantajlı alanlar olarak, tüm altyapı kalitesi, yolların kalitesi, hava taşımacılığı ve km başına birim maliyet gelirken, demiryolları, liman altyapısı, elektrik arz kalitesi ve telefon hat ve kullanım yapısı sorunları baş göstermektedir. Özellikle, enerji üretim altyapısı, raylı sistemler ve deniz taşımacılığı açısından yapılacak ulaşım altyapısı iyileştirmelerinin, Türkiye ekonomisinin küresel rekabet gücüne çok önemli katkıları olacaktır.

(vii) Makroekonomik istikrar açısından incelediğimizde, faiz oranı oynaklığı durumunda avantaj söz konusu iken, ulusal tasarruf düzeyi, enflasyon, kamu bütçe dengesi başta olmak üzere diğer kalemlerde önemli sorunlar söz konusudur. Bu bağlamda, özellikle Türkiye ekonomisinin iç ve dış finansman

açığını sağlıklı yönetmesi ve ekonominin arz cephesini güçlendirmeye yönelik stratejiler geliştirmesi, küresel rekabet gücünü yükseltmek açısından son derece büyük önem arz etmektedir.

(viii) Sağlık ve temel eğitim açısından incelediğimizde, sağlık alanında avantajlı ve dezavantajlı kalemler söz konusudur. Diğer yandan, ilköğretim kalitesindeki zayıflık Türkiye ekonomisinde, yüksek öğretimi de etkilemesi sebebiyle, başta ülkenin bilim-teknoloji-inovasyon yapısındaki zayıflıklar olmak üzere pek çok alanda sorunların ana kaynağı olmaktadır.

(ix) Yüksek eğitim-öğretim açısından incelediğimizde, başta eğitim kalitesi olmak üzere, personel eğitimi, devam oranı ve internete erişim alanlarında rekabet gücü açısından önemli düzeyde dezavantaj söz konusudur. Bu sebeple, Türkiye ekonomisinde küresel rekabet gücünde orta ve uzun vadede başarı kazanmanın en önemli yolu, orta ve yüksek öğrenim sistemini dünya kalitesinde bir yapıya dönüştürmek ve yüksek öğrenimi lüks olmaktan çıkarıp herkesin başarı temelli olarak rahatlıkla ulaşabileceği bir konuma taşımaktan geçmektedir.

(x) Mal piyasası etkinliği açısından incelediğimizde, piyasa ekonomisinin gelişmişliği, yerel rekabet, tekelleşmeyi önleme, işe başlama süreçleri, tüketici odaklılık açılarından avantajlar söz konusu olmasına karşın, özellikle alıcıların yetkinliği, vergi ve gümrük politikaları, tarife ticari engeller, tarım politikasının maliyeti, yabancılar ve FDI'nın ekonomideki rolü gibi alanlar önemli sorunlar görülmektedir. Bu bağlamda, özellikle vergi politikalarının daha etkin tasarlanarak, iş iklimi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması, uluslararası ekonomik işbirlikleri ve ilişkilerin güçlendirilmesi, tarımda rekabet gücü artırılması gibi alanlarda önemli politika ve stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

(xi) İşgücü piyasası etkinliği açısından incelediğimizde, özellikle, işgücüne kadın katılım düzeyi, işçi-işveren işbirliklerindeki zayıflık, verimlilik, maliyetler, işe giriş çıkış esnekliğindeki sorunlar açısından önemli zayıflıklar söz konusudur. Bu bağlamda, başta işçi-işveren ilişkileri olmak üzere, verimlilik, maliyetler, işe giriş çıkış süreçleriyle ilgili olarak hem çalışan kesim hem de işverenlerin kazanımlarını birlikte artıracak politika ve stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır.

(xiii) Finansal piyasalarda gelişmişlik düzeyi açısından incelediğimizde, finansal piyasaların gelişmişliği, düşük maliyetli uzun vadeli borçlanma imkânları, risk sermayesi başta olmak üzere finansman türleri çeşitliliği açısından önemli zayıflıklar söz konusudur. Bunun dışında, yapılan düzenlemelerle bankacılık kesiminin güçlü olması, sermaye akımlarının kısıtlanmaması, finansal hizmetlerin maliyeti açısından avantajlar söz konusudur. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde küresel rekabet gücünün artırılmasında, tüm kesimlerin uzun vadeli

düşük maliyetli finansman imkânlarına kavuşması için gerekli politika ve stratejiler geliştirilmelidir.

(xiv) Teknoloji odaklılık açısından incelediğimizde, son teknolojilerin mevcudiyeti ve internet bant genişliği açısından avantajlar söz konusu iken, firma düzeyinde teknoloji özümseme kapasitesi, FDI ve teknoloji transferi, internet kullanıcısı, geniş bant aboneleri açısından önemli zayıflıklar söz konusudur. Türkiye ekonomisinde küresel rekabet gücünün yükseltilmesinde, teknolojik gelişmelere hâkimiyet, teknoloji üretebilme ve bunu rekabet üstünlüğü için kıymetlendirebilme gelmektedir.

(xvi) İş ikliminde gelişmişlik açısından incelediğimizde, değer ve dağıtım zincirlerinde, üretim süreçlerinde ve yerel tedarikçi sayısında avantajlar söz konusu olmasına karşın, yerel tedarikçilerin sayısı, işletmelerin kümeleme alt-yapısı, rekabetçi avantaj ve otoriteyi devretme açılarından sorunlara sahip gözükmemektedir. Bu bağlamda, sorun alanlarının ortadan kaldırılmasına yönelik politika ve stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

(xvii) İnovasyon açısından incelediğimizde, bu alanda sahip olunan tek avantaj olan bilim adamı ve mühendis profilinden yeterince yararlanılamadığı için, inovasyon kapasitesi, bilimsel araştırma kurumlarının kapasitesi, firmaların Ar-Ge harcamaları, üniversite-sanayi işbirliği, Hükümetin yüksek teknoloji ürünleri tedariki ve faydalı patent sayıları açısından önemli sorunlar söz konusudur. Türkiye ekonomisinde küresel rekabet gücünün yükseltilmesinde temel sütunlardan birisi olan inovasyon alanının güçlendirilmesi için, bilim-teknoloji-inovasyon alanında önemli stratejiler ve politikaların geliştirilip uygulanması son derece büyük önem arz etmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinde küresel rekabet gücü açısından en sorunlu olan alanlar, kurumsal yapı, makroekonomik istikrar, yüksek eğitim-öğrenim, eğitim kalitesi, teknoloji ve inovasyon, finansman-borçlanma maliyeti, işgücü ve mal piyasalarının etkinliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu alanların orta ve uzun vadede iyileştirilme derecesine bağlı olarak Türkiye ekonomisinin küresel rekabet gücü, ekonomik büyümesi ve toplumsal refahı da iyileşecektir. Buna göre, rekabet gücünü artırmada başlıca hedefler, yukarıda belirtilen faktörler doğrultusunda, şu şekilde sıralanabilir.

7.2.1. AR-GE VE İNOVASYON TEŞVİK EDİLMELİDİR

Üretim ekonomisi, 2010 yılında da Türkiye ekonomisindeki önemli konumunu ispatlamış, hatta daha da pekiştirmiştir. Üretimin milli gelir içindeki dikkat çekici payının yanı sıra yıl boyunca hızla yükselen ve rekor seviyelere varan sanayi üretimi endeksi ve kapasite kullanım oranları da bu gelişimin en açık göstergeleri olmuştur.

Ancak, yeni ürün tasarımı ve inovasyon konusunda, Türkiye'nin hâlâ düşük seviyelerde olduğu açıktır. Nitekim, ülkeleri, gerek yenilikçi ürün performansı, gerekse devlet destekleri bakımından, kısaca inovasyon çalışmalarının girdileri ve çıktıları açısından değerlendiren Global İnovasyon Endeksi'nde, Türkiye, tüm ülkeler kategorisinde 57. sırada yer almaktadır. Bu gerçek de, ekonominin uluslararası anlamda rekabet avantajına ket vurmaktadır. Buna bağlı olarak, Türkiye'nin dış ticaret açıklarının kapatılması, sanayi sektörünün yapısal dönüşümünü sağlayarak yerli üretimdeki katma değer artırılmasıyla yakından ilgilidir.

Türkiye'nin dışa açılımında öncü konumdaki ihracatçı sektörleri verimlilik açısından değerlendirildiğinde, karşılaştırmalı avantaja sahip olanlardan aynı zamanda verimliliği de yüksek sektörlerin toplam imalat sanayi ihracatının sadece % 19'u görülmektedir. Buna mukabil, düşük verimliliğe sahip sektörlerin ise ihracatın % 46'sını oluşturduğu görülmektedir. Öte yandan, karşılaştırmalı dezavantaja sahip olan sektörlerden aynı zamanda verimliliği yüksek olanlar sektörlerin, toplam imalat sanayi ihracatının % 16'sını, düşük verimliliğe sahip sektörlerin ise % 14'ünü oluşturduğu görülmektedir. Buradan, imalat sanayi ihracatının yarısından fazlasının düşük verimlilikle üretim yapan sektörler tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.⁴

Yine OECD ve Dünya Ekonomi Forumu gibi kurumlar tarafından yapılan ve aşağıda daha detaylı olarak sunulacak olan uluslararası karşılaştırmalı üstünlükler analizleri de yukarıda sunulan perspektifi desteklemektedir. Türkiye, Kore, İspanya, Portekiz ve ABD temel alınarak yapılan karşılaştırmada, Türkiye düşük teknoloji sanayilerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, üst orta ve yüksek teknoloji endüstrilerde karşılaştırmalı olarak en zayıf ülke görünümündedir. Bu noktada söylenebilir ki, Türkiye'nin mevcut teknolojilere dayalı üretim modeli, günümüz dünyasında gelişmiş ülkelerle rekabet edecek nitelikten uzaktır.

Bu nedenle, sanayinin yapısal dönüşüm sürecinde Türkiye'nin bilhassa nitelikli ara mallarda yüksek bir girdi bağımlılığı söz konusu olmaktadır. Örneğin, 1997-2007 arasında toplam arz içinde ihracat oranı son derece yavaş artarken, yani Türkiye'nin ihracat kabiliyeti yavaş gelişirken, ithalatın payı toplam arzın % 25'leri düzeyinden, % 40'ları düzeyine kadar çıkmıştır. Bu, üretimdeki ithalat bağımlılığının açık bir göstergesidir.

⁴ MPM 4. Verimlilik Raporu 2005.

Öte yandan, ithalat bağımlılığının, yabancı sermayenin ağırlıklı olduğu sektörlerde daha yüksek olduğu ifade edilmelidir. Bu yüzden ithalat bağımlılığı, elektrikli makineler, metal eşya, kimya, makine sanayi gibi sektörlerde en yüksek düzeye çıkmaktadır. Ancak son yıllarda derinleşen yatırımlar sayesinde, karayolları ulaştırma araçlarında bu bağımlılığın anlamlı düzeyde gerilediği de dikkat çekmektedir. Bu anlamda, otomotiv sanayinde gerçekleşen yatırımlardaki derinleşmenin ve çeşitliliğin belli bir kıvama geldiği ve böylece yerli girdi payının artmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Ancak, sanayileşmiş ülkelerin, küresel entegrasyonda yüksek katma değerli aramalı segmentini korumak ve bu teknolojileri kaptırmamak için çok gayret sarf ettikleri, bu alandaki teknoloji transferine de sıcak bakmadıkları görülmektedir. Bu yüzden, ülkeler Ar-Ge ve inovasyon gibi alanlara çok büyük yatırımlar yaparak kimi önden gidenleri yakalamak isterken, önden gidenler de sürekli farklı alanlara kayarak oluşturdıkları katma değer ve rekabetçi üstünlük alanlarını korumak istemektedirler. Bu paradigma içinde, Türkiye'nin, rekabet bileşenlerini elden geldiğince geliştirerek bu ürünlerin iç piyasada üretilebilmesinin yolunu açması gerekmektedir. Bu meyanda, kamu politikaları (yapısal reformlar) sorunun giderilmesi anlamında önem taşımaktadır. Keza, temel hammadde ve malzeme alanlarında yurt içi üretimin teşviki (madencilik, tarım, hayvancılık, gıda, kimya, ilaç, selüloz, vb.), üretimin daha yüksek katma değer yaratan bir yapıya dönüşmesi, yan sanayilerin güçlendirilmesi ve teknoloji politikaları öne çıkmaktadır. Bu alanda yapılması gerekenleri tamamlamak üzere Türkiye, 2008 yılında ilk Ar-Ge yasasını çıkartmış, 2009 yılında ise yukarıda çizilen perspektife uygun olarak kapsamlı ve gerçekçi bir teşvik paketi açıklamıştır.

Bu bağlamda, 2023 vizyonuna ulaşmada gerekli olduğunu düşündüğümüz, rekabet gücümüzü artırmaya yönelik olarak bilhassa imalat sanayinin dönüşümü çalışmalarına hız verilmesi gerekmektedir. Bu vesileyle, Türkiye'nin ihracatında halihazırda düşük paya sahip, ileri teknolojinin geliştirilmesi için, ithalata, fasonculuğa ve montajcılığa değil, yerli üretime dayalı bir ihracat modelinin benimsenmesi de, yeni dönemin stratejilerinden olmalıdır.

Bu çerçevede, Ar-Ge, inovasyon ve markalaşmayı önceleyerek, yüksek katma değerli, ileri teknoloji imalat stratejilerinin geliştirilmesi ve bunların acilen uygulanması büyük önem arz etmekte ve bu yönde yapılan desteklere de devam edilmesi gerekmektedir.

Üretim ekonomimiz için en kritik ortaklıklardan biri, iş dünyası ve akademik dünyanın birlikteliğidir. Bu bağlamda, öncelikle uygulamada olan Ar-Ge çalışmaları ve teknoparklar hem sayı, hem de etkinlik olarak artırılmalıdır.

Ayrıca;

- Mevcut uygulamalarda karışmış olan, üniversite (bilim), araştırma kurumu (uygulamalı araştırma) ve sanayinin (geliştirme-ürünleştirme-pazarlama) rollerinin ayrıştırılması ve koordine edilmesi gereklidir.
- YÖK'ün 2007 yılında yayımlanan strateji raporunda yer alan verilere göre ülkemizde akademisyenlerin % 73'ü aşırı eğitim yükü taşımaktadır. Dolayısıyla, akademisyenlerin neredeyse dörtte üçü aşırı ders yükünden dolayı bilimsel çalışma yapmaya ve proje geliştirmeye zaman bulamamaktadır. Bu nedenle üniversitelerin daha yoğun bir şekilde Ar-Ge'yi düşünmesi ve bu yönde çalışması için gerekli şartlar oluşturulmalıdır. Bu kapsamda, üniversite hocalarının Ar-Ge'ye yönelik şirket açmalarına izin verilerek, onların her noktada devamlı yeni fikir ve teknolojiler geliştirmeleri teşvik edilmelidir. Ayrıca, üniversite hocalarına, gelir ve çalışma saatleri açısından daha olumlu çalışma koşulları sağlanmalıdır.
- Ar-Ge Teşvik Kanunu'nda, Ar-Ge Merkezi olarak tanımlanmak ve teşviklerden yararlanmak için minimum 50 olarak belirlenen çalışan araştırmacı sayısının, ülkemizin şartlarına uygun olacak şekilde 10 gibi daha düşük seviyelere indirilmesi ülkemizin Ar-Ge'ye olan teveccühünün artması anlamında önem arz etmektedir. Aynı zamanda bu şekilde, teknoparklarda yer bulamayan ama Ar-Ge projesi geliştirme kapasitesine sahip küçük firmaların teknopark dışında da Ar-Ge desteklerinden yararlanma imkânı oluşabilecektir.
- Ar-Ge teşvikleri, yeni projelerde firmalara işi yapabilmeleri için proje kabulünün akabinde peşin olarak ödenmelidir. Nitekim, önce masrafın firma tarafından yapılıp, bunun ödemesinin sonraya bırakılması özellikle küçük firmaları çok zorlamaktadır. Devam eden projelerde ise, proje safhasına bağlı olarak dönemsel ödemeler yapılabilir.
- Ar-Ge ağırlıklı firmaların yapılacak ana bir tetkik, kontrol ve değerlendirmelerden sonra birinci dereceden Ar-Ge firması olarak etiketlenilmesi ve teknopark içinde olma mecburiyeti getirilmeden Ar-Ge teşviklerinden en üst düzeyde yararlandırılmaları sağlanmalıdır. Orijinal fikri olup firma kuran 4-5 kişilik bir ekibin dahi bu profil ve avantajlardan yararlanabilmesinin yolunu açmak gerekmektedir.
- Bu türden firmaların bu teşviklerden yararlanmalarına ve yaptıkları Ar-Ge projeleri için alacakları hibe teşviklerinin sağlanmasına ilişkin kırtasiyenin ve çapraz kontrol bürokrasisinin bu firmalar için daha rahat bir hale getirilmesi bu firmaların etkinliğini ve üretkenliğini önemli derecede arttıracaktır.

- Ar-Ge niteliği verilen bu firmaların bulundukları statüyü devam ettirip ettirmedikleri, yılda bir veya iki yılda bir yapılacak tetkik ve analizler ile tekrar gözden geçirilebilir. Bu şekildeki bir uygulama zaten Ar-Ge tarafına yoğunlaşmış ve idari organizasyonları çok kuvvetli olmayan firmalar için hayatı daha yaşanır bir hale getirecek ve verimliliklerini arttıracaktır.
- Akademiye ayrılan fonlar, araştırma kapasitemizi arttırıyor olsa da bu araştırmaların ancak ‰ 5 gibi bir oranının patente dönüşmüş olması üzücüdür. Dolayısıyla, yerli patent başvurularının ve tescillerinin arttırılması için teşvikler ve fonlar sunulmalıdır.
- Elektronik, bilgisayar, malzeme mühendisliği, temel bilimler ve yeni teknolojiler gibi kritik alanlarda master ve doktora yapmış bireyler, Türkiye'ye gelip çalışmaları ve yerleşmeleri için teşvik edilmelidir. Bu kişilere, bürokratik engelleri kaldırarak çalışma ve oturma izni verilmelidir.
- Bilim konusunda liberalleşme sürecini destekleyen devlet, benzer bir anlayışı teknoloji geliştirme konusunda da ortaya koymalıdır. Teknoloji alanındaki ilerlemenin, kamu eliyle değil de, kamu desteği ile olması için, TÜBİTAK'ın, temel teknoloji politikalarını inceleyen ve teşvik, fonlama gibi koordinasyonu sağlayan bir yapı görevi görmesi, yeni teknoloji üretme ve geliştirme faaliyetlerinin ise özel sektör eliyle yapılması büyük fayda sağlayacaktır.
- Türkiye, bilim ve teknolojiye kendine öncelikli sektörler seçip, bu sektörlerde belli hedefler ve bu hedefleri gerçekleştirmek için de tarihler ve stratejiler belirlemelidir. Seçilecek sektörler, özellikle stratejik alanlar dâhilinde olmalıdır. Bu bağlamda, bilim ve teknolojiye atak yapabilmek için yoğunlaşılması gereken stratejik alanlar şunlardır: Biyo-teknoloji, bilgi teknolojileri (yazılım, dijital iletişim, kablosuz ağ teknolojileri vb.), nükleer enerji teknolojileri, savunma ve uzay teknolojileri. Bu çerçevede belirlenecek Ulusal Stratejik Sektörler için farklı coğrafi bölgelerde "Sorumluluk Noktaları" tesis edilmelidir.
- Özellikle KOBİ'lerin geliştirilmesi ve 2023 hedeflerine ulaşmada katkı sağlamaları amacıyla KOSGEB'in değişen yüzü ve nitelikli destekleri artırılarak devam etmelidir.
- Üniversitelerimiz teknoloji geliştirme potansiyellerini geliştirmek için, özellikle lisans seviyesinden başlayarak öğrencilere teknolojik değeri yüksek "iş geliştirme platformları" hazırlamalıdır.

7.2.2. İŞGÜCÜ PIYASASI ETKİNLEŞTİRİLMELİ VE İŞSİZLİKLE AKTİF BİR ŞEKİLDE MÜCADELE EDİLMELİDİR

İşsizlik oranı 2010 yılının sonu itibarıyla, krizden önceki seviyelerine yakın bir duruma getirilmiştir. Hızlı büyüme ve alınan bazı istihdam dostu yarı-reform tedbirleri sayesinde istihsal edilen istihdamdan kaynaklanan bu iyileşme, beklenenin üzerinde bir başarı olsa da, işsizlik öncelikli bir sorun olmaya devam etmektedir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Türkiye'deki emek piyasasının etkinliğinin, OECD ülkelerine kıyaslandığında oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu minvalde, istihdamı ve piyasanın etkinliğini artırıcı, aynı zamanda işsizlik oranını düşürücü politikaları ve yapısal reformları içeren Ulusal İstihdam Stratejisi 2011 yılında devreye sokulmalı ve uygulanmaya başlanmalıdır. İlgili politikalar kapsamında, aşağıda yer alan önerilerin etkili olacağı düşünülmektedir.

7.2.2.1. Nitelikli İşgücü İhtiyacı

İşsizliğin artmasına yol açan en büyük sorunlardan biri nitelikli işgücündeki yetersizliktir. Bu gerçeklik, özellikle sanayide, nitelikli ara eleman ihtiyacını üst boyutlara taşımaktadır. Özellikle yüksek eğitim ve öğretimdeki istenen düzeyde olmayan ve OECD ülkelerine göre düşük olan standartlar, rekabetçilik anlamında da Türkiye'ye olumsuz etki yapmaktadır. Bu bağlamda, insan kaynaklarının geliştirilmesi için atılacak adımlardan bazıları şunlardır:

- Oldukça önemli bir çalışma olduğuna inandığımız, “Uzmanlaşmış Meslek Edindirme Merkezleri (UMEM)” projesinin sürdürülmesi ve dikkatle takip edilmesi gerekmektedir.
- Mesleki ve Teknik Eğitim Sisteminde başlatılan reformlara devam edilmelidir. Mesleki eğitim müfredatları iş piyasasının beklentileriyle, ihtiyaçlarıyla ve geleceğin sektörlerine yönelik olarak geliştirilmelidir. Ayrıca, mesleki eğitime olan talebin geçmiş dönemdeki uygulamalar nedeniyle yetersiz hale gelişinin önüne geçilmelidir. Bu bağlamda, aşağıdaki hususların ele alınması elzemdir.
 - > Mesleki eğitim politika ve uygulamalarının oluşturulmasında ve yönlendirilmesinde, yetki ve sorumlulukların paylaşılmasında, kamu ve özel sektördeki ilgili tarafların karar alma süreçlerine etkin şekilde katılacağı özgün mekanizmalar oluşturulmalıdır.
 - > İşverenlerin beklentilerini karşılayacak mezunları istihdam etmek için, zenginleştirilmiş ve mesleki yeterliliği sağlayacak öğretim modülleri hayata geçirilmelidir.

- > Mesleki eğitim kurumlarında görev yapan yönetici ve eğitimcilerin niteliğini artıracak stratejilerin belirlenmesi ve toplumsal denetim mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir.
- > Meslek liselerinin düşük statülü olduğuna ilişkin toplum nezdinde hızla yaygınlaşan olumsuz algının değiştirilmesine yönelik özendirici politikaların acilen belirlenmesi ve hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- > Meslek okullarındaki öğrencilerin kendilerine, topluma ve geleceklere ilişkin zayıflayan güvenleri bağlamında, kendilerine ve topluma güvenlerini güçlendirecek tedbirler alınmalı ve temel becerilerin zamanında belirlenerek doğru yönlendirileceği bir rehberlik sistemi oluşturulmalıdır.
- > Mesleki eğitim kurumları ile ilgili model ve uygulamalar ağırlıklı olarak diğer ülkelerden uyarlanmakta ve buralardaki mevzuatlar esas alınarak kurumsallaştırılmaktadır. Türkiye'nin güncel ve yerel ihtiyaçlarına uygun, özgün ve milli mesleki eğitim modelleri geliştirilmelidir.
- Beşeri sermayenin güçlendirilmesi için gençlerimize, geleceğin sektörlerine yönelik eğitim verilmesi ve yönlendirme yapılması aciliyet teşkil etmektedir.
- Hızla büyüyen genç nüfusun üretkenlik potansiyelinden yararlanmak amacıyla, eğitim sistemindeki eksiklikleri gidermek gerekmektedir. Bunların başında, eğitime giriş, eğitimde eşitlik ve kalite sorunları gelmektedir.
- Özellikle yüksek vasıflı elemanlara ihtiyaç duyulan stratejik sektörlerde (bilişim, elektronik, savunma sanayi, otomotiv vb.) çalışanların niteliklerini artırıcı ve sektörle uyumlu hale getirici bir şekilde, eğitim sistemi yeniden düzenlenmeli ve aynı zamanda her seviyedeki eğitimin kalitesi arttırılmalıdır. Bu, aynı zamanda iş uyumsuzluğu sorununa da bir çözüm olacaktır. Bu bağlamda, bir "İşe Uygunluk" Projesi geliştirilmeli ve bu kapsamda işverenlerin aradıkları yetenek ve özellikler belirlenerek, buna uygun bir şekilde eğitim müfredatı şekillendirilmelidir.
- Öğrencilerin staj hareketlilik kalitesinin ciddi şekilde izlenmesi ve uygulamalı eğitimlerin sanayi kuruluşlarında gerçekleştirilmesi, iş dünyası-üniversite işbirliğine olumlu katkı sağlayacaktır. Staj hareketliliğini izlemek ve işbirliğini güçlendirmek amacıyla üniversitelerde bir Kariyer Merkezi kurulmasında büyük fayda vardır.

7.2.2.2. İşgücü Piyasasının Esnekleştirilmesi

İşgücü piyasasının değişen şartlara uyum sağlama yeteneğinin önemi, yaşanan son küresel krizle daha iyi anlaşılmıştır. Ekonomik dengedeki makro ve mikro iklim değişikliklerine ayak uydurabilmek için emek piyasasındaki koşulların, hem işveren hem de işçi adına esnek hale getirilmesi, işsizliğin artmasını engelleyecek ya da mevcut işsizliği azaltacaktır. Nitekim, böyle bir sistem, hızlı ve etkin bir biçimde değişen üretim ihtiyaçlarına ve yeteneklerine hâkim olabilmeye ve iş hayatı ile özel hayat sorumlulukları arasındaki dengeyi kurmaya yardımcı olacaktır.

Bu konuda yapılacak çalışmalar, aynı zamanda kayıt dışı istihdam için de bir çözüm niteliğinde olacaktır. Zira, Türkiye'deki işgücü piyasasında belirgin katılıklar vardır. Bunların başında da, çalışma saati katılığı, işe alırken ve işten çıkartırken yaşanan zorluklar ve yüksek istihdam maliyetleri gelmektedir.

Bu bağlamda, daha esnek çalışma saatlerine ve yarı zamanlı çalışmaya yönelik düzenlemeler yeniden ele alınmalıdır. Her ne kadar geçtiğimiz 10 yıl zarfında bir miktar düşmüş olsa da, istihdam maliyetleri, hâlâ işverenler için ciddi bir sorun oluşturmakta ve istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle, istihdam üzerindeki sosyal güvenlik prim yükleri ve vergi yükleri daha düşük seviyelere çekilmelidir.

Bunun yanı sıra, işten çıkarma maliyetleri de işveren tarafından göz önüne alınan önemli bir faktör olup, bu konuda, çalışanın hakkını zayi etmeyecek ve işveren açısından da altından kalkılabilecek bir mekanizma geliştirilmelidir.

Ayrıca, sigorta primlerini düzenli ödeyen işverenlere teşvikler verilmelidir.

7.2.2.3. Bölgesel Asgari Ücret

Verimliliğin ve geçim maliyetlerinin düşük olduğu bölgelerde, yatırımları ve istihdamı teşvik etmek maksadıyla, asgari ücretler düşürülerek, bölgesel asgari ücret uygulamasına gidilmelidir.

7.2.3. VERGİ UYGULAMALARINDA İYİLEŞTİRMELERE GİDİLMELİDİR

Vergi konusunda yapılacak düzenlemeler de şüphesiz, işletmelerin, rekabet gücünün artırılmasına katkıda bulunacaktır. Vergi Kanunu'nda yapılacak değişiklikler kapsamında mükellefler için yapılacak teşvik edici düzenlemeler, kayıtdışı sorununun giderilmesinde de önemli rol oynayacaktır. Bu bağlamda, mevcut sis-

temin rekabet ortamına uygun olarak iyileştirilmesi de öncelikli olmalıdır. Vergi sisteminde, bilhassa Vergi Usul Kanunu'nun dilinin sadeleştirilmesi mükellef açısından önem taşımaktadır. Dünya uygulamaları ile uyumlu olan, aynı zamanda da Türkiye'nin şartlarına uygun bir kanuna ihtiyaç vardır. Ayrıca, yeni Gelir Vergisi Kanunu hazırlanırken, aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır.

- Gelir kavramının, vergi güvenliği açısından harcama ve nakit hareketleriyle ilgili özel güvenlik önlemleriyle desteklenmesi gerekir.
- Vergileme açısından A.Ş. hisse senetleri ile Ltd. Şti. ortaklık payları arasındaki fark giderilmelidir. Hisse senetlerinde 2 yıldan sonraki satışlar vergi dışı kalırken Ltd. Şti ortaklık paylarının satışında süre sınırlaması olmaksızın 10 yıl sonra da satılsa tamamı vergiye tabidir. Bu farklılık giderildikten sonra hisse satışları da gayrimenkul satışları için önerdiğimiz yöntemle göre vergiye tabi tutulmalıdır. Burada da veraset yolu ile kalanlar vergi dışında tutulmalıdır. Ayrıca, borsa kazançları borsayı teşvik edici mahiyette düşük oranlı stopaj yolu ile vergilendirilmelidir. Zira, şirketlerin borsaya kaydolmalarının kayıtdışılığı önlemede büyük faydaları vardır.
- Mesken olarak kullanılan binalar hariç, arsa ve işyeri satışından elde edilen kazançlar (rant kazançları) vergi kapsamına alınmalıdır. Bu uygulama kabul gördüğünde, kişinin mesken olarak kullandığı evi ile veraset ve intikal vergisine tabi tutulan gayrimenkuller vergi dışında tutulmalıdır.
- Tapu harcını sadece satıcı ödemelidir ve oran % 1'e düşürülmelidir. Alıcı tapu harcı ödememelidir.
- Esnaf muaflığının kapsamı genişletilmelidir ve beyan dışına çıkarılmalıdır. Bu kişilerden yıllık götürü vergi alınması değerlendirilmelidir.
- Kâr dağıtımındaki % 15 stopaj oranı çok yüksektir ve beyanda sıkıntılara neden olmaktadır. Bu nedenle stopaj oranı tercihen % 5 olmalı ve 3 taksitte ödenmelidir. Aslında, kurumlar vergisinin nihai vergi olması konusu da tartışılmalıdır. Bu durumda, kurumlar vergisi % 25'e çıkarılarak stopaj tamamen kaldırılabilir.
- Yüksek enflasyon dönemlerinde yürürlüğe konan geçici vergi uygulamasından mümkün ise tamamen kalkmalı, değilse en azından 4. dönem kaldırılmalıdır.
- Gerçek gelirin vergilendirilmesi ilkesi gereği gecikme zamları, gecikme faizleri finansman gideri ticari kazancın tespitinde gider olarak kabul edilmelidir.
- Şahıs şirketleri kurumlar vergisi kanunu içinde yer almalıdır. Gelir vergisi sadece gerçek kişilerin gelirlerine yönelik olmalıdır.

- Asgari ücret tutarındaki kazançlar vergi dışı tutulmalıdır.
- Kıdem tazminatı karşılıkları gider olarak yazılabilmelidir.
- Mevcut düzenlemede indirim konusu yapılacak ve yapılamayacak giderler tek tek sayılmıştır. Prensip olarak işle ilgili her türlü harcamalar gider olarak kabul edilmelidir. Mevcut sistemde bazı giderlerin kabul edilmemesi, net kazanç kavramına aykırılık teşkil etmekte ve net kazançla göre dolaylı yoldan vergi oranını artırmaktadır. Örneğin, binek otomobili motorlu taşıtlar vergisinin, gecikme zammının, ödenen tazminatların, personel ile ilgili bazı harcamaların, okul ve hastane bağışlarının kazanç yetersizliği nedeniyle ertesi yılda indirilememesinin, ücret olarak vergilendirildiği sürece işletme sahiplerine ödenen ücretlerin gider kabul edilmemesinin mantığı anlaşılmamaktadır.
- Gelir Vergisi tarife aralıkları son derece dardır ve tarife aralıkları önemli derecede yükseltilmeli veya tek oranlı sisteme geçilmelidir.
- Gelir vergisinin en yüksek oranı % 25 olmalıdır. Aynı zamanda, asgari ücret vergi dışı tutulmalıdır.
- Ücretler üzerindeki vergi ve SGK primleri toplamının yüksek olması kayıtdışı işçi istihdamına neden olmaktadır. Bu nedenle, rekabet gücünün artırılması ve kayıt dışılığın önlenmesi için, Türkiye'deki ücretler üzerindeki vergi ve prim yükleri toplamının OECD ortalamasına ve hatta altına çekilmesi gerekmektedir.
- Mükellef olmayan kişilerden alınan hizmet karşılığında ödenen ücretler gider olarak gösterilebilmelidir.
- Şahıs şirketleri, Kurumlar Vergisi Kanunu içinde yer almalıdır. Gelir vergisi, sadece gerçek kişilerin gelirlerine yönelik olmalıdır.
- Ücretlerde vergi iadesi belge toplama esasına göre yapılmalıdır. Bu durum kayıtdışılığın azalmasına yardımcı olacaktır.

7.2.4. BÖLGESEL KALKINMAYA ÖNEM VERİLMELİDİR

Özellikle işçi üretkenliğindeki farklılıklar yüzünden doğan bölgesel farklılıkları giderici tedbirlere ağırlık verilmelidir. Bu bölgelerde yatırımı ve istihdamı artıracak uygulamalar önem taşımaktadır. Bu bağlamda, aşağıdaki hususlar öncelik teşkil etmektedir.

- **Vergi Avantajları:** Yerli ve yabancı yatırımların gelişmekte olan bölgelere çekilebilmesi için yerel ve/veya bölgesel vergi avantajlarının uzun süreli olarak sağlanması en önemli unsurlardan biridir.
- **Yatırım Teşvikleri:** Bugüne kadar verilmiş olan teşviklere ilişkin etki değerlendirmeleri açıkça göstermiştir ki; yatırımlar genelde birinci bölge dışına kaymakta ve yüksek katma değer oluşturan yatırımlar da artmaktadır. Dolayısıyla, bu tür teşviklerin sürdürülmesi bölgesel kalkınma açısından büyük fayda sağlayacaktır.
- **Eğitim:** Gelişmemiş veya gelişmekte olan bölgelerdeki yoksulluğu en iyi açıklayan faktörlerden biri eğitimidir. Bu nedenle, bu bölgelerde eğitimin ve okullaşma oranlarının artırılması önem verilmeli ve temel eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır.
- **Kalkınma Ajansları:** Büyük projelere odaklı ve doğrudan yabancı yatırımcıyı çekmeye yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bu doğrultuda, 26 merkezde kurulmuş olan Kalkınma Ajanslarının aktif olarak ve karşılıklı işbirliği içerisinde devreye girmesi de oldukça önemlidir.
- **Mikro-finans uygulamaları:** 2003'te ilk kez uygulamaya koyularak, hem belirli bir gelir düzeyinin altındaki bireylerin mevcut refah seviyelerinin artırılması hem de kişi başına düşen milli gelirin ve büyüme oranının yükseltilmesi amaçlarına hizmet eden mikro-finans uygulamaları yaygınlaştırılarak yoksullukla mücadelede devam edilmelidir. Zira, mikro-krediler, kadınları ve işsizleri ekonomiye önemli ölçüde kazandırmaktadır. Bu bağlamda, tüm illerde mikro-kredi şubeleri açılmalı ve bu verimli uygulama yaygınlaştırılmalıdır.

7.2.5. İÇ PİYASALARDA HAKSIZ REKABET ÖNLENMELİDİR

Yerel piyasalarda, haksız rekabete sebep olan faktörlerin başında, büyük mağazacılık sistemi gelmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de, AVM ve hipermarketler, küçük işletmelerin rekabet avantajlarını ellerinden aldıklarından, bu işletmelerin hayatta kalmasını sağlamak ve piyasa ekonomisinin canlanmasına önayak olmak amacıyla, “Büyük Mağazalar Yasa Tasarısı” bir an önce aktif hale getirilmelidir. Bu bağlamda, AVM’lerin ve büyük mağazaların “perakende doyum seviyesine” göre planlanması ve kentlerin imar yapılarının bu yönde oluşması önem taşımaktadır. Bu yüzden, imar planında, ticaret alanı, kentsel ve bölgesel iş merkezi ya da tali iş merkezinin ayrılmış olması ve bu alanların büyük mağaza kurulmasına müsait bulunması şartı aranmalıdır. Buna bağlantılı olarak, satış alanları büyüklüklerine göre büyük mağazaların şehir yerleşim merkezlerine ve birbirlerine olan uzaklıkları dikkatle tanzim edilmelidir. Bu planlama, yeni imar bölgelerinde, belediye ve valiliklerin kontrolünde gerçekleştirilmelidir.

Buna ilaveten, “private label” ürün kullanımı, ödeme standardı, raf kirası vb. bugün için sıkıntı duyulan tüm konularda büyük mağazaların işleyiş mekanizmalarına da mutlaka kurallar getirilmelidir. Bu nedenle de “Büyük Mağazalar Yasa Tasarısı” kanunlaşmalıdır.

7.3. EKONOMİK KALKINMADA ÖNCELİKLİ SEKTÖRLER

Ülkemizin 2010 yılında gerçekleştirdiği yüksek büyümeyi sürdürebilmek ve özellikle cari açık ile işsizlik sorununa çözüm bulabilmek adına, aşağıdaki sektörlerin öncelikli sektörler olarak ele alınması gerekmektedir. Bu sektörlerle ilave ve özel teşviklerin verilmesi, özellikle 2023 vizyonuna ulaşmada yarar sağlayacaktır.

7.3.1. TARIM SEKTÖRÜ

Ülkemizin, son yıllarda yapılan yoğun çalışmalarla, dünyanın 8. büyük tarım ekonomisi haline geldiği halde, dünya tarımından aldığı pay, ulaşılabilir potansiyelinin altındadır. Bunun en temel nedenleri; Türkiye’nin bitki haritasının veya karşılaştırılmalı ürün deseninin, Türkiye’nin potansiyeline uygun olmayışı, verimliliğin düşük olması ve tarımsal organizasyon eksikliğidir. Dünyada en çok ticareti yapılan birçok ürün kategorisinde, Türkiye hem ekim alanı, hem de üretim miktarı olarak ilk sıralarda bulunmaktadır. Buna karşın, aynı ürün kategorilerinin bazılarında Türkiye verimlilik sıralamasında ancak ilk 50 ülke arasına girebilmektedir.

Bu bağlamda, verimliliği artırmak için, MÜSİAD’ın 2010 yılında yayınlamış olduğu Türkiye’nin Tarımsal Gücü ve Geleceği adlı raporda da belirtildiği üzere;

- **Tarım Sektörü, Türkiye’nin kalkınmasında temel rollerden birini oynamalıdır.** Güncel veriler, bize bugün tarımın, büyük bir girişimcilik sektörü olduğunu ve ileri teknoloji ve bilginin uygulama alanı haline geldiğini, dolayısıyla burada büyük bir katma değer zincirinin kurulabileceğini göstermektedir. Çok düşük olan tarımsal verimliliğin gelişmiş ülke ortalamalarına yakınlaştırılması aynı zamanda katma değer artışına vesile olacaktır. Verimlilikte bilgi, eğitim, teknoloji, ölçek ekonomileri ile sulama ve kimyasal gübrelerin kullanımı gibi birçok girdi unsuru ön plana çıkmaktadır. O nedenle bu alanlarda ciddi eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı, gereken destekler verilemelidir.
- **Sahip olunan doğal flora zenginliği korunmalıdır.** Türkiye, bitkisel genetik kaynaklar ve çeşitlilik açılarından dünyanın nadir ülkelerinden biri sayılmaktadır. Türkiye’nin flora zenginliği, iklim çeşitliliği, toprak varlığı ve su

kaynaklarının tarım için elverişli oluşu, Türkiye’yi eşsiz bir konuma oturtmaktadır. Ülkemizin bu avantajını korumak için son yıllarda ekim sahası hızla artan transgenik bitkilerin ekimi sürecinde doğal flora zenginliğine zarar vermeyecek bir strateji uygulanmalıdır.

- **Çiftçilere eğitim seferberliği başlatılmalı, ziraat mühendisi istihdamı artırılmalıdır.** Ülkemizde tarımsal üretimle uğraşan girişimcilerin üretimden tüketime kadar olan zincirdeki bilgi eksikliği önemli bir sorundur. Bu bakımdan, tarımda eğitim seferberliği çok büyük önem arz etmektedir. Örneğin, büyük yatırımların yapıldığı tarımsal sulamada istenilen hedefe ulaşmak için sulamayı yapan çiftçinin eğitilmesi oldukça önemlidir.

Bununla beraber, binlerce ziraat mühendisine iş sağlayabilecek büyük bir tarım potansiyeline sahip olan ülkemizdeki tarım sektöründe yaşanan istihdam sorunu, üretim yapılarının güçlendirilerek geliştirilmesi yolu ile çözülebilir.

- **Yağlı tohumlar konusunda ulusal ve uluslararası araştırmaları yapacak bir konsey kurulmalıdır.** Ülkemizde üretilen bitkisel yağların ihtiyaca cevap vermeyecek düzeyde olması, milyar dolarlık ithalata sebebiyet vermektedir. İthalat yerine, ülkemizdeki üretim seviyesini yükseltecek ve bu bağlamda hem Türk çiftçisinin gelir seviyesini artıracak, hem de tohum küspeleriyle hayvancılığı teşvik edecek araştırmalar yapılmalıdır. Analizler, bir “Yağlı Tohumlar Konseyi” kurulmasını şart kılmaktadır.
- **AB üyelik sürecinde ticari açıdan rekabetçi olduğumuz alanlar tanımlanıp planlı üretim gerçekleştirilmelidir.** Örneğin, üyelikle beraber Türkiye’nin ihraç ettiği fındık, incir, kuru üzüm, yaş meyve ve sebze, tütün, zeytin ve zeytinyağı ürünlerinde avantajlı konuma sahip olacağı, buna karşılık başta hayvancılık, yağlı tohumlar, hububat, şeker pancarı, çay ve pamukta birçok sıkıntı yaşayacağı tahmin edilmektedir.
- Tarımın üretici birlikleri altında örgütlenmesi sağlanmalıdır. Aynı zamanda, tarımsal pazarlama kanallarının üretici ve tüketici yararlarına olacak şekilde kurgulanması gerekmektedir.
- **Tarım Strateji Belgesi’nin bir alt bileşeni olarak, tarım envanterinin çıkartılması gerekmektedir.** Böylece Türkiye, öncelikle mukayeseli olarak rekabet üstünlüğü bulunan sektörleri ortaya çıkartırken, geliştirilmesi veya vazgeçilmesi gereken sektörleri de tanımlamış olacaktır. Ayrıca, bu sayede bölgeler arasındaki iş bölümü ve uzmanlaşma da daha sağlıklı bir şekilde ortaya çıkacaktır.
- **Uygun ölçeklerin yakalanması için arazi toplulaştırma çalışmalarının devam etmesi gerekmektedir.**
- **Ziraat Fakülteleri gelişen şartlara göre yeniden yapılandırılmalıdır.** Tarımsal Eğitim Reformu için halen büyük ölçüde teorik eğitime dayalı eğitim yapan, alt yapıdan yoksun Ziraat Fakülteleri kapatılmalı ve yalnızca ülkemizin

ekolojik farklılıkları dikkate alınarak her ekolojik bölge için bir Ziraat Fakültesi açılacak şekilde yeniden yapılandırmaya gidilmelidir.

- **Tarımda atıkların (pestisitlerin) kullanımını düşük düzeylere çekilmelidir.** Bu da organik tarım gibi yeni metot ve proseslerin kullanımıyla mümkün olabilir.

7.3.2. GIDA SEKTÖRÜ

Gıda sektörü, GSYH'nin oldukça önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sağladığı 1 milyon civarındaki istihdam ve oluşturduğu katma değerle de, en önemli sektörlerin başında gelmektedir. Tarım sektörüyle kurmuş olduğu organik bağdan ötürü, gıda sektörünün, kırsal kalkınmanın öncüsü olduğu ifade edilebilir. Sektörü daha da güçlendirmek adına, aşağıdaki önerilerin dikkate alınması faydalı olacaktır.

- **Gıda ihracatına destek verici olanaklar artırılmalıdır.** Bu bağlamda, AB, Rusya ve Çin gibi ülkelere yapılması planlanan süt ürünleri ihracatıyla ilgili tüm prosedürler tamamlanmıştır. Bundan sonra ise, Türkiye genelinde hastalıktan arı bölge olarak bilinen ve bu tüm dünyaca kabul edilen Trakya Bölgesi'nde süt ürünleri imalatı yapan firmaların ihracat yapabilmeleri için, gerekli çalışmaların başlatılması ve firmalara onay numaralarının verilmesi gerekmektedir.
- **“Private Label” ürünlerin yaygınlaşması önlenmelidir.** Bilhassa hipermarket piyasasında yaygın bir şekilde tüketiciye sunulan “private label” ürünler, ülkenin marka çıkarma gücünü zayıflatmaktadır. Zincir mağazaların, katılım bedelleri oranlarını giderek yükseltmeleri de göz önüne alındığında, tüm bunların gıda ile uğraşan sanayiye ciddi yükler getirdiği aşîkardır. Bu sebeple, yukarıda da bahsedildiği gibi, “Büyük Mağazalar Yasası”nın ivedilikle hayata geçirilmesi gerekmektedir.
- **Organize perakendeciliğin arttığı bir ortamda, ticaret borsalarına tabi ürünlerde adaletin sağlanması gerekmektedir.** Bu bağlamda, gıda ürünlerinden alınan oran, binde 0,5 seviyesine indirilmelidir. Ayrıca, borsaya, örneğin, beyaz peynir ve kaşar peynir tabi iken, yoğurt ve UHT süt tabi değildir. Bu minvalde, ya tüm benzeri türev ürünler borsadan kaldırılmalı ya da hepsi eşit muameleye tabi tutulmalıdır.
- **Sektördeki denetimsizlik ve kayıtdışılık önlenmelidir.** Nitekim, sektörde, yetersiz denetim ve kayıtdışılığın neden olduğu haksız rekabet söz konusudur. Bu haksızlıkların giderilmesi için de etkin bir denetim sağlanmalıdır. Bu nedenle, Bakanlığın denetim elemanı sayısını artırması gerekmektedir.
- **Tedarik sorununun giderilmesi gerekmektedir.** Zira, sektörün en önemli sorunlarının başında, yeterli kalitede ve homojen hammadde temin etme zorluğu bulunmaktadır. Bu zorluğun aşılabilmesi için tedarik sorunun çözümü öncelikli olarak ele alınmalıdır.

7.3.3. HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

Ülkemizde birçok alanda olduğu gibi, hayvancılıkta da sağlıklı stok verilerinin elde edilemiyor olması, sektörde planlama problemine yol açmakta ve sonuç itibarıyla ürünlerin gereğinden eksik veya fazla üretilmesine ve dolayısıyla ürünlerin denge değerini bulamamalarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, sektörün en önemli sorunları arasında kaynakları yeterli kullanamama ve verim alamama problemi gelmektedir. Damızlık et ve yem hususunda yaşanan sıkıntıları da çözmek adına çalışmalar yapmak gerekmektedir.

Bu bağlamda;

- **Güvenilir stok hedefi belirleyebilmek ve sektörde sağlıklı bir planlama yapabilmek için kırmızı et, süt ve yem konularında güncel veriler toplanmalıdır.** Halbuki, hayvancılık sektöründeki yaygın kayıtdışılık problemi nedeniyle sağlıklı ve güvenilir stok verileri elde edilememektedir. Bu da, stratejik ve sürdürülebilir üretim projeksiyonları yapılamamasına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla, bu bağlamda, veriler 81 il bazında güncellenmelidir. MERNİS, hayvan sayımında bir örnek olarak göz önünde bulundurulabilir.
- **Sektördeki mevcut bilgilendirme ve yönlendirme sıkıntısını gidermek amacıyla, veterinerlerin ve ziraat mühendislerinin daha aktif olup sahaya sıkça inmeleri sağlanmalıdır.** Bu da, aktif bir bilinçlendirme politikası ile başarılabilir.
- **Kırsal kalkınma için bölgesel teşvikler sağlanmalıdır.** Bu minvalde, mikro havzalar modeli uygulamaya alınmalıdır. Bölgesel “İşaretler ve Mahreç Kanunu” çıkarılmalı ve etkin şekilde uygulanmalıdır. Ayrıca, “OR-KÖY” projeleri teşvik edilmeli ve bu projeler kapsamında çiftçiye hazır paketler verilmelidir.
- **Yem fiyatları belirli ölçülerde sübvansede edilmelidir.** Girdi kalemlerinde, canlı hayvanın kendisinden bile daha büyük bir paya sahip olan ve maliyetlerin %60’ını teşkil eden, böylece rekabette belirleyici olan yem fiyatlarının sübvansede edilmesi acil önem arz etmektedir.
- **Hayvancılıkta barındırma koşulları iyileştirilmeli ve hastalıklarla etkin mücadele artırılmalıdır.** Türkiye’de hayvancılık işletmelerinin büyük çoğunluğunda barındırma koşulları yetersizdir. Bu durum, hayvanlardan beklenen verimin alınamaması yanında, onların yaşamlarını da olumsuz yönde etkilemekte, özellikle kırsal kesimin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır.
- **Mera yetersizliğine çözümler getirilmelidir.** Meracılık yaygınlaştırılmalı ve meraların kalitesi artırılmalıdır. Bu bağlamda, Torba Yasası’nın 182.maddesinde yer alan “orman kapsamına giren alanların otlatılmaya açılması” hususu önem taşımaktadır.

- **“Bölgesel ve Ürün Bazlı Ürün Borsaları” kurulmalıdır.** Bu şekilde Ticaret borsalarının ürün kayıtlarında cirolardan yüksek oranlarda pay alınarak yanlış uygulamalara sebebiyet verilmesinin önüne geçilebilecektir.
- **Büyükşehirlerde, organize toptan et kesim ve satış yerleri oluşturulmalıdır.**

7.3.4. BİLİŞİM SEKTÖRÜ

Globalleşen dünyada bilişimin önemi herkes tarafından kabul gören bir gerçektir. Artık bilişim bireyler, kamu ve özel sektör için temel bir ihtiyaçtır. Verimli ve etkili çalışma hayatı için elzem olan sektörün, ekonomiye olan kaldıraç etkisi ise oldukça yüksektir. Sektörde yatırım maliyeti düşüktür ve yatırımın geri dönüşümü hızlıdır. Bu sebeple, bilişim, yüksek katma değer üreten bir sektördür. Bunun yanı sıra, nitelikli eleman istihdam sağlıyor olması da önemlidir. Öte yandan bilişim, geri kalmış bölgelerde kolaylıkla istihdam sağlayabilecek bir sektördür.

Türkiye’de 30 milyar dolarlık bir büyüklüğe sahip olan bilişim sektörünün yaklaşık 21 milyar dolarını iletişim, 9 milyar dolarını da bilgi teknolojileri oluşturmaktadır. Bilgi teknolojileri bazında ise bu büyüklüğün yaklaşık % 70’i donanım ürünleri, kalan % 30’luk kısmını ise yazılım ve hizmetler oluşturmaktadır. Avrupa ve diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, bilişimin içindeki iletişimin büyüklük oranının takriben aynı olduğu görülse de, bilgi teknolojilerinin donanım, yazılım ve hizmetler oranları tamamen farklı olup tersi bir durum söz konusudur. Yani Avrupa ve diğer gelişmiş ülkelerde bilgi teknolojileri oranı % 30 donanım, % 70 ise yazılım ve hizmetler oluşturmaktadır.

Ancak, bilgi teknolojilerini (BT) sadece yazılım ve donanım olarak ele almak eksik bir yaklaşım olacaktır. Bu alanda, son yıllarda, özellikle servis hizmetleri neredeyse işin merkezi haline gelmiştir. “Outsourcing”, “SAS” (*software as a service*), “Cloud Computing” (Bulut Bilişim) kavramları merkezi bir konuma gelmiştir. Hindistan, BT sektöründe 50 milyar doları bulan ihracatı daha çok bu alanda elde etmektedir. Ülkemizde ise, çok büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, maalesef “bilişim sektörü” net bir ifadeyle ihracat stratejisi kalemleri içinde yer almamaktadır. Halbuki, ülkemizin son 20 yılda girdiği endüstri toplumundan “bilgi toplumuna”, alt ve orta sanayi üretiminden yüksek katma değerli üretime geçebilmesi, ancak, bilişimin stratejik bir sektör olarak ele alınması ile mümkündür. Özellikle ülkemizin genç nüfusu bu alanda oldukça büyük bir avantaj sağlamaktadır. Büyük bir ekonomiye sahip olmasına rağmen yaşlı nüfusu yüzünden AB, önümüzdeki 20 yılda bu ekonomiyi sürdüremeyecektir. Bu ülkelerin ekonomilerinin % 70-80’i hizmet sektörü oluşturmakta, hizmet sek-

törünün de % 60'dan fazlası BT'den gelmektedir. Bu durum, 3,5 milyon insanı Avrupa'da yaşayan Türkiye'ye büyük bir avantaj sağlamaktadır. Ancak bu avantajın gerçeğe dönüşebilmesi için acilen stratejik bir yaklaşımla BT'ye hazırlık yapılmalıdır.

Türkiye, bilişim sektörü alanında, hedeflenen gelişmiş ülkelerin çok gerisindedir. Ar-Ge harcamalarına bakıldığında, GSYİH yüzdelere göre ABD'de % 2,6, AB ülkelerinde % 1,9 civarında olan bu oran, Türkiye'de son 10 yılda ancak % 0,65 den % 0,85'e çıkabilmiştir. İnternet erişim oranı ise, bir önceki yıla göre % 30 artarak % 41,6'ya ulaşmış olsa bile, bu rakam da, hedeflenen, Avrupa Birliği Ülkelerindeki % 90'ları aşan oranların oldukça gerisindedir.

2023 yılında hedeflenen 72 milyon geniş bant İnternet kullanıcısı ve 160 milyar dolarlık bir sektör büyüklüğüne kavuşmak için, yukarıda da belirtildiği gibi, bilişimin stratejik bir sektör olarak görülmesi ve buna göre vizyoner bir çalışma yapılması gerekmektedir. Bu bağlamda;

- **Kamunun bilişimle ilgili kurum ve başkanlıkları; bakanlık düzeyinde ya da bilişim ajansı altında birleştirilmelidir.**
- **Kamu, özel sektöre rakip olmamalı** ve kamu yazılım ihtiyaçlarını başta yerli yazılım olmak üzere, özel sektörden karşılamalı ve bu şekilde özel sektörün gelişmesine katkı vermelidir.
- **Ar-Ge'nin yaygınlaştırılmasına yönelik kurulan Teknopark projesi yeniden gözden geçirilmelidir.** Özellikle maliyet yönünden iyileştirmeye giderek sanayi-üniversite arasında verimli bir bağ kurulmalıdır.
- **Türkiye, gelişen vizyonunda, bilişim yazılımını ithal eden değil, ihraç eden ülke konumunda olmalıdır.** Bu bağlamda, bilişim sektörü içinde KOBİ olarak faaliyet gösteren işletmelerin, maliyetleri düşürerek daha çok teşvik edilmesi yönünde çalışılmalıdır.
- **Büyük ölçekli yazılım firmalarının, küçük yazılım firmalarına destek vermeleri ve bazı projelerini onlara taşere etmeleri gerekmektedir.** Bu durum, hem küçük yazılım firmalarının ayakta kalmalarına hem de gelişmelerine katkı sağlayacaktır.
- **Eğitimde yeni düzenlemelere giderek, bilişim alanında sertifika programlarının yaygınlaşmasına kolaylık sağlayacak altyapı düzenlemeleri sağlanmalıdır.** Bu sayede KOBİ'lerin uzmanlaşması ve bilişim sektörünün derinleşmesi sağlanacaktır.
- **Bilişim teknolojilerinde hızla gelişen ve önü açık olan diğer önemli bir alan olan ve B2B ve B2C olarak tanımlanan elektronik ticaretin geliştirilmesi gerekmektedir.** Bu amaçla, internet alt yapısının gelişimi,

bilişim güvenliğinin artması, bankaların gerekli tedbirleri alması ve kargo hizmetlerindeki hız ve kalitenin artması gibi iyileştirmeler yapılmalıdır. Bilhassa, internet üzerinden güvenli alışverişe imkan sağlanması için gerekli hukuki güven zemini oluşturulmalıdır.

İşletmelerde BT kullanımı ile B2B ve B2C'nin yaygınlaşması için, genişbant yatırımları hayati öneme haizdir. Zira, ülkelerin rekabet üstünlüklerinin ölçülmesinde genişbant yatırımları en önemli kriter olmuş bulunmaktadır. AB, Digital Europe 2020 projeleri ile bu açığı kapatmaya çalışmaktadır.

- **Bilişim alanında inovasyonları gerçekleştiren kadroların çalışabileceği ortamlar yurtiçinde sağlanmalıdır.** Bu sayede beyin göçünün ters yönde akması ve edinilen “know-how”ların kısa sürede ülkeye kazandırılması mümkün olabilir.
- **Gelecekte önemli ölçüde ihtiyaç duyulacak BT Mühendisliğine gereken önem verilmelidir.** Zira, çağımızda, klasik okuryazarlığın yerini bilişim okuryazarlığı almaktadır. Halen gelişmiş AB ülkelerinde BT teknolojilerini kullanmadan yapılamayacak işlerin oranı % 80’ler civarında olup bu oran, 10 yıl içinde % 90’a çıkacaktır. Bu durum, önümüzdeki dönemde ülkemiz için de söz konusu olacaktır. BT mühendisliğinde Almanya’nın açığı halen % 30 civarındadır. Bu açığını yeşil kart uygulaması ile aşmaya çalışmaktadır. Amerika zaten bu uygulamayı yıllardır yapmakta, bunun yanında “outsourcing” ile bu açığını kapatmaktadır.
- **Kamu hizmetlerinin hızlı, etkin ve verimli olması BT’nin kullanımı ile mümkündür.** Ülkemizde “e-devlet” hizmetlerinde belli bir mesafe alınmış olmakla birlikte, Birleşmiş Milletler’in (BM) sıralamasında orta sıralarda yer alabilmekte, hatta son birkaç yılda gerilemiş gözükmemektedir. Bu alanda koordinasyon ve yönlendirme işlevi görececek merkezi bir otorite oluşturulmalıdır. Böylece sistemdeki uyumsuzlukları giderecek, her kurumun kendi e-devlet sistemini kurma anlayışı ortadan kalkacaktır.
- **Okullarda BT sınıfı açma konusundaki çalışmalara devam edilmeli, bu konudaki eksiklikler giderilmelidir.** Bilgisayarın bir eğitim aracı olarak kabul edilip öğretmen ve öğrencilerin edinecekleri bilgisayar için KDV’nin eğitimdeki oran olan % 8 olarak değiştirilmesi önemli bir katkı sağlayacaktır.
- **Toplumsal bu alandaki teveccühü dikkate alınarak, bilişim ürünlerinin bir kısmının ülkemizde üretilmesine yönelik teşvik mekanizmaları devreye sokulmalıdır.** Sadece 2010 yılında gerçekleşen 15 milyon adet cep telefonu ve 1,5 milyon adet bilgisayar ithalatı için yurtdışına çıkan dövizin 3-4 milyar dolar civarında olduğu düşünüldüğünde, bu konu üzerinde daha dikkatle durulması gereği ortadadır. Sonuçta toplum olarak BT teknolojilerini sadece kullanan değil, üreten durumunda da olabilmeliyiz.

7.3.5. TURİZM SEKTÖRÜ

Gelişmiş ülkelerin milli gelirlerini oluşturan kalemlerin dağılımını incelediğimizde, milli gelire en fazla katkı yapan sektörün, bacasız sanayi diye adlandırılan hizmet sektörü olduğunu görmekteyiz. Bu anlamda hizmet sektörünün milli gelir içindeki payı gelişmişliğin ölçütü olmaktadır. Hizmet sektörü içerisinde ise turizmin önemi ve payı gittikçe artmaktadır. Özellikle cari açık sorunu olan ve işsizlik sorunu yaşayan ülkelerde turizm sektörü can simidi vazifesi görmektedir.

2008 yılında başlayarak 2009 yılında da devam eden küresel kriz, uluslararası turizm sektörünü olumsuz etkilemiş, ancak bu durumun aksine, Türk turizm sektörü bu süreçte başarılı bir dönem geçirmiştir. Yılda yaklaşık olarak 30 milyon turist ülkemize gelmesiyle turizm sektöründen, 2010 yılında 21 milyar dolarlık bir girdi sağlanmıştır. Dünya turizm pazarında 7. sırada yer alan ülkemizin bu anlamda çok daha büyük bir potansiyeli olduğu bir gerçektir. 2023 yılı için sektörün hedefi 50 milyon turist ve bu sayıya bağlı olarak aynı oranda turizm geliri elde etmektir.

Türk turizminin her geçen yıl uluslararası alanda daha da üst sıralara yerleşmesinde ve yaşanan krizlere rağmen büyüme kararlılığının sürmesinde hiç şüphesiz ki ülkemizin sunduğu turizm olanaklarının çeşitliliği ve fiyat-kalite dengesine sahip olmasının etkisi büyüktür.

Gerçekten de, ülkemiz deniz, kum, güneş turizminin yanı sıra kültür turizmi başta olmak üzere, termal, kongre, inanç, gastronomi, doğa sporları, golf gibi birçok alternatif turizm çeşidini bir arada sunmaktadır.

Ülkemizin bu potansiyelinin kullanılması, turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması, çeşitlendirilmesi, derinleştirilmesi daha fazla turist çekme ve doğal neticesi olarak turizm gelirlerini artırma ve sürdürülebilir kılınması için devletimize, yatırımcılarımıza, turizm organizasyon ve örgütlerine bir dizi görev düşmektedir.

- **Öncelikle turizm master planları hazırlanmalıdır.** Planlar; ulusal, bölgesel ve yöresel olarak kademelendirilmeli, detaylandırılmalıdır.
- **Ülkemizin turizm potansiyelini belirleyecek yeni bir çalışma yapılmalıdır.** Bu kapsamda, dağlar, yaylalar, vadiler, mağaralar, termal kaynaklar, akarsular, dereler, göller, barajlar, kıyılar, floralar ve faunalar tek tek belirlenerek envanteri çıkartılmalı ve turizme sunabilecekleri imkânlar tespit edilmelidir.
- **Tarihi ve kültürel varlıkların tam bir tespiti yapılmalıdır.** Bu bağlamda ise; camiler, kiliseler, havralar ve sinagoglar, türbeler, ziyaretgâhlar, saraylar, köprüler, sarnıçlar, surlar, su kemerleri, antik yapılar, müzeler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, çilehaneler belirlenerek envanteri tutulmalıdır.

- **Yöresel olarak bütün bölgelerin kendine özgü folkloru, oyunları, sporları, şenlikleri, festivalleri, bayramları, özel kutlama ve günleri ayrıntılı olarak analiz edilmelidir.** Bunlar, kayıt altına alınmalı ve turizme katkısı nispetinde tanıtımlarına önem verilmelidir.
- **Tanıtım faaliyetleri devlet politikası haine getirilmeli ve sürekli olarak yapılmalıdır.** Tanıtım programları uzun vadeye yayılmalı, hükümetlere, belediyelere veya diğer yönetim birimlerinin keyfi uygulamaları sebebiyle değiştirilmemelidir.
- Ulaşım, konaklama, haberleşme, sağlık, güvenlik ve kurtarma gibi **altyapı imkânlarının gözden geçirilmesi ve modern uygulamalarla uluslararası düzeye getirilmesi gerekmektedir.**
- **Turizm sektörüne yönelik olarak bölgesel ve yöresel spesifik teşvik uygulamaları gerçekleştirilmelidir.**
- **Turizm sektöründe istihdam edilen bireylere yönelik ayrı bir eğitim programı düzenlenmeli, eğitilmiş çalışanlarının oranının artırılması sağlanmalıdır.**
- **Turizm alanında yatırım yapan özel sektör ile devlet yüksek düzeyli bir işbirliği içerisinde çalışabilmelidir.** Bu amaç doğrultusunda, turizm sektöründeki sivil örgütlerle kamu otoritesi ortak işbirliği komisyonları oluşturmalıdır.
- **Kış sezonunda istihdam ve enerjideki vergi yükü düşürülmeli, ödemeler yaz aylarına kaydırılmalıdır.**
- **Turizm faaliyetleri hizmet ihracatı sayılmalı ve KDV istisnasından yararlanmalıdırlar.**
- Turizm faaliyetlerinin sadece yabancı turistlere yönelik olmadığı gerçeğiyle ve iç turizmi canlandırmak amacıyla, **yerli turistin beklenti ve talepleri de dikkate alınmalıdır.**
- **Turizm sektörünü ilgilendiren mevzuat sadeleştirilmelidir,** Bakanlıklar arasındaki mevzuat ve uygulama farklılıkları giderilmelidir.

Kongre, sağlık ve eğitim turizmine ayrı bir önem verilmelidir.

7.3.6. İNŞAAT SEKTÖRÜ

İnşaat sektörünün, aslında bir çok alt sektörü de beraberinde etkilediğini biliyoruz. Bu minvalde, hem yurt içinde, hem de yurt dışında hayata geçirilen sektör faaliyetleri, ülkemize gelir getiren kalemlerin başında yer almaktadır. Özellikle kentsel dönüşüm, mega projeler ve uluslararası müteahhitlik hizmetleri gibi alanlarda yapı-

lacak çalışmalar, kısa, orta ve uzun vadede direk veya dolaylı olarak alt sektörlerle beraber işsizliğin azaltılmasında başrol oynayacaktır.

2011 seçimleri öncesi açıklanan büyük projelerin ülkemizin inşaat sektörüne mutlaka olumlu etkileri olacaktır. Bunlar, yeni yerleşim alanlarının ve daha sağlıklı yaşam alanlarının oluşturulmasına vesile olacak, yeni cazibe merkezlerinin hayata geçirilmesine de imkan sağlayacaktır. Aynı zamanda, bu yeni bölgelerin oluşmasıyla birlikte yaşam standardının, kalitesinin ve güvenliğinin de artacağı muhakkaktır. Doğal olarak bu projeler, ekonomik anlamda da birçok alt sektörü harekete geçirecek ve istihdam oluşmasına vesile olacaktır. Bunun yanında özellikle yabancı yatırımcıları ülkemize çekmede, bu tür projeler oldukça etkilidir. Dolayısıyla, bahsedilen bu projelerin iyi bir planlamayla makul bir süreç zarfında başlanıp sonuçlandırılması gerekmektedir.

Tüm bu bilgiler dahilinde, bu önemli sektörle ilgili birkaç öneri aşağıda yer almaktadır.

- **Bilhassa son yıllarda TOKİ marifetiyle başlatılan toplu konut politikaları, gelişen şartlara göre revize edilmelidir.** Türkiye artık 10 yıl önceki Türkiye değildir. Konut ihtiyacı ve gerekliliği farklılaşmıştır. Bu nedenle güncel durum dikkate alınarak uzun vadeli konut politikaları geliştirilmeye devam edilmelidir.
- **TOKİ ile başlayan uygulamaların bir benzeri de sanayi binalarının oluşturulmasında hayata geçirilmelidir.** 2023 vizyonunda 500 milyar dolar ihracat hedefleyen Türkiye'nin, üretim altyapısının geliştirilmesine ihtiyacı vardır. Bugünkü maliyetlerle elindeki imkânının hepsini arsa ve bina yatırımlarına harcayan bir sanayicinin üretim için sermayesi kalmamaktadır. Bu nedenle belki TOSİ (Toplu Sanayi Binaları İdaresi) gibi bir kuruluşla toplu olarak sanayi binaları üretimine geçilebilir.
- **Devlet yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinde aktif rol almalıdır.** Ülkemizin yurt dışı müteahhitlik tecrübesi ve itibarı oldukça artmış durumdadır. Bu da, firmaların birçok ülkede iş yapabilme imkânını ortaya çıkarmaktadır. Ancak ülke genelinde firmalar, mali yapı ve kapasiteleri sebebiyle artan iş hacmine bağlı olarak özellikle teminat mektubu taleplerini karşılayamamaktadır. Bu nedenle, TOKİ'nin veya devletin bir başka kurumunun devreye girerek yurtdışı müteahhitlik hizmetlerinde bu teminat mektubu ihtiyacını karşılayacak bir mekanizma oluşturması gerekir.
- **Devlet, siyasi riskler taşıyan ülkelerde müteahhitlik hizmetleri gerçekleştiren firmaları desteklemelidir.** Libya örneğinde olduğu gibi, riskli bölgelerde iş yapmaya çalışan firmalar, tamamıyla kendileri dışında gelişen olaylar sebebiyle her an bir kaos ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Oldukça önemli seviyede istihdam sağlayan ve ülkeye direk veya dolaylı olarak döviz kazandıran bu firmaların, bu risklere karşı koruma altına alınmaları ve desteklenmeleri gerekmektedir. Örneğin, firmaların söz konusu ülkelerde doğmuş resmi ve kayıtlı alacaklarına karşı Devlet,

firmalara belirli bir süre için kredi imkânı oluşturmali veya bu alacakları üzerine alarak karşılığını firmalara ödemelidir.

- **Sektöre girişte yeterlilik lisansı uygulaması getirilmelidir.** İnşaat sektörüne giren kişilerde herhangi bir kriter aranmaması uygulaması sonlandırılmalıdır. Zira, bu konuda mutlaka mühendis ve mimarlara pozitif ayrımcılık sağlanmalıdır.
- **İnşaat sektörünün ihtiyacı olan ara eleman açığının kapatılması için meslek liselerinde inşaat bölümleri açılmalıdır.** Aynı zamanda buradan mühendislik fakültelerine geçiş imkanı sağlanmalıdır.
- **Yerel yönetimlerle yaşanan sorunların giderilmesi için, direkt Başkana bağlı “İnşaat Sektörü Çözüm Komisyonu” kurulmalıdır.** Bu komisyon, sektörün faaliyetlerini gerçekleştirirken, ilgili yerel yönetimlerle yaşadığı bürokratik sıkıntıların ortadan kaldıracağı görevi üstlenmelidir.
- **Yapı ruhsatlarında ve yapı kullanma ruhsatı işlemlerinde maksimum süre kriteri getirilmeli, keyfilğin önüne geçilmelidir.**
- **Metrekareye göre KDV uygulamasına geçilmelidir.** Konut edinmede, vergi, resim ve harçlarda daha teşvik edici uygulamalara geçilmeli ve konut alımında % 1’den başlayan, metrekareye göre kademeli olarak artırılan KDV uygulaması başlatılmalıdır.

7.3.7. MAKİNE SEKTÖRÜ

Makine sektörü, yatırım malı üretmesi hasebiyle, imalat sanayinin temel sektörüdür. İmalat sanayinin hemen her sektörüne girdi sağlayan makine sektörü, sanayileşmenin itici gücü olması açısından da büyük önem taşır. Ülkemizde, makine imalatının özellikle son yıllarda gelişmeler gösterdiğini ve birçok ülkeyle kıyaslandığında üretim kalitemizin daha iyi olduğunu görmek oldukça sevindiricidir. Bununla birlikte, üreticilerimizin hem yerli hem de yabancı pazarlarda daha çok pay sahibi olmaları ve rekabet edebilmeleri için doğru stratejilerin uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda,

- **Güncel teknolojilerin yakalanması, kalite yönetim sistemlerinin uygulanması ve yenilikçilik anlayışının benimsenmesi gerekmektedir.** Bu noktada, mühendislik, inovasyon ve araştırma çalışmaları büyük önem taşımaktadır.
- **Yüksek katma değer üreten bir makine sektörü için ara eleman probleminin çözüme ulaştırılması gerekmektedir.** Daha önce istihdam bahsinde de değinildiği gibi, mesleki ve teknik eğitime verilen önem artırılmıştır. Meslek standartlarının belirlenmesi ve geleceğin sektörlerine yönelik eğitim verilmesi konusunda altyapının geliştirilmesi makine sektörü için de önem taşımaktadır.

- **Bazı imalat konularında firma sayısının fazlalığı, firma başına isabet eden ciroların artmasını, ölçek ekonomisinin yakalanmasını ve maliyetlerin düşmesini engellemektedir.** Bu minvalde, sektörde teşvik edilecek birleşmeler ve güç ortaklıkları makine sektörünü çok daha rekabetçi bir yapıya kavuşmasını sağlayacaktır. Bu gelişmeler, başarılı firmaların cirolarının artırmasını, geliştirme ve yenilik yapmaya daha fazla kaynak ayırmalarını, daha kaliteli eleman istihdam etmelerini ve rekabet güçlerini artırmalarını sağlayabilecektir.
- **Marka imajının yaratılması büyük önem taşımaktadır.** Üreticilerin bu konuda bilinçlendirilmesi ve uzun vadeli markalaşmaya yönlendirilmesi gerekmektedir.
- **Kamu alımlarında yerli makine tercih edilmelidir** ve bu yönde çıkarılan yönetmeliğin uygulamaya geçirilmesi için bilinçlendirme çalışmalarının yapılması ihtiyacı vardır.
- **Diğer birçok ülke tarafından etkin şekilde kullanılan korumacılık tedbirlerinin incelenerek, benzeri uygulamaların Türk makine sektörünü dış rekabete karşı korumak için hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır.** Bu bağlamda, makine üreticilerini teşvik anlamında yeni vergi düzenlemeleri yapılabilir.
- **“Ülke Alıcı Kredi Uygulaması” gibi çeşitli Eximbank kredilerinin artırılması ve uzun vadeli olması üreticilere önemli bir destek verecektir.**

7.3.8. SAĞLIK SEKTÖRÜ

Sağlık hizmetleri, bir ülkenin gelişmişlik seviyesini belirleyen en önemli toplumsal hizmetlerin başında gelir. Türkiye de, ekonomik imkanları, fert başına milli geliri, tıbbi cihaz ve malzemedeki dışa bağımlılığı ve hızla artan nüfusu dikkate alındığında, gelişmekte olan ülkeler arasında modern tıp uygulamalarına en üst seviyede yatırım yapan ülkeler arasında ilk sıralarda yer almaktadır. Yine de, bu kritik sektörde var olan gelişimi daha da ileriye taşımak için ekstra çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu bağlamda,

- **Devlet hastaneleri ve eğitim hastanelerinde bulunması gereken ileri radyolojik cihazlar ile laboratuvar cihazlarının alımına bazı kriterler ve belli bir sınır getirilmelidir.** Hastanelerde tam kapasite ile çalışmayan ve birçoğu atıl bekleyen tıbbi cihazlar için ülkemizden yüksek meblağlarda döviz çıkmaktadır. Dolayısıyla, sağlık sektöründeki harcamalarda ihtiyaç planlamasının yapılması gerekmektedir. Esas olan; sağlıkta israfı engelleyerek, sağlık hizmetlerinde teknolojik gelişmelerle birlikte kaliteyi artırarak erişimin arttırılması yoluyla herkesin sağlık hizmetlerinden en iyi şekilde yararlanmasını sağlamaktır.

- **Türkiye olarak, tıbbi cihaz üretimi konusunda milli devlet politikalarının ivedilikle oluşturulması, yüksek katma değerli tıbbi cihaz üretten ve ihraç eden ülke olmak için harekete geçilmesi gerekmektedir.** Zira, bugün itibarıyla Türkiye’de kullanılan tıbbi cihazların sadece % 15’i yerli üretimle karşılanabilmekte ve yerli üretilen ürünler genelde katma değeri düşük ürün gurubunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla,
- **Gelişmiş ülkelerde uygulanmış ve büyük başarı sağlanmış olan “Sağlık Vadisi” kavramı üzerindeki çalışmalara hız verilmelidir.** Sağlık vadisi, teknopark kavramından daha büyük ve daha kapsamlı bir üretim bölgesi ya da üretim havzasıdır. Bu bölgelerde, sadece tıbbi konularda Ar-Ge çalışmaları, üretim ve tasarımlar yapılmaktadır ve bölgelere özel statüler ve teşvikler verilmektedir. Çatalca’da oluşturulması düşünülen sağlık vadisinin Ar-Ge, tasarım ve üretimi destekleyici özel teşviklerle birlikte oluşturulması ülkemizde tıbbi cihaz üretimi konusunda devrim yaratacaktır. Çatalca bölgesi, sağlık vadisi için İstanbul’da en uygun bölgedir. “Kanal İstanbul” projesiyle de desteklenebilir veya kapsamında düşünülebilir.
- **İlaç harcamalarında tasarruf yapılmalıdır.** Nitekim, sağlık sistemindeki en büyük çarpıklık, sağlık giderlerinin % 50’ye yakın bir kısmının yıllık 10 milyar dolara yaklaşan bir tutarla ilaç harcamalarına gitmesidir. Çoğu ülkede ise bu oran % 15-20’ler arasındadır. Yıllık ilaç harcamalarından yapılacak % 10’luk bir tasarrufun bile, laboratuvar tanı alanının sorunlarının çoğunu çözebilecek boyutta olması acil tedbirlerin önemine işaret etmektedir. Bu nedenle, sürekli olarak ve her yıl, sistemli şekilde ilaç harcamaları azaltılmalı, buradan sağlanan kaynak, bir koruyucu hekimlik uygulaması olan laboratuvar testlerinin ve diğer koruyucu hekimlik hizmetlerinin desteklenmesinde kullanılmalıdır.
- **Sağlık kurumlarının geri dönüşüm sistemlerini kullanmaya teşvik edilmesi önem taşımaktadır.** Nitekim, röntgen makinelerinden çıkan röntgen sularından ve röntgen filmlerinden, gümüş geri kazanımı mümkündür. Bu dönüşü gerçekleştiren kurumlar atık suların ülkemizin kar etmesini sağlamaktadırlar. Bu geri dönüşüm döngüsünün etkin hale gelmesinde özellikle hastane yetkililerine ve röntgen teknisyenlerine büyük görevler düşmektedir. Ayrıca, bu atık suların ve malzemelerin lisansı olmayan işletmelere verilmemesine dikkat edilmelidir.
- **İnovasyonun desteklenmesi hem toplumun sağlık düzeyinde iyileşmelere, hem de sağlık sektörü ve ekonomiye katkı sağlayacaktır.** Türkiye, nüfus büyüklüğü ve sağlık sigortası kapsamının yaygınlaştırılmasıyla artan sağlık hizmeti talebi, coğrafi açıdan dünya pazarlarına yakınlığı ve teknolojik altyapısı bakımından sağlık sektörünün yaratacağı yenilikçi ürün ve hizmetler için önemli bir talep kaynağıdır. Sektörde inovasyon için, tıp, biyomedikal, nanoteknoloji, elektronik, mekanik, fizik, malzeme ve yazılım mühendisliği alanlarında deneyim sahibi insan gücüne ihtiyaç vardır. İhtiyaç duyulan insan gücünün tespiti için sektörel bilgi ve yetkinlik değerlendir-

mesi yapılmalı, lisans ve lisansüstü eğitim ve müfredat planlaması buna göre yapılandırılmalı ve tersine beyin göçü teşvik edilmelidir.

- **Sağlık turizmi geliştirilmelidir.** Ülkemiz, dünya standartlarındaki kaliteli sağlık hizmetleri, düşük fiyatları, turizm hizmetleri ve coğrafi konum gibi avantajlarıyla sağlık turizminden büyük bir pay almayı hak etmektedir. Birçok ülke mevcut avantajlarını kullanarak yükselen trend ve katma değerini iyi olan sağlık turizmini, ülkesinde entegre haline getirmiş ve devlet politikası olarak desteklemiştir. Ülkelere gelen sağlık turisti sayısı 100.000–600.000 arasında değişmektedir. Şu an itibarıyla, ülkemize gelen sağlık turisti sayısı yıllık 60.000 civarında olup getirdikleri yıllık gelir yaklaşık 1 milyar dolardır. Sağlık turizminin daha da büyümesi için, sağlık hizmetlerinde teknolojik gelişmelerle birlikte kaliteyi artırmak ve tanıtım, reklam faaliyetlerine önem vermek gerekmektedir.

7.3.9. OTOMOTİV SEKTÖRÜ

Ülkemizde otomotiv sektörü, yıllara bağlı olarak oldukça gelişmiş olup bugün ihracat kalemlerimizin başında yer almaktadır. Ancak, tüm sektörün ithalat ve ihracat dengesine bakıldığında, hâlâ başa baş bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Bu alandaki ihracatımızın çoğunluğunun gelişmiş ülkelere yapıyor olması oldukça olumlu bir gelişme olup, ülkemizdeki teknolojinin geldiği seviyeyi göstermektedir. Buna karşın, bu ürünlerin imalatında yerli payının düşük kalması ve hala kendi markalarımızın oluşturulamamış olması ise maalesef ülkemiz adına olumsuz bir durumdur. Bu nedenle, bir yandan ihracatı geliştirme çabaları sürdürülürken, öte yandan mutlaka imalatındaki ara mamul ithalatını ikame edecek yerli üretim teşvik edilmelidir. Ayrıca kendi markalarımızın oluşturulmasına yönelik destekler de oldukça önemlidir ve ihmal edilmemesi gerekir.

Bunun yanı sıra, konvansiyonel araç imalatı sürerken, yeni bir teknoloji olarak dünya gündeminde yer bulan ve bugün için başarı potansiyelimizin yüksek olduğu, elektrikli araç üretimi fırsatı kaçırılmamalıdır. Bu yeni nesil teknolojiler aslında, kendi markalarımızı geliştirme anlamında büyük bir şanstır. Bu yüzden, montajın yanı sıra, tamamıyla kendi tasarım ve modellerimizi hayata geçirmek ve motor gibi katma değeri yüksek parçalar üretmek gerekmektedir. Burada en önemli nokta, kendi beyin gücümüze güvenerek ve sonuna kadar destekleyerek, bugüne kadar otomotiv sanayinde sadece yabancı menşeli markaların bulunduğu bir ortamda var olabilmek, hayatiyet sağlamaktır. Bu bağlamda;

- **Sektöre yönelik teknoparkların ve Ar-Ge merkezlerinin artırılması ve fiziki altyapının geliştirilmesi gerekmektedir.**
- **Hammaddede dışa bağımlılığı azaltacak önlemler alınmalıdır.**

- **Bölgesel işgücü yetersizliğini giderecek tedbirler alınmalıdır.** Bunun için de, sektöre özel projeler oluşturulmalı ve mesleki eğitim kurumları kurulmalıdır.
- **Marka oluşturma amacına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.** Bu bağlamda, şirketlerin, tasarım ve üretimdeki beceri ve kapasiteleri artırılmalı, bu yönde gerekli destekler verilmelidir.
- **Sektör, uluslararası rekabet gücünü artırmak için, ana sanayi ve yan sanayi işbirliği içinde çeşitli çalışmalar gerçekleştirmelidir.** Bu bağlamda, kümelenme faaliyetlerine önem vermelidir.
- **Nanoteknoloji, üretim sürecinde kullanıma hazır hale getirilmelidir.** Nitekim, nanoteknolojinin, otomobil üretiminde kullanılması, daha hafif ve sağlam parçalar üretmeyi ve günümüzde tüketicilerin araç alımında tercih sebebi olan etkin yakıt tüketimini sağlayacaktır.
- **Yabancı yatırımcılar teşvik edilmelidir.** Türkiye’de otomotiv sektörünün büyümeye devam etmesi, sektöre yatırım yapacak yabancı yatırımcılar açısından cazip bir ortam oluşturmaktadır. Cari açığın finansmanında en etkili yol olan doğrudan yabancı sermaye yatırımının payını artıracak ve ülkede teknolojinin kalıcı olmasını sağlayacak olan bu yatırımlar teşvik edilmelidir. Aynı zamanda, bu konuda çalışan, teknoloji üreten veya üretmeye çalışan yerli beyinler de yurt dışına kaçırılmamalı, gereken destek verilmelidir.

Tüm bunların yanı sıra, **MÜSİAD’ın, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından çalışmaları yürütülen “Otomotiv Strateji Belgesi”ne katkı sağlamak amacıyla,** özellikle elektrikli araçlar bağlamında sunduğu öneriler de aşağıda yer almaktadır.

- **Yakın zamanda yaygınlaştırılması öngörülen elektrikli ya da hibrid araçlar için, teşvik edici, özel bir vergilendirme sistemi oluşturulmalıdır.** Örneğin, birçok ülkede uygulandığı gibi, elektrikli araç satın alanlardan tescil ücreti alınmayabilir. Hibrid araçlarda ise karbondioksit emisyonu ve motor hacmine göre belirlenecek bu ücretin muafiyeti % 50 oranında uygulanabilir. Yıllık ödenen motorlu taşıtlar vergilerinde ayrıcalık sağlanabilir.
- **Ayrıca, belli bir süre zarfında satın alınacak araçlar için, araç satış fiyatının % 20’sini geçmeyecek miktarda bir nakit destek söz konusu olabilir.**
- **Aracın kullandığı bataryaya orantılı olarak, teşvik için motorlu taşıtlar vergisinde bir indirimle gidilebilir** ya da bir müddet (3-5 yıl) bu vergiden de muafiyet sunulabilir.
- **Alternatif enerjiyle çalışan araçların üretimine ve teknolojisine yoğunlaşırken, yeniliklerin de göz önünde bulundurulması önemlidir.** Örneğin;

- > Elektrikli araçlara yönelik yapılması planlanan yaygın hızlı şarj istasyon ağı gibi daha sonra iptal edilebilecek teknolojilere girilmemelidir.
- > Hem evlerde hem de halka açık mekanlarda bulunabilecek bir şarj sisteminin alt yapı çalışmaları yapılmalıdır. Elektrik tedarik hatlarına zaten bağlı olan telefon kulüpleri de bu amaca hizmet edecektir. Elektrikli priz marifetiyle şarj imkanı sağlanacak bir yapı geliştirilmelidir.
- **Ayrıca, elektrikli araç kullanımına özendirmek için belli bir süre için, ABD’de uygulandığı gibi, kamuya açık, bedava şarj imkânı sunulabilir.**
- **Yaklaşık yarısı 10 yaş üzeri araçlardan oluşan araç parkımızın, hem güvenlik hem de çevre açısından bir an önce yenilenmesi gerekmektedir.** Bu yüzden, hurda araç indirimi şarttır. Eğer istenirse bu araçların elektrikli araç haline dönüştürülmesi yönünde sistemler kurulabilir, teşvik mekanizmaları geliştirilebilir.

7.3.10. BASIM, YAYIN ve REKLAM SEKTÖRÜ

Ders kitaplarını ve diğer bandrol gerektirmeyen kitapları da içine alacak bir şekilde, ülkemizde yılda 500 milyonun üzerinde kitabın basıldığı ve sürekli gelişen bir basım sektöründen bahsedebiliriz. Ayrıca, yayın sektörümüz, dizi, belgesel ve sinema filmlerimizin artık yurt dışı pazarlarda müşteri bulabildiği bir dönemi yaşamaktadır. Bu alanda, 2010 yılındaki ihracatımız ilk defa 50 milyon doların üstüne çıkmıştır. Reklam sektörümüz ise, global krizden aldığı hasarı atlatmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, dünya pazarları ile karşılaştırıldığında büyüme potansiyeli çok yüksek olan bir sektör olup önümüzdeki yıl 3 milyarlık ciro hedefine ulaşabileceği beklenmektedir. Basım, yayın ve reklam sektörünün, sahip olduğu potansiyeli tam manasıyla kullanıp büyümesi için yapılan çalışmalara devam edilmelidir.

Bu bağlamda,

- **Ülkemizde gerçekleştirilen uluslararası organizasyonlar, sektörün alt yapısını geliştirebilecek fırsatları oluşturmaktadır.** Özellikle organizasyon ihalelerinde yerli firmaların teşvik edilmesi, hem ajanslarımızın tecrübe kazanmasını hem de rekabet güçlerinin artmasını destekleyecektir.

- **Kültür Bakanlığı Sinema Telif Hakları Genel Müdürlüğü'nün sektöre sağladığı destekler, değişen koşullar göz önünde bulundurularak yeniden değerlendirilmeli ve geliştirilmelidir.** Kurumun yapısı da bu şartlara ayak uyduracak hale gelmelidir.
- **Dizi üretim süreçleri iyi yönetildiği takdirde hem verimlilik artırılabilecek hem de yurtdışına pazarlanan dizi kalitesi yükselmiş olacaktır.** Nitekim dizi sektörü artık önemli bir ihracat kalemi haline gelmiştir. Ülkemizde her yıl iki yüzü aşkın dizi projesi üretim aşamasına gelmekte, ancak bunların üçte biri devam edebilmektedir. Bu bağlamda, yapımcıların fuar katılımları teşvik edilmelidir. İlgili kurumlarla ortak katılımlar yapımcıların önünü açacaktır.
- **Kültür Bakanlığı tarafından sinema ve televizyon fuar organizasyonları daha ciddi desteklenerek sektörün uluslararası tecrübeden istifade etme olanakları artırılmalıdır.** Ayrıca yurtdışından gelecek projeler için vergi avantajları sağlanıp platolar kurulması ve bunun karşılığında belli oranda personelin yurtiçinden temin edilme zorunluluğunun koyulması bu etkileşimin dinamizmini artıracaktır.
- **Teknolojiyi yakından takip etmek zorunda olan prodüksiyon ve reklam gibi sektörlerinde kullanılan cihazlar, lüks tüketim maddesi kapsamından çıkarılmalıdır.** En azından, teknik malzeme alımında sağlanacak bir vergi indirimi bu sektörlerle nefes aldıracaktır.
- **Basım, yayın ve reklam sektöründe, mesleki eğitim kurumlarının verdiği eğitim ile hizmet veren firmaların beklentileri arasında var olan ciddi farklılıklar giderilmelidir.** Bu açıdan, eğitim kurumları ve firmaların arasında bağların güçlendirmesi için staj zorunluluğu ya da mesleki alan eğitimi kapsamında pratik eğitimin şart koşulması sektörün ve ülkenin verimliliğini artıracaktır. Buna ek olarak, eğitim kurumlarının teknik malzeme açısından güçlendirilmesi gerekmektedir.

GÜNCEL BİR DEĞERLENDİRME

Yeni Türk Ticaret Kanunu ile Getirilen Değişiklikler

13 Ocak 2011 tarihinde yasalaşan Yeni Türk Ticaret Kanunu, pek çok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Yeni kanunun, hem çağın gereklerini karşılaması hem de bazı alanlarda çağın önüne geçmesi neticesinde, ülkemizin 2023 yılında 500 milyar dolarlık dış ticaret hacmi hedefine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Bununla birlikte, sadece Türk Ticaret Kanunu ile Borçlar Kanunu'nun yenilenmesi yeterli değildir. Yapının sağlam temellere oturtulabilmesi için mutlaka Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) da tıpkı Yeni Türk Ticaret Kanunu ve Yeni Borçlar Kanunu'ndaki gibi öncelikle dilinin sadeleştirilmesi, sonrasında en basit tanımla, sokaktaki insanın hem anlayıp hem de kolaylıkla uygulayabileceği hale getirilmesi gerekmektedir.

Yeni Türk Ticaret Kanunu ile getirilen başlıca yenilikler aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Öncelikle defter tutma hususunda, defterlerin açılış ve kapanış tasdiklerinin yine devam ettiğini belirtmekte fayda vardır. Ancak, özellikle 1. sınıf tacirlerin defter kapanış sürelerinin önceki kanunda yevmiye defteri için Ocak ayı sonu-

na, envanter defteri için ise Mart ayı sonuna kadar olan kapanış tasdik zamanı yeni kanun ile Haziran ayı sonuna çekilmiştir. Bu husus, özellikle uygulamada karşılaşılan defterlerin tasdik zamanına yetişmemesine yönelik en önemli çözümlerden birisi niteliğindedir.

Bir diğer önemli noktaysa, muhasebe uygulamalarının pek çok aşamasında Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu ve bu kurul tarafından yayımlanan Türkiye Muhasebe Standartlarının (TMS) etkin rolü hususundadır. Değerleme ölçeklerinde TMS ile belirlenen değerleme ölçeklerinin kullanılması önemli bir yenilik olmakla beraber, VUK'da bir değişiklik yapılmaması ve işletmelerin dönem sonu değerleme işlemlerini VUK hükümlerine göre yapacak olmaları nedeniyle, uygulamaya getirilmiş olan bir değişiklik söz konusu değildir. Bu husus bile VUK'nun yenilenmesinin ne kadar acil olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Ayrıca, kanunda, anonim şirketin tek pay sahibiyle ve limited şirketin tek ortakla kurulması imkânı tanınmış olması, getirilen en önemli yeniliklerden birisidir. Bunun, ortaklık yapısını zaman içinde kaybeden işletmeler için önemli bir çıkış noktası olacağını düşünmekteyiz. Ancak önerimiz, özellikle tek ortaklı ortaklık yapısının diğer çok ortaklı yapılardan ayrıştırılabilmesi için ticaret unvanında bu hususu belirten bir simgenin mutlaka şirket unvanına eklenmesi yönündedir. Bu sayede kamuoyunun eksik ya da yanlış bilgilendirilmesinin önüne geçilebilir. Mevcut durum Almanya'da bu şekilde uygulanmaktadır.

Yeni Kanun'da anonim şirketin kuruluş aşamasına ilişkin olarak getirilen bir diğer yenilik de denetim mekanizmasıdır. Bu bağlamda, anonim şirketlerin kuruluşunda yerine getirilmesi gereken şartlardan biri de işlem denetçisi raporunun alınmasıdır.

Kanuna göre, tek pay sahibi veya tek ortak, Genel Kurul'un bütün yetkilerini kullanabilir ve tüm kararları alabilir. Ayrıca, Yönetim Kurulu'nun tek kişiden oluşmasına da imkân tanınmıştır. Bu suretle, tek ortaklı KOBİ'ler sınırsız sorumluluktan kurtulacaktır. Bununla birlikte, tek kişi düzenlemesi ile vakıflara ve derneklere yanlarına ortak almaksızın anonim şirket ve limited şirket kurabilmeleri imkânı tanınmıştır. Ayrıca Yönetim Kurulu'nun tek kişiden oluşması sağlanmış ve Yönetim Kurulu üyelerinin pay sahibi olmaları zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Kanun'da ayrıca, tüzel kişilere de Yönetim Kurulu üyesi olma yolu açılmıştır. Pay sahipleri gruplarına, pay gruplarına ve azınlığa Yönetim Kurulu'nda temsil edilme hakkı tanınmıştır.

Karar alma bakımından getirilen en önemli yenilik ise; Yönetim Kurulu toplantı yeter sayısı için mevcut Türk Ticaret Kanunu'nda eleştiri konusu yapılan, üye tam sayısının yarısının bir fazlası ifadesi bırakılmış, bunun yerine üyelelerinin çoğunluğunun toplantıda hazır bulunması yeterli görülmüştür. Yönetim

Kurulu'nun birden fazla kişiden oluşması halinde üyelerinin en az dörtte birinin yüksek öğrenim görmüş olması koşulu aranmaktadır. Tek üyeli Yönetim Kurulu'nda ise bu zorunluluk aranmamaktadır. Ayrıca Yönetim Kurulu'nun elektronik ortamda toplantı yapabilmesi, karar alabilmesi ve elektronik imza ile kararlarını tespit edebilmesi olanağı da Yeni Türk Ticaret Kanunu ile sağlanan önemli yeniliklerden birisidir.

Yeni Türk Ticaret Kanunu, Türk hukukunda ilk defa olmak üzere, şirketler topluluğunu, ana şirket ile yavru şirketler arasındaki ilişkileri düzenlemiştir.

Yeni Türk Ticaret Kanunu, şeffaflık hususunda da ciddi anlamda yenilikler getirmektedir. Bu yeniliklerden en önemlisini, şirketlerin internet sitesi kurması hususu oluşturmaktadır. Buna göre, her sermaye şirketi bir internet sitesi açmaya, halihazırda böyle bir sitesi varsa belli bir bölümünü kamuoyunu bilgilendirmeye yönlendirmeye mecbur tutulmaktadır. Bu siteye, şirketçe yapılması gerekli tüm ilanlar, yıllık faaliyet raporları, finansal tablolar, denetleme raporları başta olmak üzere tüm raporlar, kamuoyunu ilgilendiren tüm bilgilerin konulması zorunlu tutulmaktadır. Aksi halde, cezai ve hukuki yaptırımlar uygulanacağı yine kanunla hüküm altına alınmıştır.

Şeffaflıkla ilgili diğer bir nokta da, Yönetim Kurulu'nun yıllık faaliyet raporunun, şirketin ilgili yıla ait faaliyetlerinin akışı ile her yönüyle finansal durumunu, doğru, eksiksiz, gerçeğe uygun ve dürüst bir şekilde yansıtmak durumunda olmasıdır. Yeni Türk Ticaret Kanunu'na göre, yıllık faaliyet raporunda finansal durum, finansal tablolara göre değerlendirilecektir. Finansal raporda, şirketin gelişmesine ve karşılaşılmaması muhtemel risklere de açıkça yer verileceği hükme bağlanmıştır. Yönetim Kurulu, yıllık faaliyet raporunu, finansal tablolar ve ekleri ile birlikte bilanço tarihini izleyen hesap döneminin ilk üç ayı içerisinde hazırlayacak ve Genel Kurul'a sunacaktır.

Yeni Türk Ticaret Kanunu ile getirilen en önemli düzenlemelerden biri de; birleşme, bölünme ve nev'i değişikliği hususunda yapılan değişikliklerdir. Uygulama ile, kanun üzerinden dolanmanın önüne geçilmiş ve daha pratik bir yapı sağlanmıştır. Yeni hükümler, ortaklar ve pay sahiplerinin ve diğer ilgililerin menfaatlerini tam olarak koruyacak şekilde kaleme alınmıştır. Bölünmenin ve birleşmenin türleri tanınmıştır.

NOTLAR

NOTLAR

NOTLAR

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No: 28 34445 Beyoğlu-İSTANBUL

Tel: +90 212 222 04 06 Faks: +90 212 210 50 82

www.musiad.org.tr | musiad@musiad.org.tr

